

Régész. O.

422.

9.

M. Törz

A

HUNYADMEGYEI

TORTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KILENCZEDIK

ÉVKÖNYVE

AZ 1896—98. ÉVEKRŐL

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

Dr. VERESS ENDRE

TÁRSULATI TITKÁR

DÉVA

A TÁRSULAT SAJÁT KIADÁSA

1898

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A devaj ref. templom leendő alakjában.

A

HUNYADMEGYEI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

KILENCZEDIK

ÉVKÖNYVE

AZ 1896—98. ÉVEKRŐL

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSABÓL

SZERKESZTETTE

Dr. VERESS ENDRE

TÁRSULATI TITKÁR

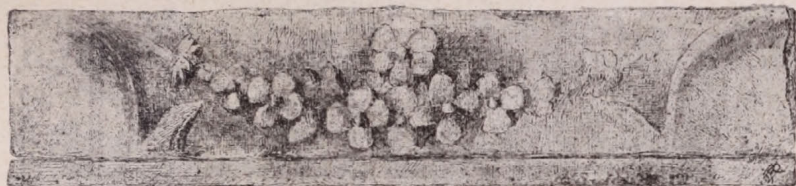
DÉVA

A TÁRSULAT SAJÁT KIADÁSA

1898

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

[Oszlopfődísz a várhelyi Nabarza-oltárkőről.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Decebal dák király kincse.

Téglás Gábortól.

Dacia meghódításának borzalmas jeleneteiből a legmeggrázóbb mozzanatokat igazán meglepő plasticitással szemlélteti a Kr. u. 105-iki győzelem emlékezetére Roma főterén: a forum romanumon a senatus és római nép által 113-ban felavatott, annyi század viharai, s annyi nemzedék kíméletlenségével daczolni tudó *Traian-oszlop*: a Columna Trajana.

A császár közvetlen környezetéből, a daciai hadjárat részleteitől és intézőitől mindjárt a háborúkat követő század alatt vett átadások szerint az akkori idők legképzettebb építész: damascusi Apollodoros által tervezett és egész szobrásziskola által 23, illetve 34 fehér márványhengerből részletenként kifaragott oszlop, spirálisan körülfonódó domborművei első sorban a daciai hadjáratban, közvetlenül Traianus császár vezénylete alatt vitézkedett légiónk győzelmes előnyomulását vala megörökítendő. A forum romanum közepére állított 34 m. magasságú oszlop, 5 m. magas négyszegletű talapzatát, mely egyúttal a nagy császár hamvvedrét tartalmazza, művészi Victoria-reliefek, trophaeumok, a négy sarkon a birodalmi jelvényt képező sasok díszítik. Tetején Traianus 22 lábnyi szobra állott; de azt 1587-ben V. Sixtus pápa, Péter apostol szobrával helyettesíté, a hová az alól 4 m. felül 3,3 m. átmérőjű oszlop belsejébe vágott 184 lépcsőfokon lehet feljutni. Több, mint 2500, 60—70 cm. magasságú faragott emberi alak, vár, hadi készlet szemlélteti a nagyszerű harcokat, s habár ez

alakok erősen megkoptak a századok behatásától, azért ma is néma hódolattal tölt el a váltakozó jelenetek szemlélete.

Miután pedig a Traianus császár által Julius Caesar példájára a helyszínén vezetett s a hadjárat viszontagságaihoz a Julius Caesar *De bello gallico*-jához hasonló becsű commentárul szánt napló Dacia történetének helyrehozhatlan kárára megsemmisült s a többi töredékes adat és felírat vonatkozás nagy hézagait még a *Dio Cassius* által száz esztendővel utóbb, már inkább a kevésbbé megbízható szájhagyományokból merített feljegyzései sem pótolhatják, Dacia emez örökké emlékezetes korszakához s azzal *Hunyadmegye legrégibb történetéhez* a Traian-oszlopban¹ birjuk a legbecsesebb útbaigazítást. Akármilyen nagy fogalmakat formáljunk is azonban a Traian-oszlop reliefjeinek történeti becse felől, nem szabad figyelmen kívül hagynunk annak célzatos rendeltetését sem. A tervezők és készítők könnyen érthető részrehajlása a dákok bámulatos önvédelmi küzdelmeinek megrázó eseményeiből csupán az elhatározó s a hadvezető császárnak is legjobban hízelgő részleteket válogatta ki. Ebből a hasonló műveknél nem egészen szokatlan eljárásból önkényt következik, hogy az egykorúak előtt jól ismert összekötő események, intermezzók kiejtésével csakis a legelhatározóbb eseményekre szorítkozhattanak a tervezők. A mi tehát az egykorúak előtt összefüggő egészet képezhetett, azt töredékes részleteknek ismeri a jelenkor. Épen azért a legkiválóbb elméknek sem sikerülhetett még az oszlop történetének magyarázata, miután a domborműveken szemlélhető jelenetek helyrajzi jelentőségét csakis a mi vidékünkön megfordult tudósok vehették tüzetesebb tanulmány alá. Legtöbbet köszönhetünk Torma Károly fáradozásának s azért sajnálhatjuk, hogy 1883 májusában társulatunk kebelében a Traian-oszlop topographiajáról tartott nagybecsű felolvasása napvilágot nem láthatott soha.

Torma Károly példájától buzdítva foglalkozom én is a Traian-oszlop domborműveinek Hunyadmegyére vonatkoztatható jelene-

¹ Az oszlopról írt művek legkitünőbbike: *W. Froehner*, La colonne Trajane décrite (Paris 1865) és nagy kiadása 220 táblán: La colonne Trajane d'après le surmoulage exécuté à Rome en 1861—1862, reproduite en phototypographie par Gustave Arosa. (Paris 1871—74.) Ebből a díszmunkából *Szombathy Ignác* (Győrött) magyar kiadást rendezett: Les médaillons de l'empire romaine (1878) újabban pedig *Cicorius* adta ki.

teivel. Így jutottam ama reliefek tanulmányozásához is, melyek drága arany, ezüst edényekkel megterhelt lovakat szemléltetnek. A közhiedelem még talán azóta Decebal kincsének nézi ezeket s a jelenet-sorozatból magam is azt a benyomást nyertem, hogy a szerencsétlen dák király drágaságaiból ejtett zsákmányt szemlélteti ez a csoportozat.

Hol találhatták meg a kincseket? Hová rejthette azokat Decebal? A Sztrígy folyóba vagy a várhelyi patakba-e? Ezek valának a megállapítandó kérdések, s miután az elődeim részéről kockáztatott magyarázatokat elfogadhatóknak nem tarthatom, ezúttal idevonatkozó helyrajzi kutatásain eredményével óhajtok beszámolni.

Tanulmányom kiindulását a Traian-oszlop Froehner-féle kiadásának 169 - 170. számú domborműve képezi. Művészi kivitelű kancsók és tálak roppant tömegét szállító 3 lóval jelképezett karavánt láthatunk ezen a kettős reliefen s a kísérő katonák száma, örökdő gondossága azonnal elárulja, hogy nem közönséges hadi zsákmány őrizetére szolgál. A domborművek nagyobb felülete, kidolgozása daczára is oly nagy alakbeli változatosságot és művészi díszítettséget vehetünk az átalvetőkbe, kosarakba halmozott kincseken észre, hogy Decebal pompaszeretetének, az udvarában meghonosodott műízlésnek fejlettségéről s az aranybőség nagy voltáról behatóbb összehasonlítás nélkül első tekintetre is megbizonyosodhatunk. S hogy ez a jelenet, melyet mi is bemutatunk¹, csakugyan Decebal kincsét ábrázolja, bizonyítja az is, hogy már a következő kép a kétségbeesett Decebal öngyilkosságát mutatja.

Különben Decebal kincsének bőségét és művészi értékét történeti feljegyzések is magasztalják. Traianus császár a tiszteletére emelt oszlop környékének díszítésére szánt aranyszobrokat, lovakat, katonai jelvényeket Decebal kincstárából állíttatta elé s a tetsze-

¹ Mivel Froehner könyve nincs kezünkönél, ezt a jelenetet *Ciaconi* 1616-iki nagy folio-kiadása rézmetszetéről közöljük kicsinyítve, alelnökünk: Dr. Súlyom-Fekete Ferencz példányából, a ki e ritka munkát, melynek teljes címe: *Historia utriusque belli Dacici a Traiano Caesare gesti, ex simulachris quae in columna eiusdem Romae visuntur collecta. Auctore F. Alfonso Ciacono Hispano Doctore Theologo instituti Praedicatorum, et Romani Pontificis Poenitentiario, Romae. Ex Typographia Jacobo Mascardi. MDCXVI.* — könyvtárában birja.

legve, nem kis önérzettel odavetett EX MANVBIIS feliratok azok származása felől azonnal tájékoztatták az ámuló közönséget.

A sok értékes műtárgy és drágaság közül a kortársak különösen egy aranyozott ökörszarvat bámultak meg, melylyel Traianus *Jupiter*nek áldozott S akkora vala a Daciából összeharácsolt arany-ezüstneműek bősége, hogy Traianus még Román kívül is juttathatott abból. Így Suidas feljegyzése szerint Pelusiumban Jupiter *Cassio* oltárát szintén sok becses áldozati tárgy díszítette. Pedig a Traian-oszlop egyik képcsoportozatáról láthatólag Traianus nemcsak főembereit, hanem vitézebb katonáit is bőkezűleg megjutalmazá s e kegyosztogatás nagy hihetőség szerint ismét a hadizsákmányból került ki. Abból építették a Traianus oszlopát is és Krito udvari orvos nem kevesebb, mint tíz millió litra arany és tizenhat millió litra ezüstneműről tanuskodik. Ha már most számításba vesszük, hogy 1 római litra 327,5 grammal egyenlő, s a 10 millió litra arany 3.245.000 kgmmal egyenlő, akkor az arany kilóját 1600 frttal számítva 5 milliárd 240 millió forint értéket képviselne a hadi zsákmány. A 16 millió litra ezüst ugyanezen kulcs szerint 5 millió 240 ezer kgr.-mot (52.240 méter-mázsát) képvisel és kilóját a mai olcsó árszabásban 50 frttal értékelve, 26 millió 200 ezer frtra becsülhetjük csak az ezüstneműeket. Csakhogy akkoriban az aranyak ötszörte, az ezüstnek a mainál legalább is háromszor nagyobb értéket tulajdoníthattak, úgy, hogy csupán a Krito udvari orvosnál említésbe jövő dák udvari kincsek alakjában is nagyobb hadi-sarczot vett Roma Dacián, mint a mennyivel Németország az 1870–71-iki háboru befejeztével a tízszerre nagyobb és népesebb Franciaországot anyagilag megakarta bénítani.

Mily roppant érték és drágaság szóródhatott még ezen kívül szét a csapatparancsnokok és a harácsoló katonaság között, azt elképzelni nem bajos, de értékelni kellő tényezők hiányában ma már alig lehetséges!

Mindez reánk hunyadmegyeiekre a történeti vonatkozástól eltekintve azért is fontos, mert közvetve bár, nyomatékos és sokat jelentő bizonyítékaul szolgálhat a hegyeinkben virágzott arany- és ezüstabányászat gazdagságának is. Ekkora aranytömeget összehozni még a bányászat mai haladottsága mellett is hosszú idő munkájába kerülne. Hát még akkor, a mikor a robbantás tech-

Decebal kincsének átadása a győzelmes rómaiaknak.
(Kicsinyítve a Traian-oszlopról.)

nikai vívmányaival s a zúzművek mai tökéletes berendezéseivel nem rendelkeztek még!

És czzel eljutottunk ahhoz a mi társulatunkat érdekelhető kérdéshez, hol rejthette el Decebal kincseit? Dio Cassius a királyi székhely alatt elfutó *Sargetiat* nevezi meg. Ámde a közvetlenül a Sarmizegetusa alatt elfutó várhely-zajkányi patak oly kicsiny, hogy rendes körülmények között száraz lábbal is átgázolhatjuk. És a főváros közvetlen közelében azért sem kereshetjük az elrejtés helyét, mert a Traian-oszlop domborművei egész hosszú sorozatát szemléltetik a királyi székhely elbukásától a kincs elásásáig vezető eseményeknek. Így a 148/9. táblán láthatjuk a királyi székváros ostromának kezdetét. A szorongatott dákok a 152—3. képsorozat szerint követséggel próbálják a rómaiakat kiengesztelni, de Traianus vérig boszantva a dákok ismételt hitszegéseitől, kérlelhetlen marad. A visszaútasított dákok kétségbeesésükben saját kezökkel hamvasztják el szent helyeiket, a királyi palota díszait. Majd a reményvesztett főemberek méregkelyhet ürítve a 154/5. kép szerint menekülnek az elfogatás veszélyeitől. A vérmesebbek sárkányjelvényeik hátrahagyásával próbálnak szabadulni. Velök fut a szerencsétlen dák király is, követséggel tartóztatva a rómaiakat, hogy azalatt is több időt nyerhessen a menekülésre.

Ezt a rövidke pihenőt használhatta fel a kétségbeesésében már nagy saját személyével gondoló Decebal a neki és kísérideinek egyaránt nagy akadályúl szolgálható kincstár elrejtésére. S mert a *Sargetia* névnek még fonetikailag is a Sztrigyben bírvuk egyedüli örökösét, már a név alapján is erre a folyóra kell minden jó helyismerőnek gondolnia a Dio Cassiusnál feljegyzett kincs elrejtésénél. De különben is így nevezték latinul ezt a folyót az erdélyiek mindvégig a mult századig, s maga *Bethlen* Farkas is így írja Erdélyi históriájában mindenütt: *Sargetius* sive *Sargetia*, hungaris *Sztrigy*, seu *Isztrigy* dictus, Transsilvaniae fluvius; sőt az V. kötet 223. lapján részletesen le is írja. Ez a Sztrigy vízbőségével és sebességével is teljesen alkalmasnak ígérkezett az anynyira féltett drágaságok elrejtésére. A Sztrigy vize ugyanis gyakran változtatja medrét, ágakra oszladozik s rohanó árával oly hirtelen eltünteti előbbi nyomait, hogy pár nap múlva már észre sem vehetjük régi folyásának helyeit.

Decebal tehát székvárosából menekültében, a mint tudomására juthatott azoknak a fenyegető hadoszlopoknak, melyek a Vulkán-hágón keresztül Lucius Quietus mór lovasaival és a vöröstoronyi szorosnál Hadrianus, a későbbi császár vezérlete alatt bekerítéssel fenyegették, első sorban a gyors haladást is akadályozó nehéz kincstártól óhajtott szabadúlni.

A Dio Cassius szerint (műve LXVIII. 14. c.) Sarmizegetusa alatt elfolyó Sargetianak hadi foglyok segítségével új medret készíttetett s az abba csaptatott vízfolyás helyén sok ezüstöt, aranyat és más a nedvességnek ellenálló drágaságokat elásatva, kövel, kavicssal betakartatta s a folyót ismét visszavezetteté. Feltettebb ruhanéműjét pedig többi holmijával együtt a vidék barlangjaiba viteté ugyanazon hadi foglyok által, a kiket e művelet befejeztével, nehogy árulói lehessenek, kivégeztetett. Csakhogy Decebal egyik bizalmasa, név szerint Bicilis, fogságba kerülván, felfedezé a rejtekhelyeket.

Eddig tartanak Dio feljegyzései s itt már Köves Arabia meghódítására csap át, jelélül annak, hogy eme könyveit nem egészen, hanem Xiphilinos hézagos kivonatolásában örökölhettük át. Mily kár, hogy a felfedezés és összegyűjtés részleteiről nem nyerhettünk bár ennyi értesülést. De a Krito udvari orvostól fennebb bemutatott adatok azért hiányosságuk daczára is elég tájékoztatást nyújthatnak arról, hogy a rómaiak mily tömérdek drágaságot gyűjthettek össze a *Bicilis* által elárult rejtekhelyről. S az egész kincshalmaz mégsem kerülhetett birtokukba, mert az utókor ismételten nagymennyiségű olyan kincshez jutott a Sztrigy környékén, melyet nem egészen alap nélkül már a régiek Decebal hagyatékához számítottak. Így *Lazius* Farkas szerint 1540 körül a Sztrigyben evező lakosok Boldogfalvánál, egy kidőlt fa tövében 40 ezer darab Lysimachos-féle aranyat találtak. Ezt a kincset állítólag Martinuzzi György barát kerítette volna legnagyobb részben kezei közé és szamosújvári kincstárából Castaldo nem kevesebb mint tíz ezer Lysimachos-aranyat szállított volna a bécsi császári régiség tárbá.

Később is több ízben fordultak elő olyan kincsek, melyeket Decebal nevével hoztak kapcsolatba. Ezek a véletlen kincseletek idáig sokféle találgatásra szolgáltatnak okot, pedig megtörtént valóság lehetett, mert *Miles* Mátyás XVII. századi szász krónikás

ismét részletesen foglalkozott azzal. Miles 1639 febr. 21-én született Nagyszebenben és 1686-ban halt meg. Szóban forgó és az irodalomban nagy hitelnek örvendő munkája Nagyszebenben 1670-ben ily cím alatt látott napvilágot: Siebenbürgischer Würg-Engel oder chronicalischer Anhang des 15 Seculi nach Christi Geburth, aller theils in Siebenbürgen, theils Ungarn, und sonst Siebenbürgen angränzenden Ländern, füngelauffener Geschichten. S ez általánosan ismert ritka könyv 45. lapján, az 1551. évi események közt ezt olvassuk:

Als *Castaldus* sein Heer nach Hause liess zu wintern, kam ihm unterwege die erfreulige Post zu: Nahe bei *Deva*, da vormahls *Ulpia Trajana* gestanden, an dem Fluss *Strigh* (genannt) haben die Pauren unter einem alten Baum, welches Wurzeln das Wasser ganz unterwaschen, etwa gleisendes gesehen, wie sie zu Mittag ihr Vieh wollen tränken. Derowegen sich in Fluss begeben, und etwa fleissiger nach gegraben, bis einen über alle Mass zeichen Schatz überkommen: Oben war ein güldinne Schlange, gleichsam wie ein Hütter darauf gesetzt (welche nach Georgy Todt Ferdinandus überkommen) sonst güldinne Münzen waren unzählig viel, auf einer Seiten hatten sie *Lysimachi*, auf der andern der Göttin *Victoriae* Büldnis gepräget, und machten in Gewicht unser guten Dukaten 3. Die Pauren hatten schon viel davon vertuscht, bis es richtbar worden, und waren sehr reich davon worden: Jedoch was noch überblieben, und aus ihren Händen genommen, wurde auf 20,000 Dukaten geschätzt, und Ferdinando durch *Joh. Baptistam Castaldum* überschicket, nebenst zweien güldinnen Büldnissen *Nini* und *Semiramidis*, so nachmahls *Carolo V.* zu einem Anreiz und Anleitung Ferdinandum auch weiter in Siebenbürgen mit seiner Hilfe zu stärken, wurden verehret: Das also dieser Vorrath in allem mit dem Teil, so *Castaldus* für die Kriegs-Knecht behalten, auch die Pauren verschaffet, auf die 100,000 Dukaten aufs genauste gerechnet wurde: Diesen Schatz, hatte vormahls der *Thracier* und *Dacier* oder Siebenbürger Könige *Decebalus*, aus Furcht des römischen Kaisers *Trajani*, damit er nicht den Römern zu theil wurde, vor seinem Todt in diesen Fluss vergraben.

A lelet előfordulását 1551 őszére helyezhetjük, midőn Castaldo tbk. téli szállásra bocsátotta hadait.

Ebből a leletből származnak tehát a bécsi császári régiségtárba mutogatott Lysimachos aranyak. Az V. Károlynak ajándékozott két aranyszobor mai hollétéről fájdalom semmi biztos tudomásunk sincs. A *Miles* feljegyzése tehát olyan részleteket örökít meg, melyek Decebal kincsének elrejtési helyére is némi

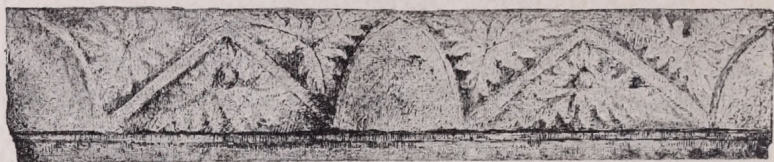

támpontokat szolgáltatnak. O ugyan erdélyi ember létére sem látszik tudni, hogy Sarmizegetusa, Ulpia Traiana nem a Sztrígy mellett feküdt, hanem attól 20 kilometerrel délnyúgra, a mai Várhelynél pompázott egykor, minthogy azonban a Sztrígyet a mai hátszeg-váraljai vasúti állomásnál egyesülő Sebes vizével, a hátszegvidékiek nagy vizével is sokszor azonosították s a várhelyi patak Pestényen, Farkadinon, Hátszegen át szintén itt Boldogfalva alatt egyesül előbb a *Sebessel*, majd azzal együtt a Sztrígygyel: alig foroghat fenn kétség arra nézve, hogy eme vizek egyesülésén alúl, tehát a hátszegi állomás vasúti hídjá és Váralja község táján kereshetjük Decebal kincsének helyét. Itt növekszik hirtelen akkorára a Sztrígy vize is, hogy a meder egy részének elvezetése által is alkalmas helyet találhattak Decebal bízalmasai a kényes feladatra. Itt a szoros rejtett volta fedhető el a kíváncsiak szemei elől is legkönnyebben a rabszolgákat, a kiket később legyilkoltatva némítattott el a kétségbeesett király. Innen a boldogfalvi szorosból érhetette el Lunkány, Ponorics házcsoportjánál és Fegyver-felé azt a barlangos vidéket is, a hová a nedvességet ki nem álló ruhaneműeket és egyéb drágaságait helyezhette.

Ezekben sikerült — azt hiszem — a daciai háborúk egyik nevezetes színhelyét kiderítenem. Ilyenformán Boldogfalva és a hátszegi állomás között, a hol kíváncsi szem is kevésbbé láthatta, történhetett a nagy kincs víz alá rejtése, s a mit sokan csak képzelődésnek, vagy néphagyománynak tartanak, azt ime *történeti valóságként* igazolja az 1551 őszén felmerült kincslelet.

Lysimachos aranya.

Várhelyi oszlopfüdisz.

A két várhelyi mozaik-padló.

Téglás Bélától.

Néhai Nopcsa Elek erdélyi udvari tanácsos 1823 nyarán várhelyi birtokán, a község közepében, az amphiteatrumtól mintegy 300 lépésnyire korcsmát, s alatta pinczét akarván építtetni, az alapása közben a munkások egy lebontott béresház s egy trágyadomb alatt három lábnyira a föld színétől régi falakra bukkantak, melyek egy nagyobb szerű épület romjai lehettek. Alaposabb vizsgálattal kitűnt, hogy a két szoba padlója nagy kőlapokból áll, s erre a szobák közepén mélyebben a padló szintjénél, apró $\frac{3}{4}$ hüvelyk (zoll) hosszú és $\frac{1}{4}$ h. vastag vagyis »félmogyorónyi nagyságú« színes kővekből érdekes mozaik-kép van összerakva. A két kép ugyan nem tanuskodik valami nagy művészetről, s a készítő fejlettebb műérzékéről, mert a rajz, s az alakok állása sok helyen hibás, az arcz, a karok és lábak körvonala fekete kövecsekkel kirakott, az árnyékolás nem elég világos, s az egész munka kivitele durvás, de azért ki tagadná e régi, őskori emlékek nagy becsét és jelentőségét. Ez adatokat Peretsenyi Nagy Lászlótól tudjuk, a ki ez emlékekről *Erdélyi ritkaság* czímen a kassai »Felsőmagyarországi Minerva« 1825. évf. nov. száma 431—4. lapján írt, részletesen ismertette még a mozaik-képek színezését is; de még inkább scharbergi lovag Bedeus József, akkoriban erdélyi guberniális elnöki titkártól, a kinek Nopcsa elbeszélvén a leletet, leutazott Várhelyre és tanulmánya eredményéről mindjárt könyvet is írt, mely »Abbildung von zwei alten Mosaiken, welche im Jahre 1823 zu Várhely im Hunyader Comitate entdeckt worden«

czímen ugyanez 1825. évben jelent meg *névtelenül* nagy 4-rét alakú 16 lapon (Hermannstadt und Kronstadt, in Commission bei W. H. *Thierry*, Buch-und Kunsthändler) úgylátszik Bécsben nyomatva (Gedruckt bei Carl Gerold) a két mozaik-padló Carl Bschor által körémetszett képével¹; a címlepon e jelzéssel: Der reine Ertrag ist zu einer vaterländischen wohlthätigen Anstalt bestimmt, a mi alatt egy Kolozsvártn felállítandó dologházat (Arbeits-Haus) értettek.²

A classicus műveltségű szerző rögtön felismeri, hogy az egyik kép a trójai hadjárat ama jelenetét ábrázolja, a mikor Priamos király fia Hector holtestét kéri Achillestől, s még azt is észreveszi, hogy az »Ilias« szerint Mercur nem volt jelen, a másik kép pedig Paris ítéletét tünteti fel az ülő Parissal, előtte Minerva, Juno és Venus istennőkkel és oldalt Mercurral. Ennek megfejtése különben nehezebb vala, mivel a kép baloldali fele egészen foltos volt és aláírások sincsenek rajta, mint a másikon. Egyébként jobban sikerült munkának tartja az elsőnél, melynél valamivel kisebb is: egy öl hosszú és öt láb magas, míg az első ötödfél láb négyszögben, egyiknél sem számítva a széles keretet, mely a képeket körülveszi. Az egyik szoba 3 öl s 1 láb hosszú és 3 öl 2 láb széles, míg a jobboldali szoba a második képpel 9 öl 5 láb hosszú és 3 öl 1 láb széles volt. Részletesen leírja ezután az alakok és díszítések színezését, s ennek alapján jelent meg a két mozaik színes képe az *Atheneum millenniumi története* I. kötetében, melyekről mi most fekete nyomásban közöljük *Király Pál* »Várhely Hunyadmegyében« (Budapest, 1891.) cz. munkája 114—115. lapjáról, a hol a mozaikok képeit és színezését ő is ismerteti a néhai *Arneth* József 1851-iki értekezése alapján, anélkül, hogy a mi régibb forrásunkat ismerné.

A becses emlékek korát illetőleg szerzőnk határozott véleményt nem kockáztat, s csak azt említi meg, hogy a görögök művészete, hanyatlása idejében: *Sulla* korában 100 évvel Kr. e. terjedt át Romába.

¹ E két metszet múzeumunkban is meg van ráma alatt, *Pogány Károly* orsz. képviselő, vál. tagunk adományából.

² Ezt, valamint Bedeus szerzőségét *Trausch* Joseph: Schriftsteller Lexikonja I. köt. (Kronstadt, 1868.) 87. lapjáról tudjuk, a honnan azt is látjuk, hogy a később olyan hírnevessé vált szász történétírónak ez volt *legelső* munkája.

Nopcsa Elekné (a ki Bedeus munkájából 4 példányt rendelt) a mint a becses mozaik-padlókat felfedezték, dicséretreméltó műérzéssel, kis deszkafedeles házat építtetett föléjük, s elzáratta, úgy hogy a padlókat csakis egy gondnok engedélyével tekint-

1. Priamos kéri Achillestől Hector holttestét.

hették meg a kíváncsi átutazók. Ez a gondosság — melyről Bedeus leírásából értesült — annyira megtetszett *Jankovich* Miklós akkori szenvedélyes régiséggyűjtőnknek, hogy lelkesedésében az emlékek korára is kiterjeszkedő érdekes hálalevelet intézett hozzá, melyet *Dulházy* Mihály ki is adott szintén a »Felsőmagyarországi

Minerva« 1825. évf. decz. számában, a 473—4 lapon, a honnan-itt, a hol a várhelyi híres mozaik-padlók története mindenkit érdekelhet, egész terjedelmében lenyomatjuk:

Tites. W. *Jankovich* Miklós véleménye Várhelyett Erdélyben

2. Paris ítélete.

1823. eszt. felfedezett hajdani kő-padolatokról, Nagyságos, Királyi Tanácsos *Noptsa*, született *B. Naláczy* asszonyságához.

Nagyságos Asszony!

Várhelyi mozaik padolat rajzolatjának kiadásából megértvén Nagyságodnak, emlékezetemre még nálunk példa nélkül lévő hazai-régiségek pártfogását s a nemzeti dicsőség öregbitésére tárgyazott

adakozását, öröm és hálaadósság egyszersmind lepte el szívemet. Ha ezen ritka tünemény, a mesterségek alkonyodása ideire, az az: a mint közönségesen a tudósok vélekednek, K. U. születése után negyedik századra tartozna is, a mint ezen munkának: (Abbildung von zwei alten Mosaiken, welche im Jahre 1823, zu Várhely im Hunyader Comitate entdeckt worden, Hermannstadt 1825. fol.) szerzője hibásan véli,¹ mégis mivel Nápoly, Salczburg vidékein kívül, ilyen mozaikpadolatokkal Európa egyéb tartományai épen nem dicsekedhetnek; méltó, sőt felséges gondolatja és dicső tette vala Nagyságodnak, hogy a régiség oly emlékét pártul fogta, és a mit szégyenelhetünk, még a mi felderült év-korunkban is folyton-folyva dúló vandális mustól megmentette; melynek fennlétele nekünk magyaroknak annál nagyobb dicsőségünkre válik, mennél inkább a világ míveltebb nemzetei, azzal otthon szűkölködnek.

Azonban megvagyok teljességgel győztetve (bátor csak a rajzolat formájából, de épen a régiség meghatározása bizonyos jeléből ítélék) hogy a munka nem a keresztény év negyedik századjára, hanem inkább K. U. születése előtt lefolyt századokra mutat.

Azon észrevételeim: hogy a padolatok párkányai koránt sem rómaiak, hanem valóban az egyik *görög*, a másik valóságos *napkeleti* persa és indus izlést jelent világosan, a mit a régiségekben jártasak elesmérni kéntelenítettnek. Hogy egyik padolatban a személyek előadása meztelen, és a hetruski rajzolatokat egészen képzelet, a másikban ugyan azok napkeleti szokásként mindnyájan köntössel fedeztetnek. Hogy az elsőben lévő görög írás valósággal és bizonyosan a mívet görög mestereknek tulajdonítja. Hogy: ha a második padolatot is azon görög mesterek készítették volna, kétségkívül a személyek neveit azon is feltalálnánk, mert a mívészek az ő szokott módjaikat, a régiségben folyvást megtartották, ezek az észrevételek mondom önkényesen ily természetes következtésekre utasítanak.

1-ször: Hogy a két padolat, nem egy nemzeti mestereknek míve; egyik görög, a másik napkeleti, de azomban mégis egyidőbeliek lehetnek, annál könnyebben, mivel a történetekből tudjuk: hogy Lisimakusz és az utána következő fejedelmek ideiben, (kik itt uralkodtak) a görög és persa nemzetbeliek egybe-kapcsoltattak.

2-szor: A személybéli képeknek az etrusk rajzolathoz, és a párkányoknak *egyenest vonású*, nem pedig *fodor* ékesítéshez alkalmaztatása, hasonlóképen a legrégiebb görög és egyiptusi módhoz kötelező mívet jelent. Ugyanazért ezen padolat, a későbbi remek görög izlés mesteriségét, szépségét, még el nem érhetette: Nyilván bizonyítja azomban hajdani régiségét, mert a művészi mesteriség kezdetére, nem pedig alkonyodására mutat tulajdon képzelet, és módja által.

3-or. Bizonyosabb lenne ugyan ezeken felül az ítélet, a görög

1 Erről, megvalljuk nem találunk semmit az ismertetett munkában.

betűknek régi emlék kőírásokkal leendő összehasonlításából, ha a rajzolatra lehetne támaszkodni; de méltán gyaníthatjuk, hogy a rajzoló inkább a görög betűk kellemetes formáját kénye szerint kívánta festeni, mint sem azokat ne talántán durvább formájokban előadni: mert a görög betűk is szinte, mint a rómaiak tapasztalás szerint a kő-nyomásban, rajzolásban, és írásban időkor szerint változtak.

4-szer. A második padolatnak valóságos persa és iudus mív módja lévén, akkor készülhetett, mikor ott (Erdélyben, Várhelyett) vagy ilyen nemzetek telepedének, vagy olyan fejedelmek uralkodának, kiknek udvaraiban a napkeleti szokás, és mivek divatban voltak.

Véleményem szerint tehát a padolatok évkora nem K. U. születése után lefolyt negyedik század, nem is rómaiak által szállított koloniák virágzása a második században, hanem Lysimakus és őt ily helyben követő és uralkodó fejedelmek birodalma ideje.

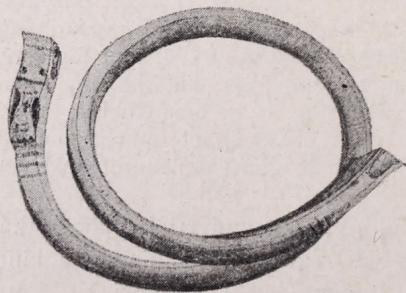
Ilyen, már közel kétezer esztendeig álló jeles régiség (ámbár veszedelem nélkül lehessen is azt, mint az említett német szerző állítja) részenként felvenni, s összeállítván, valamely fejedelmi muzeumban helyeztetni, szörnyű sokat vesztené maga díszéből, ha szülötte földjéről mozdíttatván, idegenre tétetnék által; mert, vagy annak megfontolása, hogy eredeti lakhelyiben tízennyolcz századok rémitő ostromai és pusztító dúlásait szerencsésen kiáltotta, bennünk szinte oly nagy bámulást, mint tiszteletet gerjeszt, édes hazánknak pedig hírt, nemzetünknek dicsőséget szerez: szeméremből nem érintvén azon érdemét, melyért a honi tudományok és szép-mesterségek geniossza Nagyságodnak mint nagylelkű jótévőjének nyilván adózni köteles.

Nagyságod, ki felséges érzéssel s példán kívüli lévő adakozással, a jeles alkotmányt — *hazánk legrégebb művészeti emléket* — kőfallal bekerítettetni, fedeztetni, az idők mostohaasága ellen védeni méltóztatott, reméljük, bizonyára távoztatni fogja rémülésünket, s az által eszközteni, hogy minnyájan kik hazánk s nemzetünk dicsőségében élünk, halunk, kik a tudományokban és szép-mesterségekben találjuk kellő gyönyörűségünket; annál, mint buzgó hálaadóságunk fenn álló oltáránál, dicső emlékezetének szüntelenül, s vetélkedve hódoljunk.

Jankovics Miklós a kir. udvari kamara titkárságából visszavonulva, szenvedélyes régiséggyűjtőnk vala, a kinek gyűjteményét A »Tudományos Gyűjtemény« 1817. évi XI. kötete külön ismertette s halála után a Nemzeti Muzeum régiségtára szerezte meg A M. T. Akadémia tiszteleti taggá választással jutalmazá nagy áldozatait és sikeres munkásságát, s 1846-ban Toldy Ferencz tartott felette emlékbeszédet. Mig Nopcsáné, a kihez olyan lelkesen írt, a későbbi erdélyi országgyűlési elnök és udvari cancellar neje volt. De a Jankovich által feldicsért gondossága daczára, e két

emlékünk már félszázaddal ezelőtt megsemmisült. Ugyanis a körülépített mozaik-padlók megtekintése szép rendben folyt egész 1830-ig. Minden látogató tiszteletben tartotta a báróné intézkedését, hogy csak a gondozó kalauzolásával történjék az emlékek megtekintése, de akkor a Don Miguel-huszárezred átlovagolván a helységen, a mindenható ezredes az ablakon át pár embert bevezényelt, s így módon a bemenetelt kierőszakolván, sarkantyújával kezdte bontogatni a remekművet. A szép példa követői csakhamar egy darabot felfejtettek abból, s hasztalan próbálta br. Nopcsáné gondossága az értékes reliquiát megoltalmazni, mert azt »várhelyi emlék« gyanánt csakhamar széthordották; a minthogy már Bedeus is említi, hogy kegyeletlen kezek tenyérszerű foltokat rongáltak meg rajtok.

Érdekes, hogy a megyénkben élő közhit szerint e mozaik-padlókat br. Jósika Jánosné, szül. gr. Csáky Rozália lerajzolta (s e rajzokról készült volna az ismertett két kőmetszet, mely kinézéseket fentartotta számunkra) sőt — a családtól nyert értesítés szerint — otthon ki is hímezte. E hímzésen a báróné növendégei is mindig szívesen dolgoztak s azután egy alkalommal Zsófia főhercegnőnek adományozta.

Hátszegi aranykarperecz.

Dévai Úrasztali kendőről való régi hímzés.

Déva és környéke Castaldo idejében.

(Adalékok Hunyadmegye 1551—53 közti történetéhez)

Dr. Veress Endrétől.

Az 1551—53 közti évek nagyon gyászosak Erdély történetében. Ez a kis ország, mely a mohácsi vész utáni zavaros időkben alakult ki Magyarországból, s a töröknek fizetett évi adó mellett önálló fejedelemségként élt és fejlődött, most urat cserélt. Martinuzzi György barát politikája fosztotta meg függetlenségétől, attól való féltében, hogy a török kezére kerül, s ezért borúlt gyászba, holott addigi viszonyai közt tovább élhetett volna boldogan.

Castaldo Baptista János, ez az osztrák szolgálatban álló olasz tábornok, 1551 június elsejére ért Erdélybe habsburgi I. Ferdinánd király parancsából, hogy átvegye Izabella özvegy királynétól a szent koronát, s vele Erdélyt. S az a 20¹/₂ hónap, a mit Castaldo (némi megszakításokkal) itt töltött, nemcsak reá, magára nézve volt keserves, de az országra is szomorú emlékü és végzetes. Az erdélyiek sehogy sem tudtak beletörődni az új helyzetbe, s nem bírtak hozzászokni ahhoz, hogy a külföldre távozott királyné és kis fia: János Zsigmond helyett egy gyűlölt idegen katona lakja a gyulafejérvári palotát. Castaldo éhes, fizetetlen zsoldosai pedig úgy tönkretették a városokat, nemeseket, s az ország népét és jólétét, hogy azt egy egész nemzedék megsínylette, kivált György barát meggyilkoltatása után, midőn helyébe az öreg, beteges Báthory András lett Erdély vajdája.

Ebből a nyomorból kijutott Hunyadmegyének is, minthogy Déva, s a *dévai szoros* hadügyi fontosságát (a mint a Maros völgye

dévai részét nevezi leveleiben) hamar felismerte a generális és Erdély védelmét a temesvári, lugosi török támadások ellen Hunyad-megyére s a dévai várórségre helyezte. Így aztán ide rendelt katonái ezt a vidéket sem kímélték, másfelől pedig ez volt a Lippa, Temesvár felé menesztett seregek megállóhelye, a hol mindig akadt valami feldúlni való.

Midőn Castaldo nyolczadfél ezernyi kis hadával Erdélybe jött, s azt kardcsapás nélkül a baráttól egyszerűen átvette, főfeladata volt, hogy azt, mint az ország katonai kormányzója és a király helytartója, megvédelmezze a törökkel szemben Erre ugyan kevés vala serege, mert hisz a magyarországi védelem is reá volt bízva és kevés a téhetsége, meg a gyakorlata, mivel ő török ellen még sehol sem küzdött, daczára, hogy hatvan évet meghaladó katona volt; de megtett annyit a mennyit tehetett.¹ Nála a jó akarat és igyekezet nem hiányzott ehhez, csak erélye volt kevés és tettereje lassú. S ha sikert nem ért el, azt leginkább pénztelen, siralmas helyzetének kell tulajdonítanunk, a mi természetből is kissé gyáva jellemét még fokozta. Kitetszik ez a jó akarata a bécsi (titkos) udvari- és államlevéltárban őrzött gondos levelezéséből napról-napra írt hűséges bő jelentéseiből, melyekben igazi katonai kötelesség-érzettel, mindenre kiterjeszkedő figyelemmel, a legráprólkosabb dolgok felől is sietve tájékoztatta Ferdinándot. Ezeket múlt év nyarán volt alkalmam tanulmányozni, s valami 80 kisebb-nagyobb, minket érdeklő olyan részletet találtam bennök, melyek Déva és környéke akkori viszonyaira, a szoros viszontagságaira, a töröknek Lippa, Lugos felőli támadásaiból s a német-vallon zsoldos katonák leírhatatlan féktelenkedéseiből, zsarolásaiból keletkezett szenvedéseire egészen új világot vetnek és valósággal *történetét* képezik Hunyadmegyének.

*

A mint Izabella királyné 1551 jul. 19-én könnyes szemekkel aláírta az Erdély átadásáról kiállított oklevelet, hozzáfogtak a várak átvételéhez. Azok parancsnokait Ferdinánd iránti hűségre kellett esketni, s Déva az elsőik közt volt, mely azt megtette, mert György barát jul. 31-én úgy ír róla, hogy az már kezében van ² Órségéről

¹ Lásd körülményesen *Kropf Lajos, Castaldo Erdélyben* című tanulmányában, a »Hadtörténelmi Közlemények« 1896. évf.-ban

² György barát Ferdinándhoz, a »Történelmi Tár« 1880. évf. 244. l.

s védelméről is neki, mint vajdának kellett gondoskodnia, 15,000 frtnyi rendes évi fizetéséből,¹ (ép úgy, mint Görgény váráról) de abból várfelszerelésre és hadi zsoldra alig telt, mert ekkor a várban nem volt több, mint két faltörő-ágyú, az egyik 35, a másik 22 fontos, két rézmozsár kődarabok dobására, egy réztaraczk (falco sive sacer) két réz- és két vas sугárágyú (falconet) valamennyi János király jelvényével. Lőszere alig volt, s Castaldo kiemeli, hogy a mellett e fontos helyre kis ágyúkat és u. n. szakállas puskákat kell mielőbb küldeni.

Az ősz folyamán Déva nagy táborozás színhelye volt, mert itt gyülekezett és növekedett 60,000-nyire az a sereg, mely György barát fővezérlete alatt Lipppa felmentésére indult. A seregben Castaldo és Sforza Pallavicini gróf 12,000 főnyi német-spanyol csapatot vezetett² s ez utóbbi okt. 24-én táborozott Szászvároson,³ s vonult el Déva alatt, a Maros mentén. Ezt az átvonulást meg is érezte a város, mert a német zsoldosok összeveszttek magok közt s a dévai parasztokkal és éjnek idején megtámadván a várat néhányat az örök közül megsebesítettek, kifosztottak, egyet meg lándzsával agyondőfték, úgy, hogy az elésietett várnagy is csak Isten kegye mének köszönhetette megmaradását.

Hite kapitánya különben ekkor nem volt Dévának, mert az nem ismerjük nevét — meghalt s helyette Fánchy János, bizonyosan legmegbízhatóbb hadnagya, őrizte a várat már hosszabb idő óta. Most azonban Fánchy 1552 újév napjára felkereste a Lipppa szerencsés visszavétele után hazatért Castaldot Segesvárt, s elősorolván neki a vár szükségét, kérte, hogy adja azt eddigi szolgálatai fejében a kezébe, s gondoskodjék a várban levő lovas és gyalognép fizetéséről, élelmezéséről és egyéb szükségletekről. Eddig is a magából fizette embereit, s tatarozta a várat, a miért költségei megtérítésén kívül, a Jófűhöz tartozó lapusnyiki és banyesdi két kis jószágot kívánja örök birtokul, s azonkívül még ezer forintot. Mellék-kérése Keresztúry Péter nevű vitézére vonatkozott, a ki mint néhai ura szolgája, lovait és vagyonát elveszt-

¹ Ferdinánd Castaldonak Bécsből 1551 okt. 2-ról. Ugyanott az 1891. évf. 433. lapján, *Barabás* Samu regesztájában.

² A *Magyar hadi krónika* II. része 52. lapján.

³ E napról ír onnan a gróf Ferdinándnak, de sokáig ott nem időzhettek, mert már nov. 2-án Lipppa alatt vannak

vén a háborúban, most arra kéri, hogy fizesse meg neki zsold-hátralékát és vegye fel a királyi hadseregbe De Castaldo nem teljesíthette kívánságait, s három napi alkuvás után végre is kielégítette 700 frtnyi kárpótlással. Úgylátszik nem is bízott benne, vagy tán nem szerette, mert a várat kivette a kezéből s mivel más hamarjában nem akadt, addig is, míg a király valakit Dévára kinevez, Báthory András egyik megbízható familiarisára bízta azt; úgy hogy Fánchy ott hagyta nehéz állását s pár év múlva, mint Vajda-Hunyad várkapitányával találkozunk vele újra.

Déva új várnagya (a ki már két nap múlva, jan. 15-én elfoglalta helyét) a vitézségéről híres Kapitán György ¹ magyar lovaskapitány lett, ugyanaz, a kinek 1550 Szent Lőrincz napján Hubiár agával Bujákon bemutatott bajviadalát Tinódi Sebestyén egy 204 soros versben magasztalta fel, ² s a kit a harczi dicsőség most Hollókőről s úgylátszik Lippán át Erdélybe sodort. De itt alig érvényesíthette úgy vitézségét, mint Magyarországon, mert a vár el volt hanyagolva, és sürgetésére egy hónap múlva kap ugyan Szebenből egy szekér puskát és lőport; ³ spanyol őrsége azonban olyan fegyelmezetlen volt, hogy Castaldonak kikellett cserélnie egy különböző csapatokból összeválogatott másik századdal, melyet a burgundi Villey (Ulloa) kapitány vezérlete alatt küldött hozzá Dévára. Ezek is olyan megbízhatatlanok voltak, hogy soha sem lehetett tudni, mikor mondják fel a hűséget, s hagyják el vezéröket; pedig most Déván is szükség lett volna a török veszélylyel szemben egy erős, összetartó őrségre.

Amhád pasa, hogy megboszúlja a lippai kudarcot, újabb sereggel fogott a tavaszon a harcshoz, mely olyan szerencsésen folyt, hogy a nyár folyamán nemcsak Lippát vette vissza, de elfoglalta Temesvárt, és utána az egész Alvidéket. E várak védelmében élénk részt vett Hunyadmegye örökös főispánja és családi örökségképen Mátyás király halála óta Vajda-Hunyad várának

¹ Kapitán György Déváról írt legkorábbi levele ugyan 1552 aug. 5-ikéről való, de azt hiszem, hogy már ekkor, újévben kinevezte Castaldo, mert különben megírta volna nevét leveleiben, ha más lett volna augusztusig a dévai várkapitány.

² Közölve *Összes művei* (a Régi magyar költők tára III. kötete), 308—314. lapján.

³ Haller Péter Castaldonak, 1552 febr. 18-án, Nagy-Szebenből. Barabás regesztái id. h. 645. lapján.

ura: enyngi Török János, a ki kétszáz lovasával szolgálta hazáját s tavaly személyes bátorságának Déva alatt is sok szép jelét adta. De azért a harcztérről, Temesvár alól is haza-haza szalad megyéjébe, gondoskodni védelméről, s így ír Castaldonak pl. jul. 20-án Hunyadvárából, jelentvén, hogy a havasalföldi hadjáratra már mind Valkány alá gyűlt a sereg, s az egész megye ereje táborban van vele együtt; de nem tudja, elég lesz-e a kétszáz huszár, mivel kevesen vannak, s a török a havasokon egy nap alatt bejöhet.

Tényleg a szorosokat kellett most megvédeni a megyében, és pedig nemcsak a törökkel, hanem ráczokkal szemben is, a kiknek két népesebb városát: Lugost és Karánsebest a török elfoglalván, most Erdélybe menekülnek és dúlnak útjokban. Hogy feltartóztassa őket, Kapitán György augusztus első napjaiban felkeltette ellenök Jófű város (a mai Dobra) lakóit és vidékét, kérve Castaldot, hogy legyen gondja erre a dologra. De mit tehettek ezzel a nagy hordával szemben, mely asszonyostól, szolgástól és egész háznépestől együtt 100,000 főre rugott, 13,000 saját szekeren lepte el megyénket, s vált ellenséggé azáltal, hogy megadta magát a töröknek. Vajjon letelepedtek-e ezek a ráczok, oláhok véglegesen nálunk, s van-e nyomuk a megye jelenlegi lakosságában?

Castaldo ekkor már az év eleje óta alig néhány mértföldnyire, Szászsebesen táborozott, melyet a király rendeletére megerősített, a mihez a szászvárosiaktól is 1500 darab 24 láb hosszú gerendát követelt, még jan. 20-án ¹ Ott töltötte vesztegelve az egész évet, s fogadta a híreket, hogy a török egész Déváig felkalandoz. A vár pedig jóformán üresen állott, élelmet nem kapott a rendektől, és ámbár gondozása a vajda kötelessége lett volna, pénztelen helyzetében most még is Castaldonak kellett élelmi- és lőszerekkel ellátnia, mivel a két alvajda is beteges és tehetetlen volt. Augusztus végén a török sereg két vezére: Ahmed pasa és Kászon bég Lipppa várában tartózkodott, (melyet Aldana spanyol tábornok gyáván feladott) s csak a budai pasára várt, hogy aztán egyesült erejökkel Erdélybe törjenek. Értesülve Castaldo szorult helyzetéről, be is jött egy csapat három hét múlva Déváig, szétnézni, kémlelni, mire Castaldo vasasokat és gyalogsapatokat akart

¹ Rendelete kiadva Dr. Albert *Amlacher*: Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos (Hermannstadt, 1879.) cz. műve 122. lapján.

ellenők küldeni, de zsold nélkül nem akartak menni.¹ Kászon bég ezalatt, hogy annál könnyebben elfoglalhassa a dévai szorost, »a honnan — mint Castaldo megjegyzi — legsikeresebben meglehet Erdélyt venni és védelmezni«, betelepedett a Lippa és Déva közt a Maros mellett fekvő régi, elhagyott kastélyba, talán az eperjesi vagy a lalasinczi hegyfokon álló erősségbe. De Castaldo erre Helfenstein három csapatját, Perusith Gáspárt huszáraival és Török Jánost küldte annak lerombolására, s a mint ez a sereg a kastélyhoz ért, a törökök elmenekültek Lippa felé, néhány társukat és ráczot hagyván hátra, a kik az ágyúkat és löport felégették, de futásközben a mieink üldözőbe vették, s mind megölték.

E csatározásnak állítólag 3000 ökörből és ugyanannyi juhból álló zsákmánya is volt,² de a vitézi példát más nem követte, sőt a már két hónap óta Szász-Sebesen táborozó és Déva alatt tanyázó nemesek kezdtek hazaszállingózni, pedig Kászon bég négyezernyi lovas és gyalog csapattal közeledett Déva felé Castaldo biztatta őket, mint az ország rendeit, hogy a dévai szoros és hazájok védelmére kétezer embert állít ki, csak maradjanak, de hiába fáradozott, mert »barát és ellenség egyaránt ellenese« mint a tábornok elkeseredésében írja.³ Be is látta, hogy a rendek ígéretében hiú reménység bízni, mivel azok hatezer zsoldost (nemzetenként két-két ezeret) szavaztak meg a dévai szoros védelmére és a hatezerből lett tulajdonképen *hatvan*, vagy kevéssel több. Ilyen körülmények közt Castaldo meg is engedte és elnézte a rendeknek a törökkel kezdett békealkudozásokat, nemcsak a király parancsából, hanem — mint írja — azért is, mivel különben teljesen a török hatalmába vetnék magokat!

És épen ilyen bítortalan időkben írta Ferdinánd nyúgottan Castaldonak, hogy Erdélyt az idén nem félti már semmi veszélytől. Annyiban helyesen is gondolta, hogy a török erejét Eger-vár ostroma kötötte le, de másfelől Castaldo arról értesült, hogy a török akár veszi be Egert, akár nem, szerencsét próbál Erdélyben. Erre mutatott az, hogy Ahmed okt. 18-án elvonult Eger alól,

¹ Castaldo 1552 szept. 22-én Ferdinándnak. Barabás regesztái id. h. 1892. évf. 481. lapján.

² Castaldo szept. 25-én Ferdinándnak; ugyanott, a 482. lapon.

³ Castaldo Ferdinándnak a szász-sebesi táborból 1552 okt. 2-ról, az »Erdélyi országgyűlési emlékek« I. köt. 431. lapján.

melylyel nem bírt, s Kászon bég nyolczezernél több törököt gyűjtött Lippa körül, kik indulásra készen tanyáztak a váron kívül is. Ezért Castaldo is megerősítette Déva eddigi őrségét, s csak amiatt panaszkodott, hogy a sok baj mellett nincs elég jó vezére, s magának sem olyan megbízható embere, a kire, ha ő Déva felé menne, saját csapatai vezérlését bízhatná. Látva azonban, hogy Kászon bég hadait folytonosan szaporítja, Castaldo is hasonlót tett, s mivel hét német csapat áthelyeztetését kérte, azokat akarta Lippa felé küldeni. Ezenkívül a vajdával és más tanácsosokkal egyetértve okt. 23-án elhatározta, hogy ily veszélylyel szemben Déván állandóan kétezer embert kell tartani, „mivel Lippa az a forrás, a honnan az országot (Erdélyt) legjobban ellehet özönlöni“, mint megjegyzé.

Erre szükség is volt csakugyan, mivel Déván rosszul álltak az ügyek. A vár el volt hanyagolva, mért a vajda, (a kinek híva talához tartozott arról gondoskodni) eddigelé semmit sem törődött vele, s így annak gondja is Castaldot terhelte. Pedig neki ugyancsak kijutott a gondból. A fizetetlen sereggel állandóan baj volt a szász-sebesi táborban; így pl. okt. 29-én a Helfenstein németjei ismét zavarogni kezdtek, mire a sereg egy részét vezérökkel 3 mfdnyire Déva felé küldte, (hogy tisztúljon a levegő) s a hátra-maradottak szüntelen *gelt-et*, *geld-et* kiabáltak.¹ De a magyarok sem voltak jobbak, ők sem ülhetek annyit pénz nélkül és nov. elején a huszárok (különböző okokat használva ürügyül, de tulajdonképen fizetlenség miatt) valamennyien oda hagyták a dévai szorost. Így Kendy Ferencz és Kendefy János, a kik a magok száz lovasával Magyarországra kiáinkoztak, Török János és mások, összesen hat csapat, mivel pénzők elfogyott; úgy hogy Déván így csupán egy spanyol és három német zászlóalj (cohors) maradt, a mi sok aggodalomra adott alkalmat, mivel a török már négy mfdnyire tanyázott Dévától, s így őket egy éjjel meglephetik. A dévai spanyol zászlóalj parancsnoka Paolo di Zara volt, míg Szász-városon Helfenstein gróf tíz százada hevert, s állott készen Lippa felé.

Hanem a növekedő török veszélylyel szemben most még jobban meg kellett erősíteni a dévai szorost, s így oda a vajda beleegyezésével nov. 12-én Bánk Pált, Erdély vice-vajdáját küldte, a ki

¹ Castaldo okt. 30-án, Barabás regesztái id. h. 1892. évf. 490. l.

azonban kikötötte, hogy ott csak vízkeresztnapjáig (1553 jan. 6-ig) fog ülni. Ezzel nagy gondtól szabadult meg Castaldo, s a király felszólítására meg is nyugtatta, hogy ha az eddigi csend megmarad s újabb zavarok nem támadnak, télire elég lesz a dévai őrség az ország védelmére, ha t. i. a magyar lovasságot legalább két ezernyre kiegészítik.

Bánknak azonban nem a török, hanem tulajdonképen a német zsoldosok garázdálkodása ellen kellett védekeznie, s tőle telhetőleg megoltalmazni Déva környékét. Mert ez az éhes zsoldoshad valóságos csapás volt a megyére már augusztus óta, mikor Szász-Sebesre gyűlt a sereg, de kivált most, hogy a dévai szoros védelmére voltak kirendelve. Kíméletlenül dúltak és raboltak nemeset és parasztot egyaránt, úgy hogy a megye nemessége végre megsokalta a pusztítást és panaszt adott be ellene Castaldonak. A supplicatiot Barcsay Gáspár, Kenderessy Péter, Szerecsen János, Maczasdi László és Zenyk István írta alá a megyei nemesség nevében. Tartalma rendkívül érdekes és jellemző.

Segítséget kérnek a tábornoktól a német gyalogosok ellen, a kik hallatlan dolgokat művelnek, s a kiktől sem város, sem birtok vagy nemesi udvarház nem marad bántatlan. Negyven-ötven főnyi csapatokban lepik meg a nemesi házakat, felprédálva mindent, a mit találnak. Erőszakosan, s minden fizetés nélkül elviszik a bort és gabonát, elhajtják a szántáshoz való ökröket, a fejős teheneket, juhokat, disznókat, borjúkat, felszedik a tyúkokat, libákat, és a mit a ház körül találnak, s ha valaki ellene szólni mer saját vagyonáért, rögtön agyonütik, meglövik, vagy kiűzik házából. A házakat, magtárakat, kerteket és gyümölcsfákat tisztelet nélkül felgyújtják, a ládákat és szekrényeket feltörlik, a jobbágyok javait elveszik, még rajtok lévő ruhájokat, csizmájokat is lehúzzák, sőt még az asszonyokét is, úgy hogy jóformán meztelenül hagyják őket. A szegény jobbágyokat annyira kínozzák, verik s lopják, a merre csak találják, hogy néhány falu már egészen néptelenné vált, s lakói Havasalföldre, vagy Temesvárra menekültek a török oltalma alá. Csapatonként mennek ki a mezőre s hajtják el a parasztok juhait, s a melyeket elhajtani nem tudnak, lelövik és szekeren viszik a városba, a hol szintén mindent elrabolnak: csészét, tányért, kanalat, sőt fazekat is, a mit csak találnak. Az udvarházak kertjeiből feltüzelik a gyümölcsfákat, fegyveresen mennek a ma-

lomba, s feltörve az ajtókat, mindent elvisznek. A mezőn szántogató ember ökrét megölik, s a szegény földművest gyalázva, darabokra törik szekerét és ekéjét. Mindez (s ezeknél borzasztóbb is) naponta történik, úgy hogy ha Castaldo nem változtat rajta, az egész föld elpusztul, és senki sem marad itt a széleken az ország védelmére. Ezért kérik, mielőbb rendelje el úgy a Déván, mint a Szászvároson állomásozó német katonákat más helyre, mert hihetetlen mennyi kárt okoznak csak egyetlen napon is. Ha pedig Castaldo ezt nem teszi meg, nemcsak a jobbágyok futnak el, s hagyják pusztán a földeket, de magok a nemesek is, és akkor megítélheti — így végződik a nevezetes írat — mi haszna lesz ő felségének a pusztá földekből, s miként fognak majd megélni a széleken lakó emberek.¹

A hunyadmegyei nemesség e panaszlevele élénken színezi azokat a sérelmeket, melyeknek megszüntetése érdekében a rendek magok is felterjesztést tettek később az 1553. jan. 20-án Kolozsvártn tartott országgyűlésen;² anélkül, hogy a garázdálkodást a tábornok kellően gátolta, vagy megakadályozhatta volna, habár a németeket ki is cserélte Déván.

Pánk Pál személyében Déva ügyes, kipróbált védőt, régi katonát nyert, a ki már 12 év előtt Bálványosvár kapitánya volt³ és később is szerepelt Izabella királyné alatt; de mit ért minden ügyessége, ha a vár pusztá, s praefectura: Kapitán György urammal élén az őrség gyenge volt. Castaldo még decz. elsején is két ezer zsoldost szánt Dévának, de azért tényleg csak fél zászlóalj német, kétszáz spanyol volt itt, és lovasság semmi, száz s egynehány Schierottin Károly-féle vasast kivéve, a kiket a tábornok — zsold hiányában — úgyszólván erő-

¹ Ép így dúltak és pusztítottak a spanyolok másutt, a Felvidéken is, a hol egy Modorban, 1553 virágvasárnap előtti pénteken (márcz. 24-én) kelt levél szerint a »szegén városkában nagy kárt tesznek, borokat megisszák, barmokat levágják, borjukat és mindent, ki megenni való, teljességgel elveszik, az gazda semmit sem bír, hanem mind házok, mind marhájok evik.« — Izdenczy László Ujlaki Ferencz győri püspökhöz írt leveléből. (A bécsi államlevéltárban.)

² Lásd az »Erdélyi országgyűlési emlékek« I. köt. 441—2. lapján.

³ Említve György barát 1540. jun. 14-én kelt kötelezvényében, a K. Papp Miklós-féle »Történeti Lapok« II. évf. 1252. lapján.

szakkal tart helyökön. Nem volt sem élelem, sem pénz, sem rend a várban és táborban, de Castaldo sem küldhetett semmi segílyt, hiába sürgette azt Bánk, jelezvén, hogy nem tudhatja, melyik órában lepi meg a török, a ki Maros-Illyét készül elfoglalni s úgy Erdélybe törni. E végett Kászon pasa megszámláltatta a Maros mindkét partján, a Temesvárhoz tartozó területen lakó ráczókat, oláhokat, meghagyván nekik, hogy minden órában készen álljanak, ép úgy, mint a törökök és tatárok, a kiket most kapott. A ráczó lovasok száma több mint hat (Castaldo értesülése szerint tizenegy) ezer s azonkívül gyalogság, míg a török-tatárok száma legalább öt ezer.

Ilyen szomorú kilátások közt a tábornok minden pénzét a dévai szoros védelmére fordította, illetve élelmi- és lőszert küldött decz. elején a várba, és teljes fizetést adott a Branyicskán és Illyén lévő csapatoknak is, összesen 18,600 frtot költvén erre, csakhogy továbbra is kitartsanak. Megnyerte Török Jánost is újabb szolgálatra, a kinek kétszáz lovasát fogja fizetni. Ennek, s a hunyadi nemességnek maga a vajda: Báthory András is buzdítólag írt, a ki katonáit szintén Dévára küldte, de többet nem tehetett, mert mindenét oda adta, a mi je volt, s a mit csak kölcsön kaphatott barátjaitól, s most testét nem darabolhatja fel — úgymond — hogy azt is nekik adja. Egyet azonban ismételt Castaldonak, azt, a mit már Fejérvárt is mondott neki, hogy t. i. pénz nélkül sem katonákat nem lehet tartani a végeken, sem élelmi szert szerezni. Ezt a tábornok is rég tudta, de mit tehetett, ha pénz helyett a királytól is cupa ígéreteket és intézkedéseit helybenhagyó leiratokat kapott.

Növelte a bajt, hogy ilyen viszonyok mellett Bánk Pál nem akarta vízkeresztnapján túl semmi szín alatt megtartani nagy felelősséggel járó dévai állását. Hiába buzdította a vajda Fejérvárt, a hová el ment volt panaszkodni, nem birta reá venni, hogy szolgálati idején túl ott maradjon; úgy hogy a tábornok jónak látta felkérni a királyt, írta a vajdának, hogy a fizetési hátralék daczára továbbra is gondot viseljen a dévai szorosra, Bánknak pedig, hogy ne hagyja el helyét, a míg más emberről nem gondoskodhatik. Nem is hagyta el szolgálati ideje lejártáig, de, hogy helyzete milyen nyomorúságos volt, s másfelől, mennyire féltek a töröktől, mutatja annak egy kis próbabeütése, melylyel szemben tehetetlen maradt.

Hunyadmegye decz 11-én d. e. épen gyűlést tartott, hogy megbeszéljék a Castaldo levelét, s a dévai szoros megvédése ügyét, s alig adta azt elő Bánk, midőn tizenegy óra tájban lóhalálában jött a hírhozó, hogy a törökök, több mint ezer emberrel Illyéig nyomultak és véres csatározás után még foglyot is vittek haza magokkal. E rémhírre az egész gyűlés eloszlott, pedig »ha líszen vala kivél, utánnok kell vala mennönk, hiszem, hogy Lippáig el is értök volna őket« panaszkodik Bánk, levelében. Akármint igyekezzék is, »háromszáz lónál többel« fel nem ülhet, s a zsold is olyan csekély, hogy most is alig birt feltartóztatni »az Gerendy Péterhez tartozó népben száz lovagot és az gyalogot«, a kiken kívül még csak a vajda kétszáz lovas szolgálja van helyben, meg két zászlóalj spanyol, s egy német, kikre úgylátszik — egyáltalán nem számít. Még e kevés had szétbomlásától is fél, s ha az is eloszlanék, »jobb énnekem tisztességemre az más ember lovát vakarnom, hogy nem mint egyedől szégyent vallanom«, írja Bánk Castaldonak. Neki pedig szegénynek még annyija sem volt. Seregeit téli szállásra bocsátotta, s egyetlen embert sem küldhet, mert kijelentették, hogy nem mennek sehova, s így mindössze húsz testőrrel élt szomorúan a fejevári palotában, el lévén határozva, hogy ha a törökök a dévai szoroson betörnek, csinálhatnak vele, a mit akarnak, mert ő nem fog menekülni.

Harmadnapra az illyei csatározásról már többet lehetett tudni. A 600 török és 400 tatár vitézből álló ellenséges csapatot egy oláh pap hozta át a szorosokon Déva felé és egyik része Illye közelében ütközött meg a véletlenül arra járt Villey János kaptány 600 lovasával, a kik nyolczvanat vágtak le s ötöt fogtak el bennök; a mit látván a foglyúl ejtett parasztok, török vezetőik közül többet elfogtak. E kis csatározás azonban mégis annyira leverőleg hatott a dévai vitézekre, hogy a könnyű lovasság fizetelenség miatt mind széteszlott, s csupán a vajda szolgálai, kevés spanyol és a németek zászlóalja maradt helyt, élelem és pénz nélkül. Így Déváról is állandó volt a segélykérés, de Castaldo semmit sem tehetett, — mert mint írja — egyetlen spanyol vagy német felett sem rendelkezik és új sereg gyűjtésére sincs módja. A királyi udvarban annak idején nem igen tetszett, hogy Bánk Pált a vajda a nyár folyamán alvajdájává nevezte ki, ajánlatára Castaldo pedig nov. elején Déva vára, s a dévai szoros védelmével bízta meg; úgy hogy a tábor-

noknak még külön indokolnia kellett ezt az intézkedését, azzal, hogy általa a vajda kívánságának akart eleget tenni. Ebben az idegenkedésben volt is tán valami sejtelemszerű, ha meggondoljuk, hogy Bánk az illyei csete-paté alkalmával akár csak háromszáz lovassal (de láttuk, hogy többje is volt) nem merte üldözőbe venni a törököt. Hanem azért Ferdinánd, látva, hogy nem akad más, a ki azt az állást pénz nélkül elfogadná, mégis — nehogy az a fontos hely, melytől (úgymond) az egész ország megmaradása függ, védtelenül álljon — meghagyja Bánknak decz. 22-én, hogy mivel hamarosan más megbízható emberről nem gondoskodhatik, továbbra is hűségesen szolgáljon vízkeresztnapján túl is, a míg majd jobban elintézheti ezt az ügyet. Felhívta reá a vajdát is, hogy beszéljen Bánkkal, s gondoskodjék egyszersmind a tábornokkal egyetértőleg más valakiről, a kire a várat s a szorost bízni lehetne.

Ez a levél hozzá sem juthatott még, midőn Castaldo (a ki nek a feje mindig tele volt tervekkel) karácsony másodnapján azt ajánlta a királynak, hogy mivel Balassa Menyhárt nála van, sebeiben fekszik, s így nem mehet Magyarországra, küldjék őt az egy hét múlva távozó Bánk helyébe Dévára, Balassa főkapitányságába pedig rendeljék helyette ideiglenesen Varkócs Tamást. Az eszme tetszett az udvarban s egyelőre Balassa ugyan nem mehetett személyesen Dévára, de januárius közepén már ott találjuk 300 lovasát, s pár héttel utóbb őt magát is.

Apró kis czirkálásokat leszámítva, melyekben a várbeliek egyes elfogott jobbágyokat szabadítottak ki a török kezéből, decz. 29-én mintegy ezer török lovas közeledett a várig, hogy a szorost kikémlelje. Ezért Castaldo, valami ezer forintja maradván meg az utolsó fizetésből, azon darabantokat akart gyűjteni, kikkel egy hónapig megvédeni remélte a dévai szorost; de míg eddig havi két frtjával fizette a magyar gyalogost, most alig tudott három frtjával kapni. Pedig sok kellett. Bánk távozásával, a vajda lovasságának egy része is otthagya Dévát az új évben, ép úgy, mint a két zászlóalj spanyol, a kik tudva, hogy Kászon bég nagy sereggel közeledik, jan. 13-án kocsikért küldöttek a generálishoz Fejérvárra, hogy elszéledhessenek.

Ilyen állapotok közt Castaldo még csupán a rendektől remélt segítyt, a kiket a király meghatalmazása folytán a vajdával együtt jan. 20-ikára hívott gyűlésbe Kolozsvárra. El is végeztek

azon, hogy Déva, Branyicska és Illye megerősítésére minden nemzet öt-öt száz forintot adjon, a miből Barcsay András szakállasokat és más löszert vegyen, a tábornok pedig a szükséges katonaságról gondoskodjék, mivel ő felsége különben is ezer magyar lovast és gyalogost íratott össze az ország védelmére. Az adót is megszavazták, 99 dénárt kapuszám szerint, de mivel Hunyad megye részint a királyi seregektől, részint a török pusztítása következtében, sokat szenvedett, tartassék új összeírás és a jobbágyok majd a szerint adózzanak. A székelyek és szászok adóját azonban a tábornok és vajda velök állapítsa meg.¹

Gyűlés után Castaldo a kolozsváriaktól 1200 forintot s még külön két ezeret kapott, hogy a Déván lévő 500 gyalogos és 400 lovast, valamint a vár, Branyicska és Illye őrségét febr. havára kifizethesse. A gyalogosokat 3 frtjával kellett fizetnie, s úgy elfogyott a pénze, (írja Kolozsmonostorról 1553 febr. 4-én) hogy ha holnap kellene visszamennie, nem volna — úgymond — két napi költsége maga és környezete számára. De azért még ezt a sereget is úgy tudta szaporítani, hogy két hét múlva a vajda megmaradt emberein kívül már 720 lovasa volt Déván, t. i. 300 Balassa Menyhárt-féle, aztán Villey János 100, Luys de Bariento 100, Kerepovics Miklós rácz vajda 50, a szászok csapatja 100, a karánsebesieké 50 és Kapitán György 20 lovassal. Volt azonkívül 25 az illyei várban, 20 lovas és 20 gyalogos a dévaiban és külön 700 magyar gyalogos Déván a táborban; de az udvar ezerre, a lovasságot pedig két ezerre akarta szaporíttatni.

Mindezek márcz. 7-ig voltak fizetve, s nehogy a várost és várat otthagyják, Castaldo további zsoldjukat a szászok adójából óhajtotta fedezni. Ennek megállapítására márcz. 5-ikére hívta össze Szebenbe a szász egyetemet, melynek gyűlésén Meggyesi Ferencz erdélyi egyházmegyei vicarius-sal képviseltette magát, mellette lévén a kincstárnok: Haller Péter is. A szászok a kért 12 ezer frt helyett csak 10 ezeret szavaztak meg, húsvét utáni első vasárnapra (ápr. 9-ikére) ígérve annak megfizetését; mivel azonban a szászvárosi szék igen sokat szenvedett a királyi hadsereg garázdálkodása miatt, s több községe egészen elpusztult, kéri a generálist, hogy mentse fel a szászvárosiakat a Dévára való fuvarozás kötelezettsége alól, Tor-

¹ Ld. az »Erdélyi országgyűlési emlékek« I. köt. 438/9. lapján.

dosnak pedig adjon egy évi adómentességet. De bármily terhes volt is a szászvárosiaknak ez a kiváltságaikat sértő szolgálmány: fuvarozás, élelemszállítás, kocsik és lovak ingyen való kikölcsönzése, Castaldo azokat nem szüntethette meg, s csak mikor Szászvárosszék előljárósága az év végén maga felment panaszra a királyhoz, akkor tiltotta az el, meghagyván Nagy-Szeben tanácsának is, hogy mivel a szászvárosi polgárok az eltelt háborús években a gyakori katonai beszállásolás, kényszerű élelmezés, valamint a város leégése következtében nagyon elszegényedett, és sokat szenvedett, engedjen el valamit 1300 frtnyi adójából.¹

A dévai sereget egyelőre Haller tartotta kölcsönvett pénzzel; Egy keveset Imre diák is vitt nekik a vicariustól Fejérvárról, merő most már ők vették át e gond terhét, mivel Castaldo, belátva, hogy semmire sem megy, s még életét is félténie kell e sajátos viszonyok közt, vissza sem tért a kolozsvári országgyűlésről, hanem annak ürügye alatt, hogy Kassára indul, újabb sereget hozni, márczius közepén Deés felé elhagyta Erdélyt. Már 17-én Rozgonyról értesíti a királyt, hogy Balassa Menyhárt megbízásából (a ki felgyógyulva, márcz. 3-án indult Dévára) Villey János kapitány érkezett hozzá Branyicskáról, (a hol 100 lovassal állomásozik) közbenjárását kérve Ferdinándnál, hogy a Déván tanyázó sereg legalább ápriliséig terjedő zsoldját megkapja. Erre Haller is kérte, kijelentvén, hogy az ország jövedelme nem elég annyi katonaság tartására, s a király április elejére ezúttal csakugyan küldött egy havi zsoldot, melyből háromezer frt jutott a dévai seregnek. Haller is kapott márcz. 24-ig négyezret a nemesek adójából és 2700 frtot a szászoktól, úgy hogy a dévai szoros védelme egy hónapra ismét biztosítva volt.

De biztosítva volt az, a török beütése ellen ez időben már amúgy is. Feltűnhetett, hogy a török az új évben teljesen felhagyott beütéseivel és a dévai szoros lakóit nem zavarta, holott seregei tétlenül vesztegeltek a temesvári és lippai várban. Ezt a török politika fordulata okozta, mely most a néhai János király iránti kegyelemből, azt az ő idejébeli nyugodt állapotot akarta Erdélyben

¹ Ferdinánd rendelete Kendy Ferencz és Dobó István erdélyi vajdák-nak, valamint Szeben tanácsának, mindkettő Bécsből, 1553 nov. 15-ikéről. Közölve *Amlacher* id. műve 126/7. lapján.

ismét visszaidézni. E végből már karácsony előtt komolyabban érintkeztek a német párt gyengeségében csalódott erdélyi rendekkel. Ezt az alkudozást maga Castaldo sem tudta megakadályozni, s mikor a szultán csausza márcz. 3-án már Alvinczen volt, az olasz tábornok is meggyőződhetett róla, hogy itteni működése immár hiábavaló.

Hanem azért még győzte jelentésekkel. Iratott a királylyal Kapitán Györgynek, hogy tartsa meg továbbra is a dévai várnagyságot; holott abban annyira megszorúlt, hogy a vár szükségletére 50 frtot kért.¹ Azonkívül Kerepovics Miklósnak júniusig fizetett ötven huszárt rendelt, s tanácsára száz rácز lovast is fogadott Dévára, úgy hogy hű szolgálatai jutalmául a király jun. 27-én neki adományozza Branyicskát és jul. 3-án tíz várpuskát (Doppelhacken) és két mázsa puskaport rendel belé.

Dévát és környékét azonban, sőt Erdélyt magát nem Castaldo igrkezezte és Ferdinánd gondoskodása mentette meg Temesvár, a Délvidék és fél Magyarország sorsától, hanem egy magyar hazafi, a rácз származású Petrovics Péter kitartó diplomatai ügyessége, melylyel legnagyobb hódításai közepette biztosítá a török kegyességét úrnője: a Lengyelországban és Opuliában búslakodó Izabella királyné számára, mely politika három év múlva végre hazahozta őt, hogy fejedelemmé választott fia újjraalapítója legyen ez országnak!

Oklevél-melléklet.

Az alábbi gyűjtemény: oklevéltár megelőző értekezésemhez melyet ennek adatai alapján írtam, s mint ilyen, kiegészítője sok oly dolognak, a mit ott bővebben nem tárgyalhattam. Castaldo levelezése különben is érdeket kelthet, mert az nemcsak ismeretlen eddigelé, hanem erdélyi működése részleteit sem ismerjük kellően. Kropf Lajos »Castaldo Erdélyben« cz. becses tanulmánya e tekintetben nem elégíthet ki, mert az csak a tárgy *irodalma* felhasználásával készült. Az »Erdélyi országgyűlési emlékek« I. kötetében megjelent

¹ Castaldo levele ez ügyben Haller Péternek, Eperjesről, márcz. 21-ről a *Török-magyarkori államokmánytár* I. kötete 9. lapján.

nehány levele mellett Barabás Samu közölt még egy pár regesztát az olasz generális eredeti jelentéseiből a »Történelmi Tár« 1891—92-iki köteteiben, de sem czélja, sem alkalmá nem volt bővebb szemelvényt összeállítani, a miből Castaldo működéséről bizonyos áttekinthető képet nyerhetnénk. Pedig a tábornok jelentései élénk világot vetnek egyúttal hazánk közgazdasági és művelődési viszonyaira is, és jó szolgálatot tenne történetírásunknak a M. T. Akadémia, ha azokat (a megfelelő válaszokkal együtt) külön munkában kiadná.

Én, Hunyadmegye monographiája újabbkori részéhez gyűjtven adatokat, elejétől végig átnéztem Castaldo jelentéseit, s a mit belőlök kiirogatva értekezésem melléklétéül közlök, az valósággal oklevéltárát képezheti a(köztörténeti érdekű levelekben szegény) megye 1551—53 közti politikai történetének.

Két oklevelet, s egy kivonatot kivéve, a mit a bécsi (közös pénzügyi) kamarai levéltárból közlünk, a többi mind az udvari- és államlevéltár *Hungarica* osztálya anyagából való, melyet dr. *Károlyi* Árpád levéltári aligazgató és *Győry* Árpád levéltáros úr lekötelező előzékenysége folytán (a miért nekik ezúton is köszönettel tartozom) heteken át tanulmányozhattam.

*

Nagy-Szeben, 1551 szept. 27. Castaldo Ferdinándnak.

In castro Devae duo murifragae sunt reperti. Carent tamen omni apparatu, sed curabo, ut quanto citius ita preparentur, quod eis in importantiori loco, uti possimus, et in castro ipso Devae, parviora tormenta et pixides barbatas reponere faciam.

(Eredeti.)

Annotatio bombardarum et aliorum, quae repertae fuerunt in diversis arcibus Transsilvaniae, tempore earum resignationis.

Primo in Deva duo murifrage, quarum altera capiebat pilas ferreas ponderis trigintaquinque, et alia vigintiduarum.

Duo mortaria cuprea ad ejaculantem fragmenta lapidum, vulgo petrare. Unus falco, sive sacer cupreus. Duo falconeti cuprei, et alii duo ferrei, quae omnia habebant insignia regis Joannis.

(Castaldo cancelláriája írásával. A bécsi közös pénzügyi, kamarai levéltár *Hungarica* osztályában.)

Szegesvár, 1552 jan. 3. Castaldo Ferdinándnak.

Venit ad me tandem castellanus Devae, et nisi ista petit, quae Majestas V^{ra} ex ejus cedula hic annexa videbit; sed ego studebo

omnibus modis arcem ex ejus manibus eripere, deinde ipse rebus honestis contentari debeat.

(Eredeti.)

Postulatio Joannis Fanchij a Mag^{co} domino locumtenente Regiae M^{tati} domini nostri gratiosissimi.

Item: Ut sua M. D. mihi a Sacra R. M. ordinet literas expeditorias, ut quicquid egissem, aut per me actum fuisset ex hoc castro extunc sua M. literis mediantibus me liberum reddat, deque castris resignatione ac de ratione dando sim per eas literas Suae Majestatis expeditus, et de omnibus det literas expeditorias.

Item: Ut sua M. D. mihi similiter literas expeditorias det in persone Suae Majestatis.

Item: Ut sua M. D. in manibus meis relinquat arcem.

Item: Ut sua M. D. faciat solutionem ad equites et pedites.

Item: Ut sua M. D. de victualiis et aliis necessitatibus ad arcem provideat.

Item: Ut sua M. D. mittat hominem suae M. D. quid in castro habetur.

Item: Ut sua M. D. qua solutione servitus mei dominus meus jam piaie memorie obligabatur de expensisque propriis meis factis, et de damnis passis, ad necessitatemque arcis, ad victualia et ad equites, et pedites expositis, et aliis variis expensis; propter has postulo in pertinentia Joffw duas parvas villas: Lapwsnyk et Banest vocant in perpetuum possidendas, quae quidem villae modica census solutione et servitio quoque modico sunt ad castrum non adeo utiles.

Item: Ut sua M. D. super has villas mihi literas donatorias privilegialesque, insuper et ad dominos capitulares Albenses literas statutorias introductoriasque et perceptorias, ut me libere in suo dominio conferre valeant et debeant, eadem V. M. D. dare velit.

Item: Ut sua M. D. mihi a Sacra Regia Majestate faciat adduci literas confirmatorias, statutorias, introductorias et capitulo Albensi perceptorias.

Item: Insuper haec opto a sua M. D. fl. 1000.

Item: Est unus servitor militaris condam domini mei, quem apud me in Dewa relinquerat, qui equos suos et res suas in bello perdidit, ac insuper et pro servitiis suis tenebatur solutione salarii servitus sui, propterea, ut sua M. D. ipsum contentum reddat, ac inter caeteros milites Regiae M^{tatis} connumeretur, cujus nomen Petrus Kereztwry, et est vir militaris.

Insuper notum sit V. M. D. quando Germani de Lipa ascendebant intrando regnum hoc, huc ad Dewam cum venerant noctis autem in silentio cum aliquibus rusticis Dewayensibus, nescimus unde

moti tantas disturbias inter se seminaverant, quod Germani interim super domum Regiae Majestatis irruerunt, et unum ex servitoribus meis lancea perfoderunt, aliosque vulneraverunt et percusserunt, insuper et spoliaverunt. Inter haec et me Deus altissimus ex sua clementia me reservavit, quin et me non occiderunt. Propterea rogo V. M. D. quatenus inter praefatos colonos oppidi Dewa jure mediante revideri faciat.

Kivül, Castaldo irnoka kezével: Postulationes castellani Devae, quae postea reductae sunt ad septem centum florenos.

(Eredeti. Az 1552-iki *sine die*-csomagban.)

Segesvár, 1552 jan. 5. Castaldo Ferdinándnak.

Devensis autem [castellanus] quamvis tot et tanta peteret, denique contentatus est septem centum florenis, quos praesentialiter dare promissi, dummodo solvantur milites, qui arcem custodiebant, quam postea consignabit cuicunque voluero, et sic alicui ex istis quos habeo, custodiendam tradam, donec a M^{tate} V^{ra} quis alius, deligetur.

(Eredeti. Közölve is a »Történelmi Társ« 1891. évf. 441. l.)

Segesvár, 1552 jan. 6. Castaldo Ferdinándnak.

Quamvis etiam illas omnes consignarent, non haberem in promptu nec gentes, nec castellanos idoneos, quibus commendare pro mea satisfactione possem, verum pro tempore et necessitate praesenti, rebus omnibus melius quam potero consulam, et in Deva deputavi quemdam familiarem D. Andreae de Bathor, virum judicio meo, probum et sufficientem, per modum provisionis quo ad Majestas V^{ra} in illo castro et in aliis, alios ordinabit.

(Eredeti.)

Gyulafejervár, 1552. jan. 10. Castaldo Ferdinándnak.

Postdata. Quia milites Hispani, qui hactenus in Deva fuerunt ibi diutius interteneri non possunt, centum milites ex aliis cohortibus Hispanorum cum capitaneo Vlloa in illorum locum transmittere feci. Quid autem dictus Vlloa de intentione dictorum militum ad me scribat, ex inclusis literis Majestas V^{ra} videre poterit. Concludo, quod aliqui ex capitaneis timore affecti magis, quam milites hujusmodi seditionum et inobedientum sunt in causa, nam ante quam flumina, quae nunc sunt congelata, disolvantur, recedere omnino vellent adeo, quod vereor, ne postremo omnes unanimes ignominiose ex regno recedant. Nam ut hoc facere possint, omnes milites equos ad hoc compararunt.

(Eredeti. Közölve is a »Történelmi Társ« 1891. évf. 446. l.)

Nagy-Szeben, 1552. jan. 15. Castaldo Ferdinándnak.

Arx Devae jam ad manus illius capitanei, quem ibi miseram, consignata est, sed pulveribus et fere omnibus aliis rebus necessariis est denudata.

(Eredeti.)

Nagy-Szeben, 1552 jan. 16. Castaldo Ferdinándnak.

En aquel de Deva e posto un capitan de cavallos Ungaro, que yo tenia por no tener otro, aunque aquella es fuerza de tener muy bien en orden y proveyda, y mandarla acconciar, por que le falta el aqua y a qui no ay maestros por tal officio.

(Eredeti.)

Vajda-Hunyad, 1552 jul. 20. Török János főispán Castaldo- és Báthorynak.

Illustrissime, spectabiles quoque ac magnifici domini, nobis observantissimi.

Salutem et servitiorum commendationem. Hanc famam veram Dominationis Vestris scribere possumus, quod bellum Transalpiniensem est jam nunc omnino in castris condensum sub Walkan. Quod bellum similiter cum Turcis mixtum est, nos igitur in castris jam similiter cum comitatu toto sumus condescendi; nescimus si omnes illos ducentos, aut paulo plures huzarones debeamus eligere, nec ne. Nos ipsi similiter cum nostris familiariis ire adversum eos volumus, absque situ D. Vrarum. Dominationis igitur Vrae videant, quid erit agendum. Sumus enim hic pauci admodum contra illos stare. Die enim una intrare poterunt. Hoc D. Vris verissime scribere possumus. Et easdem, altissimus Deus conservare dignetur foelicissime ad multa secula, quibus nos commendantes. In arce nostra Hunyadiense, feria secunda ante Beatae Mariae Magdalena. Anno domini 1552.

Servitor

Joannes Therewk de Ennyng

perpetuus comes comitatus Hunyadiensis.

Külczim: Illustrissimo, spectabilibus quoque, ac magnificum dominis Joanni Baptistae Castaldo etc. Locumtenenti Sacrae Regiae M^{ajestatis} Rom. Hungariae etc. ac Andreae de Bathor Waiwodae Transsilvaniensis, ac sicolorum comiti etc. Dominis nobis semper observantissimis.

Fegyzet. Török János Ferdinándpárti volt, úgy, hogy midőn Gyulafehérvárat ostromolták május havában és Petrovics arra sietett Izabella segélyére, két várát vette be és rombolta le;¹ majd a karánsebesi várnagyságot szánta neki a király;² de azért később Izabella pártjára állott és híve lett, annyira, hogy mikor a királyné 1556 okt. havában Erdélybe visszatért, az okt. 27-iki kinevezéskor őt is tanácsosai közé vette. (Borathinsky levele Kolozsvárról 1556 okt. 28-ról.)

(Eredeti, a gyűrűs pecsét nyomaival.)

Déva, 1552 aug. 5.³ Kapitán György Castaldonak.

Duorum castra hactenus nondum sunt loca mota. Lugasiensi jam Turcis adhaeserunt. Hoc auditu multitudo Rascianorum adhaese-

¹ Kendy Ferencz levele 1551 máj. 23-ról Nádasdy és Báthoryhoz. *Óváry*: Oklevélmásolatai II. füz. 109. l.

² Ferdinánd 1551. aug. 14-ről Castaldonak, ugyanott, a 132. lapon.

³ Keltezte: Feria 5. post vincula Petri.

runt illis, quos ut descendere vetarem, pertinentias oppidi Jóffú contra illos una cum famulis suscitavi, quibus resistere non potuerunt, qui forti manu ipsos famulos atque incolas invadere voluerunt. Igitur haec V^{rae} Ill. scribere volui, ut curam rei hujus eadem habeat, provideatque, quid de hac re sit faciendum.

Fegyzel. Levele többi részében lippai dolgokról ír, ép úgy, mint egy másik ugyanekkor kelt levelében, melyben a törökök felől érkezett híreket közli Castaldoval, mint írja — parancsa folytán, s e tekintetben olyan lelkiismeretes akart lenni, hogy még eperjesi híreket is közöl urával.

Szász-Sebes, 1552 aug. 6. Castaldo Ferdinándnak.

Videbit quoque Majestas V^{ra} quid mihi castellanus Devae scribat de Rascianis, qui se a Turcis in Transsilvaniam receperant cum uxoribus et liberis, qui ad numerum centum mille animarum ascenderant, et dum vidissent postea illos tam vituperose aufugere, Turcis se quoque dederunt, et nobis hostes effecti sunt. Et ut M^{tas} V^{ra} intelligat an essent centum millia Rascianorum, computatis parvulis et mulieribus, sciat, quod habebant tredecim millia curruum propriorum. Unde nescio, quid amplius dicam, nisi quod, sicut tanti mali exemplum quoscunque ad malefaciendum invitat, sic poena deberet esse talis, ut omnes intelligerent, quod puniuntur hi, qui tantos excessus committere audent.

(Eredeti.)

A szász-sebesi táborból, 1552 aug. 17. Castaldo Ferdinándnak.

Nunc autem [Turcae] ex illo loco Lugasiensibus et Karansebesensibus pensione tributi non obstante exitium minantur, Varadinum quoque desolare constituerunt et Devam usque incursiones faciunt; ubi hactenus propter victualias, quas ab regnicolis obtinere non potui, uti cupiebam non perveni licet gens haec nostra nisi ad aliquem passum custodiendum pro exiguo etiam tempore servire possit, et nisi cum exercitu M^{tatis} V^{rae} se conjunxerit, nihil boni ab eadem sperandum erit.

(Eredeti.)

A szász-sebesi táborból, 1552 aug. 24. Castaldo Ferdinándnak.

Pecuniarum nullum adhuc habeo juditium . . . Quamvis Devae provisio Vaivodae pertinere debet, necesse tamen est, ut ego et praesidia gentium solvam, et munitionum ac victualium provisionem faceam, sic quoque caeteris officio suo pertinentibus, quibus nec ipse ex infirmitate vacare potest, nec ejus Vicevaivoda providere aptus est, nisi ad oppositum eorum, quae necessaria essent. Alius quoque Vicevaivoda, sunt enim duo, infirmus et senio confectus est, et Batori cruciatur videns non posse sicut oporteret servire, et protecto dolendum est tale regnum, sicut istud ammitti debere penuria hominum.

(Eredeti.)

A szász-sebesi táborból, 1552 aug. 31. Castaldo Ferdinándnak.

Hostes jam, sicut ab exploratoribus nostris intelligitur, et ab aliis undique monemur in Lipa convenerunt. Ibique sunt gentes Hamet passae et Cassumbeg, et videtur, quod expectarent adhuc Budensem passam, ut postea ad nos per viam Devae veniant, quam non solum explorare et perlustrare, sed etiam aptare, sive, ut vulgo dicitur, explanare fecerunt et faciunt. Nos quascunque provisiones potuimus, fecimus et facimus, sed omnia vana sunt ubi tot difficultates et defectus concurrunt, et praecipue pecuniarum, quarum adhuc in manibus agentis solutionis restat summa centum florenorum vel paulo minus

(Eredeti.)

A szász-sebesi táborból, 1552 szept. 20. Castaldo Ferdinándnak.

Cassum beg, ut tanto facilius passum istum Devae, qui maximi est pro defensione, aut acquisitione regni istius, momenti acquireret castellum quoddam antiquum et disruptum inter Lippam et Devam super Marusio flumine communiebat, quod si ad finem perduxisset, maximo rebus nostris nocumento futurum erat. Quapropter missi partem gentium nostrarum, ut illud destruerent.

(Eredeti.)

A szász-sebesi táborból, 1552 okt. 20. Castaldo Ferdinándnak.

*Deliberavi igitur istis regnicolis proponere, quod si passum Devae et propriam patriam ac domos custodire volunt, ego eis duos mille homines relinquam*¹ *si tamen remanere volent, de quo valde dubito . . . . .*

Nobiles isti jam equitaturi sunt, ut campum deserant, et consequenter illi, qui Devae sunt, passum illum relinquent, ad quam Cassum passa cum quattuor mille equitibus et aliquibus pedibus appropinquat. Ego pro posse laboro omnes posibles provisiones facere, sed amicos et inimicos aequaliter contrarios habeo.

(Eredeti. Közölve is egészében az »Erd. országgyűl. emlékek« I. köt. 428/431. l.)

A szász-sebesi táborból, 1552 okt. 20. Castaldo Ferdinándnak.

In regnicolarum auxilio amplius fidere vanum est. Promiserant sex mille stipendiarios, bis mille pro singula natione pro custodia passus Devae, sed ex sex millibus, facti sunt tantum

¹ A dült betűkkel szedett szavak titkos jegyekkel (chiffre) vannak írva, melyeknek megfejtését a sorok közé jegyezte az udvari cancellaria de-chiffreáló hivatalnoka. Jellemző, hogy a chiffre-írást Castaldo most kezdi, midőn Temesvár felmentésére készül és sok olyan közlenivalója van, a mit titokban akart tartani.

modo sexaginta, vel paulom plus. Facultate *eis de pace cum Turcis tractandi concessi duabus de causis: primo*, quia sic erat *M^{tatis} V^{rae}* voluntas et ordo, deinde, quia mi sic fecissem, eos inclinos videbam ad *totalem deditionem faciendam*.

(Eredeti).

A szász-sebesi táborból, 1552 okt. 23. Castaldo Ferdinándnak.

De Lippa hoc pro certo compertum habeo. Kazum begum copias ibi in dies magis augere, propterea necessarium est, ut nos pariter ab illa parte idem faciamus. Et quia septem Germanorum cohortes petierunt, ut castra illis mutare velim, etiamsi hospitium vienne propinquiore postulaverint, illos versus Lippam transmittere decrevi. Nam cum propter huiusmodi Turcarum congregationem cum domino Vaivoda ac caeteris consiliariis consuluissem, quid nobis agendum foret, omnium una est sententia, ut Devae duo millia hominum continue tenere debeamus, quia Lippa ille est fons, a quo potissimum hoc regnum inundare potest.

Ad arces Gyalu et Pankota, quas satis importantes iudico, pecunias semper et gentes pro posse subministravi. Devam pariter de omnibus rebus necessariis providere oportet, nam etiamsi ad Vaivodatus officium pertineat, Vaivoda hactenus arcem illam nulla re juvavit. Sunt etiam aliae arces, qui ex earundem proventibus sustineri consueverant, nunc autem cum proventus coligere non possint, pecuniis *M^{tatis} V^{rae}* sunt providende.

(Eredeti. Magyar kivonatát lásd a »Tört. Tár« 1892. évf. 488. l.)

A szász-sebesi táborból, 1552. nov. 9. Castaldo Ferdinándnak.

Turcae ibi nullum reperient obstaculum, quia omnes equites Hungari, nil demum verbis meis proficientibus *passu Devae derelicto abierunt dico penitus omnes* sub diversis excusationibus, sed in summa *propter solutionis defectum* et incipiendo a Francisco Kendy Cassoviam petens suos centum se cum cum abduxit Joannes Kendefy in Hungariam cujusdam litis causa redire coactus *cum suis centum abiit*. Joannes Therevk suos pecuniae defectus causa dimisisse libere professus est, et sic coeteri omnes, qui ad summam sex integrorum ascendebant, quibus ego non destiti, quae mihi possibilia fuerunt subsidia dare, sed postremo non suffecerunt, ita quod in illo *passu remanent* tantum modo una Hispanorum et tres Germanorum cohortes, quae contra equitatum parvo sunt usui imo illis non parum timeo, quia Turcae ad quattuor miliaria prope facti sunt et in una nocte illis supervenire possunt.

(Eredeti).

A szász-sebesi táborból, 1552. nov. 12. Castaldo Ferdinándnak.

Ad Devam cum neminem aptiorem haberem cum consensu Vaivodae deputavi Paulum Bank ejus Vicevaivodam, qui ibi usque ad

sextam anni futuri diem manebit . . . . Majestas V^{ra} mihi jubet, ut dicam, quot et quales gentes pro istius regni praesidio hac hieme sufficient; quod male dijudicari potest cum ignorentur futuri eventus, si enim res tranquille manerent, nec in regno novi tumultus orirentur, nulli dubium est, quod sufficeret praesidium Devae constituendum. Quod ad minus *bis mille hominum pro majori parte equestrium* iudicioque Vaivodae, imo etiam et meo *Hungarorum esse debet*. Cataphracti hodie hinc abierunt. Missi Paulum Bank Vicevaivodam ad passum Devae, remanet, ut mittam gentes quibus illum defendere queat, circa quod laboro.

(Eredeti.)

Nagy-Szeben, 1552 nov. 15. Albertani, Martinengo apát, pápai nuncziusnak.

Doi insegnie ne sonno andate a Vincz oltra il Marosso, una ne rimane pur in Vincz di quand l'aqua, et una ne rimane nel medesimo loco sotto Zassebes, la quale se aiuta de vittovaglie di la monitione, trei ne habbiamo in Zibinio, una ne e alla Corona, una alla guardia di Zassebes, et l'decima ch'e di Paulo di Zara¹ e a Deva. Li dieci d'il conte Helfenstain sonuo a Sasvaros verso Lippa, di modo ch'il campo non si e tolto dale frontieri et li soldati haveranno da mangiare, sin ch'arivaranno li danari.

(Egykorú másolat.)

Hunyad vármegye nemessége Castaldohoz.

Illustrissime Domine, domine gratiosissime, etc.

Servitorum nostrorum fidelium perpetuam commendationem. Supplicamus Dominationis Vestrae Ill^{mae} domino nostro gratiosissimo, ut Dominatio Vestra Illma in tantis oppressionibus et calamitatibus nostris, in quibus positi sumus, succurrat nobis, neque nos penitus deserat maximis enim et inauditis calamitatibus a gentibus Sacratissimae Regiae Majestatis domini nostri clementissimi, Germanis pedibus opprimimur, nemo enim ab illis tutus, et indemnus remanere potest, nec civitas, nec possessio, nec domus nobilitaris salva esse poterit, quadraginta vel quinquaginta simul conglobati exeunt, et in domos nobilium irruunt, et omnes res nostras in predam convertunt, vina, et frumenta nostra violenter abducunt, et absque ullo pretio consummunt, boves ad avandum aptos, vaccas mulgibiles, oves, porcos, vitulos, pullos, anseres et alia ejusmodi sine discrimine, absque pecuniis maectant, perdunt et consummunt, et si unum verbum pro suis rebus protulerit, statim interficentur, aut pixedibus vulnerantur,

¹ Ez a Zárai Pál újéven túl nem maradt Déván; 1553 febr. 1-én Kelnékről. Szász-Sebes mellől ír nyugtát a szászoktól élvezett élelmezésért s azután ő is kivonult urával az országból. (Nyugtájának eredetije dr. Amlacher Albert gyűjteményében.)

e domibus ipsorum expelluntur. Domos, horrea, hortos ligna frugifera sine respectu comburrunt, arcas et scrinia effringunt, et universas res colonorum nostrorum abducunt et etiam illas vestes, quae in corporibus et pedibus habent detrahunt, et violenter auferunt. Et mulieres ipsas de omnibus vestimentis ipsarum spoliant, et quasi nudas relinquunt. In pagos et possessiones excurrunt pauperes colonos nostros, percutiunt, spoliant, et omnibus modis excruciant, adeo ut jam aliquot pagi, prorsus deserti sint, nec ullus hominum inhabitare andeat.

Coloni nostri pauperes, visa tanta indignitate rei, aliqui in Transalpinam, alii versus Temesvar ad ditionem Turcarum aufugiunt et homines illi pauperes, qui nuper a tyrannide Turcarum intraverant, propter injuriam et oppressionem istorum militum Germanorum volebant iterum regredi et in quadam sylva Tharsiensi miseri omnes in predam conversi fuerunt. Hospites magnis quottidie verberibus, vulneribus afficiuntur ab illis propter proprias eorum res et bona. Gregatim in pagos cum curribus exeunt, et universa pecora rusticorum abigunt, et quae abigare non possunt, illa pixidibus sagittant, et super currus imponunt, et ad civitatem sic inducunt. Et ibidem excoriant et omnibus rebus etiam scutellis, discis coclearibus, et quod minimum est, o'lis ipsis miseros spoliant. Nobilibus vero curias suas hordea et ligna frugifera comburrunt, et ad molendina eorum armatis manibus veniunt, effringunt fores, et quicquid inveniunt, abducunt; boves in ipsis aratris inter seminandum sagittant et currus et aratrum in contumeliam miserorum frustratim concidunt. Haec et alia longo turpissima quottidie perpetrant, quae omnia longum esset commemorare nobis. Adeo ut si D. V^{ra} Illma curam de nobis aliquam non habuerit, tota ista terra deserta manebit, neque in confinibus pro custodia regni aliquis manere poterit. Dominationi igitur V^{rae} Ill^{mae} domino nostro gratiosissimo supplicamus, dignetur istos Germanos tam illos, qui sunt ad Dewam, quam etiam in Zazwaros remove, quanto citius fieri potest, nam vel una die incredibile est quantum damni inferant. Nam si D. V^{ra} Illma moram aliquam faciet, in istis diebus omnes coloni nostri aufugiunt, et terram nobis desertam relinquunt; et non tantum illi, sed etiam nos ipsi, si aliquantulum illic tardaverint, de nostris domibus discedere, et nostras mansiones vacuas deserere cogimur. Postea D. V^{ra} Illma iudicet, quid utilitatis Majestas regia ex terra illa deserta accipiet et gentes quoque, quae in confinibus manebunt quo[modo] vivere possint. Gratosam itaque relationem a D. V^{ra} Illma expectamus.

Vestrae Illustrissimae Dominationis servitores

Caspar Barchay, Petrus Kenderessy, Joannes Zerechen, Ladislavus Maczasdj, Stephanus Zenyk, ceterique
a universi Nobiles de comitatu Hunyadiensi.

Kivül: Supplicatio nobilium comitatus Hunyadiensis.

(Eredeti, egy kéz írása, még az aláírások is; a bécsi államlevéltár *Hungarica* osztálya 1552-iki *sine die* csomagjában.)

Gyulafejeérvár, 1552 decz. 1. Castaldo Ferdinándnak.

... postea necesse erit providere ad continuatam solutionem duorum mille stipeniariorum istorum, qui Devae intertinendi sunt.

(Eredeti.)

Gyulafejeérvár, 1552 decz. 2. Castaldo Ferdinándnak.

Sacr. Cath. Regia Majestas.

Domine dne clementissime.

Hodie supervenerunt literae Pauli Banc Vicevaivodae ex Deva, quas M^{tati} V. milterem, in prolixae et male intelligibiles essent, copia autem earum principii hic inserta veniet, ubi vero dicit Rascianos posse numerum sex mille equitum explere, nobis affirmatur ab aliis ad undecim etiam millia ascendere absque peditatu. Turcas et Tartaros in partibus istis commemorantes et sub Cassum bassa militantes, scimus esse ad minus quinque mille; si illis adjungunt reliquam multitudinem quam in adjacenti regione cogere possunt, consideret Majestas quid efficere valebunt. Praesidium Devae nunc existens constat ex media Germanorum cohorte, duabus Hispanorum, qui ducenti milites esse possunt; equitatus nullus, praeter centum vel paupolus cataphractus Caroli Schierottini, quos ex communi solutionis defectu invitos hucusque, et quasi vi hic retinui, unde non est fidendum, ut bono animo in aliquam expeditionem prodeant. Quantum vero de caeteris Germanis istis disponere possumus jam satis M^{tati} V. notum est. Eniediensis, ubi sunt decem insignia comitis ab Helfenstein, et sic omnes ubi attingenet exclamant; ego vero literis nihil profitio, nec adhuc impetrare potui, ut aliquantulum solum modo a tot injuriis abstinerent, imo pejus indies se habent, credentes tali modo eorum satisfactionem accelerare. Quae utinam demum non sit communis nostri omnium strages. Andreas de Bathory est in Oyvar, super his ei scripsi, sed antequam responsum veniat hostes poterunt eorum propositum exequisse. Ego quibus possum persona mea provideo, nullosque labores mihi possibiles effugio, et sic donec poterò sequar, reliqua in manu Dei sint, qui M^{tati} V^{rae} diutinam foelicitatem concedat. Ex Alba Julia, die secunda Decembris 1552.

Postscripta. Supervenit iterum tabellarius, per quem Paulus Banc subsidium instat. Affirmat congregationem Lippae fieri sicuti per novos exploratores accepisse dicit, et quod ducenti equites Joannis Turec, qui reliqui erant, accepta unius tantum mensis solutione ex multis quorum creditores erant abierunt, et sic fecerunt quidam alii equites, statim audito Turcarum apparatu. Decem vexilla Germanorum, qui sunt in Enied, difficile erit revocare, ut Devam pergant, quia non cum intentione reprediendi transierunt. Alii, qui in Zibinio et Corona existunt, amovendi non essent; nec sperari potest, ut ne homo quidem istius regni pro defensione se moveat. Provisiones quas cum persona mea facere poterò non omittam, nec

ulla pericula evitabo, sicut jam M^{tati} V^{rae} dixi, quae certa esse potest, quod si hostes ab ista parte irruerint, illud idem facient alii partibus Debrecenii propinqui. De quo incolae comitatum illorum dubitant, et sic aliunde exploratum est ipsos destinasse hac hieme aliquid magni attentare.

Sacr. Cath. M^{tatis} V^{rae}

fidelis servitor Joannes
Bap^{ta} Castaldo mp.

Külszim: Sacr. Cath. Regiae M^{tati} Romanorum Hungariae Bohemiaeque etc. Domino dno meo clementissimo.

(Eredeti, sajátkezűleg aláírva, s gyűrűpecsétjével lezárva.)

[*Déva, 1552 decz. 4.*] *Bánk Pál Castaldonak.*

Copia principii literarum Pauli Banc ex Deva, feria quinta post Andreae apostoli datarum.¹

Illustrissime Domine, etc. Antea quoque scripseram D. V. Ill. famam, quam ex parte Turcorum intelligebamus. Postea rediit alter noster certus explorator, quem illhuc ambulare fecimus, qui hactenus nobis semper res certissimas retulit, certo nobis nunc refert, quod Cassum bassa totam Rascianitatem, Valachos citra-ultraque partes Marossii pertinentias, Temesvar et populos desertorum atque totam suam ditionem connumeravit, quibus commisit, ut quacunque hora commiserit statim prompti esse et consurgere debeant cum armis et apparatibus necessariis. Ipse etiam Cassum bassa cum omnibus Turcis et Tartaris, qui nunc venerunt in promptu est, solum tempus non dicunt, sed letabuntur omnes quia dicebant velle intus Transsilvaniam ire. Equites Rasciani possunt facere plus quam sex millia hominum. Praeterea quicquid ipsemet facere potest totis viribus vult huc ascendere. Intentionem habet ipsemet in Ille impetum facere, et in pulverem redigere, postea per omnes vias Transsilvaniam intrare. Vestra Ill. D. velit istius negotii curam habere, quoniam nescimus, qua hora istud super nos contingat, ne dicat postea V. Ill. D. quod ad scitum non dedissemus, nam hic in omnibus rebus inordinatae et incompositae et nullo prorsus ordine sumus. Quo enim modo et ratione V. Mag^{tiae} Dominationes me huc dimiserunt eorum hic nullus ordo est, hic nec cataphracti, nec equites, nec pedites sunt, nec victualia hactenus, nec pecunias. Illa certus homo noster hoc nunciavit, ut istum exploratorem statim iterum dimittamus etc.

Kivül: Copia literarum Pauli Banc ex Deva.

(Castaldo leveléhez mellékelt másolat.)

Gyulafejevárvár, 1552 decz. 6. Castaldo Ferdinándnak.

Supplico propterea M^{tati} V^{rae} ut de aliqua persona provideat, quae hujus regni curam gerat, aut ipsi domino Bathory satisfacere possit

¹ A datumban hiba van, mert, ha feria quinta (decz. 4-ike) akkor nem lehetett Castaldo 2-iki leveléhez mellékelve; pedig ő határozottan erről a levélről szól.

et quoniam mihi obicere videtur, quod pecuniae Mtati Vrae in manu mea veniat, provideat pariter quomodo in futurum ad ipsum deferantur. Deus tamen omnipotens omnem iram suam in me convertat si per id totum tempus, quo Mtati Vrae servio, exceptuato stipendio meo unicum obolum ex pecunia Mtatis Vrae in manu mea habui, imo stipendium aliquorum mensium accipere praetermisi, ut militum necessitatibus subvenirem et sibi decem et octo mille et sexingentos florenos persolverem et ut solutionem et subsidium stipendiatis in Deva darem, quod ipse ratione officii sui facere tenebatur. Arci etiam praedicti bombardas, pulveres, farinam, frumentum et vina semper subministravi, quia Vaivoda de ipsa arce providenda nullam cura suscipere voluit; nunc autem non minus his militibus, qui sunt in arce Devae, quam his etiam, qui sunt in Branichka et in Yllie integram solutionem dedi, nec amplius video, quomodo sibi satisfacere possim. Quid vero praedictis suis literis respondeam, ex incluso exemplo Majestas Vra videre poterit.

Joannes Turek cum ducentis equitibus Mtati Vrae serviebat, et cum sibi unius mensis et septem dierum inclusiva stipendium deberetur ipseque sibi magis deberi pretenderet, ob onere capitaneatus se abdicavit, etiamsi exigue rei renuntiaverit, quia Mtati Vrae parum servivit.

(Eredeti.)

Szamos-Ujvár, 1552 decz. 6. Báthory András vajda Castaldonak.

Spectabilis ac Magnifice domine, amice observandissime.

Salutem et servitiorum meorum commendationem.

Literas Spectabilis et Mag^{cae} Do^{tionis} Vrae simul cum literis egregii Pauli Bank accepi, ex quibus ea quae de nobilibus comitatus Hunyadiensis scribuntur, intellexi. Propterea de rebus istis scripsi tum ad magnificum dominum Joannem Therewk, tum etiam ad dominos nobiles dicti comitatus Hunyadiensis, ut ne quam difficultatem exinde habeant.

Praeterea scribit spectabilis et magnifica dominatio vestra, quomodo eadem intellexisset, egregium Paulum Bank eum habere animum, ut ad sextum diem Januarii relinquendo locum illum, in quo nunc est, ad me rediret. Rogat igitur spectabilis et magnifica dominatio vestra me, ut illi scriberem, et eum eo agere vellem, ne ita cito recedere cogitaret, sed vel saltem eo usque, donec ego quoque in isto regno manerem, ibidem et ipse maneret. Credo spectabili et magnificae dominationi vestrae optime constare posse, quod etiam Albae Julae cum ipse egregius Paulus Bank apud me fuisset, satis de hac re cum ipso loquutus sum; sed cum ipse usque ad festum tantum Epiphaniarum Domini habeat mecum ordinem, non potui eum praeter ordinem suum, ultra tempus ad aliquid cogere.

Scribit hoc quoque spectabilis et magnifica dominatio vestra, quomodo egregius Paulus Bank eidem scripserit Kazzon passam nunc vires suas undique coegisse, jamque infra Dewam non exiguum numerum Turcarum, una cum Rascianis, qui Turcis adhaeserunt esse ad sex fere millia, et locum illum fere sine praesidio esse. Novit spectabilis et magnifica dominatio vestra, quod ego quocienscunque cum eadem constitutus fuerim loquutus sum semper spectabili et magnificae dominationi vestrae, quod ad loca confinia, utpote Dewam, Branychka et Illye victualia et milites soluti, ut tempestive ordinarerentur summae necessarium esset. Nam sine hiis nunquam vidi, quod loca confinia conservarentur, nec imposterum quoque absque hiis conservatio confinium fieri potest.

Ubi autem vellet spectabilis et magnifica dominatio vestra, si ego aliquem numerum militum ad Dewam subito mittere possem, sciat eadem, quod ego omnes milites meos secundum conclusionem nostram Albae Juliae habitam, dudum jam Dewam demisi. Demitterem sane isthuc et alios milites meos, quos habeo, sed mihi Deus est testis, quod nihil habeo, quod illis dare possim. Omnia etenim quae habui, et quidquid ab amicis mutuo levavi, quemadmodum spectabili et magnifice dominationi vestrae aliquoties significavi, Majestati quoque Regiae perscripsi in servitiis ejusdem Suae Maestatis coactus sum exponere. Nunc autem jam corpus meum in partes desecare et illis dare non possum.

In victualibus quid facto opus sit, scribit spectabilis et magnifica dominatio vestra, ut ego viderem, quicquid mihi hac de re visum est. Adhuc Albae Juliae eidem significavi, nunc quoque spectabili et magnificae dominationi vestrae aliud significare non possum, praeter id, quod absque pecuniis, nec milites in confinibus intertenere, nec victualia ad ea loca deferre poterunt. In reliquo altissimus Deus spectabilem et magnificam dominationem vestram conservet felicissimam. Datum ex Wywar, 6 Decembris. Anno domini 1552.

Andreas de Bathor, comes comitatum
Zathmar et Zabolch, tavernicorum regalium
magister, Waywoda Transsilvaniensis
ac Siculorum comes, etc.

Külczim: Spectabili ac Magnifico domino Joanni Baptistae Castaldo marchioni de Casanno, comiti Platinae ac Sacrae Regiae Majestatis summo consiliario, rerumque bellicarum vicegerenti generali etc. Domino et amico observandissimo.

(Eredeti.)

Grécz, 1552 decz. 6. Ferdinánd Castaldonak.

Castaldo.

Ferdinandus etc.

Spectabilis et magnifice fidelis nobis dilecte. Accepimus literas tuas ad diem 20 et 23 proxime praeteriti mensis Novembris datas

ac multis aliis literis e diversis locis ad te missis et scriptis comitatas, quarum omnium tenorem satis intelleximus . . .

Praeterea cum ostendas Turcarum copias, quae Lippae existunt in dies magis magisque augeri, atque excursiones quoque per montes versus regnum illud nostrum Transsylvaniae facere, quin etiam timendum esse, ne Kazzon beg Lippae gubernator, passum Devae praesenti adhuc hyeme adgrediatur, et invadat. Ideo nostro quoque iudicio passus ille summa diligentia custodiendus et firmo praesidio firmandus erit. Ea propter non frustra nuper per novissimas scilicet literas nostras tibi significavimus, nobis probari, quod ad praesidium seu custodiam ejus loci seu passus duo hominum millia et pro majori parte equites Hungari secundum consilium praefati Andreae de Bathor deputarentur, ubi etiam tibi commisimus, si majori adhuc militum numero ad loci illius praesidium confirmandum opus feret, quam illo, quem tunc illic esse scribebas, ex Germanis et Hispanis peditus collectum, ut illum equitibus, vel peditibus Hungaris suppleres, prout tibi et Vaivodae nostro consultum videretur, et quia conquerebaris etiam omnem fere equitatum Hungaricum sub diversis causis et coloribus isthinc recessisse jussimus, si alii equites non essent in promptu, ut illis quos idem Vaivoda intertenet uteretur, quoad vel ii, qui abierunt redirent, vel alii ipsorum loco conscriberentur, prout eorundem conscribendorum in iisdem literis et facultatem tibi concesseramus. Sed quia nunc sententiam vestram de praesidio Devae constituendo mutasse et Germanos pedites inde amovere et passum illum bis mille Huzaronibus et aliquo cataphractorum numero munire velle videmini, nos sane neque istam tuam ac reliquorum consiliariorum nostrorum sententiam et ordinationem improbamus, sed tamen cum locus iste tanti momenti sit ad tranquillitatem et defensionem regni, quod majoris esse vix possit, idcirco diligenter profecto advertendum erit, ut tales capitanei et milites eo deputent, quorum fides et virtus spectata sit, et qui passum illum quoad ejus fieri poterit defendere velint et sciant, ne nos cum fidelibus illis regnicolis nostris inde quid detrimenti capiamus. Jam enim ex illis ipsis postremis literis nostris haud dubie intellexisti, quare mirum et grave nobis acciderit Paulum Bank ad passum, seu locum tantae importantiae adhibitum fuisse, deinde ipsemet ut vir longo rei militaris usu expertissimus facile discernere potens, quae gentes ad defendendum ejusmodi loca aptissimae existant muniesque ad partes eundum passum cum hiis gentibus, quas in praesentiarum ad manum habes, aut isthic colligere poteris, usque dum commodius provideatur. Et quoniam, ut antea tibi scripsimus ad conducendos Huzorones faciendamque ipsis pro primo mense solutionem non magna pecuniarum summa requiritur, volumus, si eorum aliquis numerus necessarius foret, ut eum juxta consilium saepedicti Vaivodae nostri Andreae de Bathor conscribi cures,

quibus una cum cataphractis nostris, qui adhuc isthic sunt, tum ad eundem passum Devae custodiendum, tum ad alias regni illius nostri necessitates utaris . . .

Datum Grätz, 6 Decembris 1552.

(Eredeti fogalmazvány.)

Gyulafejérvár, 1552 decz. 8. Castaldo Ferdinándnak.

Sacr. Cath. regia Majestas.

Domine dne clementissime.

Cum viderem dominum Andream Bathori Vaivodam etc. passus Devae nullam magis quam de aliis rebus hujus regni curam suscipere velle, ipsum meis literis rogavi, ut saltem cum Paulo Bank ejus Vicevaivoda ageret, quod per omne id tempus, quo ipse d. Vaivoda in isto regno esset, illinc non recederet, nam pro certo intelligebam ipsum Paulum non ultra sextam diem Januarii ibi manere velle, attamen ab ipso nihil magis obtinere potui, quam Majestas V^{ra} ex annexis literis videre possit, ex quibus conclusive conjecturare licet, quod nec Vaivoda, nec Vicevaivoda istarum partium ullam curam et laborem sint suscepturi. Quomodo autem extraneos milites sine victualibus, et regnicolis invisos, aut sine pecuniis novos milites Hungaros conscribere possim, M^{tati} V^{rae} non est ignotum. Dicit ipse Vaivoda, quod corpus suum ad milites contentandos in partes secare non velit, sed si ego hoc facere possim, certe non meis literis quotidie M^{tatem} V^{ram} molestiis afficerem.

Mihi enim per necessarium videtur, ut Majestas V^{ra} dicto domino Bathori perscribat, ut non obstante solutionis defectu, mecum una regni curam et hujus passus Devae praesertim curam negligere non velit, ac Paulo Bank, ut non obstante, quod tempus suum ad sextam Januarii finiatur, d. Vaivodae tamen et M^{tati} V^{rae} servire velit et a Deva non recedere, donec Majestas V^{ra} melius provideat.

(Eredeti.)

Gyulafejérvár, 1552 decz. 11. Castaldo Ferdinándnak.

Vix tandem ab eis obtinui¹, ut ad custodiam passus Devae pergant, ubi tamen non ultra finem Decembris se moraturos asserunt eodem quoque tempore Paulus Bank cum equitibus hussariis illinc est recessurus ita quod tempore magis necessario confinia deserta remanebunt, nec ego milites conscribendi nullum modum habeo.

(Eredeti.)

¹ Tudniillik a spanyol zsoldosok futárjától hallotta, a kit fizetésök sürgetése végett az udvarba indítottak.

Déva, 1552 decz. 11. Bánk Pál Castaldonak.

Illustrissime ac magnifice domine, mihi gratiosissime.

Fidelium servitiorum perpetuam commendationem.

Még megazolta, miolta ti Nagyságtok engemet ide aláboesátott, ez ideig az vármegyének semmi gyűlőse nem volt, hogy az ti Ngtok levelit nekiek megadhattuk volna és az ti Ngtok akaratját nekiek megmondhattuk volna; hanem ez mai napon gyűltenek vala össze székeshelyekre, mi es közikbe menénk akkor, mikor Imre deákot te Ngodhoz bocsátók. Immár az ti Ngtok leveleit beadtuk vala és az ti Ngtok akaratját nekiek megmondottuk vala, hogy lú-halálába juta emberünk, kitől megértők, hogy az török Illég jött. Az gyűlőse ez hír hallva, mindgyárast eloszla, mi es hazasieténk; azt értők, hogy az törökben nem tudom milyet (?) mennyit el is fogtak, fejet is vettek ott, az magyarokban is fogtak el, meg is öltek benne, mondják, hogy többen voltak ezernél. Immár azt nem tudom Ngodnak írni Illyén alól mennyet rablottak és menyne rabot vittek, mert még bizonynyal vigire nem mehetők, de ezt is megírjuk Ngodnak. Ez-előtt is gyakorta kenyergöttünk Ngodnak, hogy te Ngod viselne gondot ide ez földnek megótalmazására, mert mi igen kevesen vagyunk ez földnek megótalmazásá[ra]; ti Ngtok ne vallasson csak mi velők szégyent, mert akár mint ügyekedjők is háromszáz lónál többe itt fel nem ülhetők. Az drabantot is érti te Ngod menyne, azt is érti te Ngod, ha elegek vagyunk mi ez földnek megótalmazására, mert most is, ha lősen vala kivel, utánok kell vala mennők, hiszem, hogy Lippáig el is irtők volna őket, a hol megháltak volna, mert tegnap vecsernye-harangkor indultak volt ki Lippából, minekünk penig tizenegy órán lőn hírok benne díkor. Kenyergők azokáért te Ngodnak most is, hogy te Ngod az ide való dologra viseljen gondot, mert im érti jól te Ngod, mely kevesen vagyunk itt, mind lovaggal, mind gyaloggal egyetembe. Most csak azért jött volt fel, hogy meglássa, Illyében ha vagyunk valami níp, ha te Ngod gondot nem visel reá, filek, hogy szinte itt is megkísírt bennönket.

Im értém Imre uramtúl, Imre deáktúl az minemő fizetést akar te Ngod ezeknek is tenni; nem hogy megtöbbszörnénk, de ezek is eloszlanak, mert most is nehezen tartóztattam meg az Gerendy Péterhez tartozó nípben száz lovagot és az gyalogot, de az minemő fizetést akar Ngod nekiek tenni, ebben sem marad egy is, hanem mind eloszlanak, mert ha az pénz volna, apródonkint kevesenkint találánk valami nípét. Most is egyéb níp semmi nincsen itt, az vajda uram szolgáinál, nem tudom én is, mit főlők itt egyedől, mert igen kevés vagyok én egyedül ennek az megtartására, ha ezek eloszlanak, mert jobb énnekem tisztességre az más ember lovát vakarnom, hogy nem mint egyedől szégyent vallanom, ha az uraim, a kik itt vadnak eloszlanak. Isten tartsa meg Ngodat. Ex Dewa dominica ante Luciae 1552.

Paulus Bank:

Külszín: Illustrissimo ac magnifico domino Joanni Baptistae Casta o - Marchioni Cassani, comiti Platinae et Sacratissimae Regiae Majestatis locum tenenti generali etc. Domino mihi gratiosissimo.

Castaldorájegyzése: Dignetur Majestas Vestra has literas perlegi mandare. (Eredeti, mindvégig sajátkezűleg írva, zöld viaszba nyomott pecséttel, melyről azonban a czímeres pecsétet mutató papírlap levált, s nincs meg; a bécsi államlevéltár *Hungarica* osztályában; vízjegye koronából kiágazó gyökér, tehát brassói papiros).

Ezt a levelet Castaldo felküldvén az udvarba, harmadik üres lapjára e pár kísért sort iratta deákjával:

Majestas Vestra videre poterit ex istis literis Pauli Bank Vice-vaivodae, an Turcae in hieme quiescant, quod et conspiciere posset ex multis aliis nobilium literis, quibus ad me protestatum miserunt. Et sciat Majestas V^{ra} istos mille equites nunc per unum tantum milliare a Deva distantes tamquam exploratores, aut speculatores praemissos fuisse, principalem vero irruptionem, pro qua ad m/XII hominum paraverant, sicut aliis meis M^{tati} V. scripsi, ante festa natalis domini facturi sunt. Ex Germanis aut Hispanis militibus, ne unum quidem eo mittere possum, quia in hibernia cesserunt, et libere concluderunt, quod in integre persolvantur nunquam exhibunt, nisi Transilvaniam concremandi, et diruendi causa. Et haec fuit generalis et expressa eorum conclusio. Ego sicut dixi, remansi cum duo decim tantum hominibus, ita quod si Turcae passum illum Devae perfringunt, sicuti demum video, quod perfringent, poterunt de me quicquid voluerint facere, quia determinatus sum non aufugere. Hique erunt testes juridice citati, et de jure communi examinati in processu Aldanae.

Déva, 1552 decz. 11. Bánk Pál Castaldonak.

Illustrissime ac magnifice domine, mihi gratiosissime.

Fidelium servitiorum perpetuam commendationem. Postquam huc me V^{rae} dominationis magnificae misere, nulli in hoc comitatu fuere conventus. Itaque vestrarum dominationum magnificarum literas istis reddere et voluntatem D. V. aperire hactenus non potuimus. In hodiernum autem diem cum essent conventus loco consueto indicti, et nos huc nos contulimus, ac antequam Emericum literatum ad V^{ras} D. M^{cas} dimitteremus, exhibuimus illis literas V^{rarum} D. M. et de voluntate D. V. M. certiores illos reddidimus. Interea homo noster repente ad nos ingreditur et nuntiat, Turcas apud Illie esse: hoc audito conventus immediate dissolvitur et nos domum properamus. Dicuntur ex Turcis circiter octo esse capti, nonnulli item trucidati, ex Hungaris eadem ratione capti aliqui, aliqui interempti. Fama est, ultra mille equites fuisse. Jam quam longe lateque infra Illie sint grassati et quantum pecudum atque hominum, numerum abegerint,

nondum certo didicimus; cum intellexerimus et haec V^{rae} D. Mag^{cae} perscribemus. Supplicamus non raro V^{rae} D. M. ut defensionis horum locorum curam haberet (neque enim nos huic rei sufficimus cum pauci simus admodum) nec paterentur D. V^{rae} Mag^{cae} nobis solis turpitudinem aliquam atque infamiam inuri, nam ut maximi sint hic conatus nostri tamen trecentorum equitum numerum non superamus. Peditatus vero quantus sit, facile D. V. Mag^{ca} intelligit, videt item D. V. Mag^{ca} num defensionis harum terrarum sufficiamus. Profecto et nunc res ipsa requirebat, ut hostes prosequeremur, si non defuissent milites, nec dubito quin consequi eos potuissemus, si non alibi, saltem ubi sese quieti dedissent, antequam Lippam ingrederentur. Hesterno enim die sub horam vespertinam Lippha fuerant egressi, nos vero hora deinde diei undecima hac de re statim sumus certiores redditi. Supplicamus itaque et nunc V^{rae} D. Mag^{cae} ut haec V^{rae} D. Mag^{cae} omnino curae sint. Videt enim V^{ra} D. M. quam sit horum et equitum et peditum exiguus numerus, nec aliam ob causam hucusque hostes penetraverant, quam ut discerent, num essent in Illie aliqua praesidia, an vero nulla omnino. Si V^{rae} D. Mag^{cae} curae ista non fuerint, melius, ne et hic nos probent. Intellexi a domino Emerico literato, quae velit et his proponere V^{ra} D. Mag^{ca} stipendia, si non solum non crescat militum numerus, verum etiam discedent et hi qui hic fuerunt hactenus. Certe et nunc summa cum difficultate retinui centum ex equitibus Petri Gerendi atque cum his pedites, ut et hos ad unum discessuros credam, si V^{ra} D. Mag^{ca} quam proposuit facere solutionem continuabit. Vicissim si non deesset pecunia paulatim et cum bona cura possent aliquo modo homines inveniri. Nunc non alia certa hic sunt praesidia, quam domini Vaivodae familiares. Neque vero video cur hic me solum sedere oporteat, quum solus ego defensionis hujus loci non sufficio, si isti discesserint. Ac praestat aliorum me curare equos salvo honore et dignitate mea, quam turpitudine aliqua notari, si forte isti domini, qui hic sunt, hinc discedant. Servet Deus V^{ram} D. Mag^{cam}. Ex Dewa, Dominica ante Luciae. Anno domini MDLII.

Paulus Bank.

Jegyzet. Ez jóformán szó szerinti fordítása lévén Bánk Pál magyar levelének, valószínűleg a bécsi udvarban készült, Castaldo tanácsára, a ki (mint láttuk) a magyar eredeti hátlapjára azt íratta, hogy ő Felsőge olvas-tassa el, vagyis fordíttassa le.

(Castaldo 1552 decz. 12-iki leveléhez mellékelve.)

Gyulafejevárvár, 1552 decz. 12. Castaldo Ferdinándnak.

De passu Devae custodiendo omnem diligentem curam hactenus suscepimus modo, *sed Majestas V^{ra} non miretur*, si ut domino Bathori satisfacere condescenderim, quod *Paulus Bank* ad

passus illius custodiam maneat, nam praeterita estate nulla alia in re ipsum Paulo adversabar, nisi quod ex causis tunc scriptis servitio M^{tatis} V^{rae} convenire non judicabam, ut arcis ipsius custodia in D:[eva] sibi demandaretur, sed quia d. Bathori, qui tunc ipsum in Vicevaivodam jam eigerat, mihi dicebat, quod nullo modo electionem pro honore suo retractare poterat, nec etiam utile judicabat, ut de ipso tantam inconfidentiam ostenderemus, quod ad desperationem deduceretur imo sibi videbatur, ut in aliqua parte ejus opera uteremur, quo ad M^{tatem} V^{rae} servitium ipsum retineremus. Majestas V^{ra} insuper mihi quoque scribebat, quod ipsum ad servitia sua intenterem dum modo in campo et non in arcibus serviret. Haec sunt causae cur in hac temporis extremitate dum Germani ad passum illum manere non poterant, nec Hispani soli ad illum custodiendum sufficientes de ipso Paulo confiderem, eo maxime, quod mihi juravit, se usque ad diem sextam Januarii M^{tate} V^{ra} probe et fideliter servitutum, e d: ir[deinde] arx in manu confidentissimi castellani est constituta. Et quia Paulus Bank non ultra diem sextam Januarii cum equitibus Hungaris, ac duae cohortes Hispanorum in Deva existentes non ultra finem istius mensis ibi conmorari intendunt, opus est tempestive providere, ut alii equites et pedites pro ipsius passus custodia conducantur, qualis autem pecuniarum numerus ad hoc faciendum mihi supersit, ex inclusa annotatione solutionum magistri, Majestas V^{ra} videre poterit.

(Eredeti)

Gyulafejevárvár, 1552 decz. 13. Castaldo Ferdinándnak.

Post data, cum istas claudere valem. Ex Deva mihi nuntiatum est, quod ex illis sexcentis Turcis et quadringentis Tartaris, qui a quodam clerico Valaco conducti loca versus Devam exploratum venerant, cum jam multis cum captivis recederent, duo ex captivis M^{tatis} V^{rae} quorum unus est Joannes Villey Burgundus, qui se certe strenue gessit cum sexaginta equitibus in causa non procul ab Yllie illos adhorti sunt ex improvise, et octuaginta ipsorum occiderunt, ac quinque captivaverunt, accidit enim in hoc conflictu, ut rustici, qui captivi ducebantur, equitibus nostris visis ita contra Turcas se gesserint, quod plerique eos a quibus ducebantur, manuceperint. Unus dictorum captivorum ad me ductus est, qui dicit praedictos mille equites ex Temesvario et Lippa exivisse, et in Lippa scilicet in civitate mille et quingenti equites remanebant, et in arce ducenti janizarii. De Tartaris dicit, quod propter inopiam victualium illico sint recessuri. Data, ut in literis.

(Eredeti. Magyar kivonatát lásd a »Tört. Tár.« 1892. évf. 656. 1)

Szamos-Ujvár, 1552 decz. 15. Báthory András vajda Ferdinándnak.

Denique significaveram etiam superioribus diebus istis per egregium Ambrosium Kis, familiarem meum, M^{tati} Vrae Sacratissimae, quam inordinate status regni hujus praesertim passus circa Devam existentes se habeant. Post discessum autem ejusdem Ambrosii Kis, ut intelligo, omnes equites levis armaturae ex Deva propter insolutionem discesserunt. Nemoque isthic praeter egregium Paulum Bank cum meis servitoribus et paucos Hispanis ac cohorte una Germanorum remansit, nescio tamen quomodo et isti isthic manere possint, cum neque solutionem, neque victualia habeant. Si itaque domine clementissime ad ipsos passus circa Devam existentes aliter non fuerit provisum, nihil boni exinde subsequi potest, nam dominus generalis fatetur, non habere unde militibus providere possit. Deus M^{tatem} Vram Sac^{ma}m conservet. Datum ex Wywar, decima quinta die mensis Decembris 1552.

Ejusdem M^{tatis} Vrae Sac^{mae}

deditissimus et fidelis servitor

Andreas de

Bathor.

(Eredeti. Magyar kivonatát ld. a »Tört. Tár« 1892. évf. 656. l.)

Gyulafejevárvár, 1552 decz. 16. Castaldo Ferdinándnak.

A Deva et ab omnibus aliis confiniorum locis Giulae et Solymos propinquis, praecipue autem a comitatu [névének helye üresen hagyva] continue subsidia postulatur, quae quomodo dare possim ignoro, cum ne de uno quidem Hispano, nec Germano disponere possim, nec modum pro novis conducendis habeo; quia cum pannus et pecuniae consumptae sint, remanent adhuc solvendi equites Bartholomei Horvati Giulae existentes, in qua necesse est praesidium tenere, etiam peditum.

(Eredeti.)

Gyulafejevárvár, 1552 decz. 19. Castaldo Ferdinándnak.

Quantum ad dimissionem Germanorum nullam viam video, quomodo sine pecuniis dimitti possint et quomodo interteneri possint nisi ab regnicolis alanter, quoque non video, quae res aliis omissis causis et bona occasione, quae nunc offertur voluntatem etiam regnicolarum ad arma contra nos capiendum incitat, nos autem unius tantum modo militis opera et servitio, uti non possumus, et Hispani hoc videntes in ea determinatione perseverant, quod ad finem Decembris, ex regno isto recedere velint, idem quoque Paulus Bank ad quintam Januarii est factururus et nullum alium habemus, qui ob defectum pecuniarum et victualium, omnis

generis *ibi manere velit*, et credat Majestas V^{ra} quod omnia tentavimus et tentamus, sed pecunia in illis gentibus consumitur, *quae hic servire non possunt*, et illis *deficiunt*, qui bene *servire possent*.

(Eredeti.)

Grécz, 1552 decz. 21. Ferdinánd Castaldonak.

Castaldo

Ferdinandus etc.

Ultimo scribis, Paulum Bank nolle cum ducentis illis equitibus Andreae de Bathor, quos secum habet, ultra diem sextam proxime venturi mensis Januarii Devae manere. Quod cum ita sit, tuum erit loco seu passui illi de tam aptis dignisque praesidiariis et capitaneo providere, ne ipsum aliquando capitanei et militum praesidiariorum causa periclitari contingat, quia non possumus nos in istis regnis dominiisque nostris degentes provisioni arcium nostrarum Transsylvanarum incumbere, sed illa a te, qui rebus es praesens fieri et ordinari debent, prout te facturum esse et in dies facere nihil prorsus ambigimus. Caeterum cum antea manibus pedibus nec sine justis causis restiteris, ne praefatus Paulus Bank ad Vicevaivodatam Transsylvaniae adhiberetur, nobis quidem non valde displicet, quod prae i fectura et officio custodiendae Devae abire velit, imo bene contentus sumus, ut alicui alii bellicoso apto et fideli viro praesidium et custodia illius importantissimi loci committatur. Facturus autem es in praemissis omnibus benegratam et expressam voluntatem nostram. Datum Grätz, 21 Decembris 1552.

(Eredeti fogalmazvány.)

Grécz, 1552 decz. 22. Ferdinánd Castaldonak.

Castaldo.

Ferdinandus etc.

Spectabilis et magnifice, fidelis nobis dilecte. Ex literis tuis die 8 praesentis mensis datis, intelleximus tibi adhuc grave et molestum esse, quod Paulus Bank ad diem sextam proxime venturi mensis Januarii Deva recedere velit. Posteaquam igitur tum e pluribus ante cedentibus, tum e proximis literis nostris facile intellexisti, nobis non valde placuisse, quod homo ille primo ad Vicevaivodatus officium, deinde ad custodiam importantissimi illius loci Devae adhibitus fuerit, praesertim cum prius tu ipse tanto studio et tanta contentione nec frustra impedire studueris, ne Vicevaivoda constitueretur, ideo etiam nunc non dubitamus, quin una nobiscum discessum ipsius non usque adeo graviter laturus sis, sed praesidium ac custodiam ejuscemodi passus Devae, accedente consilio Vaivodae

nostri Transsylvanensi, spectabilis et magnifici fidelis nobis dilecti Andreae de Bathor, alicui alii idoneo fidei ac bellicoso viro demandaturus sis. Sin autem aptus fidelis et qualem nos optamus in praesenti idoneorum et bonorum virorum penuria haberi non posset, satius sane erit Paulum Bank isthic manere, quam talem locum, a quo totum fere regnum illud nostrum pendet, prorsus absque capiteaneo relinqui. Ne itaque custodia et cura saepedicti loci Devae ulla ex parte negligatur, aut segniter habeatur, scripsimus tales litteras tam ad Paulum Bank, quam ad praefatum nostrum Vaivodam Transsylvaniensem, quales petiisti, sicuti ex earundem annexo exemplo cognosces. Et istiusmodi literis si necesse fuerit, nec alius ad locum istum defendendum idoneus habebitur, uti poteris, ut passus ille fideliter et recte custodiatur, quoad ei aliter et commodius prospici queat. Ac quoniam nihil fere magis ab omnibus desiderari et appeti videtur, quam pecunia adeoque nullus fere militum absque illa se officio suo recte fungi posse opinatur: ideo volumus tibi affirmare, nos mittendae isthuc paucis diebus certae precuniarum summae ad faciendum alteram militibus nostris isthic existentibus solutionem, sedulo curam habere, eandemque Deo dante brevi admodum tempore missuros esse.

Datum Grätz, 22 Decembris 1552.

(Eredeti fogalmazvány.)

Grécz, 1552 decz. 22. Ferdinánd Bánk Pálnak.

Paulo Bank.

Ferdinandus etc.

Egregie fidelis nobis dilecte. Audivimus te superioribus diebus propter singularem animi tui promptitudinem ac rei militaris experientiam ad custodiam et curam passus et arcis nostrae Devae cum certe levis armaturae equitum numero ductui Vaivodae nostri Transilvanensis spectabilis et magnifici Andreae de Bathor subjecto praefectum fuisse, te vero nolle ultra diem sextam proxime venturi mensis Januarii ibidem manere. Cum autem passum et locum illum nostrum Devam tanquam ultimum regni illius nostri Transsylvaniae propugnaculum maximi momenti esse constet, et nos ejusdem defensionem et conservationem, ut debemus plurimi faciemus, neque tamen in tam brevi temporis spatio alium idoneum et sufficientem sicuti cuperemus virum habere possimus, quem eo loci ad sublevandum te clementer isthoc onere statim deputare queamus: idcirco tibi harum serie firmiter et gratiose committimus, ut non obstante, quod tempus tuum ad diem sextam Januarii finiatur, nobis et supradicto Vaivodae nostro in praenominato loco nostro Deva diutius etiam alacriter et fideliter inservire pergas, nec inde ullo modo re-

cedas, donec melius et commodius saepe passui provideamus. In quo facturus es benegratam et expressam voluntatem nostram, regia nostra clementia erga te recognoscentes. Datum Grätz, 22 Decembris 1552.

(Eredeti fogalmazvány).

Grätz, 1552 decz. 22. Ferdinánd Báthory Andrásnak.

Bathory.

Ferdinandus etc.

Nihilominus tamen cum passum et arcem Devae maximi momenti esse constet tanquam postremum regni illius nostri adversus Turcas propugnaculum, non sine causa de ejus defensione et conservatione valde solliciti sumus. Caeterum audivimus ad custodiam et curam illius egregium fidelem nobis dilectum Paulum Bank, Vice-vaivodam cum certo Hungarorum tuorum numero praefectum esse, sed ipsum nolle ibidem ultra diem sextam proxime venturi mensis Januarii manere. Idcirco ne locus tanti momenti praefecto seu capitaneo destituatur, fidelitati tuae harum serie clementer committimus, quod una cum supranominato bellico locumtenente de alio fido, sollicito et idoneo viro, cui praefectura ac custodia defensionisque saepedicti loci tuto comitti queat, cogites. Si autem qui idoneus foret haberi non posset, quod saltem cum praedicto Paulo Bank agas, ne locum illum relinquat, sed donec commodius a nobis provideri possit, ibidem maneat, et eidem loco summa diligentia et alacritate invigilet, ostendens nos id ipsum omni regia nostra clementia erga eum recognituros esse, adeoque nec tu ullo modo curam dicti loci non abjicias, quemadmodum te pro tua in nos fidelitate facturum esse non ambigimus. Exequeris autem in eo benegratam et expressam voluntatem nostram. Datum Grätz, 22 Decembris 1552.

(Eredeti fogalmazvány).

Gyulafejervár, 1552 decz. 26. Castaldo Ferdinándnak.

Cum ego hic solus sim, nec ullum mecum habeam nisi Melhiorem Balassam, qui ob ejus vulnus in Hungaria esse non potest, mihi ex re fore videretur, postquam Paulus Bank in octo diebus a passu Devae est recessurus, ut dictus Melchior ibi praeficeretur, et in Hungaria, donec Balassa ibi revertatur, alium delegere; de qua re dominum Vaivodum certiorum reddidi et cum illi muneri. Fratrem suum non habilem judicaverit, Thomam Varkoczium sibi nominavi, de quo etiam credo, quod contentus non erit, sicuti nec ipse, nec Hungari de Melchione ad illud officium contentantur, attamen judicarem, quod nulli melius, quam dicto

Varkoczio capitaneatus ille supremus in absentia Melchioris committi posset, si illum exercere voluerit.

(Eredeti.)

Grécz, 1552 decz. 28. Ferdinánd Castaldonak.

Praeterea, quo ad retinendum in arce et passu Devae Paulum Bank Vicevaivoda cum tibi praecedentibus literis nostris mentem atque sententiam nostram pluribus verbis aperuerimus, non est necesse eundem in praesentibus repetere, sed eidem adhuc inhaeremus. Caeterum nobis gratum accidit militibus nostris eruptionem, quia ex arce illa Deva in hostes ejusque excurrentes et depopulantes fecerant, prospere suo cessisse, et miseros colonos ex infidelium et tyrannorum manibus liberatos fuisse.

(Eredeti fogalmazvány).

Gyulafejevávár, 1552 decz. 30. Castaldo Ferdinándnak.

Regina [Isabella] hactenus perseverat, quod una cum filio regnum ingredi velit, vel alias illum a se non dimittere confidit enim quod facile cogitatur suas ad optatum finem deducere possit cum videant omnes Hungaros, qui M^{tatis} V^{rae} serviebant a servitio recessisse exceptuato Melchiore Balassa, quem quia ob vulnus suum in Hungaria redire non possit, hic consistere feci et cum eo egi, ut equites suos huc advocare velim, quos passui Devae, qui magis magisque indies deseritur praeficiam. Heri mille equites Turcici praedictum passum recognoverunt et cras terminus finituae, quem Hispani recessui ipsorum praefixerunt confestim quoque Paulus Bank est recessurus adeo, quod ibi exigui ex equitibus dominum Vaivodae sunt remansuri, quamvis hactenus semper perpauci fuerint. Hic ex pecunia M^{tatis} V^{rae} mille floreni adhuc supererant, quos aliquibus distribui, et trabantones conducant, cum quibus per unum adhuc mensem passum illum custodire possim, sed licet prius pedibus Hungaris non plus quam duos florenos solveremus, nunc tribus vix florenis conducere possunt, et quamvis equites et pedites ac pecunias in copia haberemus, quae omnia nunc desunt, tanta est commeatum necessitas, quod difficile ibi interteneri possunt. Hispani eorum paucitatem elegantes pertinaciter recedere statuerunt, ego bonis verbis et demonstrationibus ipsos semper intertenui, integram solutionem, quam aliis in panno medium numeravimus, ipsis in pecunia persolvere feci, bonum hospitium eis nunquam defuit, et ubi nunc tres cohortes eorum stationem habent sumptibus miserorum et sine ulla solutione viunt. Idem etiam Germani faciunt.

(Eredeti.)

Memorial para su Magesta.

A Deva por las escursiones de Lippa e inbiado a hazer algunos settos paraque alla se pueda reduzir alguna gente se la vuieren para guardar aquel passo, seria menester tambien hazer algo a Puerta de hierro, mas estos del Reyno se ayudan mal, y yo del mio no puedo mas. Tambien de lotra parte del Maroscio saremos trabasado por la via de Solymos, ni ay forma ni manera para poderlas assegurar.

(Castaldo 1552-iki emlékíratából. Eredeti.)

Gyulafejevár, 1553 jan. 3. Castaldo Ferdinándnak.

Nec ego jam tandem possum neque scio nisi *omnia in arbitrio fortunae relinquere* illis, qui *Devae sunt nihil amplius quidem habeo*, et ex iisdem Petri Haller literis Majestas V^{ra} deprae-hendere poterit, *quam spem in redditibus regni habere possum*; videbit similiter M^{tas} V^{ra} quid de Hispanis Petrus de Abila mihi perscribat. Equites Vaivodae tam hi, qui *Devae sunt*, quam caeteri, quos secum habet, *numerum centum et quinquaginta*, sicut mihi refferunt.

(Eredeti)

Gyulafejevár, 1553 jan. 9. Castaldo Ferdinándnak.

Hactenus inter colonellos et capitaneos Germanorum *de reductione duarum legionum in una, ac dimissione inutilium gentium, nihil est conclusum*, nam unus dicit *nolle alterius milites nisi pacattos et quietos et non tumultuantes accipere*, alter dicit *se id sine pecuniis facere non posse*. Isto interim *universa Transsilvania excidium patitur et Kassum beghus cum valida gentium manu ac bombardis versus Devam festinat*. Hispani autem, qui hactenus ibi morati sunt, *hodie recedunt ac locum illum inimicis in preda relinquunt*.

(Eredeti.)

Grécz, 1553 jan. 10. Ferdinánd Castaldonak.

Quo ad magnificum Melchiorum Balassam de Giarmath attinet, probamus sane quod ipsum propter causas in literis tuis expressas ad custodiam et curam passus ac arcis nostrae Devae deputaveris, cui etiam accedente consilio Andreae de Bathor, tot et tales gentes assignare debebis, quam ad defensionem ac conservationem importantissimi loci illius idoneae et sufficientes fore videbuntur.

(Eredeti fogalmazvány.)

Grosopolt, 1553 jan. 10. Petro de Avila Castaldonak.

Estan son las compannias de Juan de Villosa y de Luys de

Barientos, que yo embiava paraque soccorriessen a los de Deva contra los Turcos, que yvan sobrellos, y entendiendo, que no querrian passar adelante, mande que se voluiesen a sus vanderas.

(Eredeti.)

Gyulafejeváár 1553 jan. 13. Castaldo Ferdinándnak.

Quid demum cum Hispanis proficere potuerim, pariter ex aligatis eorum literis M^{tas} V^{ra} cognoscere poterit. Quae sciat, quod adhuc illae duae cohortes, quae Devae erant cum aliis unitas non sunt, sed quamprimum unientur eorum determinata voluntas est abeundi. Supervenit enim post literas istas quidam decurio, qui refert, quod quisque currus et equos hac de causa quaerit, ut statim proficiscantur.

(Eredeti.)

Kolozsmonostor, 1553 febr. 4. Castaldo Ferdinándnak.

Supplico M^{liti} V^{rae} ut quanto citius mihi respondere velit in negotio equitum et peditum conducendorum, ut saltem pro mense Martii regnum provisum sit. Pro mense autem isto Februarii, a Colosvariensibus mille et ducentos florenos inveni, et inde alios bis mille cum maximo interesse et jactura, ut illos quingentos pedites et quadringentos equites, qui sunt in Deva, nec non milites arcis Devae, Branichkae et Illye solvere possim. Praedictis enim quingentis peditibus solutionem trium florenorum singulis mensibus facere cogimur, et per Deum verum et omnipotentem juro, quod si cras hinc recedere deberem, tot pecunias non habeo, quod mihi et nobilibus istis, qui becum sunt, pro duomus diebus expensas facere possim.

(Eredeti.)

Grécz, 1553 febr. 7. Ferdinánd Castaldonak.

Insuper cum scribas Kassum beghum multos sanziakos penes se habentes armata manu ac signis infestis versus Devam movere, non dubitamus quidem ex quo suprafatus Petrus Haller se pecunias ad faciendam illi duobus millibus equitum levis armaturae et mille peditibus Hungaris primi mensis solutionem impensas subministratum obtulit, et regnicolae in isto praememorato novissimo conventu penes gentes ac copias nostras, vel particulariter, vel generaliter quotiescunq; rerum status postularit insurgere decreverunt, quin multo cum saepedicto Vaivoda nostro consilio et opera, confinia illa, quibus hostes invasionem minitari, vel moliri videntur valido praesidio firmaveris, tum de ferendo iisdem locis subsidio ita prospexeris, ut nihil inde nobis ac fidelibus regnicolis nostris damni, aut periculi immineat, vel id adhuc facturus sis.

(Eredeti fogalmazvány.)

Szamosujvár, 1553 febr. 16. Castaldo Ferdinándnak.

Caeterum non solum necesse erit arcem Gyalu nomine M^{at}is V^{rae} custodire, sed cogitavi ex usu fore, ut arx Devae ad manus dictorum duorum gubernatorum ¹ regni non perveniat, cum locus sit confinium et importantissimus, sed necesse erit, ut praesidium, qui in ibi imponetur, pecunia M^{as} V^{rae} semper persolvatur, qui sub se arx illa redditus alicujus importantiae non habet, sed tantominus Vicevaidis, qui locum hunc intertenere consueverunt, erit persolvendum, et quia hactenus viginti equites et viginti pedites in arce illa semper intertenui, dominus Bathory tantum etiam minus super suo salario habere deberet.

(Eredeti.)

Memoriale de particolari di ricordare a Sua M^{te} di commissione del Illmo Signor Generale.

Per presidio del regnio ha intratenuti et intratene 300 cavalli di Melchior Balassa, 100 di (Giovanne) de Ville, 100 di la sua guardia, 50 de (Nicolao) Kerepovith, 100 de Sassoni, 20 de Georgio capitano, 50 da Karansebes, ch' sonno in tutto 720, quali tutti sonno in Deva, ne niuno resta apreso la sua persona, senza anchor li 25 se pagano al castellano de Ille, ch' sonno 745; se pagano a Deva 700 fanti Ungari et 100 in Alba Julia, ch' sonno 800. Li cavalli et fanti sonno pagati per sin a 8 di Marzo, passato questo tempo, non sa como intratenerli.

Fegyzet. Castaldo 1553 febr. 20-iki leveléhez téve.

(Eredeti, meg van latin fordításban is, mely az udvarban készült.)

Grécz, 1553 febr. 28. Ferdinánd Castaldonak.

Porro nobis clementer probatur, ut pedites nostri Germani sub ductu Andreae de Brandis existentium propter allegatas abs te causas diutius isthic teneantur, de quorum ac simul gentium in Deva existentium, nec non tuo, quoque et familiarium tuorum solutione tibi mentem nostram per literas ex aulica nostra camera expedendas, clementer declarabimus. Similiter ad negotium illud castellanorum seu praefectorum in arcibus Deva, Gyalu et Ujvár tenendorum posthac tibi respondebimus. Nunc tamen te caelare nolumus egregium Stephanum Dobo, qui Agriae praefectus fuit, non amplius ibi esse, ita quod ejus opera bene alio in loco uti poterimus.

(Eredeti fogalmazvány.)

¹ T. i. Kendy Ferencz és Balassa Menyhárt, a kiket Castaldo, egyiket a polgári ügyek, másikat a hadügyek élére állíttatni ajánlott.

Gyulafejervár, 1553. márcz. 3. — Meggyesi Ferencz fejérvári vicarius Castaldonak.

Magnificus dominus Melchior Balassa profectus est Devam. Servitor meus ex Deva hac nocte reversus est, dicit omnia gratia Dei in bono statu esse. Turca in Vincz est, cujus nuntium et voluntatem D. V^{rae} Illma a domino Petro Haller omnino intelliget.

(Eredeti.)

Alvincz, 1553. márcz. 3. Haller Péter Castaldonak.

Caeterum de bombardam scribit D. V. ut ex Cibinio mittatur Devam, in cujus locum Alba Julia Cibinium aliam deferre vult. De ea re cum domino Falkenstainer egi, indicavit autem mihi Albae Juliae esse bombardam, quae ad necessitatem arcis Devae sufficiens esset. Itaque opus non esse si modo D. V^{rae} videretur, ut bombardam Cibinio eferatur, sed ea, quae Albae est, recta Devam transferatur. De qua re D. V. expecto instructionem.

(Eredeti.)

Ex oppido Hutuar, 1553. márcz. 5. Castaldo Ferdinándnak.

Georgio quoque capitaneo cuperem, ut Majestas V^{ra} scribi faceret, qui castellamus Devae remansit et optime hucusque servit. Similiter Nicolao Cherepovith, cui, cum hucusque absque stipendio serviverit, nunc deputavi quinquaginta equites usque ad futurum mensem Junii solutos. Ad ejus quoque persuasionem et consilium centum Rascianos equites condux, quos ad confinia illa Devae deputavi.

(Eredeti.)

Grécz, 1552. márcz 7. Ferdinánd Castaldonak.

Deinde exhibuit nobis Albertanus ille a praefato Andrea de Brandis missus memoriale quoddam nonnullarum rerum, quos nobis exponere se abs te in mandatis habere dixit.

Praeterea constat ex relatione praefati Albertani, te non adeo parvum Hungarorum equitum et peditum numerum Devae habere. Refert enim equites esse praeter gentes dicti Andreae de Bathor 745 et pedites octingentos, eosque omnes usque ad octavam diem Martii solutus esse. Id nobis sane gratum esse, quia multo facilius numerus bis mille equitum et mille peditum integre complebitur, quae novi conscriberentur, nec tanta pecuniarum summa opus erit. Dabimus autem operam, ne solutio illis inposterum quoque desit.

(Eredeti fogalmazvány.)

Nagy-Szeben, 1553 márcz. 7. Haller Péter Castaldonak.

Scripseram antea D. V. Ill^{mae} ut ad lustrantiam milites De-
 vensis Emericum Pesthi et Achacium mitteret, sed cum ob tempo-
 ris brevitatem illi commode expectari non possent, oportuit me
 omnem et meam et quicquid ab amicis corradere potui, pecuniam,
 illis militibus, qui conscripti erant, pro eorum istius mensis stipendio
 per Joannem, idest servitorem magistri solutionem mittere, quemad-
 modum et regiaetati et D. V. Ill^{mae} receperam.

(Eredeti.)

Nagy-Szeben, 1553 márcz. 7. A szász egyetem Castaldonak.

Illustrissime domine, dne gratiosissime.

Post salutem et officiorum nostrorum commendationem.

Cum nos ad dominicam Oculi, ex voluntate D. V^{rae} Ill^{mae} Ci-
 binii convenissemus, ex Rev^{mo} D. vicario, voluntatem et postulata
 Ill. D. V^{rae} pro subsidio contributionis faciendo, intelleximus. Et si
 vero, et praetactae exactiones, ac praesentia onera, quae a genti-
 bus Regi e M^{tatis} maxima perferimus, magnaeque damn, quae per-
 pessi sumus, nobis ejusmodi postulata, faciebant factu difficilia.
 Tamen, visa regni necessitate, et pro observantia nostra atque fide
 erga suam M^{tatem} in praesentiarum decem millia florenorum solven-
 dorum obtulimus. Precamur, ut subsidium illud animo benigno a
 nobis Illma D. V^{ra} accipiat.¹

Verum, notum est eidem, inhabitatores sedis Zaazvar os maxime
 damna accepisse, et plurimae villae sunt desolatae. Oramus eandem,
 dignetur ipsos missos facere, ab iis vecturis, quas eadem, ipsos ad
 Devam facere jussit. Denique supplicamus, dignetur uni villae sedis
 ejus, Thordos nomine, gratiosam dare exemptionem per unius anni
 spatium, nisi enim ea ratione eis subveniatur, locus desolabitur, nam
 et coram nobis id sunt protestati. Id nos erga Ill^{mam} D. V^{ram} omni
 servitio reservemus. Deus eandem tueatur Ex Cibinio, 7 Martii.
 Anno 1553.

Magistri civium iudices ac
 seniores universitatis Saxonum.

Külczim: Illmo Principi (!) ac domino dno Joanni Baptistae Castaldo,
 marchioni Cassani, comiti Platinae, Sacrae Regiae M^{tatis} Romanorum consi-
 liario et bellico vicegerenti. Dno gratiosissimo.

(Eredeti, a papírba nyomott pecsét nyomával.)

Nagy-Szeben, 1553 márcz. 8. Haller Péter Castaldonak.

Dominatio itaque V^{ra} M^{tati} regiae id indicare poterit, ut aliqua
 summa pecuniae huic regno prospiceat, praesertim autem de solu-

¹ Mint Meggyesi Ferencz vicarius írja Castaldonak márcz. 9-iki le-
 velében, ő 12 ezer frtot kért, de a szászok csak tízet szavaztak meg. Ezt
 hűsvét utáni első vasárnapra ígérték Haller Péter kincstárnok kezébe adni,
 a ki aztán oda fogja fordítani, a hol legnagyobb szükség lesz rá.

tionem sequentis mensis militum Devensium curam habeat, nam ex meis pecuniis illis satisfacere minime (ut etiam antea scripsi) possum, quicquid enim hactenus habui, et ab amicis mutuo accipere potui, id totum ad praesentis mensis solutionem illis Devam misi.

(Eredeti.)

Gyulafejevár, 1553 márcz. 9. Meggyesi Ferencz vicarius Castaldonak.

Emericus Literatus cum pecuniis ad Deva ibit. Die hesterno unus homo ex Lippa venit, dicit Turcas in simul congregari, et famam esse, quod vellent in Transsilvaniam excursionem facere, sed ego magis timeo pertinentiis Varadiensis et locis illi vicinis. Raro enim vel nunquam in ea excurrunt loca, quo se ituros publicaverint, sed ferme senper ad alia loca divertunt. Bonum itaque videretur, si Illma D. V^{ra} ad omnes partes nuntiarent, ut diligenter advigilarent et se strenue custodirent.

(Eredeti.)

Nagy-Szeben, 1553 márcz. 14. Haller Péter Castaldonak.

Antea quoque D. V^{rae} Ill^{mae} scripseram me militibus Devensis jam conscriptis pro mense praesenti, qui VII die Martii incepit stipendium solvisse, deinceps autem me nihil polliceri posse. Nunc quoque eandem oro, scribat Regiae M^{ati} ut aliquam summam pecuniae mittat, ut in menses sequentes illis de solutione provideri possit, siquidem hujus regni proventus non sunt sufficientes. Quicquid autem ex nobilium et saxonum contributione provenire debebat, id jam diversos in usus deputatum est. Haec D. V^{rae} Ill^{mae} scribere volui, ut etiam antea eidem literis significaveram, ne si inde aliquod emergeret periculum, quod Deus avertat, postea culpa in me rejiceretur.

(Eredeti.)

Rozgony, 1553 márcz. 17. Castaldo Ferdinándnak.

Hodie enim capitaneus Joannes de Villey, quem in Branichka non procul a Deva cum centum equitibus relinqueram, ad me venit, ut nomine magnifici Melchioris Balassae me rogaret, ac aliorum quoque capitaneorum, tam equitum, quam peditum, quod de eorum solutionis continuatione penes M^{atem} V^{ram} curam suscipere velim; licet et itinere cum Petro Hallero, cum vicario Albense et Nicolao Kerepovith tractare non praetermiseram, ut ad septimam usque diem proximi mensis Aprilis illis solutio fieret, nam usque ad septimam Martii soluti erant, praedicti autem de ipsa provisione aliquam spem, sed non firmam certitudinem dederunt.

(Eredeti.)

Kolozsvár, 1553. márcz. 24. Haller Péter Castaldonak.

Ad VII. mensis Martii militibus Hungaris in Deva existentes, solutiones feci, et ad decimum diem a datarum praesentium, denuo illis complebitur mensis, quibus si illico sua completa stipendia red-dita non fuerint, quod ipsorum est ingenium, militiam remittent, sicque locorum illorum passus deserentur. Oro Ill^{ma}m D. V^{ram} velit haec Sacrae Rom. M^{tati} domino nostro clementissimo significare, ut de aliqua summa pecuniarum prospicere dignetur, ne ad initium futuri mensis, in occasionem multorum maximorum periculorum, ea loca deserantur. . . . Ex praesenti nobilium contributione, manibus meis non amplius fl. 4000 assignata sunt, et restant exigentes fl. 6000. Reliquum totum, in defalcationes deputationum innumeras, rejectum. A Saxonibus provenient fl. 2700, reliquum pariter in defalcationes. Variorum damnorum et sumptuum cedit.

(Eredeti.)

Sempte, 1553. ápr. 11. Castaldo Ferdinándnak.

Quod Majestas V^{ra} unius mensis stipendium Germanis mili-tibus adhuc in Transilvania existentibus miserit, placet admodum in-tellexisse illo enim poterunt per aliquod tempus quiescere.

Ex illis autem pecuniis impetraveram ab ipso comite octo flo-renorum millia, quorum quinque gentibus colonelli Andreae a Bran-dis darem et reliqua tria ad praesidium Devae substinendum con-verterem, sed neque id postea comissarii passi sunt, scilicet Agacius et alter, imo omnia octo millia dicto colonello tradiderunt, qui pari-ter modo suo, me inscio illa distribuit, sicut tunc quoque M^{tatem} V^{ram} certam reddidi.

(Eredeti.)

Nagy-Szeben, 1553. ápr. 11. Haller Péter Ferdinándnak.

Quae autem, et quantaе necessitates M^{tatis} V^{rae} et regni essent, quamvis sciam Gasparem ipsum Pechy, singula ut a me edoctus est, fideliter M^{tati} V^{rae} narraturum supplico tamen nunc quoque M^{tati} V^{rae} domino clementissimo, dignetur pro sua singulari clementia, ita rebus regni istius prospicere, quemadmodum temporis ratio et sin-gularis M^{tatis} V^{rae} cura de nobis omnibus desiderat; maxime vero, quod jam nec consilio, nec rebus quidquid agere valeam, ne milites ad Devam constituti, locum ad munimentum regni valde necessa-rium, sine praesidio destituant.

(Eredeti.)

Bécs, 1553 jun. 27. Ferdinánd Kerepovics Miklósnak.

Niclasen Cherepowith Verschreibung umb das Schloss Braniczka.

Nos Ferdinandus etc. recognoscimus et fatemur per praesentes, nos arcem nostram Braniczka vocatam simul cum omnibus et singulis villis, possessionibus, prediis portionibusque et quibusvis juribus possessionariis ad eandem arcem pertinere debentibus egregio fideli nobis dilecto Nicolao Cherepowith ad humilem ejus instantiam pro summa mille florenorum Hungaricalium in moneta consueta pignoris titulo inscripsisse, ad ejusque manus consignasse, conferimus et inscribimusque harum vigore literarum, hac tamen expressa conditione, quod dictam arcem interim quamdiu in ipsius potestate erit, sufficienti et necessaria custodia propriis suis sumptibus providere nobisque ac nostris in eandem arcem et ex eadem arce quodocunque liberit liberum aditum et regressum nosque ac nostros in dicta arce nostris tamen in expensis morari permittere, absque scitu nostro nullum bellum inchoare, nec cum hostibus nostris, si quos habituri essemus, ex eadem arce pacisti indutiasve, aut ullam concordiam facere, jura et pertinentias ejusdem sedulo manutenere et conservare, nec de ea quidquam alienare, aut imminuere, colonos quoque et subditos contra aequitatem et census consuetos ac servitia debita nequaquam aggravare possit, debeat et teneatur, prout haec omnia nobis coram spondit sequi et haeredes suos per literas suas reversales obligavit. Ubi autem nos, vel filii haeredesque et successores nostri reges Hungariae dictam arcem a nominato Nicolao Kerepowith redimere voluerimus, vel voluerint, simus adstricti illi Kerepowith suisque haeredibus dictam summam mille florenorum Hungaricalium in moneta consueta persolvere et restituere, eos insuper de expensis, quas ad instauranda menia aliaque ad necessariam munitionem arcis Braniczka exposuerint, juxta commissariorum nostrorum non suspectorum tunc temporis ordinandorum fidelem inspectionem aequamque aestimationem contentos reddere adque premissa et quevis premisorum singula firmiter et inviolabiliter observanda nos et filios haeredesque nostros obligamus et obligatos esse volumus. Harumstrarum vigore et testimonio literarum mediantibus. Datae Vienna 27. Junii, Anno etc. 53.

(Hívatals másolata a bécsi k. u. k. Hofkammerarchiv »Ungarische Gedenkbücher« cz. gyűjteménye 338. köt. 193–193b lapján.)

Bécs, 1553 jul. 3. Ferdinánd Kerepovics Miklósnak.

Niclasen Cherepowith

10 Topplhäggen und 2 Centen Pulver gen Braniczka zu geben.

Nachdem wir unserm getreuen lieben Niclasen Kerepowith unser Schloss Braniczka zu verwalten eingegeben, und Ime daneben zehen

Topphäggen und zwen Centen Pulver zu Fürsehung desselben Haus dergestalt bewilligt haben, dass er uns dieselben zehen Topphäggen und zwen Centen Pulver zur Zeit der Abtretung des Schloss widerumben erfolgen, und zuesteen lassen soll, so bevelhen wir dir, dasz du gemeltem Cherepowith auf sein Ersuechen aus unserm Zeughaus deiner Verwaltung gedachte zehen Topphäggen und zwen Centen Pulver zuestellest. Daran beschiebt unser Willen. Geben Wien am dritten Tag Julii, Anno im 53.

An Balthasarn von Walderstain.

(Hívalalos másolata a bécsi k. u. k. Hofkammerarchiv »Ungarische Gedenkbücher« cz. gyűjteménye 388. köt. 216. lapján.)

*Diele Herrlicher Joan Cap
Castaldo*

Castaldo tbk. aláírása.

Hímzés Kendeffy Miklósné 1669-iki úrasztali kendőjéről.

A dévai ref. templom és régiségei.

Szöts Sándortól.

Köztudomású dolog, hogy Déva városának s benne a ref. egyháznak, kiváló szerepe volt a múltban, mert a dévai ref. ecclesia egyike Erdély legrégibb és legtekintélyesebb gyülekezeteinek. Hihető, hogy a reformatio magvát mint másutt, úgy itt is német lutheranus kereskedők és katonák hintették el s lehet, hogy az átállott magyarok is eleinte a Luther-féle egyházhoz tartoztak. De ez állapot kevés ideig tarthatott, mert 1574-ben a dévai egyháznak már calvinista papja volt Tordai *Sándor* András személyében, a ki egyszersmind az erdélyi ref. ecclesiák superintendense (püspöke) is volt. Ez időben tehát már nagy és tekintélyes gyülekezetnek kellett lennie, hogy papja a püspöki méltóságra is érdemesnek tartatott. A XVII. században aztán Bocskay, Bethlen Gábor, a Rákóczyak és az Apafiak idejében, úgyszólván fejedelmi egyháznak tekintetett, a mint ezt az általok tett adományozások bizonyítják.

Egyházunkat, mint minden ízében magyar gyülekezetet, a nemzeti fejedelmek különösen támogatták, és méltán, mert ez oláh és szászajkú megyében csupán a calvinista magyarság képezte a nemzeti függetlenségnek s az ezt képviselő nemzeti fejedelmeknek biztos támaszát. Független szelleme, autonómiája, ki-

zárólag magyar nyelvű isteni tisztelete és iskolája által a nemzeti nyelv és politika legerősebb bástyáját alkotta ez mindenkori. E calvinista magyarság főhelye pedig Déva vala. Itt volt legnépesebb, legintelligensebb és vagyoniilag is legerősebb gyülekezete. A vidék protestáns úri családjai is ehhez tartozóknak tekintették magokat. Úgy, hogy a dévai ref. ecclesia a XVII. században s a XVIII. első felében egyike volt a legnagyobb és legvirágzóbb gyülekezeteknek. A rom. cath. vallás hívei Déván csak *filialis* egyházat alkottak, a görög-keletieknek pedig még letelepedni sem volt szabad s miután a kir. fiscus engedelmével a XVIII. század 2. vagy 3. tizedében itt letelepedtek, ezért bizonyos taxát, birtokaik után sessionként »két napi kaszálást vagy 50 denárt« fizettek »a magyar pap«-nak.¹

A dévai ref. lelkészi állomás nemcsak tekintély, hanem jövedelem dolgában is a legelsők közé tartozott. Fizetése meghaladta a 2000 frtot. Csupán a királyi fiscustól kapott sallarimuma pénzben és terményekben mintegy ezer forintra ment évenként. Papjai csaknem kivétel nélkül esperesek voltak és a legkitűnőbb egyházi férfiak versenyeztek ez állomás elnyeréséért.

Hanem a mint Erdély megszűnt nemzeti fejedelemség lenni, s beállott az az időszak, midőn a függetlenség és szabadság szeretete bűnnek tűnt fel a kormány előtt, midőn a nemzeti nyelv és nemzeti érdekek védői, rebelliseknek tekintettek; midőn hivatal, rang, méltóság, titulus, vitulus és dominium-osztogatásnál épen a legderekabb honfiakat kezdték mellőzni; midőn kormánynál, megyénél, törvényszékeknél csak a »gutgesinnt patrioták«-nak lehetett igazok; egyszóval a III. Károly és Mária Terézia idejében uralkodott jezsuita befolyás korszakában, hanyatlani kellett a fiscalis helyen lévő ref. egyháznak is. Híveinek egy része vidékre költözött, más része catholizált; javadalmai, fejedelmi donatiói confiscáltak, minek folytán az egyházközség tagjainak száma és vagyoni ereje felényire apadt.

A XIX. század már így, számban, és erőben megfogyatkozva találta az egyházat. Az anyakönyvek innen kezdve ugyan nem apadást, hanem szaporodást mutatnak, s a vagyoni állapotot javu-

¹ Lásd bővebben »Az oláhok letelepedése Déván« cz. dolgozatomat, társulatunk 1884-iki II. Évkönyve 38–55. lapján.

A dévai ref. templom mai alakjában.

tása is fölismerhető; de a régi nagyságra, a hajdani virágzó állapotra maig sem emelkedhetett.

*

A ki csak futólag tekintette is meg a dévai ref. templomot, bizonyára észrevette, hogy ez az épület nem az újabb korból való. Ódon kinézése, szép csúcsíves ablakai, támpillérei régi eredetre vallanak. Gyakorlott szem azt is fölismeri rajta, hogy nem a protestáns isteni tisztelet céljaira építettett. Egyik különös sajátossága ugyanis a protestáns, különösen a ref. gyülekezeteknek, hogy templomaikat a lehető legegyszerűbben igyekeztek építeni; egyfelől azért, mert külsőségekre semmi súlyt nem fektettek, másfelől pedig, mert az építés költsége csaknem kizárólag, közvetlenül a hívek adakozásából, a gyülekezet tagjaitól került ki. De a mi templomunk építői épen nem sajnálták a költséget. Az épület anyaga, faragott kövei, támoszlopai, mennyezete, külső és belső díszítései, s a benne lévő családi címerek mind azt mutatják, hogy e tiszta góth stílusú templom nem egyesek filléreiből, hanem néhány főúri család gazdag adományából, vagy talán épen a dévai vár hatalmas urainak bőkezűségéből emeltetett. Keletkezési kora pontosan meg nem állapítható, de hozzáértő szaktudósok, mint dr. Czobor Béla, Möller István, dr. Rómer Flóris, dr. Pulszky Károly, s az 1879-ben nálunk járt Gordon Sándor angol unitárius lelkész, a templom építtetését az 1370—1444 ik évek közé teszik, bizonyosnak tartván, hogy az építés költségeit a Hunyadi-család viselte. A templom szentélyének és hajójának egymástól egészen elütő stílját illetőleg a vélemények többfelé ágaznak. Legvalószínűbb az, a mely szerint a templom hajója az *eredeti* építmény; a szentély és a torony később, jelesen a XV. század első felében építtettek hozzá. A szentély szép arányu gothikus ablakai, melyek faragott kőoldalokkal és halpikkelyszerű díszítéssel birnak, valamint a gyönyörű hajlású boltívek is igen kellemes benyomást tesznek a szemlélőre, míg a templomhajót képező rész lapos mennyezete és minden formát nélkülöző, alacsony, kis ablakai ízléstelen építő-mesterre és nagy szegénységre vallanak. A torony falazata szintén góth stílusban, faragott kőből készült ablakokkal és szép magas támpillérekkel építettett, ellenben fedélzete a Hunyadmegyében szokásos tornác-szerű aljazattal lévén ké-

szítve, mostani alakjában egy egészen közönséges őrtorony jellegét viseli magán. A torony magassága a föld színétől a tetőzet csúcsán levő csillagig 39 méter.

Kétségtelen tény, hogy ez a templom, eredetileg rom. cath. templom volt és pedig a *Szent Miklós* nevééről elnevezve. Bizonyítják ezt, a templom beosztásán kívül, a szentély csúcsíves mennyezetén látható, faragott kőből készített családi címerek, nevezetesen az Anjou-királyi ház, a Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet egyesített címerei, továbbá az I. Ulászló király címere; bizonyítják ugyancsak a szentély oldalfalain pár évvel ezelőtt kitalart fresco-képek, melyek a három napkeleti bölcshöz való zarándokolását, továbbá Assisi Szent Ferenczet és Szent Borbálát ábrázolják; bizonyítják végül a Geszthy Jánosné, lekcsei Sulyok Zsófia emlékére a szentély északi oldalfalába az első chorus mellett elhelyezett sírkő felíratának eme szavai: *Sepulta est ibidem, in templo Sancti Nicolai* vagyis magyarul: Eltemettetett itt, a Szent Miklós templomában.

Ez építmények a reformátusok tulajdonába 1545—1560 közt jutottak, midőn is a cath. hívek lelkipásztoruk és főesperesök: Tordai Sándor András vezetése alatt egytől-egyig a reformált hitre tértek át. Említést érdemel, hogy ez a Sándor András (kinek életéről Bod Péter »Smirnai szent Polikárpus« cz. műve 27—37. lapján ír) pár év múlva az erdélyi reformátusoknak püspöke, vagy mint a templom falában elhelyezett epitaphiumán írva van »azt erdélyi magyar ecclesiák superintendense« lett, s mint ilyen halt meg Déván 1579-ben. Hatalmas segítőtársa lévén a hitviták idején oly nagy szerepet játszott Melius *Fuhász* Péternek, engesztelhetetlen ellenfele volt Dávid Ferencz unitarius püspöknek, ki, mint államfogoly a dévai vár kerek bástyájában végezte be sokat hányatott, küzdelmes életét, ugyancsak 1579-ben, *Szamosközy* sze-

Szt.-Borbála (fresco-kép.)

rint¹ nov. 15-én. Az a hit, hogy Dávid Ferencz is az akkor sírkertül használt cinteremben temettetett el, minden alapot nélkülöz. Az akkori idők szelleme az ily testvéri szeretetből folyó tisztességet és kegyeletet semmi esetre sem engedte volna meg. Akkor a protestánsok nemcsak a catholikusokkal, hanem egymással is folytonos ellenségeskedésben éltek, a mi már maga is kizárja a valószínűséget, hogy a háromság-hívó calvinisták egy egység-hívó unitariusnak templomuk mellett sírhelyet adjanak. Úgy de Dávid Ferencz nemcsak unitarius, hanem elítélt ember is volt. Mint politikai bűnös, s mint veszedelmes hitújító lőn országgyűlésileg elítélve. Lehet-e képzelni, hogy a dévai reformált gyűlekezet merte és akarta volna ez országgyűlésileg elítélt unitarius ember emlékét azzal tisztelni meg, hogy legkiválóbb s legtiszteltebb tagjai sorában adjon neki nyugvóhelyet? Más idő volt, más emberek éltek akkor! Mi testvéreinknek tekintjük, de őseink ellenségeiknek tartották az unitariusokat.

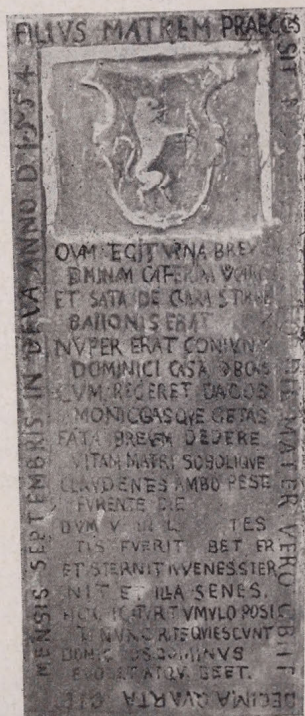
Templomunk sírkövei közül legrégebbi a *Bajomi* Kataliné, Dobó Domokos erdélyi alvajda, Dobó István, Eger vára hős védője testvéröccse feleségéé, a ki csecsemő-korban elhalt kis fiával, az 1554-ben dühöngött pestisnek esett áldozatul. A 172 cm. magas és 71 cm. széles sírkő a déli oldalon lévő mellékajtótól balra van befalazva, és feliratának szövege ez:

Quam tegit urna brevis | Dominam Catherina vocatā est | et sata de clara stirpe | Baiiomis erat. | Nuper erat coniunx | Dominici casta Dobonis | cum regeret Dacos | monticolasque Getas. | Fata brevem dedere | vitam matri sobolique | claudentes ambo peste | furente die... | Dum r... in l... tes | tis fuerit... be t... er | et sternerit iuvenes, ster | nit et illa senes. | Hoc igitur tumulo posi | ti nunc rite quiescunt | Donec illos dominus | evocet atque beet.

Az epitaphium négy szélére ez van írva:

Filius matrem praeces | sit moriens sexto die mater vero. obiit | decima quarta die | mensis Septembris in Dewa Anno D. 1554.

¹ Ld. *Szamosközy* István: Történeti maradványai IV. köt. 12. lapján.

Dobó Domokosné sírköve.

E felíratot, úgy, a mint ide igtatom, közöltem volt még 1880-ban az »Ellenzék« cz. kolozsvári lapban (az okt. 12-iki, 10. sz. *Mindenféle* rovatában) s ezzel egyidejűleg más valaki a budapesti »Ellenőr«-ben Úgy én, mint az *Ellenőr* levelezője, (nem tudván akkor még semmit Dobó István *Domokos* nevű testvéréről) közöltük ama feltevésünket, hogy az epitaphium a híres egri hős nevének emlékére van állítva. E feltevésünk igazolására felemlítettük: 1. hogy az itt nyugvó asszony férje 1554 körül tényleg »a dákok és a hegylakó géták kormányzója,« tehát vajda volt; 2. hogy Dobó István, mint Erdélyország vajdája 1553–55-ig Erdélyben lakott. Ezekből s a felírat szövegéből kiindulva, melynek Dominici szavát Domini helyett írottak véltük, ama véleményünknek adtunk akkor kifejezést, hogy templomunkban Dobó István, a híres egri hős feleségének porai nyúgosznak.

Az »Ellenőr« tudósítója azt is hozzátette, hogy e síremléket dr. *Pulszky* Károly fedezte fel, s erre két nappal később a következő tréfás túlvilági levél jelent meg:

Ez lewel Nagisagos Pulszky Carol wramnak, en nekem is bizoth wramnak adassek illendewseggel.

Nagisagos wram !

Az en ewrek zolgalatomnak ayanlassanak wtana. Towaba írhatom es jelenthetem te Nagisagodnak, hírem ilyen jwth vala ide ez menniei paradisumba, hōgi te kegielmed az en zerelmes hwtes tarsamnak Bayomi Catherinanak fewldi maradvanaiinak epitaphiumjat meghatalaltad twl alwl az dewai templumban. Igaz ugian mas es meghatalalta azt te eleotted ! Hanem botchiasson meg nekem te kegielmed, nagon zomorv zwuel ueottem ezemben, hōgi te kegielmed, az en keduelte es bizoth nagi io poetamnak Sebeostien diaknak az eo di-cheoseghes poemaiait hircos Eger vara ostromarol nem olvasthad. Az is zemeot zwrt nekeom, hōgi Isthvanfinak nevezeteos opussat nem forghattad. Nam megbochiatnam nekhed ezeket, ha az en zerelmethes eochemnek Toot Kalmannak comoediaiaht az en zerelmethes hwgh-omrwl Kathizarwl, kit ugian Christinanak hittanak wolna, esmernéd, mivel meghtanulhattad wolna beleole hōgi nem en vagiok az egri nagi withez, hanem az en batiam Dobó Istwan.

Kwleonben maradok az te kegielmed battiia

Dominicus Dobo, mp.

en aki woltham vice waywoda es
nem waywoda Dacorum monticolasque Getarum.

P. S. Thovaba azon kherem kegielmedeth, wilagossa tegie az en zegen feiemet, hogi miert teott signum questionist az en meghboldoghult hwteos tarsam Bajomi Catherina aszszon melle? Talantán nem hizi, hogi w leott volna hwteos tarsam? Pater Placidius nagon rezgeleodik the khegielmedre, azt mongia, majd zamon kheri the kegielmedtwl, hogi az w aldassanak ereiet confundalni teorekedik.

Egregio Domino Carolo Pwlszky de Lubocz et Chelfalva, philosophiae doctori, necnon scribuncolo quarundam litterarum.

Ubicumque fuerit.

Ideigtattam a régi orthographiával és régi stylusban írt levelet, mert ennek tréfás és tudós írója előttünk ismeretlen dolgot derített fel, azt t. i. hogy élt 1554 körül Erdélyben egy Dobó Domokos nevű vicevajda, ki »regeret Dacos monticolasque Getas« s a templomunkban levő epitaphium tehát nem Dobó István vajda, hanem a Domokos felesége emléket örökíti meg.¹ Örvendtünk, hogy e tekintetben helyes útra vezetett a tudomány, s ha a tréfás és tudós túlvilági levélíró akár Szilágyi Sándor, akár Szabó Károly, vagy parochiánk születője Salamon Ferencz volt, jó szolgálatot tett nekünk. De ez az emléktábla rendkívül érdekes történeti adatot szolgáltat Hunyadmegye akkori nemzetiségi viszonyainak ismeretéhez is, amennyiben világosan kimondja, hogy oláhok akkor Dóván nem léteztek. A felirat ide vonatkozó része így hangzik: Nuper erat conjunx Dominici casta Dobonis, cum regeret Dacos, monticolasque Getas.² A feliratot 1887-ben történt magas látogatása alkalmával a király ő Felsége is elolvasta és a szó szoros értelmében *elscandálta*, csodálkozását fejezván ki előttem a népvizonyok megváltozása fölött.

A másik nevezetes sírkő a már említett Tordai Sándor Andrásé, a cathedrán hátul, a papi szék és az első chorus között a templom északi falába illesztve; magassága 178, szélessége 91 cm. Czímer helyett felül egy biblia van szépen kifaragva, mely hivatálához legillőbb jelvény s a protestáns gondolkozásnak tökéletesen megfelel. A felirat meglehetősen hosszú és ékes latin nyelven versben van írva, mely a derék lelkipásztor erényeit dicsőíti. Szó

¹ Az egri hős felesége *Sulyok* Sára volt, annyiban érdekes véletlene a sorsnak, hogy templomunk másik sírköve ép annak egy rokona, *Sulyok Zsófia* porait fedi, a ki Dévára jöven a fiához, tulajdonképen szintén atyafiságban állott az elhunyt Bajomi Katalinnal.

² Magyarúl: Csak nem rég vala szűzies hitestársa Dobó Domokosnak, midőn ő a dákok és a hegylakó géták fölött uralkodott.

szerinti szövegét közölve, megjegyzem, hogy a már említett Gordon angol unitarius pap ez epitaphiumot lerajzolta, szövegét lemásolta s hazájába érve részletesen ismertette.¹

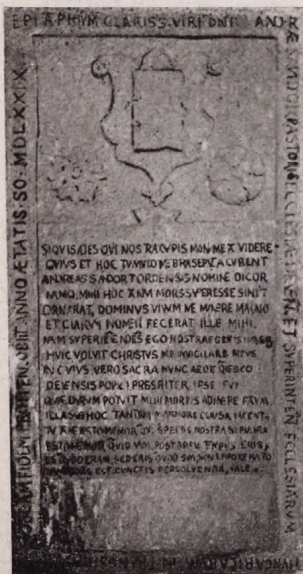
Siquis ades qui nostra cupis, monumenta videre
Cuius et hoc tumulo membra sepulta cubent
Andreas Sándor Tordensis nomine dicor,
Namque mihi hoc tantum mors superesse sinit
Ornat, dominus vivum me munere magno,
Et clarum nomen fecerat ille mihi.
Nam superintendens ego nostrae gentis habebat,
Huic voluit Christus me invigilare meus.
In cuius vero sacra nunc aede quiesco,
Devensis populi praesbiter ipse fui.
Quae durum potuit mihi mortis adimere fatum.
Illa sub hoc tantum marmore clausa iacent.
Tu tamen esto memor, qui spectas nostra sepulchra,
Esto memor quid nam post breve tempus eris,
Es quod eram, sed eris quod sum, non tempore multo,
Nam mors est cunctis persolvenda, vale.

Köröskörül a sírkő szélein felülről kezdve:

Epitaphium clariss[imi] viri d[omi]ni Andre | ae Sandor pastoris ecclesiae Deven[sis] et superinten[dentis] ecclesiarum | Hungaricarum in Transsilvania | catholicam fidem profitem[tium.] Obiit Anno aetatis 50. MDLXXIX.

Mellette van a harmadik sírkő, a fejedelmi Báthory-családdal rokon *Sulyok* Zsófiáé, (mely 208 cm. magas és 88 cm. széles) és szövege így hangzik:

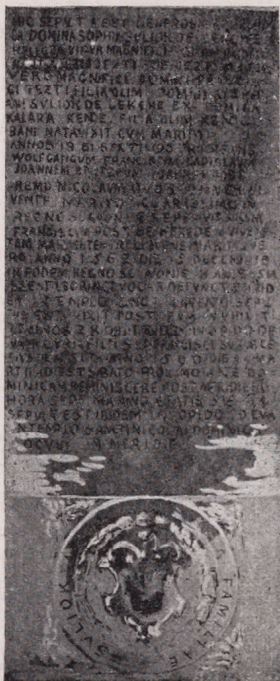
Hic sepulta est generosa et magnifica | ca domina Sophia Suliok de Lekche | relicta vidua magnifici olim domini | ni Joannis Gezti de Gezt matter | vero magnifici domini Francis | ci Gezti, filia olim domini Steph | ani Suliok de Lekche ex domina | Kalara Kende, filia olim Kende | bani nata.

Tordai Sándor András sírköve.

¹ Közölte először, de hibásan, már *Bod Péter* is 1764-ben megjelent »Hungarus Tymbaules« cz. művecskéje 24/5. lapján, s aztán »Smirnai szent Polikárpus«-a 37/8. lapján is.

Vixit cum marito | annos 19 ei sex filios procreans | Wolfgangum,
Franciscum, Ladislaum | Joannem et iterum Joannem, post | remo
Nicolaum, quos omnes vi | vente marito charissimo in | regno Slavoniae
sepelivit, solum | Franciscum post se heredem viven | tem malentem
relinquens. Maritus ve | ro anno 1562. die 15. Decembris | in eodem
regno Slavoniae in arce sua | Szent

Geszthy Jánosné sírköve.

Leorincz vocata defunctus, ibid | em in
templo Sancti Laurentii sepul | tus est.
Vixit post eum in viduita | te annos 28.
Obiit tandem in opido De | va in curia
filii sui Francisci sub arce | eiusdem sita.
Anno 1590. die 14. Ma | rtii idest
Sabato proximo ante do | minicam Remi-
niscere, post meridiem | hora septima.
Anno aetatis suae 64. | Sepulta est ibidem
in opido Deva | in templo Sancti Nicolai
Dominica | Oculi in meridie.¹

Alól a család czimere e körírrattal:
Arma seu insignia familiae Suliok.

Fonto: ságánál fogva közöljük ma-
gyar fordításban is:

Itt van eltemetve Nagyságos lek-
chei Sulyok Zsófia úrasszony, néhai geszti
Geszthy János hátrahagyott özvegye,
Geszthy Ferencz anyja, néhai lekchei Su-
lyok Istvánnak, Kende Kalárától, a né-
hai Kende bán leányától származott leá-
nya. Férjével élt 19 évet, 6 fiút szül-
vén neki, u. m Farkas, Ferencz, László,
János és ismét János, s végre Miklós,
kiket még szeretett férje életében
mind eltemetett Szlavóniában, csupán

Ferenczet hagyván maga után élő örökösül. Férje meghalt 1562
decz. 15-én ugyancsak Szlavóniában, Szt.-Lőrincz nevű várában, s
ugyanott temettetett el a Szt.-Lőrincz templomban. Utána élt még
özvegységben 28 évet, aztán meghalt Déva városában, fiának Fe-
rencznek a vár alatt fekvő házában 1590 márcz. 14-én, azaz a

¹ Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy e két utóbbi felirat szövegét
egy névtelen. L. S. 1765 decz. 29-én készített másolatában a gyulafehé-
vári Batthyányi-könyvtár kéziratai Ms. II. 30. sz. (Székely Sámuel gyűjte-
ménye *Miscellanea* IV. köt.) 501. lapján is megtaláltam. A Sulyokné sírírátát
különbön kiadta 1862-ben Nagy Iván is a »Magyar Történelmi Tár« 11. köt.
240. lapján, de hibásan, ép úgy, mint Bod Péter »Hungarus Tymbaules
continuatus« cz. kis munkája 63/4. lapján. Szerk.

Reminiscere vasárnap előtt való szombaton,¹ estve 7 órakor, életének 64-ik évében. Eltemettetett ugyanott Déva városában, ide a Szt.-Miklós templomba Oculi vasárnapján (vagyis márcz. 25-én) arczával délnek — fektetve.

E család — dr. Veress Endre kutatásai folytán, melyeknek eredményét ez évi jun. 15-iki felolvasó-ülésünkön mutatta be — kivált Sulyokné fia: *Geszthy* Ferencz dévai várkapitány révén, egyházunk leglelkesebb patronusa volt. Az ecclesia úgyszólván újraalapítását és megmentését köszönheti e férfinak, a ki e templom kijavítására, papilak és iskola építésére 1593 jun. 11-én kelt végrendeletében egész vagyont hagyományoz. Emléke örökké élni fog egyházunk történetében!

Végül, templomunk negyedik felírtos emléktábláját, mely a régi oltár helyén álló első karzat közepén látható, a főbejáróval szemben, losonczy báró Bánffy György, Erdélyország gubernatora és nővére: galanthai Esterházy Jánosné, szül. báró Bánffy Ágnes állíttatta 1817-ben, itt eltemetett nagyszülőinek — Nagybarcsai Barcsai Gergelynek, a ki 1752-ben, mint Zarándmegye főispánja halt meg, és neje naláczai Naláczy Sárának, a ki 1761 május 24-én hunyt el; továbbá ezek egyetlen leányának, édes anyjoknak: Barcsai Ágnesnek, br. Bánffy Dénesnének, a ki 1782-ben költözött el az élők sorából s végül 1754-ben csecsemő korában elhunyt testvéröknek, br. Bánffy Gergelynek; a kik valamennyien a templom és a kerítés ajtóit közt, nem messze a torony alatti bejáratól, épen a faragott kőjárda alatt fekvő sírboltban alusznak örök álmokat. E sírboltra az új templomkerítés építésekor bukkantunk rá, alig néhány év előtt, és addig senki, még az érdekelt család tagjai sem tudtak róla semmit.

A toronyban levő három harang is érdekes régiség. A kisebbik, melynek valamennyi közt a legszebb hangja van, még a catholikus időszakból való. Évszám nincs rajta, de van 3 kis piros kereszt s 4 mythologai nő alak, melyek halfarkban végződnek és négyszer felírva ez a góthikus betűkből álló szó: *šben* és egyszer így: *šben*, a minek olvasása rejtélyes. A harang alsó karimája belől négy oldalon van elvásva, a mi azt bizonyítja, hogy valamikor más irányban húzták.

¹ Jellemző, hogy a sírfelíratban a datum e körülírása hibás, mert 1590 márcz. 14-ike *szerdára* esett, a »Sabbato proximo ante dominicam Reminiscere« pedig = márczius 10-ike. Szerk.

A nagy harang 1536-ból való, s felírata a következő:
 MAGR; SIGIS; CIBIN; ANO; MDI; 6; 5; 3; 8; SALVT; I; 5; 3; 6; ✱ INRI; T; T¹

A középső harangot az öreg Rákóczy György fejedelem csináltatta az egyháznak, a mint azt a harang alsó karimáján lévő felírata bizonyítja:

Campanam hanc fundi fecit Illustrissimus ac Celsiss[imus] Transilvan[iae] Princeps Domini ac Dominus Georgius Rakoci senior in usum ecclesiae Devensis. Aera dum pulsat campana haec fusa Rakoci.

A harang közepén ez a felírat van: Principis expensis | De-
 daleae | artis ope | tum tu lecta cohors | summo sacrata Jehovahae |
 aedem hanc ad sacram | conflue sollicite SK.G. | fusor Jost. Constein |
 Anno 1647; és az ellentett oldalán a fejedelem címere látható. Végre
 felső részén a 122. zsoltár I. verse olvasható: Laetatus sum, cum
 dicentibus mihi in domum Domini ibimus. Spalm (így!) CXXII.
 (Örvendek, mikor azt mondják nekem: menjünk el az Úr házába!)
 A három harang összhangja igen kellemes, szép accord; nem
 csoda, hogy temetésekkor még a más vallásfelekezettűek is, csak-
 nem minden alkalommal meghúzatni kívánják.

*

A templom és a szép góth stylű torony is, melyeknek szilárd-
 lárságát 13 hatalmas támpillér is biztosítja, rendkívül ügyes
 építőmesterre vall; kár, hogy nevéből ma már csak annyi olvas-
 ható ki: *Iohannes*, a déli oldalon a fedél alatt kívül alkalmazott
 táblán, ha ugyan e név különben az építőre vonatkozik.

A ki templomunkat akár kívül, akár belül szemügyre veszi,
 azonnal meglátja, hogy az épület két külön részből áll. Az első
 vagyis a keleti rész szép, magas támpillérekkel erősített s gyö-
 nyörű csúcsíves ablakokkal és címerektől ékesített mennyezettel
 van borítva, melyen a tiszta góth styl felismerhető; a nyugati,
 vagyis a torony felőli rész ellenben a másikkhoz képest alacsony,
 egészen vízszintes mennyezetű, kicsiny és ízléstelen ablakú épít-
 mény, melyet egyetlen pillér sem támogat. Kétségtelen, hogy ez
 egymástól annyira különböző két épületrész nem egyszerre, hanem

¹ A szavak feletti rövidítési jeleket, s az egyes számok és szavak közöttieket nyomdailag nem tudjuk tökéletesen visszaadni.

különböző időben építettett. Kérdés azonban, hogy a két rész közül melyik a régibb: a torony felőli-e, vagy a másik? Nehezebb e kérdés megfejtését az a körülmény, hogy a templommal összefüggő torony nem a mellette lévő, hanem a casino-felőli templomrészszel látszik egy időben építettnek. A torony falai, támpillérei, csúcsíves ablakai ugyanazon tiszta góth stylt mutatják, mely a casino felőli templomrészről oly széppé és érdekessé teszi. Valószínű tehát, hogy a torony és a casino felől levő templomrész egyszerre, vagy legalább is egyazon terv szerint építettett, míg a kettő közt eső, s minden határozott jelleget nélkülöző templomrész más építőmester műve. Mindazon szakértők, kik templomunkat eddig megnézték, határozottan állítják, hogy e feltevésünk a valóságnak teljesen megfelel.

Eldöntetlen kérdés marad azonban, hogy a torony és a casino-felőli templomrész, vagy pedig a kettő közt levő építmény-e a régibb? Valamint az is, hogy e közből eső rész, mi módon került oda? Én két esetet tartok lehetségesnek. Vagy azt, hogy e közből eső rész a régibb, melyet aztán a később góth stílus részszel megtoldottak s a toronnyal kiegészítettek, vagy azt, hogy az egész templom és torony eredetileg góth stílusban épült s a közből eső rész helyén a templom kereszthajója állott, s mikor ez valamely szerencsétlenség következtében leomlott, a már akkor protestánsná vált ecclesiának nem volt anyagi ereje és ambíciója a leomlott részt góth stílusban helyreállítani, hanem úgy eszközölte a restaurálást, a mint helyzete és körülményei engedték. Ez utóbbi feltevés mellett szól a szakértők ama véleménye, mely szerint a közből eső rész semmiféle oly jelleget nem mutat, melyből régiségét, helyesebben *régibbségét* biztosan következtetni lehetne. Valószínűnek látszik azonban előttem, hogy nem az utóbbi, hanem az első feltevés alaposabb, az t. i. *hogy a közből eső rész a régibb*. Ezt állítani következő okaim vannak: Eltekintve attól, hogy a legrégebbi epitaphium, a Dobónéé, ebben a közből eső részben van elhelyezve, nem lehet képzelni, hogy ha az egész templom eredetileg oly szép góth stílusban volt építve, minő most a torony és különösen a casino-felőli templomrészen látható, a restauráltató ecclesia, lett légyen bár catholikus vagy protestáns, ne igyekezett volna a helyreállításnál az eredeti stílust legalább az ablakokban és támpillérekben föntartani, szóval a többi részszel összhangzatba

hozni. S ha a symmetricus építést szegénysége miatt nem eszközözhette: miért építtette e közből eső rész falait egy-egy öllel könnyebb, mint az eredeti, jobban mondva hátsó templomrész falai állanak, hiszen egy vonalban építtetni olcsóbb lett volna. Aztán, a dévai ecclesia egyike volt a legnagyobb és legvagyonosabb gyülekezeteknek; tagjai közt a legelőkelőbb családok és az egész környék értelmisége foglalt helyet. Nem lehet hát föltenni, hogy e gyülekezet ne akarta és ne tudta volna templomának leomlott részét az eredeti stílusban helyreállíttatni.

Nem tudja, nem érti az ember azt sem, hogy miként omolhatott le a templomnak éppen az a része, melynek a torony oly erős és biztos támaszát képezte? És ha csak a mennyezete omlott össze: hová lettek a megmaradt falak mellől a támpillérek, s miért kisebbültek meg a régi szép csúcsíves ablakok? S végül: ha létezett volna valamikor a templomnak kereszthajója, akkor a régi falak fundamentumának csak maradt volna valami nyoma. De ilyenre még senki sem akadt. Farkas Gergely, a ki háza építéskor a templom északi oldala felől, több rendbeli s mély ásásokkal eszközöltetett, talált ugyan egy régi, mintegy másfél öl hosszú fundamentumra, de ennek iránya semmiképen sem vág össze a képzelt vagy képzelhető kereszthajó falainak irányával s legfennebb azt bizonyítja, hogy létezett valamikor a templomnak ezen az oldalán is, a másik oldalon levőhöz hasonló kökerítése, vagy esetleg ez a Geszthy által hagyakozott régi iskola oldalfala.

Mindezeket egybevetve legvalóbbszínűnek tartom azt a feltevést, hogy *eredetileg a templomnak csak az a része volt meg, melyen a góth stílusnak semmi nyoma*, és pedig minden torony nélkül, vagy egy másik, de semmi esetre sem a mostani toronnyal, mely azonban a XVI. század elején már szintén meg volt. Ez a rész legalább 100—150 évvel régiebb, mint a másik góth stílusú rész. Mikor aztán Déva lakossága, különösen a vár védelmére rendelt őrség idetelepítése folytán tetemesen megszorodott, szűkessé vált a templomot megnagyobbítani s ez azzal a toldás által történt, mely tiszta góth stílusú s a rajta található nevezetességek miatt a szakértők figyelmét annyira magára vonja.

Ugyanekkor épülhetett a szintén góth stílusú torony is, mely a templomnak nemcsak erős támasztékát s kiegészítő részét ké-

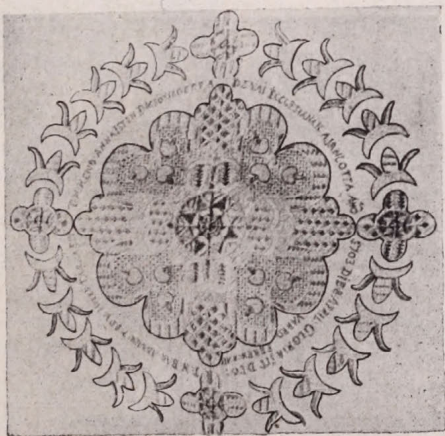

pezi, hanem az egész épületnek bizonyos ódon, mondhatni monumentális is jellegét kölcsönöz.

A toronymnál külön nem sok érdekest lehet mondani. Fedele a múlt századból való s azóta többször kijavíttatott. Legutóbb 1868 ban. Hogy eredetileg milyen lehetett, nem tudom. Építészeti tekintetben említésre méltó az a faszerkezet, mely a harangok állványainak alapúl szolgál. E faszerkezet a torony falainak belső részéhez támaszkodik s a chorussal egyforma magasságban kezdődve egészen felnyúlik a harangok állványáig, úgy hogy az egész szerkezet apró kis keresztbe rakott gerendákból állva mintegy 7—8 öl magasságra emelkedik. Ez okozza aztán leginkább a toronymnak, helyesebben harang-állványoknak a szokottnál kissé nagyobb mérvű ingását is. Ez a faszerkezet már több, mint kétszáz éves, minthogy a falépcső egyik oldalába vésvé ez a felirat olvasható: *Hoc opus renovatum est anno Domini 1675 per Paulum Balog.*

Érdekesekek és megtekintésre méltók a papilakban egyházunk régi Úrasztali terítői és kendői, melyek közül kettőről hímzés-mintát is bemutatunk. Az egyik, legrégibb, egy vékony, megsárgult selyemkendő, melynek közepére fekete és arany fonállal ez van hímézve: *Anno 1669. Kendeffy. Miklós né. Nemes. Sára. varratta. az. dévai. Ur házában. való asztalra.*

A másik, egy ritka ügyességgel hímzett nagy fehér asztalterítő, melynek hímzései fehér selyemmel és aranyfonállal vannak készítve, még pedig úgy, hogy a hímzések színefonáka egyformá. A közepén lévő 46 cm. átmérőjű áttört minta kör-

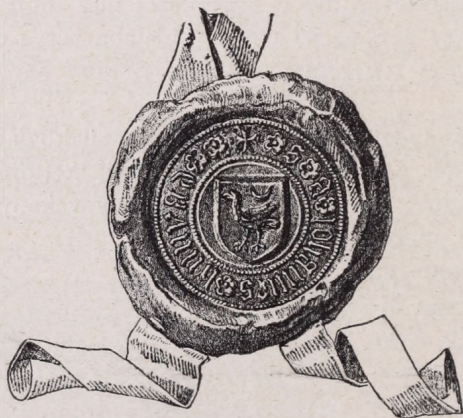

Barcsay Ábrahámné terítőjének közepe.

írata, mint képünkön is látható, ez: T. N. Bar[csay] Ábr[ahám] úr ked[ves] hites társa ezt T. N. Kend[effy] Anna Isten dicsős-

ségére, a dévai ecclesianak ajánlotta Anno 1703 die 8. April[is] Gloria sit Deo. Varró Ferencz ált[al.]

Ennyit tudtam és tartottam közérdekű dolognak a dévai ref. egyház, templom és régiségei felől elmondani most, a mikor egyházunknak legforróbb óhajtása, városunk e legrégibb építményét a Hunyadiak szép templomát, a már évek óta meglévő tervek szerint, a mellékletünkön látható díszes alakban stylszerűen renoválni, restaurálni.

Hunyadi János pecsétje.

Oláh női öv Bukovárol suastica-díszítéssel.

Beköltözött és törzsökös családok Lozsádon.

Kolumbán Samutól.

Az a felöltő körülmény, hogy vármegyénk összes magyar falvai közül ez ideig csak az egyetlen *Lozsád* őrizte meg teljesen magyarságát, magában véve is nagyon elég arra, hogy vizsgálódó kedvünket kihívja. Ez indított engemet is arra, hogy e falu lakóit részletesebben tanulmányozzam. Hosszabb ideig tartó tanulmányaim eredménye ma már a néprajz iránt érdeklődők előtt ismeretes lehet. Azonban közzétett adataim a falu és a nép jellemének a a képét nyújtják csupán, pedig e falu lakóinak múltjába belepillantani szintén érdekes, már csak azért is, hogy világosabban megértsük azt a körülményt, hogy miért nem oláhosodott el ez a falu is úgy, mint többi magyar falvaink e megyében?

Feljegyzésünk, okíratunk, melyek e tekintetben vezetőnkül szolgálhatnának, kevés van. Mindazonáltal remélem, hogy e néhány írás és a néprajzi és nyelvi adatok segítségével mégis sikerülni fog kimutatnom, melyek a Lozsádon élő és élt családok között a beköltözöttek és melyek a törzsökösök.

A most is élő lozsádi családok nevei a következők: *Berecski Bökös, Egri, Farkas, Fekete, Ferencz, Gálfi, Györfi, Herczeg, Kiss, Székely, Takács, Técsi, Zudor, Vincze*. A kihalt családok ezek: *Elekes, Gössi* (Gösse), *Hunyadi, Incze, Iklódi, Lukács, Márton, Miklósi, Soldos, Szathmári* és *Szabó*.

E családok közül a nép ajkán élő hagyomány csak a következő ötöt tartja törzsökösnek: *Göse, Fekete, Györgyi, (Györfi), Herczeg* és *Vincze*. A többieket később beköltözötteknek mondja, még pedig legkorábban a *Zudor-t*, későbbieknek a többit. E ha-

gyomány szerint a falu alapítója Göse vitéz, ki valamikor a kereszties hadjáratok idejében élt. Az ő nevét viseli az egyik család; a négy fia nevét, illetőleg gúnynevét, viseli a Fekete (Ferencz gúnyneve), Györfi, Vincze és Herczeg (nemzet) család, ez utóbbi Károly gúnyneve.¹

Tehát a hagyomány szerint a lozsádi családok igen nagy része beköltözött és csak kevés az eredeti család.

Ha e hagyományt az ethnográfiai adatok számbavétele alapján vizsgáljuk, arra az eredményre jutunk, hogy annak van valami történeti alapja, van benne igazság. A lozsádi népnek ugyanis már a változásnak inkább alávetett viseletében és külső szokásaiban is találunk más vidékekével egyező oly sajátosságokat, melyeket nem lehet a pusztá véletlennek tudni fel. Pl. a *kaláka* és *radina* nevű szokások teljesen azonosok a hasonló nevű székely szokásokkal (bár ezek a szokások más vidéken is megvannak, s néhol az oláhok között is pl. a móczoknál), továbbá igen sok ruhadarab (különösen női) szabása, egyes ételek, játékok, babonák stb. bizonyos tekintetben igen feltűnően hasonlítanak az ország több egymástól igen távol fekvő vidékeinek hasonló dolgaihoz.²

Még szembeötlőbbek azok a bizonyítékok, melyeket a szellemi élet nyilvánulásának eszközeiül szolgáló dalokban, mondókákban és a nyelvben találunk.

A dalokról és táncz-szókról utolsó évkönyvünkben szóltam, kimutatván összehasonlítások alapján, hogy eredeti helyi költői terméke a lozsádi népnek nincs, mert a nála található dalok mind kölcsönvételek az ország legkülönbözőbb vidékeiről, épen úgy a Dunántúlról, palóczok földjéről, mint a székelyföldről. És így is a legtöbbször töredékek, csonkák, avagy több különböző dal töredékeiből lazán összeszerkesztettek.

Épen ilyen kölcsönzéseknek látszanak a tánczmondókák, melyek között alig van egynehány olyan, melyeknek más vidékiekkel való azonosságát a fent idézett helyen ki ne mutathattam volna. Csakhogy ezekből a legtöbb a székelyföldiekkel egyezik s más vidékiekkel igen kevés azonos.

Az az egyetlen népmese is (Vízi Péter), minek a nyomára

¹ Lásd bővebben az »Ethnographia« 1894. évf. 244—245. lapján.

² E hasonlóságokat az »Ethnographia« idézett 1894. évfolyamában igyekeztem kimutatni, s így itt csupán hivatkozom rá.

jönnöm sikerült, nem egyéb, mint a *Merényi*-féle alföldi mesék egyikének a változata.

A lozsádiak nyelvét 1893-iki évkönyvünkben ismerttettem kimutatván, hogy abban a legkülönbözőbb vidékek nyelvjárási sajátságai egyesülvék, pl. a palóczé az *ly* hang megőrzésében, a dunántúli, felsőtiszai, tiszántúli és mezőségi stb. nyelvjárásoké az *é* helyén való *i* használatában, a kis-küküllőmentié az *öe* hang használatában, a székely nyelvjárásé az *ë* hang nagyfokú elterjedtségében, továbbá egyes tájszavaiban: vaj (vagy), ház (szoba), galy (göröngy), forgódik (siet), országol (útazik), példa (rút) stb.

Mindez itt csak futólag érintett népismertető sajátságok ekkora fokú egyezését csak úgy magyarázhatjuk meg, ha feltételezzük, hogy egyes betelepült személyek vitték be magokkal és honosították meg; mert az a lehetőség, hogy újabban egyesek, mint katonák más vidékeken tartózkodván, tanulták el s vitték haza e sajátságokat, nem fogadható el egyebeken kívül azért sem, mert az ilyen rövid ideig tartó hatások egyesekben hagyhatnak feltűnőbb nyomot, de népcsoportokban aligha, különösen ha hatásuk nem is közvetlen.

Ha ezt a feltevést elfogadjuk, akkor el kell fogadnunk azt is, a mit a hagyomány tart, t. i. hogy a lozsádi családok egyik része betelepült s csak a másik része benszülött.

A néprajzi adatok tehát csak valószínűbbé teszik a hagyományt, nem hogy rontanák annak a hitelét. Lássuk már most azt, hogy miként áll a dolog ama bizonyítékok szerint, melyek a rendelkezésemre álló s 1897 tavaszán tett kutató útam alkalmával gyűjtött egy-két régebbi íratból kiszedhetők.

Legrégibb, s bizonyára törzsökös a *Losady* nevű család, melynek egyik tagjának: Istvánnak már 1497-ben okleveles nyoma van.¹ Ugyanez szerepel Szászvároson 1505–6-ban,² Losadi Gergely 1553-ban, s vele együtt említve még: Vincze Gergely, Zudor Péter Katalin, Farkas Márton özvegye, kinek atyja Mátyás Gergely férje pedig Ispán Bálint losádi nemes ember.³ Ez a lozsádiak szereplésének legrégebbi okleveles emléke.

¹ Említve dr. *Amlicher* Albert id. ismertszászvárosi okmánytára 65. l.

² Különböző okmányokban említve, ugyanott, a 75–80. lapon.

³ Ugyanott a 123. lapon.

A gyulafehérvári káptalan egy 1788-ból való igazolványának egy nyomtatott másolata azt foglalja magában, hogy Báthory Kristóf erdélyi fejedelem 1581 május 28-án kelt adománylevelével újra megerősíti a következő 8 lozsádi nemes családok Lozsádon és Magurán levő nemesi curiáik és birtokaik s az ezen levő jobbágyaik birtokában: Lucas et Andreas *Farkas*, Matheus et Georgius *Fekethe*, Blasius *Györgyfi* (major), Gregorius *Zudor*, Petrus *Herczegi*, Ambrosius *Vincze*, Petrus *Bereczk*, Gregorius *Geossi*. Báthory Kristóf e nova donatioja tehát minden kétséget kizárólag bizonyítja, hogy Lozsádon eredeti nemes birtokosok e nyolcz család tagjai voltak.

Egy 1618-ból való latin nyelvű örökvásári szerződés szerint *Miklósi* Tamás eladja nemesi curiáját és házát, valamint egy hold szántóföldjét nemes Vincze Pálnak 28 magyar forintért. (Kihalt.)

1624-ben kelt magyar vásári szerződés szerint *Lukács* Péter egy fél hold parlag-szőlőt ad el 10 frtért *Székely* Andrásnak (Szintén kihalt.)

Egy 1650 ápr. 27-én Lozsádon kelt vallató-levelben, melyben a kiküldött hivatalos személyek II. Rákóczy György megbízásából azt akarják megtudni, hogy a szászvárosi dézsmából járt-e valaha a fiscusnak is, a 15-ik tanu neve öregbik Bereczk Péter nemes személy, a ki az előtte kihallgatott 14 öreg társával együtt (a kik ezek: Farkas János, Farkas Mihály, Zudor Péter, Márton Péter, Vincze János, Székely András, Bereczk Tamás, Lukács Péter, Ferencz András, Fekete Péter, Farkas András, Fekete Tamás és Szabó György) Lozsádon lakik.¹

A hunyadmegyei küldöttségnek egy levele, melyben a következő 8 család producálja nemesi voltát igazoló fratait: A *Székely* familia armalis levelét és nova donationalis levelét, melyet Apafi Mihálytól nyert 1675-ben.² Az *Iklódi* egy községi határozattal bizonyítja, hogy elei a Székely familiába házasodtak, azoknak donatioja pedig mindkét nemre szól. Az *Incze* család bemutatta egy a háromszéki sepsi széki főjegyzőjének hiteles másolatában megmaradt privilegialis levelét, melyet Bethlen Gábertól nyert 1628-ban. (Kihalt.) *Takács* egy 1660-ból való inqu. relatoria szerint a Fekete családba házasodott. A *Szathmári* család 1720-ban a Taká-

¹ Dr. Amlacher idézett okmánytára 227–8. lapján.

² Később más családokkal is összeházasodott.

csokkal házasodott össze. (Kihalt.) A *Kiss* család igazolta, hogy Báthory Kristóf idejében már birta Büstér negyedét; továbbá 1646-ban egy tagja, Pál, nőül vette Gösse Márton leányát, s ezzel annak birtoka is rászállott. A *Bökös* család a Gösse család birtokának egyik részét bírja, mint annak leányági leszármazottja. A *Hunyadi* család a Bökösökkel házasodott össze.

Egy 1696-iki oklevél szerint *Elekes* Dániel kiadja Vincze Jánosnak a neki elzálogosított egy hold földet, miután a 6 frnyi zálogösszeget visszakapta. (Az *Elekes* család kihalt.)

1730-ban Vincze János admoneáltatja *Bökös* Balázst, hogy tartson törvényt Muntyán L. nevű jobbágya felett, mert az egy jobbágyasszonyt az ő telkéről gyermekestől más országba szöktetett. Végül a lozsádi nemesek közönségesen kérik az erdélyi guberniumot, hogy őket a határőri katonáskodás alól mentsék fel, mint immunis nemeseket.

Mindez okiratok világos tanúsága szerint kétségtelen az, hogy bár az említett családok közül az 1766-ban élők egyforma nemeseknek tudják magokat és az 1752-iki comissio megállapításaira hivatkozva egyetemlegesen kérik nemesi kiváltságaiknak sértetlenül való meghagyását: mégis az első oklevelünkben felsorolt 8 nemes család az, mely eredetinek tekinthető, mert ha többen is lettek volna 1580-ban Lozsádon, akkor a Báthory Kristóf egyetemesen szóló nova donatiós leveléből azok sem maradtak volna ki, illetőleg belefoglaltattak volna, mint azt magok 1766-ban magokkal tették. Továbbá mert e felsorolt oklevelek azt is tanúsítják, hogy a Székely, Kiss, Bökös, Incze, Takács stb. családok a 8 ősi familiába való beházasodás folytán lettek helybeli nemesekké, minthogy a lozsádiak nemessége mindkét nemre (utrumque sexum) szól. A második oklevél az Incze családról azt is elárúlja, hogy az Háromszékről Sepsiszékből való. A nevek tanúságát és az előre bocsátott néprajzi és nyelvi adatokat ez analog eset mellett szintén számba véve, majdnem biztosan állíthatjuk, hogy a Gálfi, Székely, Incze, Ferencz, Técsi, Elekes, Miklósi, Márton s talán a Kiss Szabó és Takács családok is a székelyföldről származtak be; annyival is inkább, mert ott e család-nevek mind igen el vannak terjedve.

E megyéből és az ország egyéb vidékéről kerülhettek ki a Hunyadi, Szatmári, Bökös, Iklódi, Lukács és Soldos nevű családok.

Ime tehát úgy a néprajzi és nyelvi adatok, mint az oklevelek teljes valószínűséggel azt bizonyítják, hogy a lozsádiak eredetéről közöttök elő hagyomány lényegileg igazat mond, mikor törzsökös és beköltözött családokat különböztet meg s helyreigazításra csupán abban szorúl, hogy az ősi családok száma 8, nem 5; és közéjük tartozik a Zudor is, melyet a hagyomány a beköltözöttek közé sorol.

Viszont ennek a megtudása megmagyarázza talán azt is, hogy miért találunk a lozsádiak néprajzi és nyelvi sajátosságai közt annyi különböző vidékre utaló néprajzi vonást.

E szerint a most élő, s fent elősorolt 15 családból a Bereczk, Farkas, Fekethe, Györfi, Herczeg, Vincze és Zudor ősi, a többi 8 beköltözött; és a kihalt vagy elköltözött családok közül csupán egy: a Gösse törzsökös, a többi 9 beköltözött.

Végül felemlítem azt az önkéntelenül keletkező föltevésemet, hogy a község magyarságának szerencsés megőrzésében minden valószínűség szerint nagy részök van a fent kimutatott beköltözött (főképen székely) családoknak, a melyek közül sokat egy-egy pap vagy tanító honosított meg Lozsádon. Ezek ugyanis időről-időre felfrissítették s megerősítették a lozsádiak nemzeti öntudatát, önérzetét, annyival is inkább, mert velök rendesen összeházasodtak s mert a beköltözők, mint papjok és tanítójok e nélkül s nagyobb hatással lehettek rájuk.

Azonban mindezek mellett is e falu tulajdonképeni eredetének és sajátos nemzetiség szerinti régi szervezetének megfejtése még továbbra is kérdés tárgya.

Régi kályha-eserép.

Színes diszítés a Dévay-család címereképéről.

A dévai Dévay-család címeres levele 1538-ból.

Dr. Amlacher Alberttől.

A morvaországi Holleschau községben lakó gróf Wrba-család levéltára egy minket kétszeresen érdeklő hártýára írt eredeti oklevelet őriz, mely nemcsak azért becses, mivel megyénknek egyik egykor tekintélyes családjára vonatkozik, hanem mivel egyúttal Werbőczy István amaz állítását erősíti meg újabb példával, hogy címér nélkül is lehetnek (és voltak) nemesek, a kiknek a királyi kegy adományoz alkalomadtán címereképet.¹ Ez az oklevél a Szapolyai János királytól dévai Dévay Péternek Segesvárt 1538. jul. 13-án kiállított címeres-leveél, melyet a gr. Wrba-család meghívására tanulmányozhattam. Az oklevél valódiságára is kiterjeszkedett vizsgálatom eredménye az oklevél szövegével s a címerekép színes *facsimile*-jével kiadatott a bécsi Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler« (1892-iki) II. köt. 112/4. lapján. Kicsinyítve mi is közöljük a címereképet, megjegyezvén, hogy jelen ismertető cikkünk egészen új, átdolgozott s amannál bővebb közlemény, mely a tárgyat más oldalról is megvilágítja.

A címert adományozó oklevél egy 395 mm. magas és 590 mm. széles pergament-lapra van írva, melynek alsó felhajtott szélén zöld-sárga-lilaszínű sodrott zsinóron a király titkos pecsétje függ.

Az érdekes oklevél szó-szerinti szövege ez:

¹ Werbőczy: Tripartitum iuris consuetudinarii part. I. tit 6: »... qui quidem nobiles utroque modo creati et eorundem cuncti haeredes . . . (si etiam arma seu insignia nobilitaria, aut literas super armorum figuris et collationibus editas non habeant) veri tamen semper Nobiles censentur etc.«

Commissio propria domini regis

Nos Joannes dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilimam supplicationem per eos pro parte fidelis nostri nobilis Petri Deway nostrae factam majestati, tum vero consideratis fidelitate et fidelibus servitiis ejusdem Petri Deway, quae ipse sacrae primum hujus regni nostri Hungariae co-

ronae ac deinde majestati nostrae pro locorum et temporum varietate cum omni fidelitatis constantia exhibuisse perhibetur, unum fundum curiae nobilitaris in possessione Zanthohalom vocata existentem, quod eidem Petro superiori quoque tempore per alias etiam literas nostras donationales contuleramus, nunc noviter et denuo per has quoque literas nostras imperpetuum dedimus possidendam pariter et habendam, ac insuper accedente nichilominus ad hoc supplicatione eorundem fidelium nostrorum, memorato Petro Deway ipsiusque haeredibus et posteritatibus universis haec arma seu nobilitatis insignia in capite principioque literarum nostrarum arte pictoria figurata sunt et depicta, animo deliberato et ex certa nostrae majestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus, dantes et concedentes eidem Petro Deway suisque haeredibus et posteritatibus universis, ut ipse ejusque omnis posteritas praescripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis utentium a modo imposterum ubique in praeliis, hastitudinis, duellis, torneamentis caeterisque omnibus exercitiis, nobilitaribus et militaribus necnon sigillis, anulis, velis, tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae et sincerae nobilitatis titulo ferre, gestare omnibusque et singulis gratiis, honoribus, libertatibus, quibus caeteri nobiles quomodocumque de jure et consuetudine utuntur, uti, frui et gaudere possit et valeat, posteritatesque ejus valeant atque possint. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras secreti sigilli nostri appensione roboratas eidem Petro Deway ipsiusque haeredibus et posteritatibus praenotatis duximus concedendum. Datum in civitate nostra regia Segeswar in festo beatae Margarethae virginis et martiris, anno domini millesimo quingentesimo tricesimo octavo, regnorum vero nostrorum praedictorum anno duodecimo.

Ebben az oklevélben János király először is megerősíti Dévay Pétert korábbi adományában: a szántóhalmi nemesi curia

Színes díszítés a Dévay-család címerképéről.

A dévai Dévay-család címeres levele 1538-ból.

Dr. Amlacher Alberttől.

A morvaországi Holleschau községben lakó gróf Wrbna-család levéltára egy minket kétszeresen érdeklő hártýára írt eredeti oklevelet őriz, mely nemcsak azért becses, mivel megýénknek egyik egykor tekintélyes családjára vonatkozik, hanem mivel egyúttal Werbőczy István amaz állítását erősíti meg újabb példával, hogy címer nélkül is lehetnek (és voltak) nemesek, a kiknek a királyi kegy adományoz alkalomadtán címerképet.¹ Ez az oklevél a Szapolyai János királytól dévai Dévay Péternek Segesvártt 1538. jul. 13-án kiállított címeres-leveél, melyet a gr. Wrbna-család megvásárlására tanúlmányozhattam. Az oklevél valódiságára is kiterjeszkedett vizsgálatom eredménye az oklevél szövegével s a címerkép színes *facsimile*-jével kiadatott a bécsi Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler« (1892-iki) II. köt. 112/4. lapján. Kicsinyítve mi is közöljük a címerképet, megjegyezvén, hogy jelen ismertető cikkünk egészen új, átdolgozott s amannál bővebb közlemény, mely a tárgyat más oldalról is megvilágítja.

A címert adományozó oklevél egy 395 mm. magas és 590 mm. széles pergament-lapra van írva, melynek alsó felhajtott szélén zöld-sárga-lilaszínű sodrott zsinóron a király titkos pecsétje függ.

Az érdekes oklevél szó-szerinti szövege ez:

¹ Werbőczy: Tripartitum iuris consuetudinarii part. I. tit. 6: »... qui quidem nobiles utroque modo creati et eorundem cuncti haeredes . . . (si etiam arma seu insignia nobilitaria, aut literas super armorum figuris et collationibus editas non habeant) veri tamen semper Nobiles censentur etc.«

mint városi hivatalnokok szerepelnek. Ez időben a Szepességben is élt egy ág, melyből Dévay Pál Késmárk követeként jár 1664 febr. 23-án gr. Thököly Istvánhoz, majd annak nevében 1667 elején Erdélyben Marosvásárhelyt és június–augusztus havában újra Teleki Mihály cancellárnál, kisebb politikai ügyek elintézésével megbízva.¹ A Rákóczi-felkelés idejében egy Dévay Mihály vice-kapitánya Erdélyben a fejedelem egyik hadának, de mivel azt engedélye nélkül elhagyta, s Magyarországra ment, a fejedelem 1706 aug. 1-én megparancsolta gr. Barkóczi Ferencznek, hogy Dévayt addig is, a míg büntetéséről gondoskodhatik, tartassa elzárva Egerben.² Erdélyben Dévay Antal 1794-ben fogalmazó, majd 1815-ben titoknok a guberniumnál;³ közben Dévay Márton Bálint Segesvárra vándorol, a hol családja női ágon ma is él utódaiban. Ez éppen testvére volt annak a Dévay Imrének, a ki 1778-ban Magyarországra, Topolyára költözködött a megyéből, de ez az ág is kihalt századunk közepén.

Nem érdektelen tudni, hogy a Dévay-család sem bírt (ép oly kevésbbé, mint a Szászvároson letelepült egyéb nemesi családok) a hajdani *Királyföldön* semmiféle nemesi kiváltsággal; holott a megye nemesi lajstromába fel volt véve, s a megyei nemesség minden jogát gyakorolta. Ezt Hunyadmegye 1831 jun. 6-iki marchalis gyűlésén kiállított bizonyító leveléből tudjuk, mely így hangzik:

Nos universitas comitatus inclyti comitatus de Hunyad in Transilvania damus pro memoria tenore praesentium significantes, quibus expedit universis et singulis, quod cum nos anno, mense, die locoque infradatis prosequendis pro bono publicis et privatorum emolumentis consiliis sub poena consueta marchali congregati, simulque una constituti essemus, eo tum in inclyto regno Hungariae, signanter autem in libera ac regia incl. comitatui Bács-Bodrogh articulatiter unito ingremiata civitate Zombor actu residens Emericus Dévay de Déva, alias praelibati incl. comitatus Bács-Bodrogh lege uniti centralis comissarius, exhibito memoriali mediante suplex ad nos reccurrerit, debita cum instantia humillime petendo, quatenus eidem velut e gremio nostro originem trahenti super vera ac indubia sua gentilitia nobilitate consueta literas legitimatorio-testimoniales sub authentico comitatus nostri sigillo elargiri vellemus ac dignaremur. Cujus justae petitioni, ut par est, assensum praebentes, siquidem ad

¹ Említve Lipóczi Keczer Ambrus naplója 142, 275, 296 és 300. lapján, az akadémiai Monumenták Írók osztálya (1894-iki) 33. kötetében.

² A fejedelem Érsekújvárról az id. napról, az »Archivum Rákócziánum« I. köt. (Budapest 1873.) 443. lapján.

³ Nagy Iván id. műve és helye.

notorietatem publicam consuet, quod nobilis donatoria familia Dévay de Déva in gremio comitatus nostri vera ac indubitata gentilitia nobilitatis praerogativa ab immemoriali praedita; item porro id, quod suplicantis pater, aequae Emericus Dévay de Déva, ex hac ipsa nobili prosapia ortus fuerit et anno adhuc 1778 ad incl. regnum Hungariae emigraverit, nominanter autem in loco Topolya praelaudato incl. comitatui Bács-Bodrogh adscito sedem suam fixerit, tam ex privata congregationis nostrae commemorum notitia, quam etiam ex authenticis eatenus auditorum testium aliisque fide dignis documentis hac occasione productis ad evidentiam probatum habeatur id vero, quod suplicans Emericus Dévay de Déva praementionati Emerici Dévay de Déva naturalis et legitimus filius sit, . . . idcirco suplicantem Emericum Dévay de Déva veris ac indubitatis regni nobilibus accensendum esse. Super qua dicti Emerici Dévay de Déva, velut e gremio nostro originem trahentis indubia nobilitate praesentes sigillo nostro publico authentico subscriptioneque praesidis et notarii munitas futuramque praementionati Emerici Dévay de Déva ejusque successorum jurium in cautelam deservituras, extradandas et concedendas duximus literas testimoniales communi justitia et aequitate suadente. E congregatione nostra marchali, die 6ta mensis Junii, anno millesimo octingentesimo trigesimo primo in oppido Déva celebrato.

Ladislaus Noptsa (L.S.)

praeses et supr. jud. nobilium.

Extradata per Antonium Makray
ordinar. notarium.

(Eredetije Bács-Bodrogmegye levéltára *Nemesi iratok* cz. kötete
V. 9/832 sz. alatt.)

A Dévay-család, melynek nemességét a Zomborban lakó Dévay Imre kérésére a megye a fentebbiekben hivatalosan bizonyította, nemsokára kihalt s az ma csak női ágon él a morvaországi Wrbna grófi családban.

Jupiter és Mercur-tábla Várhelyről.

Erdélyi hímzés egy múlt századi mellényről.

A Poklisa és Totesd közti sírmező.

Szinte Gábortól.

Pietsch Sándor, hátszegi főszolgabíró, vál. tagunk, 1895 április elején jelentést tett társulatunk elnökségének arról, hogy a totesdi határban házépítés közben kövekkel fedett helyen több koponyát és embercsontot találtak, s egy rézkarikát be is küldött társulati múzeumunk részére. A kőlapok részint faragottak — quaderék, párkányok — részint faragatlan törmelék.

A jelentés igen érdekes sírleletet sejtetett, annyival is inkább, mert befalazott sírokról, kőületes koponyákról is tett említést, és kíváncsiságunkat még fokozta a totesdi határ érdekessége az által, hogy itt találták a bécsi cs. kir. gyűjteményben lévő aranykarikákat.

Téglás Gábor múzeum-őr elfoglaltsága miatt nem szállhatván ki sürgősen a helyszínére, az elnökség engem bízott meg a hely megvizsgálásával, azzal a kikötéssel, hogy ha esetleg érdekes leletre bukkanak, táviratilag tegyek jelentést a társulatnak. De a nagy remények, sajnos, nem teljesültek és a távirati jelentésre nem volt szükség, mert az egész dologgal egy magam is könnyen végezhettem ápr. 11-én, a mikor a helyszínére kirándultam.¹ A sírok alig 2—3 száz éves keresztyén sírok, melyeknek elhelyezése a

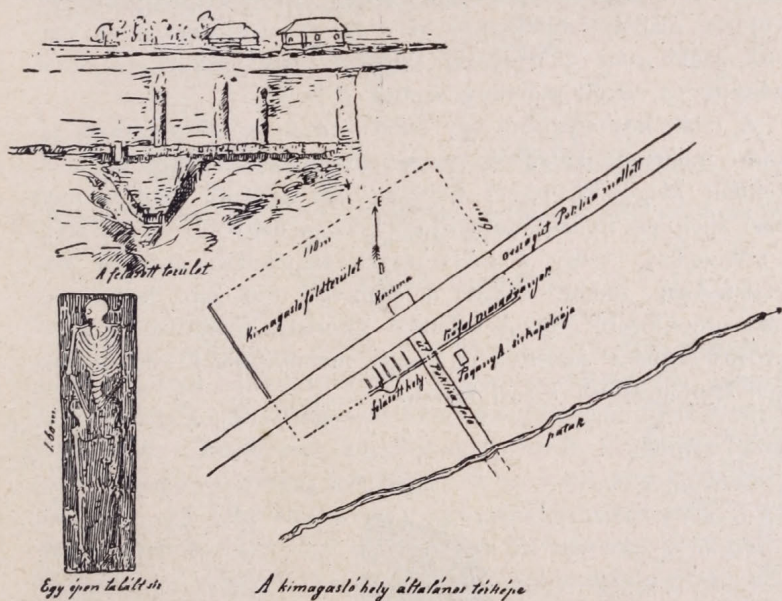
¹ Ez a lelet nem valami nagy fontosságú ugyan, de közöljük az ásatás pontos leírását és térképvázlatát főleg azért is, hogy vidéki tagtársainknak s a birtokosságnak tájékoztatásul szolgáljon, miként kell adandó alkalommal egy véletlenül előbukkanó leletet tudományosan felásni, ismertetni és — megmenteni.

Szerk.

temető helyzeténél fogva rég elpusztult földalatti romok közé esett. Az egyes sírok ásása alkalmával ezek törmelékeit kihányták s a halottat részint a falak közé, részint melléje temették. Három ilyen sírt bontattam fel, melyek a mostani földréteg alatt alig egy méternyi mélyen feküdtek. Keletelés, vagy egyéb rendszer a tagok elhelyezésében nem mutatkozott.

Annyi érdekessége e helynek mégis van, hogy a mint ábránk is mutatja 10 m. hosszúságban és 60 m. szélességben a sík földterületből kiállt egy szabályos téglány-alakú hely, mely valami-

Sírhelyek Poklisa és Totesd határszélén.
(Szinte Gábor vázlata.)

kor törmelékből meszes malterrel készült kőfallal volt kerítve. A falak földalatti része még jól kivehető a közelben lévő Pogány Adám-féle kriptá sánczkerítése mellett, és a közúti korcsma beltelke sánczai mentén. Az egész négyszöget a Hátszegről Várhelyre vezető országút hosszában átszeli s ennek baloldali részén, ott a hol az út Poklisára elágazik, történt az ásatás.

A poklisai patak mosta ez emelkedett helyet s mintegy két m. magas partot képezett, mi a művelés által lejtővé alakult.

Ez a föld-kiegyenlítés az oka, hogy a sírok alig egy méternyi mélyen, sőt még ennél is magasabban fekszenek.

Az említett négyszög-alakú hely a régi időben valamely templom helye lehetett, némelyek állítása szerint a Pálosok (fehér barátok) kolostora állott itt, s a templom körül temetkeztek, mint az egyáltalán még ma is több helyen szokásos. A talált sírok éppen ez elpusztult romok közé kerültek.

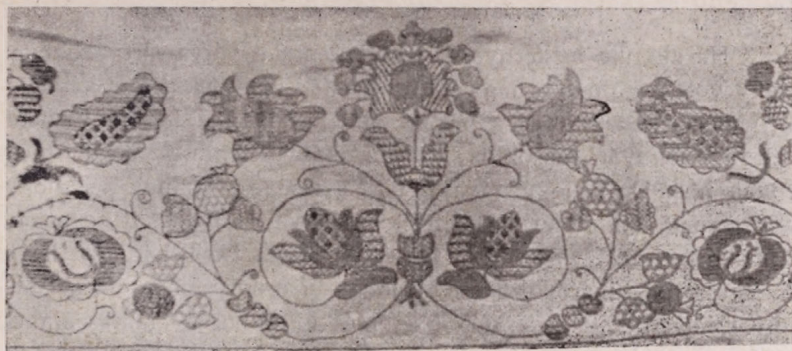
A felásott helyen a falak mentét 11 méternyre követtem, s úgy találtam, hogy egy vonalba esik, a más helyen sáncz-ásás miatt feltárt falazatokkal, s éppen itt egy kiszögellő támpillér széles, tömör alapjára bukkantak az ásók. A fal anyaga közé Várhelyről szállították a nagyobb köveket s így jutottak quaderek, párkányok és egyéb márványdarabok e helyre.

A talált koponyákból egy éppen kiemelt érdekes egészet hoztam múzeumunk részére, azért, hogy esetleg később talált leleteknek kiegészítő részét képezze. De másfelől azért is, mert az alsó állkapocs fogképlete serdülő korban nagyobb mérvű sérülést szenvedett, s így a metszőfogak képződése érdekes szabálytalanságot mutat. Maga a csontváz 160 cm. hosszú és erőteljes csontozatú volt. A koporsó elkorhadt maradványai a földet vörös barnára festették és a nagy mennyiségű kovácsolt vas-szegek szintén ennek részei voltak.

Pallas-Athene-fej Várhelyről.

Erdélyi himzés a XVII. századból.

Egy szoknya, meg három forint.

(Magyar vallató-levél Báthory Zsigmond idejéből, a Brázovaiak kernyesdi birtokáról.)

Dr. Veress Endrétől.

Mikor kernyesdi nemes Kernyesdi Jánkul, fiát: Románt, úgy a XVI. század nyolczvanas évei elején megházasította, menyének nászajándékul egy szoknyával akart kedveskedni. Nem ismerjük a menyasszony nevét, sem hozománya jegyzékét, de biztosra vehetjük, hogy akármilyen gazdag lett légyen u. n. *Staffirung*-ja, bizonyosan megörült egy szép *atlacz*, vagy egy *virágos* szoknyának, a melyet akkor viseltek. Csakhogy az ipjának az ősi birtokán kívül nem volt se szoknyája, se pénze. Ezért az öreg, hogy magán segítsen, elment a szomszédjához, Brázovai Péter uramhoz, s miután poharozás közben elpanaszolta szorultságát, hosszabb alkudozásra zálogba vetette neki két szántóföldjét, az egyiket egy szoknyáért, a másikat meg három forintért.

Hogy melyiköket tette boldogabbá ez a vásár, bajos eldönteni. Annyi tény, hogy boldogok voltak: az öreg Kernyesdi azért, hogy megvan a szoknya, a mivel fia jegyesének, (a mint a tisztesség kívánja) kedveskedhetik; Brázovai Péter pedig azért, hogy birtokát, melyben Brázova, Pestény és Poklisa közt minden föld az övé volt, könnyű szerrel kikerekíthette a szomszéd Kernyesd két szántóföldjével. Mert a mi birtok zálogba jut, azt nehéz visszaszerezni.

Hazakerült a kernyesdi lakodalomra a várva-várt szoknya. Nagy volt az öröm a nemesi curián. Még Dumonie Péter jobbágy is bemerészkedett jönni a házba, s látta, mikor az asszony magára vette a szoknyát. Mások is látták, zajkányi nemesek, a kik meg voltak híva. De, nehogy szavaink félreértessenek, tudnunk kell, hogy *szoknyának* akkoriban a mai értelemben vett *ruha-aljat* nevezték, a melyhez hozzá volt varrva a *váll* és *derék* is. Tehát egy ilyen — egész női ruháról van szó. Hanem az öröm nem sokáig tartott. Elkövetkezett az aratás, a cséplés és mikor a takarás árából a Kernyesdiek vissza akarták váltani két szántóföldjüket, Brázovai uram, illetve fia, hallani sem akart arról. Pör lett a zálogon vett szép szoknya dolgából, úgy hogy az öreg Jánkul másik fia felment panaszra a fejedelemhez, Báthory Zsigmondhoz, hogy igazságot tegyen. Ő Nagysága »vallató parancsa«-val Kernyesdi Miklós Fejérvárról egyenesen Naláczai Péterhez és Osztrovi Gáspárhoz sietett, a kik mint (valószínűleg) hátszegvidéki járási szolgabírák húsvét utáni első vasárnap el is mentek Kernyesdre, s a parancs értelmében megvallatták ott a környék és szomszédság minden »nemes és nemtelen« személyét a szoknya, a három forint, meg a szántóföldek dolgában.

Nagy nap volt ez akkor Kernyesden, a hová eljött tanúságtételre: Onchiokfalváról nemes Romoz János és Péter és Péter, Onchioki János, azután Macesdi István és János, a kik szülőfalujokból Kernyesdre költöztek; Poklisáról: nemes Móré István és Péter, és sok más egy csomó jobbágygyal. Kihallgattak »hit alatt« ez ügyben összesen 15 nemes és 36 nemtelen személyt, vagyis jobbágyot, a kiknek vallomásából az előző tényeket megállapítottuk. A többé-kevésbé egybehangzó vallomások közül különösen érdekel a Mórék poklisai jobbágyaié, a kik arra is emlékeztek, hogy a két szántóföld »kilencz forintba volna« zálogon. Ez az adat azért fontos, mert levonva belőle a három forintnyi készpénz összegét, megtudjuk, hogy a szoknya *hat* forintra volt becsülve.

Már most az a kérdés milyen szoknya lehetett ez?

A magyar szoknya, illetve női ruha viselet történeti irodalma nálunk rendkívül gazdag. Töméredek leltár, hozományjegyzék, és leírás jelent meg. *Radvánszky* Béla báró maga 180-at adott ki már húsz év előtt egy kötetben¹, s ebből és az azóta megjelentekből is

¹ Ld. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században cz. műve II. kötetében, Budapest, 1879.

tájékoztatóul a következő szoknya-fajokat soroljuk fel. Vegyük előbb a legszebbeket, pl. Bethlen Gábor özvegye *Brandenburgi* Katalin fejedelemasszony szoknyáit, melyek közt van: szederjes bársony gyönggyel fűzött; sárga felfodorított vont arany szoknya; ugyanolyan, ezüst virágos; fekete vont arany, virágos; fehér vont ezüst, selyem virágú; egy ugyanolyan, páva farka módjára való virágos; egy szekfü szín vont arany; egy barackvirágszín atlacz, skofiummal vonott; egy meggyszín bársony, arany és ezüst skofiummal tűzött; egy fekete atlacz, arannyal vonott; egy sárga atlacz, skofiummal vonott; egy testszín, meg egy levendulavirág színű atlacz skofium ezüsttel varrott; egy fekete atlacz szoknya, az prém helye ezüst és arany skofiummal varrott; egy király szín virágos bársony szoknya, széles arany prémmel hét renddel vagyon az alja meghányva; egy meggyszín bársony szoknya, ezüst és arany galonnal sűrűn általprémezett; egy hamuszín metélt bársony szoknya, selyemmel varrott, atlacz prémekekkel hányott; egy fekete atlacz, islógos, arany fonallal tűzött; ugyanolyan, ezüst fonallal varrott, vagdalt szoknya, újjas; egy fekete virágos atlacz; egy fekete muhar szoknya; egy fekete szőr, kanóczos szoknya; egy gyönggyel gazdagon fűzött szederjes bársony szoknya, vállastól; egy velenczei vont arany prémes újjas szoknya; egy fekete virágos vont arany prémes újjas szoknya, 27 arany gomb rajta; egy veres, felemelt virágú vont arany újjas szoknya; egy metszett fekete bársony franczia szoknya, stb¹.

Nem kevésbbé cifrák egyszerű nemes asszonyok szoknyái. Igy pl. gersei *Petthő* Sára ruhatárában volt 1580-ban: egy szederjes vont arany szoknya; egy szederjes sárgával tündöklő dupla tafota szoknya; egy veres borsos posztó szoknya². *Bornemisza* Anna (nem a fejedelemasszony) 1591-ben kapott szoknyái közt van: egy fekete bársony szoknya kötésekkel; egy kék dupla tafota szoknya közparsamánnal hányott; ugyanolyan fehér tafotából veres prémmel és egy veres kamoka szabásu koczás szoknya, ezüst kapcsok rajta sinyorozással, fekete bársonyra hányott³. *Révay* Erzsébet hozományjegyzékében 1597-ből túlnyomó a bársony

¹ Báró *Radvánszky* Béla: Bethlen Gábor fejedelem udvartartása (Budapest, 1888) cz. műve adatai alapján.

² Közli hg. *Odescalchi* Arthur a »Századok« 1873. évf. 63. lapján.

³ Közli *Pettkő* Béla a »Történelmi Tár« 1882. évf. 551. l.

szoknya, hanem érdekes benne az az adat, hogy nemes lányok kék és prémezett tafota szoknyát viseltek¹. Még egyszerűbb *Kellmessy* Mihályné parafernumában 1607-ből egy veres bársony szoknya, aranyos perém rajta; egy kék atlacz szoknya; egy veres kamoka szoknya aranyos perém rajta és egy istamét szoknya bársony perém rajta.² Ez a divat megis maradt egész a század végéig, mert pl. *Tholdalaghy* Jánosné is bársony és zöld kamuka szoknyát hagy 1666-ban Szalánczy Jánosnak és másnak.³

De nagy hiánya ez érdekes összeírásoknak, hogy ritkán tűntették ki bennök a felsorolt tárgyak becsét, s így legtöbbször még csak hozzátvetőleg sem állapíthatjuk meg, mennyi pl. ennek vagy annak a szoknyának az ára. Radvánszky kötetében is alig van erre néhány adat, s a legolcsóbb szoknya-fajokat a zaberдини Horváth Mátyás és testvére Kata, *Károlyi* Mihályné között 1579 május 26-án megejtett osztálylevélben találjuk így: egy fejér atlacz szoknya 35 frt, egy sárga atlacz szoknya 35 frt, egy felzer bárson kis köntös 17 frt, fél fertál hiján 9 sing gránát;⁴ a többi szoknya-árak mind százakra rugnak. Ilyen tehát nem lehetett a mi szoknyánk, melynek ára a legolcsóbbnak is alig egy harmada. Szóba jöhető feljegyzést azt az egyetlen-egyet találjuk 1620-ból, hogy 8 nyári szoknyáért $5\frac{1}{2}$ frtjával 44 frtot fizettek;⁵ melynek értéke pompásan megfelel Kernyesdi Románné szoknyája becsárának. Ez az ő szoknyája ugyan nem lehetett valami nagyon díszes, de ha meggondoljuk, hogy az akkori pénz értékét a mai érték legalább 10—15-szörösének kell vennünk (tehát a 6 frtot 60—90 frtnak), elmondhatjuk, hogy szépanyáink meglehetősen drága köntösben jártak, ha látjuk, hogy ez az ár egyszerű nyári szoknyára, vagyis ruhára vonatkozik.

Családtörténeti szempontból is becses ez a magyar vallatólevél, mivel adatai bővítik és kiegészítik megyénk egyetlen genealogiai műve: *Böjthe* Ödön ref. pap: Hunyadmegye Sztrígyemléki részének és nemes családainak története, tekintettel a birtok-

¹ Közli br. *Mednyánszky* Dénes a »Történelmi Tár« 1883. évf. 599. l.

² Közli *Szádeczky* Lajos ugyanott, az 1882. évf. 177. l.

³ Közli — *i* ugyanott, az 1890. évf. 788. l.

⁴ Radvánszky id. műve II. köt. 46 l.

⁵ *Radvánszky* idézett Bethlen udvartartása 33. l.

viszonyokra (Budapest 1891.) című munkája illető részeit. Így pl. e könyv szerint a Kernyesdiek előfordúlnak már 1514-ben, a Maczesdiek 1455-ben, a Mórék 1492-ben, de e családoknak oklevelünkben említett tagjait ép úgy nem ismeri, mint a hogy pl. nem tud semmit Brázovai Péter fiáról, Boldogfalvi Miklósnéról, Kendefi Miklósról; továbbá Nagy Benedekről, Párosi Jánosról és Simor Jánosról, mely családokról XVII. század előtti adata nincsen. De ennél is fontosabb, hogy ez egyetlen oklevél alapján meggyénk nemes családjai számát nyolcz olyanéval szaporíthatjuk, melyeket eddig sem Bőjthe könyvéből, sem másunnan nem ismertünk. E szerint *Kernyesden* lakott a XVI. század végén még nemes Apafiné, Sarmasági Gábor és Virág Mihály, *Onchiokfalván* Romoz János és Péter, továbbá Onchioki János, *Zajkányban* pedig Thassilla András, Thoder Mihály és Thotonie László.

Íme, mennyi tanúságot meríthetünk az alábbi száraz hangú oklevélből, melyet a gyulafehérvári káptalani levéltárban találtam és másoltam le.

A pert a Kernyesdiek bizonyára megnyerték és nemes Románné asszonyom a szoknyát nyűgödtan viselhetette, mert senki sem emlékszik arra, hogy a Brázovaiak Kernyesden birtokolnának, vagy birtokoltak volna. Az ősi birtok Brázovai Péter fia, a Katalintól (Móré István leányától) született János hűtlensége miatt veszett el, a miért a fejedelem Poklisát, nemesi curiájával, továbbá a Brázova, Pojén, Kernyesd, Alsó-Szilvás és Fűzes községekben lévő jószágrészeket tőle *notán* elvette és, 1584 febr. 6-án cubiculariusának: Boronkai Lászlónak és örököseinek adományozta.¹

*

Illustrissime princeps domine et domine nobis naturaliter clementissime.

Post fidelium ac perpetuorum servitiorum nostrorum in favorem Illustrissimae ac Magnificae Vestrae humillimam commendationem.

Tudhatja Nagyságod, hogy hozzá minékünk az Ngod vallató parancsolatját az nemes személy, Kernyesdi Miklós, ki ugyan kernesdi, mely parancsolattal Ngod minékünk parancsolá, hogy mi elmennénk az helyre és napra, mely minékünk az exponenstől praefigáltatnék, és igazságának és törvényeinek oltalmazásáért néminemő vallásokat

¹ Báthory Zsigmond *Liber Regius*-a I. köt. 316. lapján, a honnan kijegezte gr Kemény József kézirati »Appendix diplomatarii Transsilvanici« D. 12. köt. 249. lapján. (Az Erdélyi Muzeum-Egylet kézirattárában.)

vennének bé. Mi azért Ngod parancsolatjára elmenénk Conductusvasárnapon¹ Kernesdre, mely Hunyadvármegyében vagy, és ott az alatt megírt nemes és nemtelen személyeknek hiti szerént való vallásokat bévevők, mely vallásoknak tenora ez:

Nobilis Joannes Romoz de Onchiokfalva fide sua mediante fassus est: Szerzéseket nem tudom. Régi emberektől annyit hallottam a két föld dolgából: zálogban vagy az Brázovaiaknál, tudom, hogy Brázovai Péter birja vala és most az fiainál vagy.

Nobilis Petrus Romoz de Onchiokfalva fide sua mediante fassus est et retulit: Én sem tudom szerzéseket, de egyszer megyünk vala Onchiok jobbágygal azon az két föld mellől: Onchiok jobbágy megáll a földek végében, és pálczájával mutatá énnékem az földeket és mondá: ezeknek a két földeknek egyike Kernesdi Románnéé volna, mert az ippa Kernesdi Jankul vetette zálogba Brázovai Péternek.

Nobilis Onchioki János onchiokfalvi, hői szerint azt vallá: Szerzéseket nem tudom, de hallottam régi emberektől, hogy nem egy sommában vagy az két föld az több jószággal, hanem azután vetette Kernesdi Jankul zálogba Brázovai Péternek.

Nobilis Macesdi István Kernésden lakazó, hői szerint azt vallá: Én későbbben jöttem Kernésdre Románnál, de tudom, hogy az két föld nem egy sommában vadnak az több jószággal, hanem azután vetette Kernésdi Jankul zálogba az leányával, Románnéval, Brázovai Péternek.

Providi Dan Mazer paklissai Moré István jobbágya hiti szerint azt vallá: Hallom Kernesdi Romántól, hogy azt mondja, és egyebek is mondják, hogy nem egy sommában vagy az két föld az többivel, hanem azután vettetett zálogba. Én magam is látom, hogy külön vadnak az többtől, az több jószágtól, mert nem osztották azt az két földet.

Nobilis Macesdi János Kernésden lakozó, hiti szerint azt vallá: Tudom bizony, hogy nem egy sommában vagy az két föld a több jószággal, hanem azután vetette zálogba Kernésdi Jankul az leányával, Románnéval, Brázovai Péternek, az egyiket egy szoknyáért, az másikat három forintért.

Nobilis Stephanus More de Paklissa fide sua mediante fassus est, ut Joannes Romoz de Onchiokfalva.

Providi Jovan László, Boldogfalvi Miklósné job[bágya] Opra Raszilla, Brázovai János job: és Dan Porobok, More István job: paklissaiak, hitek szerint azt vallák: Tudjuk, hogy az Brázovaiak birták, és birják az két földet, és hallottuk az mi szöleinktől, hogy zálogban vadnak az Kernesdiektől.

Providi Péter Vladonie, Pap Miklós job: és Stephan Luca, Ro-

¹ Ez vagy a husvétutáni (dominica conductus Paschae) vagy a pünkösdtutáni vasárnap (dominica conductus Pentecostes) lehet.

moz János job: onchiokfalviak, hitek szerint azt vallák: Emlitjük azt, hogy az Brázovaiak birták azt az két földet, és hallottuk az mi urainktól, Onchioki job: szájából, hogy azt mondja vala, hogy az két szántó-földet Kernesdi Jankul az leányával, Románnéval, vetették zálogban Brázovai Péternek, és zálogban vadnak.

Nobilis Petrus More de Paklissa fide sua mediante fassus est: Tudom, hogy az két peres föld zálogba vagyon, és tudom bizonynal, hogy Kernesdi Jankul az leányával, Románnéval vetették zálogba Brázovai Péternek, de nem tudom, mennyiért adták, azt tudja, hogy nem egy sommába vagyon az több jószággal.

Providi Pavel Brazován és Ztanchul Philipp, Kendefi János jobbágya, Jankul Dragichi és János Dragichi, Apafiné job: és Ztanchul Pastilla és Toder Pastilla, Apafiné job: Dan Magul, Macesdi István job: Chionka Jakab, Párossi János jobbágya, kernesdiek, hitek szerint azt vallák: Hallottuk az mi eleinktől, hogy az két peres föld zálogba vagyon az Brázovaiaknál, és hogy az Kernesdiek vetették zálogba; de mi bizonynal nem tudjuk.

Providi Dienes Jovanasza, Nagy Benedek job: Balás Opra, Stephan Opronie és Todorán, Apafiné job: és Thoder Endre, Kendefi János job: hitek szerint azt vallák, mint More Péter. Ezek is Kernesdiek.

Providi Jovan Walariul, More Péter job: Jankul Krezilla és Péter Haesf (?) More István jobbágya, paklissaiak, hitek szerint azt vallák: Az mi szüleinktől értettük nyilván, hogy zálogban vagyon a két szántóföld, és azt hallottuk, hogy kilencz forintba volna, de nem tudjuk, ki vetette zálogba.

Providi Péter Rahul, Nagy Benedek job: Luppa, Sarماسági job: és Péter Dumonie, Kendefi János job: hitek szerint azt vallák, hogy bizonynal tudják, hogy Kernesdi Jankul az leányával, Románnéval vetette a két földet zálogba Brázovai Péternek egy szoknyáért és három forintért. Péter Dumonie azt is vallá, hogy akkor ott szolgált Románnál és látta, mikor az asszony reáövötte a szoknyát.

Providi Wlad Toder, Opra Bíró, Apafiné job: kernesdiek, hitek szerint azt vallák: Bizonynal tudják, hogy zálogba vagyon a két föld, de nem tudják mennyiért és ki vetette zálogba.

Providi Onchiokan Demeter, Apafiné job: Karlota Mihály, Brázovai Péter job: Ztanchul Toderásza és Jován Zorichi, Sarماسági job: kernesdiek, hitek szerint azt vallák: Hallottuk, hogy zálogba vagyon az két szántóföld.

Nobiles Andreas Thassilla, Ladislaus Thotonie, Michal Halmágyi és Michael Thoder de Zaykani fide eorum mediante fassi sunt: Tudjuk bizonynal, hogy az két földet Kernesdi Jankul az leányával, Románnéval vetette zálogba Brázovai Péternek egy szoknyáért, és három forintért; az szoknyát is láttuk és tudjuk, hogy nem egy sommába vagyon a több jószággal.

Providi Nicolaus Gales, Sarmasági Gábor job: és László Jankul Kendefi Miklós job: kernesdiek, hitek szerint azt vallák: Tudjuk, hogy a két szántóföldet Kernesdi Jankul az leányával, Románnéval vetette zálogba három forintért, és egy szoknyáért, melyet becsöltek...

Nobiles Michael Virág, Joannes Simon és Joannes . . . . fide eorum mediante fassi sunt: Tudjuk, hogy az két szántóföldet Kernesdi Jankul az leányával, Románnéval adták Brázovai Péternek és zálogban vagyon; de nem tudjuk mennyiért.

Nobilis Joannes Parossi de Kernesd, vicejudicialium comitatus Huniad fide sua mediante fassus est: Hallottam, hogy a két föld zálogban vagyon az Brázovaiaknál.

Providi Stephan Toderásza, kernesdi, Sarmasági job: höte szerint azt vallá: Tudom, hogy Kernesdi Jankul Románnéval vetette zálogba az két szántóföldet Brázovai Péternek.

Providi Jovan Ztanchul, kernesdi, Kendefi Miklós job: höte szerint vallá: Hallotta régi emberektől, hogy a két szántóföld zálogba vagyon Brázovai Péternél egy szoknyáért és három forintért.

Kit mi az mi hitünk szerint megíránk. Az hatalmas Isten tartsa Ngodat széles birodalmával.

Datum die, loco et termino, ut supra

humillimi servitores
Gaspar Oztrovi de Oztro
et Petrus Naláczi de Nalác.

Kivül: Illustrissimo principi domino et dno Sigismundo Báthory de Somlyó, Wajvodae regni Transsilvaniae et siculorum comiti etc Domino principi nobis naturaliter clementissimo.

(Múlt vagy tán XVII. századi keletnélküli másolat.)

Mithra-tábla Várhelyről.

Hunyadmegyei női öv hímzése.

Déva város pecsétje 1618-ból.

Mailand Oszkártól.

Déva város polgármesteri hivatalának jelenleg használatban lévő festékes pecsétjén az alap egy csinos paizs, melyen a paizsfej jobb és balrésze tekeresszerűen alakult, a paizs talpa pedig kétcücskös. A paizs jobb felét egy vértezett jobbkar foglalja el, melynek keze lefelé nyúló levelekkel ellátott virágot tart. A stylizált virág felett balról csillag, jobbról a holdkarló foglal helyet. A paizslap fölött s azon kívül többágú szárazgalyon merevállású holló látható. Hasonló ehhez Déva város tanácsának szintén használatban lévő festékes pecsétje, de ebben a stylizált liliomnak már négy levele van, alkotása kevésbé csinos, s a liliomból tollszerű pamacs nyúlik ki egészen a paizs felső szélén túl; a hold és csillag hiányzik s ezek helyét az ívszerűen elhelyezett felső liliomlevelek foglalják el. Mindkét pecsétben a paizs hosszúsága megegyezik szélességével. A Déva város tanácsának e pecsétjén észlelhető eltérések azonban azt hiszem csak esetlegesek és a véső értelmetlenségének tulajdoníthatók. A véső a liliom felső részén elhelyezett csillagot és holdkarajt — talán rossz minta vagy lenyomat után dolgozván — levélnek nézte és úgy is véste, a szárazgalyból pedig tollpamacsot csinált, mert a véset többi teljesen megegyező részeiből kitűnik, hogy itt egykeletű pecsétekkel van dolgunk.

Déva város polgármesteri hivatalának egy másik festékes pecsétjén, a közepén egy inkább hosszú, mint széles paizs foglal helyet, melynek közepén egy galyon álló holló látható. E pecsét nincs használatban. De van Déva városának egy harmadik használatban nem lévő igen régi pecsétje is. Már alakja is régiségéről tanuskodik. Csak az alsó 5—6 cm. hosszú vaskorong van meg belőle, nyele nincs. Ennek paizsa már egyszerűbb, inkább hosszú, mint széles és a paizsfej tekeresszerű alakítása nem oly cif-

rázott. A pecsét rozsdás s úgylátszik nagyon régen volt használatban. Szolgálhatott ez mintául is a most használatban levőknek is ha igen, úgy e pecsétek összehasonlítása folyamán igen jól szemlélhetjük miként vesztett az eredeti pecsétalak részint a vésők értelmetlensége, részint combinációk becsúsztatása által eredeti alakjából. Nem fekszik távol az a feltevés sem, hogy az egyszerű hollós pecsét csak később egyesítettett az eredeti pecséttel s így került a holló a paizs fölé.

Nemrégiben a Balia és Thúri-féle levéltár átkutatása közben két XVII. századi okíratot találtam, melyek Déva városának legrégibb — ismert — pecsétjét mutatják. A pecsét u. n. papírba nyomott száraz pecsét. Az alap egy hosszukás kerek talpú paizs, de jobb és balrésze szegletes. A paizs jobb oldalán egy balfelé nyúló jobb kar nyugszik, melynek kézfeje egy stylizált liliumot (vagy tán egy jogardíszet) tart, s ennek felső része balfelén ötágú csillag, jobb felén pedig holdkaraj látható.

A paizs fölött a paizs felső részét vízszintesen határoló vonalon DEVA felírás olvasható.

E pecsétek egyike egy 1618 márcz. 9-én kelt adásvevési szerződésen fordul elő, melynek szó szerinti szövege a következő:

Mi Chorba János dévai főbíró, Zöcs más névvel Zeti András főnagy, és az több dévai esküdt polgárok adjuk tudására mindenneknek, az kiknek illik, hogy jöve mi előnkben ugyan Déván lakó Lázár Gergely feleségével, Ersébettel egyetemben, és tőnek szabad akarattok szerént mi előttünk ilyen vallást: hogy ők bizonyos szükségeknek eltávoztatásáért adták volna el szölejeket az *Vármegi* nevű hegyben, dévai határban, Hunyad-vármegyében, az nemes személynek, mostan Déván lakozó Juga Györgynek és az ő fiú és leányág maradékinak öt magyar forintért megmásolhatatlanképen, minden atyjokfiainak és rokonságinak terheket az dologban magokra vevén, mely szőlőnek egyfelől Kocsis András szöleje szomszédja, másfelől pedig Buzgó Gáspár parlagja szomszédja, az mint hogy valák és eladák ez mi városunk pecsétí alatt kiíratott levelünknek ereje szerént. Datum in oppido Dewa, die vigesima octava mensis Junii, Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo quinto. MOSTAN pedig, úgy mint 1618 esztendőben ugyan mi CSORBA JÁNOS dévai főbíró, Tordos János, Nyíró András, öreg Varga János céhmester és csikúczy Varga Miklós, dévai esküdtek adjuk tudására mindenneknek, az kiknek illik, hogy jöve mielőnkben Juga György, mely még ez óráig Déván lakott, adja értésönkre, hogy ő bizonyos örökáron adott egy szőlőt az *Vármegi* nevű hegyben, dévai határban, ugyan Déván

lakazó csikúczy Varga Miklósnak, mostan dévai folnagynak és az ő fiú és leányág maradékinak nyolcz magyar forintért, mely szőlőt Juga György annakelőtte az felől megírt Lázár Gergelytől és feleségétől, Ersébet asszonytól vött volt öt magyar forintért, adta pedig ez szőlőt Juga György csikúczy Varga Miklósnak és maradékinak megmásolhatatlanképen, minden atyjafiai és rokonsági ellen ez dolgokban az emitorságot magára vötte, mely szőlőnek egyfelől Kocsis András szomszédja, másfelől pedig Buzgó Gáspár parlaga szomszédja, az mint előttünk neki adá és vallá ez mi városunk pecsétje alatt kiíratott levelünknek ereje szerint. Datum in oppido Dewa, nona die mensis Martii, Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo octavo

Ez okirat zárószavai: »ez mi városunk pecsétje«-ként jelöli meg az érdekes pecsétet, melynek második példánya egy 1621 márczius 7-én keltezett osztály-levelen látható.

Ha e 22 mm. átmérőjű régi pecsétet, (melynek hű másolatát nagyított rajzban be is mutatjuk) a mostanival és a még meglévővel összehasonlíttuk, mindenekelőtt feltűnik, hogy e régi pecsét egyszerűbb a mostaniaknál, a mi azt bizonyítja, hogy a későbbi megrendelők vagy a vésők, önkényesen tévék díszesebbé a város pecsétjét. A régi pecséten nem látszik nyoma annak, hogy a kar pánczélos volna. A lilium méretei nagyobbak s így közelebb is fekszik a karhoz. Nagyobbak az ötágú csillag és félhold méretei is, de leglényegesebb különbség van a paizs szerkezetében. A régi pecsét címere inkább hosszú, mint széles és e szerkezet megfelel a heraldika egyik sarkalatos szabályának; míg az új pecséten levő inkább széles, mint hosszú paizs és ezenkívül a paizsfej jobb és baloldalon tekeresszerűen alakult, a mi díszítésül van ugyan alkalmazva, de a címertanban analógiát nem mutathat fel. A régi pecsét fejének jobb és baloldala hegyes, a mi inkább megfelel a heraldika szabályának.

Legszembeötlőbb azonban az a különbség, hogy a régi címeren a holló nem fordul elő. Ez a holló kétségkívül oromdísz akar lenni, pedig nem az, mert — mint Bárczay Oszkár könyvéből tudjuk — oromdísz nélkül heraldikaisisakot ép oly kevésbé lehet képzelni, mint oromdísz sisak nélkül. Itt pedig sisaknak nyoma sincs. És annál fontosabb az oromdísz a mi régi címereinken, mert maga a címer szó is nálunk eleinte heraldikai oromdíszt jelentett. Nyári Albert szerint a címeres paizsokat egyszerűen paizsoknak nevezték abban az időben, mikor címer alatt *csak oromdísz* ér-

tettek. Az oromdísز tehát nem lényegtelen egy címér vagy paizs megállapításánál s a hol ez önkényesen használatos, törlendő.

A madár, mint oromdísز nem ritka, de mindig sisakon ábrázolva, így a Méreyek címere fölött a pelikán, egy Dürer által festett, de meg nem határozható címeren pedig a kakas fordul el. Déva város újabb pecsétjein, de sőt a régi használatban lévőkön is a holló ábrázolása nem felel meg a Hunyadiak címere és Corvin János pecsétjén előforduló hollónak, mert a gyűrű nincs meg a holló szájában, s ha meg is van, észre nem vehető, pedig e nélkül ez a holló olyan madár, melynek címerben, különösen nálunk, a hol a gyűrűvel szájában kiváló jellegzetességgel bír, Déva város címérében nincs helye.

Igaz, hogy címereink felírása sem tartozik a címérhez, de nem is igényeli a hozzátartozandóságot s a címér lényegét nem is befolyásolja. A paizs és annak alakjai képezi a pecsét lényegét, a »Déva« felírás úgylátszik csak úgy került a paizs felé, mert abban az időben, mikor e pecsétet csinálták, a pecsétek körirata még nem volt divatos, s így röviden a város nevével akarták jelezni hovatarozandóságát.

Nem bocsátkozhatunk bővebben sem e legrégibb pecsét korának találgatásába, sem a meglévő és most használatos pecsétek keletkezése fejtegetésébe, de mindenesetre érdekes, hogy e pecséteken a stylizált lilium előfordul. E virág kedvelt címérkép volt mindenütt, de különösen Franciaországban, a hol 1179 óta a francia királyok címérét, sőt a koronát díszíti. Előfordul a stylizált lilium a Gyula címérben, Kassa város címérében és a Győr nemzetiséghez tartozó Imrefiek címérében. Az ötágú csillag is igen gyakran fordul elő a francia címerekben és nálunk is. E körülményekből a pecsét keletkezése idejét ugyan még nem állapíthatjuk meg, de annyi bizonyos, hogy városunk pecsétje liliumának semmi köze Anjou-királyaink liliumához, mivel — egyebektől eltekintve — az Anjouk liliuma *jelképies*, az pedig, hogy a virág nem lebeg szabadon, hanem *kar tartja*, a heraldika *különleges magyar* jellemvonása, annyira, hogy *magában álló* virág magyar címerekben úgyszólván elő sem fordul.¹

¹ Csoma József: A kar a magyar heraldikában cz. értekezésében, a »Turul« 1898. évf. 14—19. lapján.

Annyit azonban állíthatunk, hogy Déva város pecsétje a hasonlóak közül legrégibb, mert a címertan által megkülönböztetett három korszak legrégibbekébe, a paizs-korszakba tartozik, nem tartozhatván az előheraldika, vagyis a címer fénykorába, a melyben a paizshoz oromdís is járult. A város újabb címeres pecsétjeit pedig, mivel oly járulékokkal és díszítésekkel vannak ellátva, melyek eredetileg hozzájuk nem tartozhattak, sokkal újabb keletűeknek kell tartanunk. Megállapítottuk azt is, hogy a *holló* ily alakban sisak nélkül nem oromdís s e címerhez nem tartózkodott, hanem későbbi toldalék. Nem volna-e tehát helyes és természetes Déva város pecsétjéről a kimutatott esetleges és önkényes toldalékokat törölni s e pecsétet az ő régi, eredeti, egyszerű, szép alakjában visszaállítani.

Déva város legrégibb pecsétje.

HUNYADMEGYEI OKLEVÉLTÁR.

Kőrösbánya legrégibb szabadságlevelei.

Hosszúmező (Havasalföldében) 1427 ápr. 4.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariae Bohemiae Dalmaciae Croaciae etcetera rex. Fidelibus nostris universis et singulis tributariis [ ] quam aliorum quorumcunque ubilibet intra ambitum regni nostri in terra et in aquis et signanter in *Solmos* et omni vāmhel constitutis [ad quos praesente]s litterae nostrae pervenerint salutem et gratiam. Cum antiqua approbata camararum nostrarum consuetudine et libertate requirente a quibuscunque [ ]ibus et victualium generibus aliis etiam rebus pro sustentatione et laborum exercitio dictarum camararum nostrarum ad easdem vel de eis hincinde defer[endis ac] deducendis eorundemque conductoribus tributum non sit fas exigi aliquali. Igitur fidelitati vestrae universitatis et cuiuslibet vestrum firmiter praecipiendo mandamus, quatenus de pannis ferro plumbo necnon vinis frumento farina lardis piscibus et aliis quibuscunque victualibus ac rebus cuiuscunque generis et manerici existant pro sustentatione montanistarum nostrorum in montanis nostris Althumberg et Pernseyfen constitutorum exercitioque et continuatione laborum earundem montanarum nostrarum necessariis undecunque et de quibuscunque regni nostri partibus per eosdem montanistas seu alterum eorundem ad ipsa loca montanarum nostrarum praedictarum deferendis et conducendis ipsorumque conductoribus ac curribus et animalibus in quibus conducentur in eundo et redeundo nullum tributum nullamve tributariam solutionem exigere exigique et extorqueri facere neque ipsos conductores victualium et rerum praedictarum ac res et bona eorundem ad quorumcunque instantiam arrestare seu perhibere praesumatis nec sitis ausi modo aliquali, signanter pro debitis et offensis aliorum, si qui enim contra ipsos montanistas nostros quidquam actionis vel quaestionis habent vel habuerint, hii id in praesentia comitis urburarum nostrarum praedictarum officialiumve earundem aut iudicum dictarum montanarum nostrarum iuridice exsequantur ubi ex parte eorundem cuilibet legitime querulanti meri iuris et iustitiae ac satisfactionis complementum non deerit evidens et condignum prout dictaverit ordo iuris. Aliud igitur in praemissis facere non

ausuri, praesentes autem post earum lecturam reddi iubemus praesentanti. Datum in Hozzywmezew partium nostrarum Transalpinarum in festo beati Ambrosii episcopi et confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungariae etcetera quadringesimo, Romanorum decimo septimo et Bohemiae septimo.

(II. Lajos király 1519-iki oklevelében; XVI. századi másolata a szász egyetem nagyszzebeni levéltárában.)

Buda, 1519 szept. 1.

Commissio propria domini regis.

Nos Loduicus dei gratia rex Hungariae et Bohemiae ecetera memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod fidelis noster et magnificus dominus Stephanus de Battor dicti regni nostri Hungariae palatinus et iudex [ ] nostrorum necnon comes Themensiensis et partium eiusdem regni nostri inferiorum capitaneus generalis nostrae maiestatis accedendo in praesentiam nominibus et in personis circumspectorum iudicum et iuratorum ceterorumque civium ac hospitum et inhabitatorum [ ] oppidorum seu montanarum suorum idiomate Saxonum Olthumperg et Perenseyfen, Hungarico autem Kereszbanya et Kyszbanya apellatorum in comitatu de Zarand adiacentium exhibuit et praesentavit [ ] nobis quasdam literas serenissimi principis et domini domini olim Sigismundi regis etcetera [ ] memoriae in pergamenó patenter confectas sigilloque eiusdem quo ut rex Hungariae utebatur impresse consignatas mediantibus idem condam dominus Sigismundus rex universos montanistas in praescriptis [ ] dis seu montanis pro tempore constitutos et commorantes ab omni solutione tributorum sive theloniorum ubilibet intra ambitum huius regni nostri Hungariae et partium sibi subiectarum exigí solitorum de quibuscunque victualibus et victualium generibus aliis etiam rebus pro sustentatione et laborum exercitio camerarum urburarum oppidis montanisve in [ ] habitarum ad easdem vel de eisdem hincinde deferendis et deducendis eorundemque conductoribus fienda adinst[antiam cam]ararum urburarum nostrarum regalium exemisse, supportasse et liberasse dinoscebatur tenoris infrascripti supplicantes maiestati nostrae, ut easdem literas et omnia [in e] is contenta ratas gratas et accepta habendo literisque nostris privilegialibus de verbo ad verbum inseri et inscribi faciendo ac pro praefatis iudicibus iurat[is necnon] ceteris civibus hospitibus et montanistis oppidorum [ ] montanarum praeallegatarum [ ] scilicet et futuris innovantes perpetuo valituras roborare et confirmare dignaremur. Quarum quidem literarum tenor talis est ...¹ Nos igitur praemissa supplicatione dicti domini Stephani pa-

¹ Itt következik a fentebb közölt oklevél szövege.

latini nominibus ut praefertur et in personis memoratorum iudicum et iuratorum ceterorumque civium hospitum et montanistarum nostrae maistati modo quo supra porrecta regia benignitate exaudita et clementer admissa praescriptas literas dicti Sigismundi regis non abrasas non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas sed omni prorsus vitio et suspitione carentes quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae viribusque earum veritas suffragatur acceptamus approbamus et ratificamus nihilominusque easdem pro praefatis iudicibus ac iuratis ceterisque civibus hospitibus et montanistis innovamus perpetuo valituras roboramus ratificamus et confirmamus salvis iuribus alienis harum nostrarum quibus secretum sigillum nostrum quo ut rex Hungariae utimur est appensum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budae, feria quarta proxima post festum beati Augustini episcopi et confessoris, anno domini millesimo quingentesimo decimo nono, regnorum nostrorum Hungariae et Bohemiae etcetera anno quarto.

(Egykorú másolata, Zsigmond király 1427-iki inserált oklevelével, ugyanott.)

Közli: **Dr. Zimmermann Ferencz.**

Szapolyai János vajda Hunyadmegyében.

Déva, 1511 ápr. 21.

Szapolyai János meghagyja Besztercze város tanácsának, hogy mivel a király ő felsége parancsából az ápr. 24-én Rákosmezején tartandó országgyűlésre siet, s így kénytelen elhagyni Erdélyt, az esetre, ha távollétében netalán valami ellenség ütne az országra, azonnal hadba szálljanak, a mint helytartója: Barlabásy Lénárt de Hederfaya erdélyi vicevajda rendeletét megkapják, s egyúttal legyen gondja a városnak a rablók, gyűjtogatók és hamispénzverők szigorú üldözésére, a mint azt a Nagyszebenben tartott legutóbbi gyűlésen országul elrendelték.

(Eredetije a beszterczei régi városi levéltárban 547. sz. a.)

Déva, 1514 jun. 9.

Johannes de Zapolya comes perpetuus terrae Zepusiensis vavoda Transilvanus et Sicularum comes etc. Egregiis et nobilibus comitibus vel vicecomitibus necnon iudicibus et universitati nobilium comitatus Zolnok interioris. Scripseramus vobis diebus elapsis mediantibus aliis literis nostris, quatenus die dominico post festum sanctae trinitatis per singula capita ad civitatem Megyes convenire deberetis; verum ex post gens cruciferorum cum vulgo sibi adhaerente adepta et capta civitate et castro Lyppa ambitione ducta iter suum per ambas partes decursus fluvii Maros ad has partes dietim continuare insuper oppida quoque Keresbanya et Abrudbanya attigerunt et intrare festinant: Verendum igitur erit, ne per longam consulta-

tionem huic regno periculum eveniat. Quare ut talibus debito modo una nobiscum occurrere valeamus eandem dietam postponentes vos requirimus et regia in persona sub nota infidelitatis vobis firmissime committimus, quatenus acceptis praesentibus mox per singula capita equites et pedites more exercituali insurgere et de iobagionibus etiam vestris decimam partem levare ac mora omni postposita ad oppidum Enyed convenire et infra praescriptam diem dominicam post trinitatis ibidem constitui debeatis et teneamini, ut inde ad singulas partes quo pro defensione regni erit providendum providere valeamus. Insuper et vobis comitibus nostris committimus, quatenus vicecomites vestri domi remaneant dietimque per comitatum procedant et quoscumque nobiles vel ignobiles aliquem tumultum vulgi vel insurrectionem irritantem reperierint tales tam per detentionem personant quam etiam alia opportuna remedia etiam si necessarium fuerit per mortis supplicia gravissime punire debeant et teneantur, cavendum autem ne quempiam sub amissione capitum taxare praesumant. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. Datum in oppido Deva, feria sexta proxima post festum pentecostes, anno domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

(Eredetije pergamenen uyanott 584 sz. a.)

Szászváros, 1521 jul. 29.

Szapolyai János előrebocsátván, hogy már három levelében meghagyta a beszercei seregeknek, hogy hadba szálljanak s rendeletét még sem teljesítették, szigorúan útasítja Beszerce város tanácsát, hogy fej- és jószágvesztés terhe alatt tizednapra a szász-sebesi táborba gyűljenek a seregek, mivel a török szultán kétségtelenül be akar törni az országba, s védelmül a király ő felsége általános katonai összpontosítást rendelt el.

(Eredetije uyanott 728. sz. a.)

Közli: Dr. Berger Albert.

Adalék osdolai Kun Lázár életéhez.

Tatrus, 1551 febr. 26. Drangán Roska Kun Lázárnénak.

Salutem. Szerelmes asszonyom. Énnem izentél vala, hogy én megizenném, ha az törökök ezen az Ojtozon jönnek ki, avagy nem. Bizonnal nem tudom, ha ezen jönnek avagy Havaselföldérül mennek, de azt tudom, hogy általköltek Dunán, és felette sokan vadnak mind tatárok, törökök, azért, ha megérthetem, hogy ezen jönnek ki, azt es megizenem K.[egyelmednek] mint én jó asszonyomnak. Ex Thatrus secundo die Matthei Apostoli A. D. 1551.

Drangan Roska.

Külszím: Ez levél adassék az én tisztelendő asszonyomnak, Kwn Lázárnénak.

(Eredeti, kis gyűrűpecséttel lezárva, melyen egy virágot tartó jobb kar látszik; a bécsi cs. és kir. államlevéltár *Hungarica* osztályában.)

Ozdola [1551] szept. 25. Kun Lázár Kendy Ferencznek.

Szolgalatomot ajanlum te Kegyelmednek, mint uramnak. Tovabbá meg szolgálum te Kgdnek, mint uramnak az én értem való sok jó türekedését. Továbbá, mint te Kgd hatta vala, hogy Moldovába valami gondot viselnék, ezt bizonyval írhatom te Kgdnek, hogy csütertéken az Ujtoz utát kitisztították, maga azt hallum, hogy nagy erőssen vágtak volt be az úr akaratából, de anne nép jött vala rája, csakhamar kitisztították, annera jüttek vala, hogy ide be níztek ez országba, valami johokat találtak itt ez országit itt csak az szélbe, abba meg es ütenék. Ezt bizonyval írhatom te kgdnek, hogy úgy csinálták meg az Ujtoz utát, szabadon mind szekérvel, mind álgóval szabadon jöhetnek, most hadba kiszűlnek, a ki barátink, bizonyval izenik, hogy mind türek és tatárok és mind az oláhok hogy kijűnek. Isten tartsa te kgdet minden jóval. Ez levél pénteken kült Ozdolan Szent Myhal nap előtt.

Khwn Lazar zolgal

the khe myndenbe

Külczim: Ez levél adassék az én uramnak, Khendy Ferencznek.

Jegyzet. A levél írásmódja feltűnően régies, mert pl. hogy-ot így ír hog, ü-t mindig így: ij, az n betűt pedig gyakran kihagyja, pl. a keletben: pethekeen.

(Eredeti, kis gyűrűpecsét nyomával, ugyanott.)

Közl: **Dr. Veress Endre.**

Déva városi szabályrendelete a XVII. századból.

*Constitutiones cujusvis ordinis incolarum ac inhabitatorum oppidi
Deva in aeternum observandae.¹*

Nem ok nélkül szokták az philosophusok közönségesen amaz helyes axiomát mondani: ordo est anima rerum, mert ugyanis mi-csoda fordítja el naponként az országokat, tartományokat, városokat, háznépet és akar mely társaságokat is egyébb ha nem csak a rendeletlenség, visszavonás, egyenetlenség és a közönséges dologban való egyet nem értés? Ez hozta meg a religioban is a sok külömb-külobmféle változásokat és szakadásokat, mely nyavalya ebben a mi respublicánkban is látván, hogy halálosképpen grassálna és sokszor csaknem utolsó veszedelmére hozná városunkat, az közönséges s annál inkább kinek-kinek személyére nézendő dologban pedig ki győzné annak káros voltát előszámolni? A mint hogy külömb-külobm rendűek is incolaji helyűnknek: kiket akarván jobb rendben és karban állítani egygyező értelemmel, mind a közönséges s mind a kiváltképpen való jóért az egymás között naponként eshető sok rendbeli injuriáknak tollalásáért és az egyűgyűebbek bántódásoknak eltávoztatásáért is, az minthogy concordia res parvae crescunt, discordia

¹ E nagybecsű okíratot (mely a megyei statutumok közt a legrégibb) lemásolásra dr. Magyary Károly alsóféhérmegyei főorvostól kaptuk, a ki azt a nagy-enyedi br. Kemény-féle levéltárban találta és szíves közlésével társulatunkat, és megyénk történetét hálára kötelezte. Szerk.

vero etiam maximae dillabuntur, végeztünk és rendeltünk egész várasúl s három (úgy mint nemesi, ő és új várai) rendül ilyen közönséges, s köztünk örökké megmaradandó és tartandó constitutiokat.

I. Az minthogy az ő és új váraiak között bíró és tizedes szokott esztendőnként lenni, úgy a nemesség is válasszon maga rendi közül és tartson egy fő és viceprincipalist, a kitől amazok, úgy mint az bíró és tizedes ennyiben dependeálván és az közönséges dologban egyetértvén, azt naponkint a jó rendtartás által táplálják és promoveálják ilyenképpen.

II. Egyező értelemből ezen officialisok sibi (quibus competit seu quorum intererit) adjunctis, kimenvén annak alkolmatosságában az szőlőgyepüknek megcirkálására, ha kié rossznak találtaik akár melyik rend közül való legyen az, competens bírása admoniálja egy elsőben megcsináltatása felől, egy hétre engedvén és praefigálván terminust neki, melyet ha akkor is elhalgatna, egy forinttal büntesse meg illendő s méltó mentsége nem lehetvén; hasonlóképpen más úttal is praefigálván neki egy hetet, ha akkor is negligálja megcsináltatását viszont egy forinttal büntesse, harmadszor végezetre hárommal. De ez üdő alatt is, ha az ő része miatt valakinek kára esik akár ember s akár marha által tetessék az, ugyan ő tartozzék a kárlátás után satisfactiot és contentiot a károsnak is tenni.

III. Hasonló mód és processus observáltassék az *porgolátnak*¹ illendő üdőben való feltételében, megcsináltatásában és megtartatásában. Így a temető kertnek is.

IV. Ez okon azért ki-ki oszlás szerint való részét mind szőlőgyepűben és porgolátban s mind penig temető kertben szorgalmatosan observálja, magától a communitás engedelme s híre nélkül semmi okon meg ne változtassa, el ne csereberélje sub poena fl.

V. Akár melyik officialis házatul messzire még szükségének idején is úgy el ne merészeljen menni legkiváltképpen vakmerőségből avagy contemptusból, hogy képebelit mást valakit ne valljon és ne constituáljon, maga rendi közül valót ha lehet, ha penig nem, ha csak a másik colegáját is bírálja meg helyében sub poena fl., hogy így az ő távolléte alatt történhetendő veszekedés alatt forgó dolognak igazítatlansága miatt senki kárt ne valljon, avagy valaki arra okozván ne prorogálhassa más ember kárával dolgát avagy causáját.

VI. Semmi közönséges dolog a három rendből álló bírák közül akármelyikének is jelen nem létében finaliter ne decidáltathassék, hanem ha substitusa lejjend annak is jelen.

VII. Ezen officialisok minden szüret avagy bor és gabona déz-

¹ E ritka szóról, (melyet a Magyar Nyelvtörténeti Szótár nem ismer) a »Magyar Tájszótár« II. köt. 192. lapján ezt a magyarázatot olvassuk: *Porgolád* (Csallóköz Csaplár Benedek; *borgolád* Csallóköz Csaplár Benedek; *porgolád*-kapu és *porgolád*-kapu: faluvégi vetés-kapu, Háromszékmege. Vadrózsák 519 b; *porkolád* Torda-Szt.-László, Borbély József): letüzdeelt vesszőkerítés, gyeplő-kerítés a mezőn.

mán, magok mellé értelmes embereket, annál inkább hűtösöket adsciscalván, az igazságnak mind törvénykezésben s mind egyébaránt kiszolgáltatására jelen lenni tartozzanak és széket is űlni, annál inkább ha valakiktől recviráltatnak.

VIII. Ez helyen penig és forumon decidáltathassanak ilyen causas: 1. Az dézmálás alatt történt és esett dolgok. 2. Ha kiknek egymás között szőlőtermés, gyümölcs és kerti vetemény, bor, hordó szalmájában lévő gabona, mezei fű és széna felett való controversiák avagy veszekedések [esett.] 3. Telkek környűl való közkertek és azok miatt esett károk felett való dolgok; mert egyébaránt a föld és örökség felől kinek-kinek competens forumán lehet törvénykezése. 4. Ha ki maga szomszedságában más ember földét elszántja és kaszálja az útát avagy vizet arra veti poenaja legyen a kár reffusioján küvűl fl. 5. In genere 40 forintig való dolog, ide nem értvén mindazonáltal az ó és új várasinak semmi közönséges tereh viselését avagy oly dolog, melylyel a nemesi szabadság megbántódnék.

IX. Ilyen casusokban azért a megbántódott fél az ő competens bírāja erejével, ha maga rendén valóval vagyón dolga, ha penig a más renden valók közül valakivel, annak viszont competens bírāja erejével, az eligazodásig arestaltathassa dézma alá tartozó jovait, sőt hogyha afféle bonuma nem volna, csak citatiojára is aud per se, aud per procuratorem tartozzék compareálni, alioquin in aquisitione actoris convincáltassék.

X. Az nemesek között is a principalis mellé ad praerogativam ejus tuendam ac observandam választassanak ad minimum három és négy assessorok.

XI. Ha kit az fő principalis az ő rendén lévők közül ezeken az assessorokon küvűl is valamely közönséges dolog felől való consultatoria s annak végben vitelére, oltalmazására és megtartására hív avagy hívat akárkit, az penig contumacia ductus avagy ex contemptu minden igaz s méltó ok küvűl el nem megyen, egy forinttal birságothassa meg toties quoties; melyért marháját mindgyárast elhajtathassa és zálagát elvitethesse, ki ellen ha ellenkednék mégis, annál inkább ha gyalázatos szókkal és bosszusággal illetné, hasonló módon fl. büntethesse, toties quoties, nem éltetvén és nem használhatván magának ebben afféle refractariuskodó semmi nemő praerogativájával.

XII. Az várason alá folyó patakokat tisztán tartassák az officia-lisok, szemettől, ganéjtól, annál inkább dögötől oltalmazták, illendő s kellő helyen folytassák. Ha kit effélét violálók közül rajta érnek egy forinttal büntessék meg, toties quoties. Insuper azon ocsmányságnak és dögnek kitisztíttatásával és onnat való elvitetetésével. Sőt az várason akárhol is láb alatt és szem előtt forogható tisztességes helyen a szemét avagy dög el ne hányattassék.

XIII. Hasonlóképpen a ganéj ne mindenüvé a váras között és

útczákon akarhová hordattattassék az várasnak jövendőben a miatt következhető veszedelmére, melyből az tűznek támadására és táplál-tatására gyakorta igen könnyen ok adattatik; kit immár szegény helyünk maga kárával siralmason inexperialt: de ámbár akar csak az rusnya-ságnak eltávoztatásáért is, hanem a communitastól fl. rendeltet-vén arra is bizonyos helyek, oda hordja minden ember sub po-ena fl., hanem ha valaki az superiorok engedelmből más ember kára nélkül maga privatumaért kénszerítettnek valamely helyre hor-datni.

XIV. Ezen birsákolásnak, büntetésnek és rendtartásnak subja-cealni tartozzék minden, nem csak a kinek residentiája vagyon vára-sunkban, hanem az kik idegenek is, avagy ha csak tisztet hivatalok szerént viselvén is, itt laknak köztünk, impingálván ex bonis suis juxta demerita eorum satisfactio tétetődhecsék az immár megírt mód szerint.

XV. Az birságnak penig conservatora legyen a fő principalis, melyet conscientiose reponálván és conserválván a communitasnak illendő szükségére költse, melyet ugyan maga a maga rendén valókon, az bíró és tizedes is az magokén szorgalmatosan exigálván, tartozzanak azok is a fő principalis kezében administralni pro meliori esse penig ac futuram ob cautelam ők is számot tartván róla.

XVI. Az fő és viceprincipalisságnak hasonlóképpen az egyház-fiuságnak is tisztit annuatim akárki is valaki communi sufragio ac unanimi consensu eligáltatik, tartozzék felvenni és elviselni sub poena fl. toties quoties.

XVII. Az minthogy az csorda pásztorok rendelésének, conduca-lásának és instruálásának véghezvitele ezen officiálisok hivatalja leszen: úgy a napszámi dolgo-soknak esztendőtszaka, nevezet szerint penig aratásnak, kaszálásnak és szőlőműnek idején fizetések és ételek azon ok által rendeltessék tempestive el, és ha ki az ellen impingálna — fl. exequantassék toties quoties rajta.

XVIII. Hasonlóképpen az piaczi árura és mészárszékre szorgal-matos vigyázások lévén hetet szaka, ha ki ez aránt való ordinantiához az ott adó és vevő emberek közzül magát nem akarná tartani, ha-nem vakmerőképpen az ellen adná vagy venné az marhát, az árúra való marhája elvétessék, akar penig ha kisebb kárral akarja túrni, vigye el onnat marháját és ne árulja.

XIX. Vice principalis is ugyan az nemesek közzül állattassék a ki egyházfúságot is viselhet, hogy a hadban se kellessék menni; ki hogy lelkiismeretű zálagos ember legyen, igen méltó és szükséges dolog. Ez okon az praedicator imide-amoda messze való helyre akarhatja küvül és kedve ellen ez közönséges dolognak fogyatozására, sőt csak hát-rább maradására is maga auctoritásából ne küldözze, avagy magával se hordozza, kinek instructioja és kötelessége ezekben legyen:

I. Az ecclesiának minden jövedelmét prima occasione kezéhez

vénén, ha magának arra való illendő bátorságos helye avagy alkolmatossága nincsen, ámbátor ugyan a predicator házánál tartsa, de az gondviselése és kulcsa ugyan ő nála álljon és legyen, avagy ha ott sem, elfér az várban.

2. Ha valami közönséges jóért való expensának kelletik lenni, convocaltván a communitás avagy annak csak az színe és értelmese is az officialisoktól proponáltván az dolog, annak consensusából vitetnék végben az egyházfiutól, ha penig úgy kívánja az szükség a communitás is az officialisokkal együtt adhibeálván segítségeket. Mely expensáról az egyházfiu tempore ressignationis officii tartozzék illendő számot adni.

3. Ha számot nem adhatna penig, avagy adni nem akarna, vagy ha tíkozásban deprehendáltatnék, avagy ha gondviseletlensége miatt az ecclesia valami kárt vallana, tartozzék az magáéból satisfactiot tenni, hatalma lévén a communitasnak (legitime convincaltván) javaiból az exequutiora.

4. Az parochialis szőlőket alkolmatos üdőben műveltesse meg, ugyan az ecclesia jövedelméből; gyepűjét is ugyan azonból csináltatván meg. Annak jövedelmét penig takarosán congerálván a communitás dispositiója szerint való helyre, a mint az üdő hozza pénzzé tegye és ad futuram ecclesiae emolumentum reponálja.

5. Az parochialis szántóföldeket és kaszáló réteket ha mód lehet benne maga coláltassa azon jövedelemből avagy adja másnak vagy fele jövedelmében vagy dézmájában, idején provideálván felőle, hogy valamiként kárával az ecclesiának haszontalanul vesztég ne álljon, avagy a mint az üdőnek alkolmatossága hozza magával kötelessége szerint cselekedje azt, a mi az ecclesiának leghasznosabb.

6. Az ecclesia perselyes ládjára is legyen szorgalmatos gondja annak illendő idejében ki is hirdettetvén jövedelmét, a többi közzé percipálja.

7. Valahonnét valami jövedelem kezében jó: ugymint bor, búza, pénz és egyéb akárm, mindenekről igaz regestumot tartson, mely mindannyiszor a kételkedésnek eltávoztatásáért, mind a praedicator-tul s mind a főprincipalistul párban vétettettessék és jövendő számadásnak idejére tőlök collatoria megtartattassék.

8. Az templum, praedicator háza és schola építtetésére, az immár elrendeltetett, s eddig observátatott és continuáltatott, külön-külön való építtetéseken kívül azon egyházfiunak legyen a communitás dispositiója szerint gondja.

9. Ugyan neki legyen hasonlóképen az ecclesia, predicator és scholamester jövedelmének felszedésében is autoritása.

10. Harangokra és órára való gondviselés is az ő tisztiben és kötelességében legyen és álljon.

11. Ezekben való jobb és elégségesebb gondviselésért penig, hogy nagyobb haszonnal elérkezhezzék az vice principalis s fogyat-

kozás nélkül eljárhasson hivataljában, szükség, hogy más egyháziú is avagy coadjutor rendeltessék és választassék az alsóbb két rend közzül akar melyikből melléje, a ki is legyen illendő obsequiummal hozzája; ugyan ez legyen a predicatornak is derekasabban subjectusa.

Kivül későbbi kézzel: Déva városa minden rendén lévő lakosinak constitutiója.

(Kelet nélküli XVII századi írású másolat.)

Közl: **Dr. Veress Endre.**

A vajda-hunyadi gör. cath. egyház levéltára.

Midőn a »Magyar Történelmi Társulat« 1887-iki kirándulásával városunkat és megyénket szerencsétlente, a Vajda-Hunyadon jul. 24-én tartott ünnepi közgyűlés után a kutató bizottság egyik tagja, néhai Szabó Károly egyetemi tanár átnézte az ottani gör. cath. egyház kis levéltárát is. Erről szóló rövides jelentését olvasva, különösen azt a kitételét, hogy az egyháznak »van számos levele a XVI-ik századból, a fejedelmi korszakból,« kíváncsi lettem látni azt a *számos levelet*, s azért f. évi január havában egyik hivatalos papi járatom alkalmával magam is átkutattam az egyház régi iratait. Pap János esperes úr lekötelező szívességgel rakta elém a templom sekrestyéjében őrzött levelestáskát, melynek tartalmát meglehetősen csodálással néztem át; s győződtem meg arról, hogy Szabó Károly jelentése a mily rövid, ép oly általánosító is, mert a levelekre a *számos* jelző, sajnos nem alkalmazható, sőt ellenkezőleg igen kevés az, a mi az iratok közül mai napig reánk maradt. Így kutatásommal is hamar kész lettem, s annak eredményeként az alábbiakat jelenthetem.

A levéltár legrégibb darabja Mátyás király Budán 1458 jul. 5-én kelt hártýára írt diplomája, melylyel az előtte személyesen megjelent Huthman Jakab és Rado Benedek kérésére átírja és megerősíti bátyja, néhai László beszterczei ispán Temesvárt, 1456 nov. 30-án kelt s most előmutatott levelét, melyben Literatus Ferencz hunyadi várnagyához intézve sorait, az ott lakó rácz és oláh jobbágyainak megengedi, hogy kápolnát építhessenek. Egész terjedelmében lemásolta és közölte Szabó Károly az említett társulat kirándulásáról megjelent jelentés különlenyomata 49—50. lapján.

Utána következik Frangepán Beatrix, Corvin János özvegye Raknok (?) várában 1516 Szt.-György napján (ápr. 24-én) kelt levele, melyben Szokáts Péter gör. kel. oláh papot esperesnek nevezi ki.

Azután van Brandenburgi György örgróf 1526 feria tertia in festis Pentecostes (pünkösd harmadnapján, május 22-én) kelt levele Szentimrey Literatus Andrásnak és Bekws János hunyadvári castelannak, melyben értesíti őket, hogy megtekintve Szokáts Péter proto-

pop érdemeit, őt a hunyadmegyei oláh papok között igazi protopop-nak nevezi ki.

Idő sorrendben negyedik legrégibb oklevelét enyingi Török János, Hunyadmegye főispánja és öcsese István adták ki sajátkezü aláírásukkal és gyűrűs-pecsétjökkel megerősítve, hunyadi várukban 1582 aug. 12-én, melyben Moisin oláh papot hunyadi görög esperesnek nevezi ki, a *Tótszeren*, élvezve mindazon jogokat, melyeket az előbbiek.

Ennyi az egész, a mi a XVI. századból van. Következik azután egy száz évnél nagyobb időköz, melyből egyetlen írat sem maradt az egyház levéltárában, s csak a »fejedelmi korszak« utolsó éveiből akad néhány nem nagy fontosságú levél. Ezennel bemutatunk ezek közül az 1687—1711 közti időszakból három egymást mintegy kiegészítő magyar nyelvű tanúságlevelet, melyek az egyház birtokára, a papi telekhez tartozó földekre vonatkoznak, s a benne előforduló nevek megismertetnek az egyház nevezetesebb előjáróival.

Megemlítenő végül, hogy a templomot öreg Rákóczy György fejedelem idejében renoválták és festették újra, a mint ezt a templom belsejében az ajtó fölötti festett felírat szövege következőképen elmondja:

Cu vrerea Tatelui și cu ajutoriul Fiului și cu sǎvǎrșirea Sfântului Duh. Intemeiatu-sau aceasta sfântă și Dumnezeiască biserică pre chramul Sfântului Nicolae în zilele prea luminatului Craiu Ardealului George Racoși cel bătrîn în cursul anilor 1634, cu osteneala și împreună cu totă cheltuiala a proto-popului: Janeș a Hinedórei J. protopop, Nicolae, J. Vasilie sfințit protopop, Janeș și Statie ginere seu, si din mila a mulți neguțători sau zidit, ca să fie pomană părinților și sufletelor Dumnealor, și iearăși în cursul anilor 1654, aflându-se lângă Titorii cei bătrîni ieară nește negoțitori creștini: Dumitru Marcocianul din Hunedóra și cu Niculae Crăciun de o au zugrăvit și au înfrumusețat, ieară cheltuiala din osteneala Domnialor ca să fie pomană părinților și sufletelor până în veci. Amin.

Vleat 1654.

Varul la păreți și al
stălpilor au dat
poporul de pomenire
h a.

Pi-éța August A. D. 20.

Raiani Constantin
Istan
zuigrav.

A szentélyében van egy szépen faragott bizanti kézi kereszt és egy szép régi kehely, a torony egyik harangja pedig felírata szerint 1623-ból való és Markocsán György öntette »Johann Michael Schneider kaiserlicher Stuhlgiesser in Kaschau« által.

Vajda-Hunyad, 1687 jun. 18.

Mi Hunyadvármegyében Vajda-Hunyadon lakó Sztati alias Csóka György, Hátszeg vidékén lévő oláh predicatoroknak esperestje és egyik vajda-hunyadioláh predicator, Marcocsán György görög, Karácson Péter, Ötvös István, mi négyen nemes személyek, Szőcs Juon és Rácz Szabó János, mi ketten városi esküdt polgárok, adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik, ez mi levelünknek rendiben, hogy in anno praesenti 1687 die vero 18 mensis Junii, fenn említett vármegyénkben Rákosdon lakó Pópa Mihály és említett vajda-hunyadi oláh esperest Pópa Juon uraimék ő kegyelmek hívának bennünket az Pópa Juon uram maga régi házához ilyen végre, hogy deliberálnánk arbitrativa revisio szerint arról, hogyha Pópa Mihály uramat s testvér atyjafiait illeti-e az az örökség, az melyen most Pópa Juon uram lakik és az mely őstől maradt bonumok, avagy nem illeti; vérség után jár-e vagy papság után. Mi azért elmenvén, ő kglmek mindkét részről szabad jó akaratok szerint nekünk hiteket is beadván, senki erre nem kényszerítvén igaz lelkünk ismereti szerint per arbitrationem revisionem deliberálnak ez szerint:

Minthogy a' két fél litigansok, úgy mint rákosdi Pópa Mihály és vajda-hunyadi oláh esperest Pópa Juon uraimék ő kglmek között sine documentis igaz törvényt nem tehettünk, azért ad quindenam producalja mindenik igazságát az örökség iránt, hogy a papság után, avagy vérség után jár-e, avagy nem, azonban az elébbeni arbitrativa revisio szerint lőtt unicum is helyben maradjon, úgy mint az két száz magyar forint, melyet is ezek valhassanak vice tiszturaimék ő kegyelmek, úgy mint vármegye tisztjei. Mely dolog, mi előttünk így menvén végben, és mi általunk eképen revidiáltatván, adjuk róla ez testimonialis írásunkat fide nostra mediante subscriptionkkal és szokott pecsétünkkel is megerősítvén. Actum in oppido V.-Hunyad, die et anno, ut in premissis

Correcta per eosdem

Fidem qui supra

Protopop George m. pr.
(Ciryll betűkkel).Markocsán György m. p.
nemes személy.

Karácson Péter nobilis m. p.

Eötvös István m. p.

Szőcs Juon m. p.

Rácz János m. p.

(Eredeti, az aláírások mellé nyomott gyűrűpecsétetekkel.)

Vajda Hunyad, 1699 márcz 19.

Mi Hunyadvármegyében Vajda-Hunyadon lakó Karácson Péter és Ónodi János, ezen vármegyének hites viceszolgabírája, mindketten nemes személyek, adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez mi levelünknek rendiben, hogy in anno praesenti 1699 die 19 mensis Martii, az megírt vármegyében és városban, úgy mint Vajda-Hunyadon

lakó oláh esperest, ugyan vajda-hunyadi egyik oláh predicator Popa Juon uram küldte el bennünket ezen Hunyadvármegyében Rákosdon lakó Pap Mihály uramhoz ilyen instructióval: Menjen el kegyelmek szolgabíró Ónodi János uram és kegyelmek Karácson Péter uram az én atyámfához Popa Mihályhoz, ilyen okon, mivel tegnap ő kegyelme (az mint értettem) engemet és több vératyámfiat illető leveleknek kiadásáról tiltotta volna ezen vármegyében Vajda-Hunyadon lakó nemes Tóthfalusi Márton uramat és feleségét Balacsin Ilona asszonyt az hazának rendes articulusi és világos törvénye ellen, holott azon leveleknek tartása még az Istenben elnyűgott Popa Nicola bátyám uram ő kglme decessusától fogva engemet illetett, s ezután is engemet illet, azért ő kglmének értésire adom, hogy én az mely contractust utólszor ő kglmivel itt Vajda-Hunyadon csináltunk, ahhoz tartván magamat, ő kglme közakarathból vallattasson és ha az vallatásból ki fog tetszeni, hogy az contractus szerint ő kglmének része leszen vérségem után, papságom után járván azon controversiás örökségem, én most is azon ember lévén, ki azelőtt voltam, kész vagyok ő kglmének részét excindáltatni modo ut supra, az mint az vallók fognak vallani azon controversiás örökségről. Mi azért elmenvén ezen instructioval, salariumunkat is felvévén Popa Juon uramtól, már megírt Popa Mihály uramhoz, találtuk ő kglmét azon vármegyében Vajda-Hunyadon az piacon csüörtörtökön szokott vásáron és ő kglme előtt azon instructiot elolvassván, tőn ilyen feleletet mi nekünk: Édes szolgabíró uram, én az Fejérvártt elsőben csinált contractushoz tartom magamat. Mely dolog mi általunk és mi előttünk így menvén végben, adjuk róla ez írásunkat futuro pro testimonio, fide nostra mediante subscriptionkkal és pecsétünkkel is megerősítvén. Actum in oppido V.-Hunyad, die et anno ut in praemissis.

Correcta per eosdem

Fidem qui supra.

Karation Péter nobilis mp.

és

Ónodi János mp.

(Eredeti, az aláírások mellé nyomott gyűrűpecsétekkel.)

Vajda-Hunyad, 1711 jan. 4.

Mi Hunyadvármegyében Vajda-Hunyadon lakók és az oláh ecclesiabeli személyek, Sztati György, ezen ecclesiabeli pap, és egyzersmind esperes, Markocsán György, Karácson Péter, Bethleni István, Danosul Péter, Pap György, Arbanás Mihály, Szóts Nicola, Pavel János és valakik azon religiön vagyunk, adjuk értésül mindeknek, az kiknek illik az mi jelen való írásunk rendiben, hogy az jelen való 1711-ik esztendőben januáriusnak 4-dik napján új szerint midőn Vajda-Hunyadon a néhai Popa Nicola *esperest* eleitől az oláh ecclesia földjén építettett házban (az oláh templom előtt, mely vagy

építve) együtt voltunk volna — lévén azon ecclesiának sok külömb külömbféle adóssági, a melyekről megírt Popa Nicola uramnak számot kellett volna adni, de mint hogy azok, a kik succedáltak a számadáson holmi imitt-amott költ levelekkel akartanak számot adni, a melyekről ecclesiának nagy kárát látjuk, az írásnál semmit egyebet nem látván, melyre nézt mi is fel kelvén, és az ecclesia javát munkálódván, a néhai Popa Nicola eleitől az parochialis funduson épített házot jure ecclesiastico el foglaljuk, ilyen okokra nézve: 1. Minthogy az ecclesia földin építettett, azért senkinek hozzá jussa nincsen, hanem egyedül az ecclesiának. 2. Minthogy eleitől fogván az papok az parochialis funduson laktanak, senkinek ezt maguk privatumra fordítani nem lehet. 3. Hogy pedig az ecclesiának sok külömbkülömb féle proventusai vannak, azokról számot kellett volna adni minden azon örökséghez való praetendáló possessoroknak. 4. Sem egyszer, sem másszor, sem egyik, sem másik semminémű ecclesiái proventusokról fideliter az egész ecclesia előtt számot nem adtanak rendszerint, de jure az ecclesiát illeti. Azért mi is szolgabíró Ónodi János uram jelenlétében a megnevezett fundust elfoglaljuk, kezünket reája tesszük, és azoknak kezekben bocsátjuk, valakik vagy bérért akarnak benne lakni, vagy ha predicatori raktunk is benne, kötelezzük ezen levelünk erejével arra magunkat, hogy minden háborgások ellen megoltalmazzuk minden impeditorok ellen, hogy ha pedig azon örökség után találatnának külső apertinensek, azokat ezen örökséghez hozzája foglalhassuk, és ha valaki ezen Popa Nicola uram maradékiban valaki azon papi részére alkalmas lenne az ecclesiának hiteles contentumot tevén, a megírt funduson építettett házban be szállhasson, melynek elhitelére adjuk mi is az mi levelünket, az mi igaz hitünk szerént pro futura cautela, anno, die mense loque, ut in praemissis. V.-Hunyad.

Correcta per eosdem

Markutsán György mpr.

Karátson Péter mpr.

Arbanás Mihály mpr.

Ónodi János mpr.
hűtös szolgabíró.

Per Furco notarium
Hunyadiensem mpr.

Hogy ezen copia a maga valóságos originalitásából íratódott legyen, minden hozzáadás vagy kivétel nélkül, ezennel bizonyítunk. Hunyadon junii 1-ő napján.

Pertált János sk.
hűtös assessor.

Butsi Mihály sk.
hűtös assessor.

Megjobbíttatott mű általunk ezen szóban *esperest*.

(Hiteles másolat.)

Közli: **Muntean Miklós.**

Déva várasának difficultási, melyek az megorvosoltatásra szükségesén kívántatók. 1717.

Ez mostani bajos időben, míg Istenünk rajtunk fenntartja praeficiáljon az úr ő kegyelme egy embere, kitől az egész város dependeáljon, az pedig legyen város tetszéséből is alább megírandó ecclesiánk és városunk javára, ki is az úr ő kegyelme tetszéséből annuatim változzék. A ki lészen penig, annak adjutánsa legyen:

I. Az újvársi hadnagy szolgabíráival.

Válasz: Kapitány tetszéséből legyen.

II. Egy nemes vársi szolgabíró, kinek is adjutánsa legyen az ő vársiai közül egy persona.

Válasz: Kapitány tetszéséből legyen.

Azon praeficiált ember vársi kapitánynak hivatassék, kinek kinek legyenek az nemesség és újvársiak részéről hat esküdt bírái, kik is edgyező akaratból az ecclesiái s vársi dolgokat, defectusokat dirigálják, folytassák Isten s a jó igazság regulája szerint.

Válasz: Méltó kívánság, melyet e szerint kell rendelni.

I. Az vársiakat szedjük jó regestomba, kik is tized számra reparáltassanak, minden tizednek lévén egy-egy tizedesse.

Válasz: Méltó kívánság, melyet ez szerint kell megtartani.

2. Az jövevény gyülevész ráczok, maguk közül rendeljenek bírót, az hajósok is maguk közül bírót, kik dependeáljanak az vársi kapitánytól is, az kik penig nem akarnának, menjenek ki innét, senki szállást olyannak sub poena flor. 12 ne adjon.

Válasz: Vagy az várbeli commendánsnak vagy az itt való kapitánynak parancsoltassanak urak ő kegyelmek az gyűléssel az ilyen szófogadatlan hajósok és ráczok felől, kik is az magyar tisztől semmiképpen dependeálni nem akarnak.

3. Az ő felsége magazinumi szolgálatját folytassa egyiránt, kik Déván akarnak lakni cselédjökkel együtt, mert az labancz hajdúk labanczságra, hajós hajósságra vészen fizetést; de cselédjök város határával, piaczával, erdejével, vizével, malmával él.

Válasz: Ut supra.

4. Váras vámszedésére az kapitány esküdteivel rendeljen és eskessen bizonyos két személyt, mely fiscusból az aprólékos, szükséges erogatiókat folytathassák, eddig is a memoria [szerint] sem fiscusé, sem udvarbíráké nem lévén az vásárvám, azon két személy vigyázzon az mészárosokra, igaz fontokkal mérjenek és az limitatió felül ne adják. Ugy az csizmadiákra is szék-mesterrel együtt. Mérő vékát, singeket etc. ezektől vegyenek az adók és vevők, ezekért való taxát vevén, kik hitesek lévén mind perceptumiról, erogatumiról, az mikor az kapitány esküdteivel kívánja, számot adjonak.

Válasz: Ezen dologról az méltóságos guberniumot kell megtalálni, mivel eddig az város bírása szedte, most pediglen az udvar-

bíró szedeti, az elébbi udvarbírák is fide mediante referálják, hogy az város bírái szedték. Az articulus szerint procedáljanak az vice-tisztek.

5. Télre, tavaszra szőlőkarók és szőlőtők őrzésére pásztorok rendeltessenek az hegyekre, úgy erdőkerülők nyárban búza, gabona és kukurucz-pásztorok, tehén csorda, disznó, borjupásztorok állításának az kapitány és esküdtei által tavaszonként, kiknek rendelt fizetéseket, ha ki meg nem adná, előadván azon személy coram hivattassék és ha úgy kívántatik kapitány esküdteivel végképen igazítsa; ha az pásztorok szánt-szándékos vétkek, fizessék gazda kárát, ha nem tehát az gazda fizessen meg az szolgának de facto vel post admonitionem, ad octavum, másként az tiszt exequálja cum poena flor.

Válasz: Az udvarbíró viceivel provideálja, úgy hogy az város kárt ne vailjon, különben ha kárt vall, tartozzék viceivel és város bíraival azon kárvallott embernek megfizettetni.

6. Az nemesség egymás között való izetlenkedés eltávoztatására aprólékos kárai felett ad flor. 25 perelhessenek egymással kapitány székin és azon causa addig az summáig ott is decidáltassék executioban vétessék cum poena flor. 25 az refractariusokon.

Válasz: Confirmatur.

7. Pap, mester fizetését, a ki nem adná és cavillálna, egyszer-kétszer eljárván az egyházfiak, a tiszt minden halogatás nélkül vétesse executioban ehhez adjungálván az kiknél vagyon az ecclesia pénze is cum poena flor 6 toties quoties

Válasz: Méltó kívánság, ehhez tartsák magokat.

8. Az váraasi magasinumi és egyéb közönséges szolgálatból szolgaságának praetextusa alatt ki ne vonhassa magát sub poena flor. 1 toties quoties.

Válasz: Méltó kívánság.

9. Az szolgabírák, tizedesek szolgálattól legyenek immunisok, de az szolgálat kihajtás rendiben ha vagy datumot vészen, vagy kedvez, vagy maga usussára fordít valakit (melyre kapitány uramnak igen szorgalmatos vigyázása légyen) comperta rei veritate exigáljon poenat irremissibiliter flor. 12.

Válasz: Confirmatur.

10. Az ecclesiái dolgok iránt exigálandó poena ecclesiájé legyen curator úr kezéhez adván az politiai defectusok iránt való poenának regestomat és fiscalis ládát tartván, oda gyűjtessék kapitány úr kezéhez egy esküdt által és városi szükséges erogatiókra fordíttassék.

Válasz: Méltó kívánság.

11. Az úr ő kegyelme adjunctussival discutiáljon és finaliter delibéraljon. Az kik jobbágyas nemes emberek, úgy hogy odaki az vármegye-rovatalban is vannak jobbágyi; kikkel az vármegye onussát is supportálja, itt az várasan is vannak vagy selléri is, kikkel az városi onust is supportáltatják, az olyanok magok curiájoktól, házok-

tól (holott magok laknak) menjenek-e úgy az várai közönséges és magasinumi szolgálatra, mint akár mely egyházi és várai nemes rend?

12. Az mely possessoroknak itt curiájok vagyon ugyan, de magok itt nem laknak, házaknál lakót fizetésért tartanak, jobbágyok is az városon nincsen, mikor vagy szolgálat, vagy egyéb contributio olyan rendű personák házaira kerül és az lakó vagy praestálni nem akarja, vagy szolgája, az olyanokkal mi tévő legyen az kapitány, mert ki-ki földének, szöleinek fructusát, házának bérét annuatim veszi és kívánja, az szolgálat pedig mellette, hogy csak elmenjen és az várai sok expensák és onusok, igazságnak sem mi, kik itt evezünk, sem az egyházi nemesség, sem várai rend nem tartjuk, ezek ellen micsoda modalitás legyen, kegyelmes úr deliberáljon és deliberáltasson.

Válasz: Az kinek nemes curiája vagyon és sellére vagy jobbágya nincsen itt az városon tartozik-e contribuálni vagy nem, gubernium eleiben való dolog. Az kinek pedig selléri és jobbágyi vadnak, magok curiájától szolgálni nem tartoznak.

13. Az eddig casualiter et fas vel nefas pénz-erogatiók és ez után expendálandók örökségre, értékre personára vagy füstre vetteszenek és szedettessenek-e? Nemine excepto, vagy mi formán kívánjuk, hogy modificáltassék? Az contumaxokon sine ulla exceptione, appellatione, mint vegye meg az kapitány, kegyelmektől törvényt várunk pronuntiálni, melylyel élhessünk.

Válasz: Az eddig valórul vagyon deliberatio, a tisztek, főbíró és vicekapitány uraink Az contumaxokon executione mediante megvehessék

14. Ha mikor postaló adás kívántatik, ebben is micsoda modalitás tartassék, minthogy ez nem székes hely és ha ló, ökör, szekér elvész vagy bénul, kik és mint fizessék, mert hogy csak egy vallja kárát képtelen.

Válasz: Ezen dologról az méltóságos guberniumot kell megtalálni, instáljon generális uramnak ő nagyságának méltóztassék az itt való postamesternek megparancsolni, tartson elegendő postalovat, ne terheltessék evvel is az város.

15. Az generaléra, jövő, járókra elkerülhetetlen erogatumokat, kik és mint supportálják, három négy ember expendálják maguk bonumit, kiken és min kellessék megvenni?

Válasz: Erről is az méltóságos guberniumot kell requirálni, honnan disponál az város könnyebbitésére.

16. Az Déva várai ember, akár nemes, akár ó-várai, akár ujvárai legyen, külső vecturázásra, vagy szolgálatra ne kényszerítettessék.

Válasz: Külső vecturázástól immuniáltassanak.

17. Az utcákra az ganét ne hordják, azzal az város utcáit

ne ocsmánítsák, sub poena fl. 12, melyet is az kapitány, ha kik afféléken conperiáltatnak, rajtok exequáljon.

(Eredetiről.)

Fegyzet: Dr. Fodor András az okmány hátára ezeket írta: »Ezen 1717-beli nehézségeket, melyeket akkor készítettek, midőn VI. Károly által Viscontinak adatott zálogjában, stb.« Valószínű, hogy ez az okmány 1717-ben kelt, mert akkor volt a török-háború s Belgrád ostroma és a tatároknak beütése Máramarosba, s akkor Steinville volt az erdélyi generalis, a ki gyakran tartózkodott Déván s 1720-ban ott is halt meg, de Visconti a dévai donatiót jóval később 1731-ben kapta, mint az erdélyi fiscalis-levéltárban őrzött alábbi okmányok tanúsítják.

1731. máj. 28. Decreta ad comitem Julium Visconti et ad cancellariam aulicam, quibus collatio dominii Déva praefato comiti facta insinuat, expeditioque donationalium ac mandati statutorii demandatur. (I. et II. fasc. 129. U.)

1731. jun. 9. Decretum, quo dominium Déva comiti Julio Visconti collatum, transporendum intimatur (X. fasc. 46. Q.)

1731. dec. 8. Donationales in orig. (X. fasc. 28. E.)

1732. oct. 29. Statutorio-relatoria super statutione dominii Déva comiti Julio Visconti facta. (X. fasc. 28. E.)

Közli: Dr. Szilágyi Sándor.

Hunyadi János arany forintja.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Gróf dr. Kuun Géza elnök megnyitó beszéde az 1897 szept. 30-án tartott közgyűlésen.

Tisztelt közgyűlés!

Egy új évezér immáron megvirradt felettünk s pár év múlva egy új évszáz fog megvirradni. Nagy korszakok záródnak s nyílnak meg. Az idő új dolgokat hoz elő, s bölcsességre tanító meseterünk. A múlt és jövő idők szellemei földünk színe felett tüne mélyszerű ellebbenésekben találkoznak a korszakokat elválasztó mesgyn, némelyek harciban egymással, mások békésen férnek meg egymás mellett, üdvözik egymást az anyagi köszöntéssel: *békesség nektek* s egymással szövetségbe lépnek, javára a jövő kornak. Az évszázak elmúlnak, de nem az évszázak vetései s munkái. A vetések nemcsak megújulnak, s gazdagon teremnek, de megnemesülnek, a munkák nemcsak eredményeképen maradnak meg, de a szellemi élet mozgó erőire is átváltoznak. A korszakok bálványai azonban nem tarthatnak mindörökké, egy jobb korszak eljövételével magas emelvényeikről ledőlnek s aláhullnak az útszéli porba s elporladnak magok is, vagy legalább szabályozó mérték illesztetik reájok s a talaj lassú emelkedése következtében magasságuk jóval csökken.

De van olyan szellemi kincs is a múltból, jól tudjuk, mely úgy öröklődik át a jelenkorra s minden időkre örökön-örökké, hogy fénye egyképen ragyog mindenkor, s ilyen: a hit Istenben, Istennek ajándéka, a lélek gyümölcse. »Ne félj, csak higj»

A letűnő évszázak egymásra gazdag örökséget hagynak. Jaj volna azon korszaknak, mely az örökséget szaporítani nem tudná s kétszeresen jaj annak, mely azt elpazarolná! Egyes részei ez örökségnek, bármilyen gazdag is lett légyen, az újabb korszakban értékökből, fényökből veszíthettek, az elismerés irántok most csekélyebb lehet, mint volt, s értékök idők múltával arra szorítkozhatik, hogy az egésznek valamikor részeit alkották, egykoron valamely nagy alkotásnak szolgáltak. Van olyan része is ez örökségnek, melyben a kortársak valamely nagy kincset véltek bírni, az utódok azonban egy szép álomnak foszladozó aranyszálainál többet mindezekben észrevenni nem tudnak. De hiszen így vagyunk saját életünk különböző korszakainak eszményeivel is. A nemeslelkűek, a nagyok, meg nem szűnnek lelkesedni szívök végső dobbanásáig, csak a tárgy nem mindig ugyanaz, a miért lelkesed-

nek s lelkesedéseknek is más a kifejezése életök tavaszán, az ifjú korban, a nyíló remények színdús virágainak közepette s más az élet delén s megint más annak alkonyán.

Emlékezzünk vissza életünk történetére, éjjel lidérczek, nappal délibábok kísértettek, csillagok hulltak alá, melyekhez balgán sor-sunkat kötöttük, a dagály előbb jött, mint a hogy vártuk, a vihar gyorsabban jött, mint a hogy nekünk látszott, előbb lett árnyék, előbb lett sötétség, mint a hogy véltük. Lelkesedtünk a mulandókért, lelkesedtünk a látszatokért, lelkesedtünk agyrémekért, csalfaképekért és mégis, valljuk be, méltán szerencsénknak tarthatjuk egész életünkre, hogy lelkesedni tudtunk, mert a legmagasztosabb eszmék ragyogása a kétség ködét végre is eloszlatta, a csalkép eltűnt, a látszat helyébe a valóság lépett s lelkesedésünknek immár volt méltó tárgya, melyet rajongó szeretettel ölelhetünk szívünkre. Demokritos szerint a földi élet útjain haladó ember szívében a szeretetnek különböző fényű lángjai égnek; a zavarosabb anyag lángja kevésbbé tiszta fényű, az anyag tisztultával a láng mind fényesebb lesz s a legtisztább fényű láng: a hazának szeretete. A szeretet a lélek gyümölcse, lelkes és lelkesítő. Hogyan lehetne eszményeink, szeretetünk cultusa lelkesedés nélkül? És kérdem, lehetséges-e az eszmények cultusa képzelet nélkül? Ha azt, a mi még nincs, mint létezőt képzelni nem tudjuk, hogyan hevülünk érte és sóvárogjuk eljövetelet?

Ezért nem jól neveli gyermekét az, a ki a gyermeki képzeletnek merész szárnyait lenyesi, vagy meghagyja ugyan, de a képzeletnek táplálékot nem nyújt. Azért adunk s adtak már az ó-kor népei játékot a gyermek kezébe, hogy képzeletének a játékszer táplálék legyen. A múlt év végén, épen karácsony estéjén, Worms közelében Németországban egy gyermekűrt ástak ki, mely tele volt különböző gyermekjátékokkal. E játékszerek hivatva lettek volna, ha a kérlelhetetlen sors másképen rendeli, a korán elköltözött kisdéd képzelőtehetségére fejlesztőleg hatni. Hát a gyermekmesék mire valók, ha nem arra, a mire a gyermekjátékok is, úgy mint a gyermeki képzelet fejlesztésére! Nem jól neveli gyermekét, növendékét az, a ki benne a lelkesedés tüzeit oltogatja!

Képzelet és lelkesedés nélkül nemcsak az élet sívár, pusztá és örömtelen, de az ismeretek megszerzése is oly mértékben, mint a hogy arra szükség van, semmiképen el nem érhető, meg nem valósítható. A lelkesedés kifejezése sem ugyanaz — mondók fen-nebb — az emberi élet különböző korszakaiban. Első kifejezése a rajongás, a remények nyíló virágainak közepette, későbbi kifejezése a cselekvés az élet delén, az eszmék megvalósítására való törekvés a munka izgalmai közt s fáradalmai árán, életünk önként való feláldozása érte; végül az élet alkonyán, a mikor már csak az emlék halovány virágai, az emlények virítanak, a hő vágy, a

buzgó imádság, a szívből jövő áldás azokra, kik a haza javának előmozdítói, az emberiség jóltevői' a végig kitartott lelkesedésnek utolsó fellobbanása.

Igenis hisszük és valljuk a haladás alapelvét az emberiség történetében, de azt hinni, hogy az a haladás a tökéletesség felé, melyet az emberi nem az évszázadoknak a beláthatlan végtelenségbe vezető útján tesz, többé meg nem zavartatik, szakadatlan hinni, hogy nincs hátrálás, visszahanyatlás, csak haladás és végül azt hinni, hogy valamennyi nemzet a gondviselészerű úton előbbre jut: nagy tévedés, mely ha egy korszakot vagy egy egész nemzetet hatalmába ejt, könnyen végzetszerűnek bizonyulhat. Ha a múlt időkre figyelmeztünk, vajjon azok hiteles okmányai ilyen zavartalan tartós haladásról tesznek-e tanúbizonyságot? Nézzük csak figyelmesen, a kérdés megérdemli, s azt látjuk, hogy semmiképen nem. A növény növekedése sem egyenes, hanem spirális vonalban történik. Hol volnánk most, ha az emberi nem haladásában szakadatlanul az egyenes utat követhette volna! Hol volna hazánk a mohi, mohácsi csaták, a török hódoltság, az elnemzettelenedés korszaka, a belvillongások nélkül! A haladáshoz nem elég, hogy év évhez, évszáz évszázhoz rakodjék, mint az épületkövek, hanem ahhoz feltételek kívántatnak, szigorúan megtartandók, melyeknek felsorolása e helyen, messze ragadna el célomtól. Azonban egy párt közülök már is megneveztem s hozzá teszem mint egyikét a legfontosabbaknak: a semmi fáradtságtól vissza nem riadó munkát s a munkára önként való közreműködését a munkaerőknek, tehát az egész nemzet egyetemének, a munka különböző terein s mert az együttes munka sikeres nem lehet a földolgozókban való megegyezés nélkül, a földolgozókban való megegyezést, melynek egyik alapvonása: komolyan venni a komoly dolgokat, s a magasztos célok tiszteletben tartása. Mindezekhez hozzá teszek még egy gyakran említett feltételt, a mely itt szó nélkül nem hagyható, az oly gyakran hiányzó kitartást a munkában, a lelkesedésben, áldozatkészségben. Ezeket a feltételeket kell nekünk is szem előtt tartanunk, szigorúan teljesítenünk, ha az előre haladó népek közé akarunk tartozni és ha megszűnnénk méltó okkal azok közé számíttatni, ne ámítsuk magunkat, hiában volna ősi dicsőségre hivatkoznunk s mondanunk: *alios vidimus ventos*, bizony felettébb nagy veszélyben forognánk még a szélcsend s a béke idején is, hát még a viharban! S annál nagyobb, mert a főbaj nem is kívülről zúdulna reánk, hanem az saját magunkban rejlenék. Örökdjünk hát, vigyázzunk, a míg nem késő, siessünk a feltételeknek eleget tenni s ha így teszünk, sem az új éveze, sem az új évszáz aggodalmakra méltó ok nem lehet. Komolyodik az idők arculata mind inkább s az öregek közüllünk bizonyára, ha visszagondolnak fiatalkoruk éveire, annak a mostaninál nyájásabb arculatára fognak visszaemlékezni s ezt nemcsak a fiatalkor derűje

tette s magyarázza meg; könnyebb volt az élet s könnyebb az életről való felfogás, mint az mai nap. Vegyük hát megfelelően korunk szelleméhez komolyan feladataink kérdését s ne féljünk attól, hogy ezzel talán az élet sугárfényét, saját lelkületünk derűjét magunktól száműzzük. Ellenkezőleg, hiszen az ellentétek, ha egymás mellé helyeztetnek, még jobban kitetszenek.

Vegyük mi is komolyan és a legkomolyabban hazánk iránt való kötelességeink teljesítését. A haza béke idején munkás kezeket igényel, fel tehát a komoly munkára; ki-ki, a mint neki az istenek adták, működjék tőle telhetőleg a munkakörök bármelyikében, (közönbös, hogy melyikében) teljesítve a mit tőle várnak s ha lehet, még annál többet nyújtva. Félre a renyhe szemlélővel s azokkal, kik odáig sulyedtek, hogy a komoly munkát, a nemes lelkesedést kicsinylik, sőt gyalázzák!

Megyénk iránt való kötelességét kellő mértékben az teljesíti, a ki művelődési intézeteit s ezek közt történelmi és régészeti társulatunk ügyét egész odaadással, céljaira közreműködve, azokat előmozdítva, azoknak áldozatokat hozva, az áldozatokban nem lankadva, melegen felkarolja, s nem éri be azzal, hogy egyszer már tett valamit érdekében, hanem alkalomadtával s az alkalmat keresve és felidézve mindig kész érette tenni s áldozni. Csak imént jelent meg társulatunk évkönyveinek nyolczadik kötete és az abban megjelent névsorából az alapítóknak azt látjuk, hogy megyénknek jelenleg is virágzó ősrégi családjai közül néhányan az említett névsorból hiányoznak, bizonyára nem azért, mintha az illetők az alapítás dicsőségében résztvenni nem akarnának, hanem azért, mert azt hitték, hogy teendő alapítványaikkal még várhatnak s majd azokra is sor kerül, vagy az is lehet, hogy felszólítást vártak részünkről. Sietünk kinyilatkoztatni, hogy társulatunknak feletébb nagy szüksége van arra, hogy az érdekében tett alapítványok minél előbb s minél inkább gyarapodjanak, mert fenmaradásának és tartós munkásságának legbiztosabb alapját a részére tett alapítványok alkotják. Közönbös senki többé a művelt osztályból társulatunk iránt nem lehet s a nem közönbös, érdeklődésének jeleit is adja. Gondolják meg ősrégi családjaik utódjai és gyakran forgassák elméjökben az áldozatokat, melyeket dicső emlékü őseik a hazának hoztak. Ha tanács kellett, készen voltak vele, ha munka kellett, nem késedelmeztek s azt örömmel vállalták fel a *nobile officium*-ok idejében; ha pénz kellett, ki-ki tehetsége szerint adott, az önadóztatás idejében, ha vér kellett, vértet bőven ontották a honvédelem dicsó harcaiban s hagytak utódaikra földbirtokot, szép nevet, jeles példát. Hagytak földbirtokot, mondom, mert a ki a hazai földért él és hal, az ha másért nem, már az iránta való ragaszkodásból sem fogja sajátját könnyelműen idegen kezekre juttatni, elpazarolni. Az ősi hagyaték egyik jelentékeny része a jeles példa. E példa buzdítsa mindazokat, megyénk

vagyonos ősi családjaiból, a kik még nem tettek alapítványt társulatunk részére, hogy alapítványukat nekünk sürgősen bejelenteni szíveskedjenek. Bizodalmasan s azon édes reményben intézzük szavunkat ez alkalomból hozzájuk, hogy kérő szavunk, melyet bizonyára semmi önző cél nem mondat velünk, nálok meghallgatásra fog találni, sőt azt úgy fogják venni, mint egy felszólítást, melyet már régóta vártak, hogy annak majdan szíves örömet tegyenek eleget.

De nemcsak hozzájuk szól felszólításom, hanem megyénk minden művelt lelkű, házafias érzelmű lakosához, a kiket kérve-kérek körülményeikhez képest vagy mint alapítók, vagy mint rendes tagjai társulatunknak, kötelékünkbe belépni, még mindig elég gyér sorainkat szaporítva. Azon közhasznú társulatok élete s felvirágzása iránt érdeklődhetünk csak igazán, melyeknek kötelékében állunk, melyeknek céljaira közreműködünk s az ilyenek iránt való érdeklődés a léleknek nagy és nem múló gyönyörűséget szerez. Az embert ha másokkal nemes célok elérésére társul, valami oly megnyugtató érzés szállja meg, melyet csupán csak a maga érdekeinek élő nem ismer.

Hunyadmegye igen tisztelt hölgyei! A mit a nők akarnak, azt Isten is akarja, tartja az udvarias francia közmondás, a mely kétségtől a női akarat szilárdságára céloz. Kérjük megyénk igen tisztelt hölgyeit ezt a szilárd akaratot társulatunk magasztos céljaira is érvényesíteni: buzdítva azokat, kiknek buzdítás kell, példát adva, a mely példa fényes nyomába mások is lépjenek, mint a hogy azt többen tették a múltban s néhányan még ma is teszik. Felolvasó-üléseinken, melyeket csak egy rövid nyári szünet szakaszt meg, a felolvasók közérdekű értekezéseiknek mily szép jutalmát nyernék, ha azokat oly közönség előtt tarthatnák meg, melyből az azok iránt komolyan érdeklődő hölgykoszorú sem hiányoznék.

Talán vannak olyanok, kik az ilyen üléseket látogató hölgyeket tudakossággal vádolják, de nagyon kérem e vádnak hitelt nem adni, mert ha ez így volna, akkor az egész művelt Európa hölgyei, kik mindenütt nagy számmal látogatják az ilyen felolvasásokat, mind csupa tudakos hölgyek volnának.

És most a tanuló ifjakhoz, jelesen azokhoz, kik a dévai főreáliskola s a szászvárosi »Ev. ref Kun«-tanoda magasabb osztályaiban készítik elő magokat a főiskolák tanfolyamaira, s a dévai tanítóképezde tanulóihoz intézem kérő szavamat s igen komoly intelemet. Vegyék szívökre, vessék elméjükbe az intelmet, hallgassák meg szívesen a kérő szót!

Nagy korszakok záródnak s nyílnak meg, mondtam fentebb; beszédem elején.

Az a korszak, mely ime megnyílik, ép azon időszak, a melyre gróf Teleki József egyik remek akadémiai megnyitó beszédjében még az évszáz közepén célzott s azt az 1848-iki törvények értelmében s következtében már mint bekövetkezettet képzelte. Az időpont előlegezett volt, de jelzése való igaz, mert az új korszakban az egyéni mérleg úgy áll, mint a hogy azt gróf Teleki József felállította s e szavakban kifejezte: ki-ki annyit ér, a mennyit tud s annyit tud, a mennyit érett megfontolás után sajátjává tett. Nem tudom, hogy szószerint idéztem-e, (az eredeti szöveg nem áll előttem) de azt tudom, hogy a modern egyéni érték meghatározása ez volt. Nem azt mondta Teleki gróf, hogy ki-ki annyit ér, a mennyi hasznot tud magának csinálni ismeretei felhasználásával, a mennyire előmeneteles pályát fut meg, hanem azt, hogy *ki-ki annyit ér, a mennyit tud* s ehhez aztán hozzátette a tudás legfőbb ismervének meghatározását Örökre emlékezetes szavak, melyek a habozót, a kételkedőt a helyes útra vezethetik. Ennélfogva nem érhetjük be azzal, a mire önfentartásunkra az életben szükségünk van, illetőleg az erre való ismeretekkel, hanem mélyebben s bővebben kell meritenünk a tudás élő vizeiből, melyek a lélek szomjúságát megelégitik és boldogak, kik az igazságot szomjúhozzák. (Máté 5, 6)

Bármely pályára is készítjük elő magunkat, szép és jeles dolog az *opus supererogativum*, mint a hogy azt a jó cselekedetről a régi keresztény etikusok ép e szóval mondotiák. Igenis szép és üdvös dolog a jóban s a jó érdekében többet tenni, mint a mivel szigorúan tartozunk. A tudományokkal való foglalkozás terén egy ilyen *opus supererogativum*-nak megyénkben a történelem, régiség, néprajz s a természetrajz művelése ajánlkozik leginkább, mind olyan tárgyak, a melyeknek beható megismerésére alakult történelmi és régészeti társulatunk.

Kérve-kérem tehát önöket, kedves ifjak, karolják fel idejekorán az említett ismeretágak művelését s a mint azokban számot tevő sikeres haladást tettek, járuljanak felolvasó-asztalunkhoz, mutassák be kutatásaik, vizsgálataik eredményeit, vigasztaljanak meg társulatunk sorsa felől, lépjenek nyomainkba s azok helyeibe közülünk, a kik az élet nehéz küzdelmeiben kifáradtak. A haladókló harcoss boldog, ha még látja a győzelem zászlóját. Megemésztetnek, mint a füst, a mi napjaink.

Hadd lássuk e győzelmi zászlót mi is, kik a társulatot kezdetétől fogva mostanig minden erőnkkel igyekeztünk felvirágoztatni, hadd lássuk azt az önök kezében fennen lobogva, mielőtt a küzdőtérrel végkép lelépnénk. Ujból is kérem, vegyék szívökre kérő s intő szózatomat, ne hangozzék az el, mint annyi buzdító szó, hasznos intelem szokott elhangzani minálunk.

Társulatunk VIII. Évkönyve érdekes tartalommal jelent meg.

A késedelemért nyújtson némi kárpótlást az e kötetünkben foglaltak tartalma! Igyekezni fogunk ezentúl Évkönyveinket *évenként a közgyűlést megelőzőleg tagjaink kezéhez* juttatni. A múlt évben megyénk székhelyén. a vulkáni és vaskapui szorosban elmondott millenáris beszédekét Téglás Gábor, múzeumunk nagy érdemű igazgatója koszorúba szedve, a folyó év kora tavaszán megjelent évkönyvünkben közzétette s bizonyára e koszorúnak nemcsak a jelenkor olvasói fognak örvideni, hanem kétségen kívül a késő utódok is érdeklél fogják e koszorút szemlélni s az abban foglalt beszédekből magoknak tudomást szerezni arról, hogy őseik a millenáris évet, hogy és miképpen ünnepelték. A mikor rég elhamvadtak azok, a kik e beszédekét mondották s hallgatták, a hazafiság szent tüze, a mely ez ünnepi beszédekben felgyúlt, még a késő nemzedék szívében is lángolni fog kiolthatatlanul.

A vidéki múzeumokra remélhetőleg jobb kor virrad, melynek előjeleit már is látjuk. A magas közoktatási kormány behatólag foglalkozik azon módokkal, s eszközökkel, melyek az életképes vidéki múzeumok ügyét a tudomány igényeinek s a köz-kivátnatnak megfelelőleg hivatva lesznek előbbre vinni s a kívánt virágzásra fogják vezetni. Legyünk tehát kitartók, mért a rég várt jobb kor, ha szabad az előjelekből következtetnünk, immár közeleg.

A közoktatásügy fenkölt szellemű vezetője, dr. Wlassics Gyula ő nagyméltósága az évi államsegélyt régészeti ásátások eszközzésére, melyben társulatunk rövid megszakítással megalapítása óta részesült, nemcsak a múlt egyesületi évre utalványozta, de azt rendszeresítette is, a mely kegyes intézkedéseért a vallás-és közoktatásügyi miniszter ő excellentiájának itt e helyen közgyűlésünk alkalmából mindnyájunk hálás köszönetét fejezem ki. De a segítséget ne csak mindig erőinken s tehetségeinken kívül, hanem magunkban is keressük. »Segítség magadon és Isten is megsegít« mondja a franczia közmondás. Keressük hát a segítséget legalább némely részben saját társadalmunkban, megyénk közön-ségénél, magunk közreműködésében, azon körben s környezetben, melyben élünk. Megyénk szeretve tisztelt főispánja, Szentkereszty György báró, mióta nálunk igen díszes helyét elfoglalta, társulatunk iránt állandó jóakarátának, támogatásának annyi jelét adta, a hány alkalom volt a jóakarát és támogatás kitüntetésére. Megyénk hatóságai, hálásan ismerjük el, legnagyobb előzékenységgel viseltetnek társulatunk iránt s első választott hivatalnok, Hollaki Arthur alispán, oly szeretetteljes gonddal örököl társulatunk java felett, hogy már is mindnyájunkat a legmelegebb hálára kötelezte. Megyénk tisztelt főszolgabirái úgy az új tagok gyűjtése, a községeknek társulatunk iránt érdeklődésök felébresztése, mint az ujonnan talált leleteknek társulatunk részére való megnyerése körül kiváló érdemeket szereztek magoknak, melyeket jól esik

nekem ma, a mai közgyűlés ünnepi alkalmából, felemlíthetni s mindezekért szíves köszönetünket fejezni ki.

Ily érdeklődés mellett nem hiú remény, dőre képzelet, túlmérsz vágy remélni, hogy megyénk közigazgatása a társulatunk múzeuma számára építendő alkalmas s az igényeknek megfelelő hajlék érdekében minden lehető meg fog tenni, hogy Déva városa ez annyira közhasznú igyekezetet maga részéről a város díszének s közművelődési jelentőségének emelésére támogatásban részesíti, s hogy megyei közönségünk közgyűlésileg fog olyan határozatot hozni, mely a múzeumépületre irányuló hő óhajtást, mely mindnyájunk óhajtása, végre valahára és nem sokára megvalósítja.

Gyorsan épülnek a megyei múzeumok még olyan megyékben is, a hol a régészeti kutatás eddig más törvényhatóságok területeinél jóval csekélyebb eredménnyel jár és mi, Hunyadmegye, a régi emlékekben oly kiválóan gazdag Hunyadmegye, *ebben*, a mi reánk nézve oly kiválóan fontos, hátramaradjunk? Nem, ez nem lehet. Ez a visszamaradás éles ellentétben volna az idők szellemével, megyénk geographiai elhelyezésével, történetével, s a régészet itteni tradícióival. Hogy azonban ez az annyira méltányos óhaj megvalósuljon, a magas tanügyi kormány hathatós támogatására és segélyére felettébb nagy szükség van, a melyet, ismerve a jelenlegi közoktatásügyi ministerium kiváló érdeklődését a vidéki múzeumok iránt, remélünk minél előbb elnyerhetni. A midőn a magas kormány, megyei közigazgatásunk, Déva városa együttesen fogják a múzeum új épületének ügyét kívánt sikerre vezetőleg felkarolni, bizonyára társadalmunk is sietni fog e nagy, szép és üdvös célra meghozni közreműködő munkáját s áldozatát.

Megyénk monographiájának I. kötete minél előbb meg fog jelenni. Későn fogtunk hozzá s egyike a kiválasztott munkatársaknak közbejött betegsége miatt kénytelen volt az elvállalt munkáról lemondani, egy másikat pedig a kérlelhetetlen halál ragadott ki közülünk; s mind ez nagyban hátráltatta a mű idejében való létrejöttét. Ámde a tudományos munkák megjelenésénél nem is a földolog a »mikor«, hanem, hogy arravalók-e? Az ilyen munkáknál gyakran érvényesül a hesiodi mondás, hogy »a félrész több az egésznél.«

Az ilyeneknek nem az hivatásuk, a mi egy alkalmi beszédnek vagy alkalmi ódának, hanem hogy ha a határnapon túl is jelennek meg, akkor is megtartják alkalmi jellegöket. Különbözik nemcsak a mi monographiánk íkésik s várat magára, hanem számos olyan mű, mely a »millenium« alkalmának köszöni létrejöttét, mert szerkesztőik vonakodnak elhamarkodott munkával előállni, hanem olyat akarnak a nagyközönség kezébe adni, a mi

méltó legyen a nagy alkalomhoz. Vajha a mienk is olyannak találhatnánk!

Örömmel hallottam, hogy Déva városa gyűlésén néhány utcának kegyeletos elnevezése iránt indítvány fog tétetni, vagy talán már tétetett is. Ez indítvány értelmében remélem teljesül azon óhajtasom, melynek itt e helyen már is ismételten adtam kifejezést, hogy e város valamelyik piaczat vagy utcáját gr. Kún Kocsárdról neveznék el, a kinek emlékét élete munkái hirdetik s fogják hirdetni mindenkor.

Ez évet sem zárhatjuk le a nélkül, hogy a fájdalom szavát ne hallassuk. Tiszteleti tagjaink egyike Torma Károly, a ki Mommsennek a dáciai epigraphia összeállításánál főmunkatársa volt, az ilosvai castrumot saját költségén ásatta ki, a »limes dacicus«-t északi irányban, és később dél-nyugati irányban kinyomozta, Aquincum felásatása által magának újabb érdemeket szerzett s régészeti tanulmányai közt a hazai történelem s közjog mivelését is ernyedetlen szorgalommal folytatta, e jelese és dísze a hazai tudománynak, oly hön szeretett honától távol, Porto d' Anzióban Róma közelében f.évi márczius elsején megszűnt élni. Mindnyáján élénken emlékezünk azon közgyűlésünkre, melyen Torma Károly a Traján-oszlop faragványaiban látható mozzanatait a nagy császár dáciai hadjáratának a Peutinger-táblán, s illetőleg a jelenlegi tájrajzon erős judiciummal s a helyek és dolgok alapos ismeretének segítségével elhelyezni tudta. Emlékét az elhunynak kegyelettel zárjuk szívünkbe, és érdemeit nemzeti irodalmunk történelme megörökíti. Társulatunk választmánya engem bízott meg e jelesünk felett mondandó emlékbeszéd megtartásával, mely felettébb megtisztelő megbízatásnak és szomorú kötelességnek, ha Isten úgy akarja, a jövő évi közgyűlésen szándékozom megfelelni.

De e halálesettel társulatunk veszteségeinek mértéke nem telt be. Elhullunk mint a fák levelei. Még el sem is hangzott a fájdalom szava Torma Károly elhunya felett s már is egy újabb váratlanul jött gyászseset döbbsentett meg s töltötte be szívünket bánattal, ugyanis f. évi április 12-én hunyt el társulatunk első titkára, Kun Róbert, ki rövid megszakítással hivatalát a múlt év közepéig folytatta. Társulatunknak 1880. évi május 13-ikán tartott első szervező közgyűlése választotta meg titkárának s ettől fogva az ő vállaira nehezedett nagy részben a tovább szervezés, fejlesztés, ügyvitel munkája, s ő intézte a társulat vidéki kirándulásait is.

A társulat nyolcz Évkönyvéből hat jelent meg teljesen az ő szerkesztése alatt, s ez évkönyvek mindegyikét tartalmas értekezésekkel gyarapította, melyek közül legmaradandóbb becsű értekezése »Adalékok a Hóra-lázadás történetéhez« czímen évköny-

veink III. s folytatólag IV. kötetében látott napvilágot. Szépen és találóan mondja róla Téglás Gábor, hogy »úgy az iskolai életben, mint a közélet minden ágában főjellemvonását a kiváló előzékenység, szolgálakészség és szerénység képezé. A hol eszével, tudása fényével tenni, áldozni kellett és lehetett: ott sohasem mérlegelte a neki juttatott szerep sorrendjét, jelentőségét, hanem kivette a maga osztiályrészét a munkából mindenütt.«¹ Társulatunk választmánya Téglás Gábort bízta meg a Kun Róbert felett tartandó emlékbeszéd megírásával.

Ez évi június hó 28-ika egy újabb gyásznapot jegyzett be társulatunk idei évkönyvébe. »Megnyugosznak, kik a munkában elfáradtak.« E napon hunyt el az úrban az erdélyi római catholikusok agg püspöke, Lönhart Ferencz, társulatunk tiszteleti tagja. »Boldogok lesznek — a halottak, kik az urban hálnak meg. Úgy vagyon bizonyára a lélek mondja: Mert megnyugosznak az ő fáradságoktól, és az ő cselekedeteiknek jutalma követi őket.«² Társulatunkat néhány éven át évi száz forint segélyben részesítette. »Örök emlékezetben leszen az igaz.«

Kiváló emberekben hazánknak a folyó évben sok nagy vesztesége volt. E hó 10-én a világhírű tudós Pulszky Ferencz, társulatunk tiszteleti tagja is elköltözött a többiek után. A szabadelvű eszmék, tudomány és művészet terén szerzett elévülhetlen érdemeit nemcsak a hazai Klió, hanem a külföld is méltányolja s fogja méltányolni a késő jövőben is. Szerény társulatunkra nagy dísz árasztott 1883-ik évi közgyűlésünkön való megjelenése, melynek emlékét nemcsak mi, a jelenvoltak ápoljuk híven, de azt társulati annaleseink a jövő számára is megőrzik s megörökítik.

Szokatlan fényt áraszt mai közgyűlésünkre az erdélyi római cath. püspök, Majláth Gusztáv gróf jelenléte. Ő Méltóságát a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« nevében a legmelegebben üdvözlöm, társulatunkat kegyeibe ajánlom s arról bizonyossá teszem, hogy körünkben való megjelenése mindnyájunk közörműve, hő óhajtságunk teljesülése s hogy ennek drága emlékét hálásan őrizzük meg szívünkben. (Élénk éljenzés!)

Üdvözlöm a prágai néprajzi társaság t. képviselőjét, dr. Keller Ottó egyetemi tanárt, Téglás Gábort, mint a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjét, az »Erdélyi Múzeum-Egylet« s a kolozsvári Ferencz József tudomány-egyetem igen tisztelt képviselőit, a hazai tudomány két jelesét: dr. Moldován Gergely és dr. Szádeczky Lajos egyetemi ny. r. tanár urakat, utóbbit úgyis mint a »Magyar Történelmi Társulat« s az »Erdélyi Kárpát-Egyesület«

¹ A »Hunyad« 1897 ápr. 17-iki 16-ik számában közölt necrologjában.

² János *Jelenésekről* írt könyve XIV. r. 13. versében.

képviselőjét, hasonlóképen igen szívesen üdvözlöm az »Alsófehérmegyei történeti, régészeti és természettudományi egyesület« igen tisztelt képviselőjét, dr. Kórody Péter tanár urat. A régészet és történelem egyik kiváló munkásának, főtisztelendő Kovács Ferencz apátplébánosnak, a ki mai közgyűlésünket a távolból melegen üdvözli, hivatalos kötelességei miatt való elmaradását élenken sajnáljuk.

Fogadják mindazok, kik megjelenésökkal társulatunk iránt való érdeklődésöknek jelét adták, szíves üdvözetemet.

Ezzel a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« ez idei XVIII-ik közgyűlését megnyitottnak nyilvánítom.

Római mécset Várhelyről.

Emlékezés Kun Róbertre.

Irta és felolvasta a társulat 1898 ápr. 27-iki választmányi ülésén

Téglás Gábor.

Alig egy év előtt, 1897 április 12-én ragadta el körünk-
ből mindnyájunk megdöbbenésére férfikorának teljességében, tudomán-
yos tevékenységének reményteljes lendületében Kun Róbert
szeretett kartársunkat, társulatunk első titkárát a kérlelhetetlen halál.

Nekem, kit a család után tán legérzékenyeb-
ben sújtott e váratlan gyász eset jutott a szomorú kötelesség itt, a mélyen tisztelt társulat körében is méltatni azokat a szolgálato-
kat és érdeme-
ket, melyekért alig gyászolhatják vala-
hol méltóbban és őszintébben őt, mint épen itt, a hova rövid életének legne-
mesebb törek-

Kun Róbert.

nehány hasonorsú kartársa e classicus föld történetírójává szegő-
dött? Oh bizony az a lelkes gárda, melynek kiképzését társula-
tunk érdemétől minősíti már is az elfogulatlan közvélemény s mely-
nek nem utolsó jelentőségű búvárlatairól társulatunknak idáig meg-
jelent nyolcz *Evkönyve* is örök tanúságul szolgálhat, Kun Róbert-
ben egyik nagyérdemű s az utókornál bizonyára még inkább méltá-
nyalandó tagját gyászolja!

Mert Kun Róbert a kezdet legelején, mindjárt akkor szegő-
dött társulatunk zászlajához, a mikor szinte fitymáló mosolylyal

vései, hazafiúi és culturalis tevé-
kenységének legtiszteltre-
méltóbb meg-
nyilatkozásai fűzik halála napjáig a meg-
boldogultat. Avagy Hunyad-
megye nagy nemzeti hagyo-
mányainak va-
rázsereje nem itt bővölte-e el az ő lelkét is annyira: hogy bokros hivatali elfoglaltatása, súlyos életgond-
jai daczára, mint

fogadta még a megyei közönség nagy része is a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« eszméjét. Akkor áldozta ő életerejét, idejének legjavát a társulat titkári teendőinek, a mikor nemcsak az anyagi jutalom, de még a hírnév vagy elismerés lehetősége sem igen kecsegtethet a vállalkozókat, s a mikor a rendszer szervezési fáradságokon felül még a gúnyolódó előítéletek szüntelen váltakozó gáncsvetéseivel is harczot kellett vívnia. S hogy társulatunk aránylag oly hamar diadalmaskodhatott az alakulási akadályokon, azért az elnökség kitartó, lelkes fáradozásai mellett Kun Róbert szerencsés alkalmazkodási képességének, rendíthetetlen szívósságának és kitartó fáradozásainak tartozunk legnagyobb elismeréssel.

Pedig Kun Róbert jó formán meg sem meglepett vala Déva társadalmában, hova csak 1878 szeptemberében vezeté szerencsés végzete, a mikor dr. Sólyom Fekete Ferencz a »Hunyad« 1879. évi 31. számában »Derítsük fel multunkat és mentsük meg emlékeit« cím alatt kibocsátott szózatával az 1879 nov. 16-iki értekezletet s azzal megyénk mai büszkeségét: a történelmi és régészeti társulatot életre hívta.

Kun Róbert rokonszenves egyénisége, mívelt modora azonban egy rövid esztendő alatt már úgy meghódította városunk és megyénk előkelőségét: hogy a legtypicusabb megyei alakok egyike, feledhetetlen emlékü báró Jósika Géza ajánlatára mindjárt az említett előértekezleten egyhangulag jegyzővé választottuk. Növelte ezt a bizalmat az 1879—80 telén folytatott szervezési tanácskozásokon tanúsított erélye, szolgálatkészsége, sokoldalú alkalmazhatósága. Ilyenformán az 1880 május 13-án bekövetkező első rendes tisztújításnál az alakuló közgyűlés tagjai már nem pusztán jó reménység fejében, hanem egyenesen jó szolgálatai elismerésül őt tüntethették ki legfontosabb tisztii állásunkkal: a titkársággal.

És a Kun Róbertnél szerencsésebb választást akkoriban képzelni se lehetett. Kiváló szónoki képessége, világlátottsága, nyelvismeretei és mindenekfelett ritka alkalmazkodási elasticitása úgy szólva praedestinalták erre az akkoriban talán a mainál is jelentősebb megbízatásra. S az első évek sokoldalu mozgalmai, ritka szép sikerei ezt a várakozást Kun Róberttel szemben fényesen igazolták is.

Az 1880. évi nov. 3-án Torma Zsófia emlékezetes felolvasásával és König (ma Király) Pál előadásával megindított s hónap-ról-hónapra tanuságosabb szakülések szervezése, a társulati tagok buzdításával, gyűjtésével, az idegen társulatok csereviszonyának megindításával, a tudományos vállalatokkal szemben némileg tartózkodó kapcsolatos, sűrű levelezések, tárgyalások szerencsés eredményei mind az ő szervező tehetségét, diplomatiiai tapintatát és erélyét dicsérik. Nemcsak Déva közönségét, mely utóljára is legközvetlenebbül kapcsolódott a zsenge társulathoz, s abban híré-

nek, közművelődésének hatalmas emeltyűjét nyerte, hanem a központok egyoldalú emelkedésével nem mindig harmonizáló vidéket is akkora érdeklődésre és áldozatkészségre tudta Kun Róbert hangolni, a minőre egyhamar kilátásunk sem igen lehet. Mert Kun Róbert gr. Kuun Géza, dr. Sólyom Fekete Ferencz elnökeink, valamint a megye fejeinek: Pogány György, Barcsay Kálmán neveinek, tekintélyének érvényesítésével Hunyadmegye minden jelentékenyebb pontját mozgásba tudta hozni, s városaink versengve fogadták kebelökbe vándorgyűléseinket s a mai napság hangoztatott »*University extension*«-nal egyenértékű ismeretterjesztő előadásait minden különösebb hírlelési előkészület nélkül megyeszerte megtudták akkoriban valósítani

Igy kezdődtek 1881 szept. 29 én Dédácson, Kuun Irma grófnő Fáy Béláné meghívására tartott nagyhatású Kazinczy ünnepélylyel ezek a vándor-előadások. 1881 okt. 1-én már Hátszeg közönségét részelteté társulatunk egy tartalmas felolvasásban s ugyanott a következő 1882 július 13-án gr. Kuun Géza elnökünk kalauzolása mellett Hátszegvidék régiségtelepeihez s főleg Várhelyre rendezett körútazásunkat újabb előadással fejeztük be 1882 június 25-én Szászváros közönségének meghívására tartottunk felolvasást, majd ugyanazon év aug. 20-án Piskiben, a vasúti tisztviselők derék testülete közé vezeté társulatunkat nagyérdemű elnökünk; október 9-én pedig a rendes felolvasó üléseket néhai Barcsay Sándorné (sz. Rigó Cecília) alapító tagunk kezdeményezésére egy, az egész Déva közönségére kiható estélylyel toldottuk meg. Hát az 1883 május 30-iki örökre emlékezetes közgyűlésünk kiegészítéséül dr. Benndorf Ottó hírneves bécsi egyetemi tanár, Pulszky Ferencz, hunyadvári dr. Arányi Lajos, Hampel József, Szilágyi Sándor jeleseink, Studnitzka Ferencz egyetemi tanár és annyi kitűnőségünk részvételével V.-Hunyadra rendezett nagysikerű kirándulásunk, az Arányi Lajos által 1882 május 29-iki közgyűlésünkön kezdeményezett *Hunyadvári egyesület* érdekében megindított mozgalmak, külön vajdahunyadi kirándulások, az 1883 szept. 23-án Brádra rendezett felolvasó kirándulás, az 1886. év októberében Petrozsényben kiváló sikerrel tartott előadások nagy sikereire ki ne gondolna itt büszke önérzettel vissza?

A társulat híre, tekintélye hirtelen odáig fokozódott, hogy külföldi tudósok keresték velünk az érintkezést, hazai közvéleményünk pedig a vidéki társulatok élén emlegette működésünket. Országos hírű tudósok, mint Fraknói Vilmos, Torma Károly, Pulszky Ferencz, Szilágyi Sándor, Hampel József, Czobor Béla előadásaikkal tisztelték meg közgyűléseinket, sőt 1887 július 25-én az országos »Magyar történelmi társulat« is gr. Széchen Antal elnökével, Torma Károly, Szilágyi Sándor, Szabó Károly, Finály Henrik, Szádeczky Lajos, Csánky Dezső, Boroszký Samu, Márki Sándor, Orbán Balázs és a történetírás annyi más jelesével, társulatunkkal karöltve Déván tartotta meg közgyűlését.

Ez egymagában is kimerítő elfoglaltatás mellett Kun Róbertnek (a ki hegymászásra alig vállalkozott máskor) jutott legtöbb a vidéki kirándulásokból is, amennyiben fel Petrosényig s egészen a Paring csúcsáig ő vezette legtávolabb a szétoszlott közgyűlési tagokat. Még csak a szintén társulatunk s éppen dr. Sólyom Fekete Ferencz alelnökünk kezdeményezésére létesült kenyérmezei diadal-emlék leleplezésénél, 1889 május 29-én láthattuk ekkora tevékenységben. Ettől fogva hirtelen elkedvetlenedés vett rajta erőt s miután az Évkönyv I—V. kötetét szerkesztette, az 1889-iki közgyűlésen felmentését kérve, Mailand Oszkár vette át az 1889/90 és 1890/91. két egyesületi évben a titkárságot s a VI. és VII. Évkönyv szerkesztését.

A »Hunyd« szerkesztősége kötötte-e le annyira idejét és munkásságát, a mint menségül emlegette, s a mint könnyen feltelezhetjük, miután ritka hévvel, majdnem lázas izgalommal fogott a lap vezetéséhez; jelszava lévén: senkit sem bántani, az igazi érdemet méltányolni. Avagy más, előttünk ismeretlenül maradt okok hangolták-e le, ezt kideríteni mai napság már alig lehet, de nem is szükséges. Hisz csak olyan lelkes híve maradt ő társulatunknak ezentúl is és a mit hivatali minőségében nem gyakorolhatott: t. i. a társulat propagálását, gyűléseink szorgalmas regisztrálását annál buzgóbban, készségesebben teljesítette szerkesztői minőségében. Ebbeli túlbuzgóságát a mindent gáncsolni szeretők nem is hagyták észrevétlenül, olyannyira: hogy nem annyira saját jószántából, mint inkább a kifogásolók kedvéért utóbb kénytelen vala, éppen az én biztatásomra, a culturalis rovatok megapasztásával kérlelni meg, úgyszólván lapja érdekében, a kissé sajátságos elégtelenség Molochját.

Mailand Oszkár 1893-iki lemondásával azonban újból feléje irányult a közbizalom. Mekkora buzgósággal ragadta kezébe ismét a titkári tollat; mennyire megpendültnék látszott, hogy régi elemébe juthatott. Az 1881-iki kezdő esztendő gyűlései elevenedtek meg előttünk, s 1893 szeptember 29-én a vajda-hunyadi vándor-gyűlés szervezésében régi erélye, szervező talentuma ismét a maga teljességében felragyogott. Hasonló buzgósággal fogott a megye monographiájából a mohácsi vésztől századunkig reá ruházott fejezet adatainak gyűjtéséhez is. Ki hitte volna, hogy szellemének eme fellobbbanása hirtelen kialvó futó tűzként oly hamar elhamvadjon, s az az életerős férfi, kinek délczeg alakjában 1896 szept. 5-én a vaskapui emlék leleplezésénél tartott beszéde¹ alatt Hát-szegvidék értelmiségével együtt akkora gyönyörűségünk telt, alig néhány hónap múlva az enyészet martaléka lehessen!

Hisz jóformán most érlelődtek gyümölcsözővé azok a tanulmányok, melyekre társulatunk 1884 nyarán a szebeni kiküldetés-

¹ Évkönyvünk VIII. kötete 88—90. lapján.

sel serkentette s melyhez az 1884 október elseji és nov. 5-iki gyűléseinken bemutatott »Adalékok a Hóra lázadás történetéhez« cz. tanulmánya¹ szolgált bevezetésül. Az oknyomozó történetírás segédeszközeivel még alig rendelkezve, csupán a nagyszebeni hadparancsnoksági levéltárat használhatta fel értekezésében; de sem a bécsi, sem a budapesti levéltárakig nem terjeszthette ki akkoriban kutatásait. Ezt a képező alkalmat társulatunk a megyei monographiával juttatá osztályrészéül, a midőn pár év előtt kettőnket a budapesti országos levéltárba útasítva, annak kimeríthetetlen kincsbányája egyszerre feltárult Kun Róbert előtt. Kísérlet gyanánt csak apróbb jegyzeteket és oklevél-kivonatokat készíthetett ott, s a kettős hivatásával járó nagy elfoglaltság és folyvást sokasodó társadalmi megbízatásai miatt kénytelen-kelletlen halogatnia kellett a továbbkutatás határnapját. Csakhogy a végzet könyvében más vala számára beírva s a ki magának még évtizedekre kiható munkanapokat ígérhetett, ritka erős szervezete daczára szárnyaszegett madárként, kétségbeejtő hirtelenséggel 1897 ápr. 12-én d. e. II órákor, élete 56-ik, tanári működése 34-ik évében kiejtő a tollat munkás kezeiből.

*

Kun Róbert született 1842 febr. 24-én Mármaros-Szigeten. Gyermekéveit a regényes visói völgyben Akna-Rahón, Felső-Visón élte át, hol atyja kincstári főerdész volt. Középiskolai tanulmányait M.-Szigeten a piaristák keze alatt kezdte meg s a szatmári főgymnasiumban 1859-ben jeles érettségivel végezte. 1859–61-ben a budapesti tud. egyetem hittani és bölcsészeti facultásának rendes hallgatója vala. 1861–62-ben a szatmári papnöveldében végzett s 1862-ben a püspöki iroda iktatójaként kezdte meg működését. 1862 április 12-én — tehát épen halála napja előtt 35 évvel — nevezte ki az akkori helytartótanács a szatmári gymnasium helyettes tanárává.

Onnan 1866 junius elsején a csehországi csatatérre vonzotta hazafiúi lelkesedése s tábori lelkeszi minőségben szolgálta végig a hadjáratot a szomorú emlékű königgrätzi csatáig. Majd a sebesültekkel Budapestre térvén vissza, az üllői úti kaszárnya járványkórházában alkalmazták, hol példás kötelességtudásával és halálmegvetésével tűnt ki.

A háború befejeztével ismét az iskolaügy szolgálatába lépett, 1866–67-ben a munkácsi algymnasiumnak hitoktatója, majd 1867 októberétől helyettes tanára lett s ettől fogva állandóan a nemzeti művelődés szolgálatában működött.

Munkácsról 1870 szeptemberében az akkor felállított temesvári főreáliskolához, majd decemberben a szatmári kir. cath. főgymnasiumhoz alkalmaztatott helyettes tanárul. 1873 nov. 20-án

¹ Társulatunk III. Évkönyve 33–47. és IV. Évkönyve 40–74. lapján.

nyert, a tanári vizsga letétele után, rendes tanári alkalmazást a történelmi és földrajzi szakra. 1876-ban az egyházi rendből kilépve, nőül vette Császár Victoria úrnőt, s előbb a löcsei áll. fő-reáliskolához s onnan 1878. júl. 31-ről 17,862 sz. miniszteri rendelettel a dévai áll. fő-reáliskolához neveztetett ki.

Dévára érkezése után a tanári kar egyik népszerű, szeretett tagjává nőtte ki magát csakhamar, a kinek szeretetteljes bánás módja az ifjúságnál sem tévesztette el hatását. 1888. ápr. 12-én a tanári kar 25 éves tanári jubileumát ünnepelte, mely alkalommal a szülők és tanulók rokonszenve is sok alakban megnyilatkozott.

A tanári kar ünnepi szónokául őt tekinté mindenki. Nyilvános ünnepélyeinken mekkora tanúsággal, élvezettel hallgatta mindenki az ő jól átgondolt eszmegazdag beszédeit. A koronázási ünnepélyek jelentőségét az ő ékesszólása, tanuságos historiai fejtegetései messzi túl emelték az iskolai ünnepélyek szokásos színvonalán. E szép beszédek közül meg is jelent egy az 1878–79. évi »Értesítő«-ben ő Felsege koronázási jubileuma alkalmából; a millenáris iskolai ünnepélyen tartott beszéde pedig az 1895–96. évi Értesítőben és a »Hunyadmegyei tört. és rég. társulat« VIII. Évkönyvében.

Az iskolai kirándulásoknak fáradhatatlan kalauzát, magyarázóját tiszteltük benne. Az ő közreműködésével sikerült reáliskolánkban a tanulmányi kirándulásokat a dr. Wlassics Gyula miniszterünk által legújában megjelölt irányban és szellemben már akkor meghonosítani, a mikor arra sem a ministeriumban, sem a sajtóban nem gondoltak. A kenyérmezei csataemlékhez, a vajdahunyadi várhoz, a vulkáni hágóhoz, Petrosénybe, a Cseta-ye-barlanghoz, a Szurdukba és Maros-Ujvárra rendezett iskolai kirándulásainkon olykor 100–150 főnyi tanuló sereget okosan fegyelmezni és hasznos tanításokkal elfoglalni, üdvösen szórakoztatni akkora kiartatással alig lett volna bárki más képes. Hát a tavalyi országos tornaverseny nehéz fáradalmait nem ő, a tanári-kar seniora vállalta-e magára, napestig ott örködvé, fáradozva ifjaink között, csakhogy azokat megkímélhessük a rendkívüli megerőltetések és nélkülözések hátrányaitól. Hány fiatal tanár emlégeti ma is csodálkozva, hogy Kun Róbert koránál, a szolgálati elsőbbségénél, tanultságánál fogva előkelő tanár a legkeményebb fekhelyet választotta kieszakarva, csakhogy álmatlanul örködhessék a kimerült fiúk egészsége felett.

Ez évre, 1898-ra tervezgettük magunk között 35 éves jubileumát, biztosra véve mindannyian, hogy a 40 és több éves szolgálati ünnepélyeket is megérnie engedi a Gondviselés. Hisz a testi épység, edzettség mintaképeül tekintette őt mindenki s 19 évi együttműködése alatt összesen 19 órai helyettesítést is alig igényelt. Nem olyan porcellán szervezetű elkenyeztetett teremtes ő — szeretete mondogatni — mint a modern civilisatio satnya

nemzedéke. Hisz a halál is úgyszólván álmában lophatta meg s az ő vasegészsége, erőtől duzzadó szervezete méltán nagy jövővel kecsegtethetné környezetét. És ime »a múlt héten — olvassuk lapja 1897 ápr. 17-iki 16 ik számában — valamely erősebb hűlés döntötte ágyba; de hogy bajára nagy súlyt nem fektetett, abból is látszik, hogy orvoshoz csak több nap múlva folyamodott. Azonközben baja nagyobb mérvű és rendetlen lefolyású tüdőgyuladássá fejlődött; de még halála napján is beszélgetett, levelet írt, s valamely köhögési roham oly hirtelen oltotta ki életét, hogy közvetlen környezete is csak akkor vette észre, a mikor halva volt. Pedig egész megjelenésében annyira ép, sokféle elfoglaltatásában annyira tevékeny volt, hogy életeért aggódni senkinek sem jutott eszébe. Általában nem is igen szokott betegeskedni; még lapunk múlt száma szerkesztését is végezte, s csak egy szerkesztői üzenetből vettük tudomásul, hogy ágyban fekvő beteg.«

A temetése óriási részvét mellett folyt le ápr. 14-én szerdán délután. A szeszélyes, változó áprilisi idő daczára akkora gyászoló közönség jelent meg, (képviseltetve lévén a szászvárosi ev. ref. Kun-collegium tanári testülete is) a mekkorát régóta nem láttunk együtt. Ott voltak, élükön a főispánnal, az összes hatóságok fejei és képviselői és gazdagon volt képviselve minden társadalmi osztály. A háznál a gyászszertartást Szóts Sándor ev. ref. lelkész végezte, igen szép beszédben méltatva az elhunytnak érdemeit. Kiemelte, hogy Kun Róbert oly életkorban halt meg, a mely legalkalmasabb a gyümölcsöző munkálkodásra; egyszers mind azonban óva intett, hogy ne az ezutáni működéséhez fűzött remények elvesztést sirassuk, hanem adjunk hálát a Mindenhatónak, hogy neki eddig is erőt és életet adott. Négy óra után indult meg hosszan kigyózó tömött sorokban a gyászmenet, melynek vége a székely utczában volt még, a mikor eleje már a megyeház körül járt. A sírnál Ferenczi Gyula főreáliskolai tanár mondott a koporsó felett mélyen átérzett és átgondolt classicus búcsúztatót »Nem az az élet — úgymond — ha valakinek teste egészséges és nem az a halál, ha vére már nem kering. De halál az, ha a testileg ép ember kiesett a szellemi kapcsolatból, és élet, ha működése tetteiben és emlékekben megörökítve marad.«

*

Ilyen élet mellett csoda-e azután, ha Kun Róbert irodalmi tevékenysége úgyszólván az előtanulmányok niveauján maradt. Hisz »Zarándvármegye követi utasítása 1841-ben¹«, az 1892 szeptember 17 én Brádra rendezett vándorgyűlés egyik alkalmi értekezése »Néplázadás 1817-ben Felső-Nádasdon«, a vajdahunyadi 1893 szeptemberi kiránduláson előadva, s még ezek előtt »Kyss Dániel és

¹ Hetedik Évkönyvünk 51—57. lapján.

Getse Benjamin mult századi családi pere¹ csupán mozaik-részeit, tanulmányi kísérleteit képezik a nagy előszeretettel tervezett megyei monographiának s a rendszeres alapvető historia írástermő esztendeivel magát is, minket is csak halála évében kecsegtetett igazában.

Am a monographia ügye azért nem szünetelt s a nyilvános ságnak soha sem lehet kellő tudomása a körül az izzó gondokról, melyek a miatt Kun Róberttel együtt nem egygyünk agyát éveken át hevítették. Épen azért is tartozom Kun Róbert emlékének, mint ebbeli bizalmasa és munkatársa is azzal a kijelentéssel: hogy az ő súlyos helyzetében tőle többet követelnünk alig lehetett s ha könnyörtelen végzetéről legkisebb sejtelemmel birhat vala, bizonyára összes erőinek megfeszítésével sietni fog legalább az »Erdélyi országgyűlési emlékek«-ból, s a »Történelmi Tár«-ból 1893 óta velem együtt kijegyzett adatokkal beszámolni.

De a ki erőinek birtokában akkora bizalommal tekinthetett a jövőbe, mint a vaseszségű, soha sem betegeskedő s csak a gondviselés szerencsés választottjainál kivételesen mutatkozó ép szervezettel dicsekedhető életerős Kun Róbert, ugyan miért és hogyan érezhette volna a sietés, az idővel való szorgos gazdálkodás szükségét? Hisz az 1897. évi márcziusi ülésen »Közállapotaink a mohácsi vész után« czímmel előadott bevezető értekezésében még a legszebb reménység és hosszú munkásság biztató perspectivája tárult elénk. Ki hitte volna akkor, hogy ezek a biztató kilátások oly hamar szétfoszoljanak, s hogy e mindnyájunk által oly lelkesen megtapsolt értekezéstől alig egy hónap mulva már az erőtől, egészségtől duzzadozó férfi megsemmisülhessen!

De tisztelt társulati választmány, kell-e tovább részleteznem Kun Róbert munkásságának jelentőségét, annak beigazolására: hogy az adott viszonyok között *emberileg többet alkotnia*, munkálnia alig lehetett. A ki nem a lehangelő hézagokat vizsgálgatja csupán, hanem az ő szolgálatainak, munkásságának jelentőségét a maga egészében mérlegeli, a mint én igyekeztem tenni, az előtt bizonyára nem szorúl bővebb igazolásra az a kijelentésem, hogy Kun Róbert váratlan halála nagy veszteséget jelent úgy társulatunkra, mint vármegyénk tudományosságára és közéletére nézve. Mert ha nem adatott is meg neki hazánk első rangú tudományos kitünőségei közé emelkednie, a vidéki íróknál és tudósoknál mindig számot tevő szélesebb látkör, mélyreható elmeél, páratlan igazságérzet, emelkedett szellem és formai ízlés jellemzik minden alkotását. Mind oly tulajdonságok, melyek az ő vasszor

¹ Ugyanott a 91 - 109. lapon. Ugyancsak ez Évkönyvben »Báró Orbán Balázs emlékezete« czímmel olvassuk tőle a székelység lelkes történetudósának sok melegséggel megírt jellemrajzát.

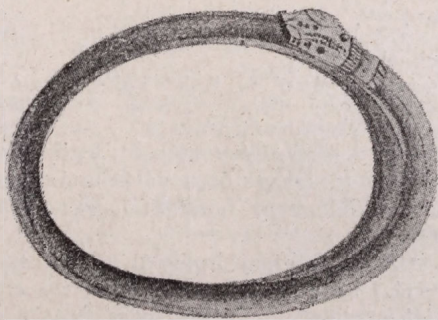
galmával, gyors tanulékonyságával és aestheticailag finom érzékével párosulva hosszabb és nyugodalmasabb életpályán és szerencsebb viszonyok között a babért, sőt a halhatatlanságot is biztosítani szokták.

Kun Róbert is az autodidakták módjára csak lassankint érlelődhetett volna számot tevőbb szaktudóssá. De a méltányos bírálat rövid tudományos próbálkozásának irányából szinte mathematicai bizonyossággal kiszámíthatja azt az emelkedési fokozatot, melyet tartósabb életévek mellett hívatta vala elérnie.

Am a végzet szeszélye és könyörtelensége megtagadta tőle közös vágyaink, reményeink teljesedését s ő szépen indult, nagy eredményekre jogosító tudományos pályájának zenithjét meg sem közelítve, reménységeink legjavával roskadt az árnyékvilágba. Évkönyveink lapjain azonban emléke élni fog az idők végeiglen s a tova tűnő esztendőök arányában mind jobban méltányolják bizonyára utódaink is érdemeinek, szolgálatainak jelentőségét.

Nekünk pedig, kik a közös hivatás és munkásság minden-napi érintkezéseiben ritka jóságának, páratlan szolgálatkészségének bővebb részesei lehetünk és sokoldalú szellemének kincseit oly sokszor bámulhatók, tán némi vigaszul szolgálhat szomorú végzetével szemben az a tudat: hogy épen a mi szeretetünk melegsége fakasztá virágzásra tehetségeit, s a mi társulatunk cultusában jutottak osztályrészül az élet mostohaságainak enyhítésére szolgáló tudományos buvárlatok legtisztább örömei is.

S a midőn Kun Róbertben a közélet önzetlen bajnokát, a mívelődés, hazafiság lelkes apostolát gyászoljuk, a kinek aranykedélyét, szellemes alkalmi beszédeinek nemes zamatát és vidám derűjét társulati kirándulásainkon, a maros németi szép napokon is sokáig nélkülözni fogjuk, abban a biztos hitben adózhatunk emlékezetének, hogy nemcsak mi, tevékenységének osztály észesei és szemtanúi, de a kik ez Évkönyveket forgatják nagy idők múltán is osztozni fognak bánatunkban, s Kun Róbert írói érdemeit, titkári szolgálatait áldani fogják ebben a körben mindörökké!

Arany karperecz Várhelyről.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ

A társulati ülések krónikája

1896 nov. 4-ikétől 1898 okt. 26-ig

I.

Az 1896 május 25-iki millenaris közgyűlés óta a nyári szünet után nov. 4-én tartott r. választmányi ülésen dr. Sólyom Fekete Ferencz elnöklete alatt

jelen voltak: br. Jósika Lajos, Kolumbán Samu, László Zsigmond, Pogány György, Szöüllőssy Lajos, Téglás Gábor. Jegyző Fogolyán Sándor.

Kun Róbert titkár megrongált egészségi állapotára és nagymérvű elfoglaltságára való tekintettel lemondván, lemondását a választmány elfogadja s a titkári teendők vezetésével, ezek között kivált a már sajtó alatt lévő VIII. Évkönyv szerkesztésével Téglás Gábor múzeum-igazgatót bízta meg; a ki egyúttal a múzeum catalogusának elkészítését is magára vállalja.

Téglás Gábor jelenti, hogy Balló Rezső, dévai csendőr-szárnyparancsnok egy a Viszka völgyében talált huszár kardot, Tóth István, építőmester pedig egy a Stiene telkén talált felíratos gerendát és 2 különböző alakokkal ellátott követ ajándékozott társulatunknak, a kiknek a választmány jegyzőkönyvi köszönetet szavaz. Ugyancsak ő jelenti, hogy egy Mária-Terézia korabeli kardot vett a múzeumnak 5 frtért.

Elnök bejelenti, hogy a b. e. gr. Kun Kocsárd hagyatékából ránk maradt felírástos köveket Gáspár József, az algyógyi földműves-iskola igazgatója díjmentesen beszállította, s itt a törvényszék udvarán állíttatta fel, miután a múzeumban nincs elég hely ezek befogadására.

A decz. hó 2-án tartott r. választmányi ülésen dr. Sólyom Fekete Ferencz elnököl.

Jelen voltak: Biró József, br. Jósika Lajos, László Zsigmond, Mailand Oszkár, Philippovits István, Pogány György, Réthi Lajos, Szöüllőssy Lajos, Téglás Gábor. Jegyző: Fogolyán Sándor.

A jegyzőkönyv hitelesítése után br. Jósika Lajos indítványára Téglás Gábor, múzeum-igazgatót a választmány megbízta, hogy a vármegye által a kiállításra használt szekrények közül az arra valóbbakat megvegye.

Mailand Oszkár »Néppszichologiai adalékok« cz. felolvasásában néhány vonást ismertet a paraszt oláh nő életéből.

Téglás Gábor jelenti, hogy Petrovics Antal főhadnagy értékes

gyűjteményét társulatunknak ajándékozta, melyért a választmány adományozónak köszönetet szavaz.

Az országos statisztikai hivatal megkeresésére a társulat megbízta Sólyom-Fekete Ferenczet és Téglás Gábort, hogy vármegyénk helységei nevének megállapítására vonatkozólag, a történeti alapot is szemmel tartva, tegyenek előterjesztést.

Az 1897 január hó 13-iki ülésen dr. Sólyom-Fekete Ferencz elnököl.

Jelen voltak: br. Jósika Lajos, Kolumbán Samu, Mailand Oszkár, Pogány György, Rácz Pál, Schuber Mátyás, Szöllőssy Lajos, Téglás Gábor és Téglás Gáborné Jegyző: Fogolyán Sándor.

Elnök örömmel jelentvén, hogy a finn tud. akadémia gróf elnökünket tiszteleti tagsággal tüntette ki, megnyitja az ülést, sikert kívánva a társulat ez évi működéséhez. A választmány elnököt, Pogány Györgyöt és Téglás Gábort felkéri, hogy gróf-elnökünket ez alkalomból a társulat nevében üdvözljék.

Örömdetes tudásúl szolgál, hogy Téglás Gáborné polgári iskolai tanítónő ez évtől kezdődőleg az alapító tagok sorába lépett.

Téglás Gábor a készülő megyei monographiából a Sarmisegestusában székelte dáciai helytartók szolgálati viszonyait ismerteti.

Dr. Sólyom-Fekete Ferencz jelenti, hogy az algyógyi híd alapozási munkálatai közepette egy urnában talált két csont karpereczet és több csont gyöngyöt Farkas Árpád gyógyi kir. járásbíró múzeumunknak ajándékozta, a miért illető jegyk. köszönetet nyer.

Az 1897 febr. hó 3-án tartott választmányi ülésen elnököl Dr. Sólyom-Fekete Ferencz.

Jelen voltak: br. Jósika Lajos, Kolumbán Samu, Mailand Oszkár, Pogány György, Szöllőssy Lajos, Szinte Gábor, Téglás Gábor. A jegyzőkönyvet vezeti Fogolyán Sándor.

Pénztáros előterjesztése után Téglás Gábor jelenti, hogy a millenáris bizottság társulatunknak ajándékozta a kiállításon használt 5 szekrényt és polczokat, s azokat a múzeumban helyeztette el.

Kolumbán Samu bemutatja »Beköltözött és törzsökös családok Lozsádon» cz. dolgozatát, (Lásd e kötet 82 - 88 lapján.) A választmány köszönetet szavaz felolvasónak s Mailand Oszkárral együtt megbízza, hogy a közeli falvakban régibb oklevelek után kutassanak és ethnographiai tanulmányokat tegyenek. Egyúttal elnök indítványára br. Bornemisza Tivadart és gr. Thoroczky Miklóst felkérendőeknek határozza, hogy előbbi a hunyadmegyei birtokosságra, utóbbi a Kendeffy-családra vonatkozó több régi okmányt áttanulmányozás és az Évkönyvben való közölhetés céljából átengedni szíveskedjék. Dr. Sólyom-Fekete Ferencz elnöklete alatt László Ignác, Hajduczki József és Szinte Gábor tagokat a választmány felkéri, hogy a dévai vár kitisztítására vonatkozólag tegyenek előterjesztést.

Az 1897 márczius 10-én tartott választmányi ülést dr. Sólyom-Ferencz elnök vezette.

Jelen voltak: Borostyány Béla, Kolumbán Samu, Kun Róbert, László Zsigmond, Pogány György, Szinte Gábor, Szöllőssy Lajos, Téglás Gábor. Jegyző Fogolyán Sándor.

Elnök megnyitván az ülést dr. Torma Károly tiszteleti tagunk halálát jelenti be. Indítványára a választmány özvegyének és Torma Zsófiának részvétírat küldését határozza.

Kun Róbert felolvassa a bevezető részt megyénk újabbkori történetéhez a készülő monographiából.

Szinte Gábor és Téglás Gábor együttes indítványára a választmány a városi hatóságot megkeresendőnek határozza a lerontott Bethlen-kapunak újból való felállítása tárgyában és Szinte fényképi felvétele s a régi kapu tervrajza a múzeumba helyeztetik.

Téglás Gábor jelenté, hogy a feloszlatott »Hunyadvári egyesület« pecsétjét, íratait és 526 frt 6 kr.-nyi vagyonát Hollaki Arthur alispánnal együtt átvette. A választmány határozata szerint az összeg 600 írtara kiegészítettven »Hunyadvári egyesület-alapítvány« címmel a társulati alaptökéhez fog csatolni, mely összeg kamatainak hová fordítását illetőleg esetről-esetre határoz.

Pénztáros jelentése után a választmány Téglás Gábor ajánlatára Pataky László festőművészt, Alvincz, a Dévai m. kir. áll. főreáliskola »Tanári könyvtára«-t és »Salamon Ferencz« önképzőkörét rendes évdíjas tagokul felveszi és egyúttal meghatalmazza a h. titkárt, hogy a megye területén működő pénzintézeteket, kaszinókat és iskolákat a társulatunkba való belépésre felszólítsa.

Az április 7-én tartott választmányi ülésen dr. Sólyom-Fekete Ferencz elnöklete alatt

jelen voltak: Borostyány Béla, br. Jósika Lajos, Kolumbán Samu, Mailand Oszkár, Pogány György, Schuber Mátyás, Szinte Gábor, Szöllőssy Lajos és Téglás Gábor. Jegyző: Fogolyán Sándor.

Jegyzőkönyv hitelesítése után Téglás Gábor jelenti, hogy gróf elnökünk a Torma Károly feletti emlékbeszéde megtartására vonatkozó kérést teljesíteni ígérte.

Szinte Gábornak a váruddal kitisztításáról szóló jelentését a választmány tudomásul veszi.

Br. Bornemisza Tivadar értesítését, hogy családi levéltárát készséggel bocsátja tanulmányozás céljából a társulat rendelkezésére, a választmány örömmel veszi tudomásul.

A választmány a közgyűlés napjából június 13-ikát tűzven ki, ennek előkészületeivel Téglás Gábor, Mailand Oszkár és Fogolyán Sándor tagokat bízta meg.

Ezután Téglás Gábor tartja meg »Hunyadmegye őstelepeinek vázlatos áttekintése« cz. felolvasását a készülő monographiából.

Elnök jelentése alapján a választmány Téglás Gábor múzeum-igazgatót a Veczellen Popa Niculae telkén talált római

kő-koporsó megvétellel és az ott végzendő ásatások eszközlésével megbízza.

Elnök bejelentvén, hogy Nándor-Vályánál 1623-ból való Ferdinánd-huszasokat és lengyel denárokat találtak, ezek beszerzésére a választmány figyelmét felhívja.

A június 30-án tartott választmányi ülésen gr. Kuun Géza elnöklete alatt

jelen vannak: Borostyány Béla, Hollaki Arthur, br. Jósika Lajos, Klimó Mihály, Mailand Oszkár, Pogány György, dr. Solyom Fekete Ferencz, br. Szentkereszty György, Téglás Gábor és dr. Veress Endre főreáliskolai tanár, mint vendég. A hölgyek közül gr. Kuun Gézáné, Téglás Gáborné. Jegyző: Fogolyán Sándor.

Elnök visszatérve külföldi utazásából, meleg szavakban emlékeztetve meg Kun Róbert volt titkárunknak múlt ülésünk óta, ápr. 12-én történt haláláról, megnyitja az ülést. A választmány a fölötte tartandó emlékezésére Téglás Gábort kéri fel.

Elnök bejelenti, hogy dr. Wlassics Gyula cultusminister úr társulatunknak eddig évről-évre engedélyezni szokott 500 frt államségélyt (melyet ez évre a helybeli adóhivataltól már fel is vettünk állandósítani kegyeskedett. A köszönő irat megszerkesztésére a választmány Téglás Gábor múzeum igazgatót kéri fel.

A közgyűlés napját a választmány a tanulók országos tornaversenye miatt őszire halasztja, a mikor az a kilátásba helyezett püspöki látogatással kapcsolatba hozható.

Téglás Gábor ajánlatára dr. Veress Endre főreáliskolai tanárt, a választmány rendes évdíjas tagúl felveszi, egyúttal s felkéri, hogy a közgyűlésre megyei vonatkozású történeti értekezést készítsen.

Hollaki Arthur felhíván a választmány figyelmét a vármegyei levéltárnak bekövetkezendő kiselejtezésére, egy szakértő kiküldését indítványozza, a ki ott kutatásokat eszközöljön, s a kiselejtezendő iratokat a társulatnak ajánlja fel. Indítványa elfogadtatván, a választmány Téglás Gábor ajánlatára dr. Veress Endrét bizza meg e munkálat végzésével.

Téglás Gábor jelenti, hogy két Tirnoviczán talált réz-szekerjét vett meg a múzeumnak 8 frtért.

Ugyancsak az ő indítványára és br. Szentkereszty György főispán hozzászólása után dr. Veress Endre tanár megbízást nyer, hogy a megye monographiájának Kun Róbertre esett részét a mohácsi vész idejétől a kiegyezésig megírja és a választmány felkérésére egyszersmind megígéri, hogy a M. Tud. Akadémia megbízásából a nyáron Bécsben és Krakóban teendő levéltári kutatásai közben megyénk történetére is figyelmet fog fordítani.

Dr. Solyom Fekete Ferencz jelenti, hogy a kereskedelemügyi minister úr a kiállítási szekrényekből társulatunknak 10 darabot kegyeskedett küldeni, melyek részben a múzeumban helyeztettek el.

Közygyűlés előtti utolsó választmányi ülését szept. hó 8-án tartotta a társulat.

Jelen voltak: gr. Kuun Géza elnök, Borostyáni Béla, Hollaki Ártur, br. Jósika Lajos, Klimó Mihály. Kolumbán Samu, Mailand Oszkár, Pogány György, Schuber Mátyás, Szinte Gábor, dr. Sölyom-Fekete Ferencz, Szöllössy Lajos, Téglás Gábor, dr. Veress Endre és dr. Keller Ottó prágai német-egyetemi tanár, mint vendég. Jegyző: Fogolyán Sándor.

Elnök üdvözlölvén dr. Keller Ottót a megjelentekkel együtt, az ülést megnyitja és Pogány György indítványára a választmány dr. Keller Ottónak a közgyűlésen való tiszteleti taggá ajánlását határozza.

Pénztáros előterjesztése után dr. Veress Endre a M. Tud. Akadémia megbízásából a nyár folyamán külföldön végzett levéltári kutatásai Hunyad megyére vonatkozó reszleteiről referálván bejelenté, hogy úgy a gyulafehérvári Batthyányi-könyvtár kéziratárában, mint a bécsi udvari és kamarai levéltárakban igen szép számú XVI- XVII. századi történeti adalékokat gyűjtött a megye monographiájához, különösen ennek 1551—53 közti részéhez.

Elnök köszönetét fejezi ki a tanuságos előadásért, Téglás Gábor indítványára pedig a választmány gr. Mailáth Gusztáv, erdélyi püspök úr Ó Excellentiájának megkeresését határozza, hogy dr. Veress Endrének oklevelek lemásolása czéljából a káptalani levéltár átkutatására is engedélyt adni kegyeskedjék.

A választmány br. Jósika Lajost, Hollaki Ártur és Téglás Gábort felkéri, hogy gr. Mailáth Gusztáv, erdélyi püspök úr Ó Excellentiáját a közgyűlésre meghívják.

Szinte Gábor főreáliskolai tanár bejelentvén Budapestre történt áthelyezését, előterjeszti, hogy a várudvar már teljesen ki van takarítva, továbbá, hogy ásatásai közben egy 1848—49-iki időkből való vaslándzsát és tömérdek kő és vas golyót talált. Indítványozza hogy a várba, mint egyikébe a legtypikusabb magyar váraknak egy múzeum állíttassék, a melybe aztán a Bethlen Gábortól 1848-ig terjedő korra vonatkozó emlék-tárgyak volnának gyűjtendőek.

A választmány Téglás Gábor indítványára Szinte Gábornak hálás köszönetet szavaz azért a lelkes odaadó munkásságáért, a melyet társulatunknak úgy szellemi, mint anyagi felvirágoztatása körül mindenkor kifejtett; továbbá kéri őt, hogy a dévai várról írt s a »Hunyad«-ban nemrég megjelent cikksorozatát kiegészítve és fényképekkel ellátva az »Évkönyv« számára dolgozza fel.

Szinte Gábor megköszönve a bizalmat, kijelenti, hogy a kérésnek eleget fog tenni; tagja, sőt választmányi tagja kíván maradni továbbra is a társulatnak s a monographia megírásából is részt kér magának. Kijelentését örömmel veszi tudomásul a választmány.

Elnök előterjesztésére a választmány b e. Rudolf trónörökös emlékezetére Malomvízen a Retyezát alján, Gura Zlatinál felállított emléktábla közeli leleplezési ünnepélyére a társulat képvisel-

tetésére Pogány Károly orszgy. képviselő elnöklete alatt Naláczy Ákos, Bernát Miklós, Inkey Béla, Dáné Károly, Puy László, gr. Thoroczkay Miklós, Hajduczki József, Borostyány Béla és Török Árpád tagokat kéri fel.

Ezzel az elnök az ülést bezárja.

Összeállította **Fogolyán Sándor** segéd-titkár.

II.

A XVIII-ik, évi rendes közgyűlés.

Társulatunk 1897. szept. 30-án csütörtökön d. e. a vármegye-ház dísztermében tartott idei, immár 18-ik évi közgyűlése a szoktnál szebb és ünnepélyesebb volt.

Jelen voltak: dr. Gr. Kuun Géza elnöklete alatt: gr. Majláth Gusztáv erdélyi püspök, dr. Keller Ottó prágai egyetemi tanár és családja, dr. Szádeczky Lajos és dr. Moldován Gergely kolozsvári egyetemi tanárok, dr. Kóródy Péter theologiai tanár, Barcsay Kálmán, Bátori Armin, Bíró József, Boga Károly, Borostyány Béla, Dobay Ferencz, Ferenczi Gyula, Franca Lajos, Hollaki Arthur, Horváth Simon, Issekutz Antal, br. Jósika Lajos, Klimó Mihály, Kolumbán Samu, Kutnyánszky Jenő tanítóképezdei tanár, gr. Kuun István, László Zsigmond, Lázár Árpád, Lázár György, dr. Lengyel József, Mailand Oszkár, Nagy László, Pais Elek, Pogány György, Rácz Pál, dr. Reichenberger Zsigmond, Réthi Lajos, dr. Réthi Gyula, Schuber Mátyás, Sólyom-Fekete Ferencz, Téglás Gábor, Tóth Ferencz, dr. Veress Endre, dr. Veress Sándor, Barcsay Ákosné, Barcsay Kálmánné, Barcsay Róza, Borostyány Béláné, Czákó Károlyné, Hollaky Árhurné, br. Jósika Lajosné, gr. Kuun Gézáné, Mailand Oszkárné, Polereczky Irma, Réthi Margit, Sándor József, Sándor Erzsébet, Sándor Ilona, dr. Szabó Gyuláné, Sólyom-Fekete Marietta, Téglás Gáborné. Számos főreáliskolai és tanítóképezdei növendék. A jegyzőkönyvet vezeti Fogolyán Sándor.

A közgyűlés ünnepélyességét emelte az is, hogy azt a bérmaútján itt tartózkodó Majláth Gusztáv gr. erdélyi püspök is megtisztelte megjelenésével, minek folytán a terem zsúfolásig megtelt városunk és megyénk előkelőségével és örömmel láttuk ott a tanítóképző-intézet s a főreáliskolai felsőbb osztályos növendékeit is. Jelenlétök gr. Kuun Géza elnököt is annyira kellemesen meglepte, hogy lendületes szép megnyitó beszédében (mely egész terjedelmében e kötet 128—138. lapján olvasható) külön kiemelte az ifjúságot, hazafiasságra s a társulat iránti szeretetre buzdítva azt. Nagy hatást keltett beszédének az a része is, melyben megyénk lelkes honleányait és régi magyar családjait szólítá fel alapítvány-tételre s a társulat pártolására. Az elnök erre üdvözli dr. Keller Ottó tanárt, mint a prágai néprajzi társaság, Téglás Gábort, mint a M. Tud. Akadémia, dr. Szádeczky Lajost és dr. Moldován Gergelyt, mint az Erdélyi Múzeum-Egylet, a kolozsvári Ferencz József tud.-egyetem s a Magyar Történelmi Társulat és dr. Kóródy Péter tanárt, mint az Alsó-Fehérmegyei tört. és régészeti társulat képviselőjét, s azzal a közgyűlést megnyitottnak nyilváníja.

A megnyitó beszéd elhangzása után, *Hollaki* Arthur alispán lelkes szavakban tett indítványára a püspök közfelkiáltással a társulat tiszteleti tagjává választatott. Majd *Pogány* György ny. főispán ajánlá dr. *Wlassics* Gyula közoktatásügyi ministert és dr. *Zsilinszky* Mihály államtitkárt, mint kiváló történetírót, a kiket tiszteleti taggá választatásukról táviratban értesített a közgyűlés. Hasonlóan megválasztották még a jelenlevő dr. *Keller* Ottó prágai és dr. *Moldován* Gergely kolozsvári egyetemi tanárt, kinek tudományos érdemeit dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz emelte ki.

Majláth püspök az őt ért kitüntető szíves figyelemért hálás köszönetét nyilvánítva, nem azért fogadja el a kitüntetést — úgy mond — mintha méltó helyet foglalhatna el azok közt, a kik oly kiváló érdemeket szereztek a történeti kutatás terén, hanem azért, mert mindenikünknek, a kinek tehetségében és módjában áll a tudományok művelésével a társadalomnak és hazának használni, legszentebb kötelessége. Ezért kötelességet mulasztana, ha az ellenkezőt tenné. Egy másik ok, a miért társulatunk iránt rokonszевvel viseltetik az, hogy: jóllehet a társulat túlnyomóan római emlékekkel foglalkozik, de sok a magyar emlék is a megyében, melyek ha mindjárt a legcsekélyebb kő is, eszébe juttatják azokat a férfiakat, a kik eszökkel és vérökkel szolgálták a hazát. Kidomborodik ezekből az ő jellemök és buzgalmok, a melyen mi épülhetünk. Mint egyházának papja nem is fél a történeti kutatás eredményétől, sőt inkább buzdít arra, mert hiszen a catholikus egyház ott volt nemzetünk bölcsőjénél, szenvedéseinél, dicsőségénél és mindenütt megtette kötelességét, a hol csak kellett. Hogy tettel is megmutassa lelkesedését társulatunk iránt, kijelenti, hogy az alapító tagok sorába lép. Aztán bocsánatot kér, hogy nem lehet a közgyűlésen tovább is jelen, de nem az érdeklődés hiánya, hanem sürgős hivatalos kötelességek kényszerítik az idő előtti búcsuvételre.

Még egyszer megköszönve elnök és a társulat előzékenységét, a megjelentek lelkes éljenzése között kíséretével V.-Hunyadra utazott.

A püspök lelkes szavai határtalan lelkesedést keltettek és ama kijelentését, hogy (100 frttal) az alapító tagok sorába lép, a közgyűlés nagy örömmel veszi tudásúl.

Ezután az egész tisztikar, letelvén megbízatása, lemond A közgyűlés további vezetésére *Pogány* György ny. főispán korelnököül kéretik fel. *Barcsay* Kálmán orsz. képviselő indítványára a tisztikarba a következők választattak be:

Elnök: gr. *Kunn* Géza, a M. Tud. Akadémia tiszt. tagja; alelnök dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz, kir. törvényszéki elnök; titkár: dr. *Veress* Endre főreáliskolai tanár Déva; segédtitkár: *Fogolyán* Sándor főreálisk. tanár Déva;

főügyész: Lázár György megyei tisztí főügyész Déva; másod-ügyész dr. Réthi Gyula ügyvéd Déva; könyvtáros: Kolumbán Samu áll. tanítókép. tanár Déva; múzeumigazgató: Téglás Gábor áll. főreálisk. igazgató, cz. főigazgató; várbizottsági elnök: Hajduczki József főreálisk. tanár Déva; pénztáros: Szöllősy Lajos nyug. állami tanítókép. tanár. Déva.

A választmány is teljesen felfrissült, kiegészítve a megyei intelligentiából, s teljes névsorát itt közöljük:

Br. Szentkereszt György főispán,¹ Barcsay Béla m. kir. állami anyakönyvi felügyelő, Barcsay Kálmán orsz. képviselő (Kis-Barcsa), Bíró József főispáni titkár, Bartha Lajos ev. ref. esperes (Piski), Boga Károly áll. tanítókép. igazgató, Borostyán Béla főreálisk. tanár, Borostyán Béláné áll. polg. isk. igazgatónő, id. Brády Albert (Brád). ifj. Brády Albert (Brád), id. Buda Imre megyei tisztviselő, Buda Károly főszolgabíró (Petrosény), Buda Ádám (Reau p. Hátszeg), Dobay Károly kir. tanácsos, Fáy Béla (Dédács), dr. Farkas Béla ügyvéd, Fodor Gyula főszolgabíró (Szászváros), Ferenczi Gyula főreálisk. tanár, br. Jósika Lajos (Branyicska), Hollaki Arthur Hunyad-megye alispánja, Horváth Simon kir. ügyész; Klimó Mihály főreálisk. tanár, Krasznay Olivér főszolgabíró (Brád), Lázár Árpád orsz. képviselő (Dobra) ifj. Lázár Farkas főszolgabíró (Kőrösbánya), László Ignácz takarékpénztári igazgató, dr. Lengyel József polgármester, László Zsigmond nyug. áll. tkép. tanár, Mailand Oszkár főreálisk. tanár, Mérő István főreálisk. tanár, Naláczy Akos (Hátszeg), Pietsch Sándor főszolgabíró (Hátszeg), Pietsch Lajos főszámvevő, Pogány György ny. főispán, Pogány Károly orsz. képviselő (Poklisa u. p. Hátszeg), Pais Elek főreálisk. tanár, Rácz Pál zárdafőnök, Réthi Lajos kir. tanácsos, tanfelügyelő. dr. Reichenberger Zsigmond m. kórházi főorvos, K. Sándor József kir. közjegyző, Szöts Sándor ev. ref. lelkész, Schuber Mátyás főreálisk. tanár, Szinte Gábor VIII. ker. főgymn. tanár (Budapest), Téglás Gáborné polgári isk. tanító. Tolnay János kir. törv. bíró, Torma Zsófia régészeti író (Szászváros), Török Árpád főszolgabíró (Puj), Vane Ferencz (Boicza.)

Gr. Kuun Géza elnök a maga és tisztársai nevében köszönetet mondván a megválasztásért, ígéri, hogy úgy ő, mint az egész tisztikar mindig lelken fogja viselni a társulat felvirágoztatása ügyét.

Ezután a felolvasások következtek.

Elsőül *Keller* tanár ismertette német nyelven a székely-földvári reliefen, s a marosnémeti park oltári kövén található kéz-alakú jelvények symbolicus jelentését a Doliehenus Commagenok cultusában, rajzok kíséretében; a mit alapszabályaink értelmében s a gróf elnök úr szíves felkérésére a nagy közönség számára Mailand Oszkár tolmácsolt nyomban magyarul a következő kivonatban:

Dr. Keller Ottó a daciai emlékeken látható kéz-alakú jelvények symbolicus jelentéséről.

A kéz ősidők óta symboluma az istenség mindenhatóságának. Kifejezésre jut ez a költészetben épen úgy, mint a képzőművészetekben. Mint az Isten mindenttudásának, mindenütt való jelenlétének symboluma: a *kéz* különösen a zsidóknál érvényesül. »Isten, e kéz

¹ A mely név után nincs kitéve a lakóhely, az dévai illetőségű.

nagy csodákat tesz. Isten, e kéz az ellenséget széjjelverte. E kézben hatalom, erő, nincs a ki neki ellentállhasson. Kezében van lelke mindennek, a mi él. Kezében van mindaz, a mit a föld termel. Erős e kéz és magasán áll fölöttünk jobbod«, olvashatjuk Jób könyvében.

A »magna manus Jovis«-t, a »Jupiter fulminans« kezét hány-szor említik írók. Horatius az idő kezéről, ökléről beszél, Theodo-tes pedig így dalol: »A végtelen idő mindent meggyengít s keze alá kényszerít.« Az idő keze Shakespeare-nál is előfordul.

A költők kimeríthetetlen gazdagok a kéz hatalmának megének-lésében, de a régi műemlékeken is gyakran találkozunk a sym-bolikus kézzel. Említsük csupán az innsbrucki bronzkezet, a stuttgarti márványkezet s a Babelon, Blanchet által idézett kezét.

A régi classicus műemlékeken is megtaláljuk a symbolicus kezét, s mióta Jahn Ottó a »Gonosz tekintetről« írt művében több ily példát idéz, Becker foglalkozott e tárgygyal kimerítőbben s a következő négyféle symbolicus kezét különböztet meg.

1. A szétterjesztett újjú kéz felemelt karokkal.

Az ily alakú kéz ritkán fordul elő. Becker csak egyet látott s ez a hedderheimi bronzkép, Jovi Dolichenonak van szentelve s Gaius Julius pap áldozatajándéka.

2. A kéz a közép és mutató-újj közt egy fenyőtobozt tart.

3. A kéz mutató és középujja ki van nyújtva, a többi bevonva ez az esküvő és oldó kéz symboluma. A symbolicus kezek mellett előforduló istenségek: Serapis, Sohazim, Dolichenus, Jupiter, a kiknek melléksymbolumaiképen a teknősbéka és tücsök is előfordul.

4. Sokkal nehezebben magyarázható a símán kinyújtott nyugvó kéz, melyet tanulmányunk tárgyává tettünk. De csak két ily kezét találtunk Magyarországon. Egyiket Földváron Székely-Kocsárd mel-lett Mara László birtokán. Egy reliefen fordul ez elő, mely két oroszlánt ábrázol, ezektől jobbra fekszik a lefelé csüngő kéz az alsó kar egy részével, mellette egy szemben álló arcz. E relief nézetem szerint egy római templom maradványa, mert lelőhelyén több római érmet és síma oszlopot is találtak. A két oroszlán hihetőleg a Mithra-cultusra vonatkozik. A kéz itt is a hatalom, erő a szemben álló arcz pedig a bölcsesség és mindenütt való jelenlét symboluma.

A másik kéznek nyomait Maros-Németibe gr. Kuun Géza elnökünknek régi műemlékekben oly gazdag parkjában találtam. A kéz egy római oltárkö felső lapján látszik elmosódva. A kő felső

lapjának közepét a kéz mellett egy teknősbéka foglalja el. Fodor András a kéz helyére handzsárt képzelt, mely tévedés hasonlít Loges »Essais«-ben előforduló azon tévedéshez, hogy ő is egy fogadalmi kezet papi pálczának nézett.

A németii kéz vízszintesen nyugszik az ara szélén s nézetem szerint Dolichenus kéz a keleti istenség atributumaként szereplő symbolum ép úgy, mint a földvári és hedderheimi.

Az oltár egyik oldalán felirat volt. Fodor e felíratot le is írta, de tévesen, a mit összehasonlít egy zalathnai oszlopon talált felírat-tal, mely Bassus pap által, Jupiter Commagenusnak volt szentelve, továbbá egy szintén Zalathnán talált Commagenus Aurelius Marius felíratot feltüntető columna feliratával s végül még egy harmadik felírat-tal is, melyen Commagenus Dolicheno fordul elő, arra a következtetésre jutunk, hogy a németii Jupiter Optimus Matimus Aeternus, a Commagenok Istenének állított fogadalmi oltár és származási helye Micia.

A mi a teknősbékának sajátos jelenlétét illeti, ez állatot többször találtam kapcsolatban fogadalmi kezekkel. Jahnnál a fogadalmi kéz teknőcczel tízszer, gyíkkal egyszer fordul elő. A teknőcznek varázshatalmat tulajdonítottak s mintegy a gonosz szellem távoltartására, elodázása céljából vésték az oltárookra. E tulajdonság magyarázza meg a nyaklánczba amulettként fűzött bronz és drágakő teknőczöket.

A Zalathnán oly sűrűen előforduló Dolichenus felíratokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Zalathnán a Dolicheból származó Commagenaknak volt telepük. A zalathnai columnákon előforduló nevek kereskedők nevei, kik az istenségnek fogadalmi oltárt emeltek s a földvári emlék is valószínűleg Zalathnáról került oda.

Utána dr. Szádeczky Lajos köszönetet mondván a már két évvel előbb történt tiszteleti taggá választásáért, üdvözlí társulatunkat a »Magyar Történelmi Társulat« nevében, s erre érdekes előadást tartott az 1690 aug. 21-én történt zernesli csatáról, melyben Erdély híres államférfia: Teleky Mihály elesett, a kinek emlékére a gr. Teleky-család most oszlopot akar állíttatni a csatater színhelyére.

Téglás Gábor muzeum igazgató szabad előadása a rómaiak hunyadmegyei úthálózatáról szintén nagyon lekötötte a hallgatóság figyelmét; de dr. Veress Endre »Déva és környéke Castaldo idejében« cz. jelzett felolvasása az idő előrehaladottsága folytán, a legközelebbi választmányi ülésre maradt.

A hivatalos jelentések során Téglás Gábor h. titkár terjesztette elő alábbi jelentését:

Mélyen tisztelt Társulati Közgyűlés!

Kettős minőségben van szerencsém a társulat mult évi működéséről beszámolni, amennyiben a múzeum igazgatása mellett Kun Róbert társulati titkárunk 1896 deczember 2-án kelt lemondása következtében, a titkári teendők ellátása s azokból kifolyólag az 1893–96. évi VIII. Évkönyv szerkesztési és kiadási munkálatai is vállaimra neheztedek. Ki hitte volna Kun Róbert lemondásakor, hogy alig $\frac{1}{4}$ év múlva végleg megfosztja társulatunkat az ő nagy jövőre jogosító munkásságától a könyörtelen halál. Nem itt a helye az ő hosszú szolgálatainak méltatása, de igenis kötelességem jelezni már most, hogy a társulat érdekében dr. Sólyom-Fekete Ferencz úr hívó szózatára 1879 november 16-án megtartott első értekezletünk-től s az 1880. évi május 13-án gróf Kuun Géza elnökletével bekövetkezett szerencsés megalakulásunktól kezdve az 1893. egyetlen év kivételével 1896 deczemberig, tehát kerek 15 esztendőn keresztül át viselte a nem épen könnyű, kivált eleinte gondoktól nem egészen mentes titkári tiszte, melynek csak legutóbb bekövetkezhettett szerény javadalma távolról sem állott arányban a folyó ügyek halmozásával sem. Pedig Kun Róbert munkásságát még a szervezés első időszakából felmerült sokféle levelezés, izgatás és társadalmi közvetítés is sok irányban igényelték s egyesületünk évlapjain hét olyan Évkönyv szerkesztésével örökítette meg nevét, melyek egymagokban is hálás megemlékezésre kötelezik e társulat minden tagját az ő emlékezete iránt.

Csakhogy a halál pusztító angyala még a Kun Róbert elvesztése előtt is félelmesen megsuhogtatá szárnyait társulatunk felett, a midőn 1897 márczius 2-án távol a hazai földtől, az örökváros tözsomszédságában a római birodalom nagyszerű alkotásaira kilátást nyújtó Porto d' Ancioban társulatunk egyik szellemi vezéré, az újabb archaeologiai generatio igazi tanítómesterét, dr. Torma Károly tiszteleti tagunkat is váratlanul elveszítettük.

Dr. Torma Károly nélkül a várhelyi ásatások aligha valósúlnak meg s társulatunk egyik büszkeségeül szolgáló múzeumunkat bizonyára maig is nélkülöznők.

Az ő bámúlato tudományszeretete gyűjtotta lángra a mi

szunnyadozó erőinket is, az ő nagy tudásának kincstárából nyertük az első irányítást, bátorítást a később oly szépen végződött daciai kutatásokhoz. A M. Tud. Akadémiával, Országos Történelmi Társulattal és az Erdélyi Múzeummal méltán gyászoljuk tehát az ő elvesztését, sőt őszintébb kegyeletre alig is bírhat valaki igazibb jogcímme, mint épen a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat.« Ezt a hálás megemlékezést és őszinte kegyeletet elnöklő gróf úr méltóképen fogja jövő évi rendes közgyűlésünkön kifejezésre juttatni, de részemről is a tanítványi hálának óhajtottam hódolni, örökre tartozó kegyeletünk eme pillanatnyi felemlítésével!

S a sorscsapások eme lehangoló sorozatát Lönhart Ferencz erdélyi püspök, tiszteleti tagunk 1897 június 28-án bekövetkezett szomorú halála tetőzé be, a ki mint megyénk szülöttje is nagyban emelte szerény társulatunk díszét s annak idején várhelyi ásataink segélyezésével is sietett társulati munkásságunkat fokozni.

De a halál eme bő aratásán kívül eltávozás és hivatali áthelyezések révén is félelmesen fogyatkoznak munkásaink. Így Szinte Gábor, a budapesti VIII. kerületi főgymnasiumhoz f. évi augusztus hóban ki-nevezett tanártársunk eltávozásával is egy igen fontos és népszerű munkakör jött üresedésbe. Szinte Gábor ugyanis épen a megyei műemlékek, várak, de legkivált a dévai vár tanulmányozásával, hazai történetünk legfényesebb időszakára irányította a közfigyelmet. A malomvízi lovagvár, a krivádiai, rekettyefalvi őrtoronyok, a dévai várral együtt hívatott historicusukat és rokonszenves magyarázójukat veszítik el távozásával; de biztat az az élőszóval is táplált reménység: hogy a távolból sem leendő hűtlen Musájához s a társulatunkban részére fentartott választmányi helyet időnkénti felolvasásaival is igénybe veendi.

E lehangoló visszaemlékezésektől eltekintve, a lefolyt esztendő a millenáris ünnepélyek verőfényének ragyogásával köszöntött volt be. 1896 szeptember 5-én Déváról a vármegye előkelőségével, a kolozsvári tud. egyetem, Erdélyi Múzeum-Egylet, a budapesti M. Tud. Akadémia, és a Magyar néprajzi társaság küldötteivel a vulkáni hágó alá zarándokolva, a haza védelmében ott elveszett Kendeffy Miklósnak, Hunyadi János legvitézebb alvezérei egyikének emlékoszlopát, báró Szentkereszthy György főispán és dr. Sólyom-Fekete Ferencz alelnökünk alkalmi beszédeivel ünnepélyesen felavattuk.

E magasztos szép ünnepélyre, következő napon szeptember

6-án, épen a vaskapui diadal 454. évfordulóján, a Hunyadmegye közönsége által Hunyadi János emlékezetének szentelt emlékünnepélyen báró Szentkereszthy György főispán, Hollaki Arthur alispán, Nesztor Miklós gör. cath. püspöki vicarius mellett Kun Róbert társulati titkárnk tartotta az ünnepi beszédet.

Az év másik örvendetes mozzanataul VIII. Évkönyvünk megjelenését jelenthetem. Az összesen 152 lapra terjedő s 6 tudományos értekezésen kívül a megye területén lefolyt nagyobb szabású millenáris emlékünnepélyek beszédeit is tartalmazó Évkönyv az 1893/96 éveket öleli fel s úgy a rokontársulatoknál, mint a napi sajtóban rokonszenves fogadtatásban részesült.

A társulat összesen 8 választmányi és felolvasó ülést tartott ez évben, melyeken felolvasást tartottak: Mailand Oszkár Néppszichológiai adalékokról, Kolumbán Sámuel Lozsád beköltözött és törzsökös családairól, Téglás Gábor a daciai helytartók szolgálati viszonyáról.

Az áprilisi gyűlésen Hunyadmegye őstelepeinek vázlatos áttekintéséről és

Szinte Gábor a dévai vár építészeti történetéről.

Dr. Veress Endre a gyulafehérvári, bécsi levéltárakban végzett levéltári kutatásoknak Dévára, Vajdahunyadra és környezetére vonatkozó adalékairól.

A társulat kiváló áldozatkészséggel vezette a dévai vár tüzetes átkutatását s a folyó év tavaszán Szinte Gábor által foganatósítottatott ásatások olyan adalékokat tártak fel, melyek a további vizsgálódásra is biztos támpontul kínálkoznak.

Ugyan ő a kir. törvényszéki új palota érdekében lebontott Bethlen-kapuról is felvételeket, tervrajzokat készített, hogy ezek alapján a közönség áldozatkészségével, várunk eme nagybecsű ereklyéjét a történeti érzék üdvös eszközéül nemsokára ismét restaurálhassuk.

Hajduczki József tagtársunk a várhegy gondozásával szerzett, itt említetlenül nem hagyható érdemeket, mert első sorban neki tulajdoníthatjuk, hogy a várhegy megvásárlásával azt a gyors pusztulástól megmentve a közönség üdülőhelyévé, a tanulóifjúság történeti és természettudományi találkozójává avathattuk.

A társulat néprajzi és levéltári kutatásokat végeztetett s a megyei monographia ügyét is állandóan napirenden tartja, sőt annak első része sajtó alá is került. Fájdalom Kun Róbert elhalálozásával a neki kiosztott újabb korszakra fordított kiadások nem térül-

hetnek meg s kétszeres elismeréssel tartozunk dr. Veress Endre tag-társunknak, a ki a megszabott mérsékelt tiszteletdíjért a megbízatást teljes előzékenységgel átvállalni szíveskedett. És a rövid idő daczára serényen megkezdett munkálatok ízelítőiből ítélve, a legmagasabb várakozással nézhetünk munkája elé.

Vajha a Király Pál határidő-múlasztásai folytán bizonytalanná vált Arpád- és vegyesházbeli korszakot is ennyire biztosítva tudhatnók már.

S hogy a sok lehangoló borús kép után vígasztaló derűvel záródjék egyszerű jelentésem, mindnyájunk igaz öröme megérhettük a társulati államsegély biztosítását is. Dr. Wlassics Gyula cultusminister fogékony szellemének köszönhetjük több más egyesülettel az 500 frt állami segély rendszeresítését s tán nem szerénytelenség arra is vonatkozást látnunk e megkülönböztetésben: hogy társulatunk eddigi tevékenysége nem vala teljesen gyümölcstelen és czéltévesztett. Hála ezért első sorban nagynevű elnökünk kitartó fáradozásainak, példás türelmének és a kezdő munkásokkal szemben is oly nagy-lelkű méltányosságának! Ám az ő fényes nevével aranyozódik meg saját igénytelen czímtáblánk s az ő európai hírnevének szárnyalása röpi a mi hétköznapi sikereink híret is szerte-széjjel.

Mivel hálálhatnók meg, mélyen tisztelt közgyűlés méltóbban elnökünk példátlan önfeláldozását, ha nem azzal a szent fogadással, hogy a kiknek az Isten módot és időt ad a tollforgatáshoz, azok az eddiginél is serényebben szolgálják a társulat szent ügyét s a megyei monographiát. Az igen tisztelt közönség pedig nézzen körül az alapítók és évdíjasok folyvást ritkuló sorain s mától fogva ne hiányozzék senki e társulat kötelékéből. Megyénk ősi családai, hozzátok fordul első sorban kérésünk, a kikből vajmi kevesen méltatták idáig figyelmökre e tisztán megyei érdekből létesült és működő társulatot. S vajjon városaink és népesebb községeinknek szabad volna-e innen hiányozni? Hisz az 50 frtnyi alapítvány vagy 3 frt évdíj csak nem képez oly elviselhetetlen terhet? Fel tehát a munkára szóval, tollal vagy áldozattal, kinek mint adák az istenek; mozduljon meg minden különös indítvány és megkeresés nélkül első sorban az értelmiség, a birtokos osztály s az összes hatóságok, hogy mielőbb beigazolvá láthassuk nemcsak mi, a már-már lankadó és bártortalanodó munkások, hanem a tudományos világ is, melynek ime oly előkelő képviselőit tisztelhetjük

közel és távolból itt közöttünk: hogy ez a társulat nemcsak czímerénél fogva, hanem első sorban épen a vármegyei körök áldozatkészségéből és tagsági viszonyából büszkén és jogosan nevezheti magát »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat«-nak!

A pénztárvizsgáló bizottság jelentése tudomásul vétetvén, Szöllőssy Lajos pénztárosnak a felmentés megadatik és buzgó odaadó működéseért köszönet szavaztatik.

Kolumbán Samu könyvtáros jelentését is tudomásul vevén a közgyűlés, neki tevékenységeért köszönettel adózik.

Déli egy órakor ért véget a társulat közgyűlése, melynél szebbre, ünnepélyesebbre alig emlékezünk.

Az 1897 okt. 13-án tartott választmányi ülésen

jelen voltak: Gr. dr. Kuun Géza elnök, Pogány György, br. Jósika Lajos, Pogány Károly, Réthi Lajos, dr. Sólyom-Fekete Ferencz, Téglás Gábor, dr. Veress Endre, Kolumbán Samu, Ferenczi Gyula, Borostyány Béla stb. A jegyzőkönyvet vezette Fogolyán Sándor.

Gróf Kuun Géza meleg szavakkal köszöntve a legközelebbi közgyűlésen újjáalakított tisztikar és választmány megjelent tagjait s a szépszámu hölgyközönséget és főreáliskolai ifjuságot, a társulat most meginduló cyklusára üdvös tevékenységet óhajt és remél, nagy örömmel mutatva be dr. Wlassics Gyula cultusminiszter ő Excellentiája levelét, a ki tiszteleti taggá választatását hálásan megköszönve, annak a választmány előtti tolmácsoltatását kérte. Ép oly kellemes fogadtatásban részesült a gr. Majláth Gusztáv püspök tiszteleti tag részéről Téglás Gábor útján beszolgáltatott 100 frt alapítvány és dr. Moldován Gergely tiszt. tag ama kijelentése, hogy a társulat fizető évdíjas tagjai közé is belép. Pogány Károly országgy. képviselő, mint a f. évi szept. 12-én a Retyezát alatt, a Zláta toroknál megtartott Rudolf-emlékünnepelelyre felkért társulati küldöttség elnöke és ünnepi szónoka ebbeli küldetését és emlékbeszéd tartását jelentvén, ezért elnök forró köszönetét nyilvánította. Fogolyán Sándor segédtitkár a szeptemberi választmányi és közgyűlési jegyzőkönyveket felolvasván, azok hitelesítették, s a titkárságra hárult összes teendők elintézése bejelentetett.

Ezután dr. Veress Endre tanár, a társulat új titkára tartotta meg »Déva és környéke Castaldo idejében« (1551 juniusától 1553 márcziusig) című érdekes székfoglalóját, mely egész terjedelmében e kötet 19—66. lapján olvasható.

A tetszéssel fogadott felolvasás után elhatározta a társulat, hogy a rokonegyesületekkel s több külföldi intézettel a csereviszonyt megindítja, az egyesületi tagok számának 50 frt alapító és 3 frt évdíjas tagok útján leendő szaporítására különösen Sólyom-Fekete Ferencz kir. törv. elnök, Hollak Arthur alispán, Réthi Lajos kir. tanfelügyelő közreműködését is külön kikéri. E mellett számba véteti mindazokat, a kik a hunyadmegyei ös-

családokból s értelmiségből még be nem léptek s főleg a *községek* állandó támogatását biztosítja, hogy így a tudományos kutatások és kiadások fedezete állandó lehessen.

Gróf Kuun Géza elnök megnyitójából a tagok lelkesítésére vonatkozó szép passus titkár indítványára külön lenyomatban terjesztetni határozottatott az alábbi tartalmú gyűjtőív kíséretében:

Tisztelt tagtárs úr!

Közel húsz év előtt alkotta meg Hunyadmegye hazafias közön-sége társulatunkat, s a mit ez idő alatt elért, azt csakis tagjai lelkes buzgóságának köszönhetette. Ezt a támogatásukat méltányolva, egész bizalommal kérjük tagtársainkat, nyújtsanak nekünk módot arra, hogy megyénk érdekes múltja felderítésében még nagyobb és hathatósabb tevékenységet fejthessünk ki az által, hogy saját körükben, barátjaik közül igyekezzenek az ügyünk iránt érdeklődőket társulatunk kötelekébe vonni.

Erre nézve szíves figyelmébe ajánljuk, hogy társulatunknak tagja lehet minden megyénk múltja iránt érdeklődő művelt honfi és honleány, a ki évenkénti 3 frt fizetésére kötelezi magát, *alapító tagja* pedig, a ki a társulat céljaira egyszersmindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul. Mindkét rendű tagjaink gazdag tartalmú és képpekkel díszített *évkönyvünket ingyen megküldve kapják*, a közgyűlésen szavazati joggal bírnak és választók s választhatók.

A társulat tagjai jogi személyek is lehetnek, u. m. testületek, községek, kaszinók, pénzüzetek, iskolák, könyvtárak, stb.

Ha tisztelt tagtársaink e kérelmünket figyelmökre méltatják, s mindenik *csak egy új tagot* ajánl és szerez társulatunknak, anyag erőnk megkétszereződik. S hogy társulatunk közművelődési céljait sikeresen megvalósíthassa, az főleg tagtársaink további fáradhatatlan buzgóságától és lankadatlan lelkességétől függ.

Déva, 1897 október havában.

Gr. Kuun Géza dr.

elnök

Dr. Veress Endre

titkár

A múzeum és könyvtár leltározására Pogány György ajánlatára Téglás Gábor, dr. Veress Endre, Fogolyán Sándor, Kolumbán Sámuel kiküldettek.

Titkár indítványozza, hogy az *Évkönyv* ezután évenként négyszer megjelenő folyóíráttá alakíttassék át, mint a mely élénkebb érdeklődést keltene társulatunk iránt és a nyomatási költségek sem lennének nagyobbak; de többen aggodalmuknak ad-

nak kifejezést, hogy az a folyóirat kellő munkaerő hiányában nem lenne olyan tartalmas, mint az Évkönyv, s ezért a titkár ez ügyben részletes tervezet és költségvetés benyújtására utaltatott.

Társulatunk választmánya nov. 24-én d. u. élénk ülést tartott, a melyen

jelen voltak: gr. Kuun Géza dr. elnök, dr. Sólyom-Fekete Ferencz társ.-elnök, dr. Veress Endre titkár, Fogolyán Sándor segédtitkár, Szöllőssy Lajos pénztáros, Kolumbán Sámuel könyvtáros, Pogány György, br. Jósika Lajos, Hollaky Arthur, Mailand Oszkár, Schuber Mátyás, Borostyány Béla választmányi tagok. *Nők közül* gr. Kuun Gézáné és Hollaky Arthurné.

Elnök üdvözlőlvén a megjelenteket, Szöllőssy Lajos pénztári előterjesztésére a társulat most az év vége felé, mint rendesen, felfogja szólítani a hátralékos tagokat, hogy kötelezettségöknek mielőbb eleget tenni szíveskedjenek, mert vannak a kik három és még több évről adósok, s azok felszólítása sok időbe és tetemes portókötségbe kerül, melynek összegét méltóbban lehetne felhasználni a társulat gyűjteményei érdekében.

Mivel a társulat ügyköre és egész működése az alapítás óta eltelt 18 év alatt annyira fejlődött és növekedett, hogy az ma már nem illeszthető be az eredeti első alapszabályok keretébe, Hollaky Arthur indítványára a tisztikar felkérte az alapszabályok átvizsgálására és módosítására, hogy az teljesen megfeleljen a mostani állapotnak és a fokozottabb gyűjtemények kívánalmainak.

A társulat múzeumi helyisége már nem bírván befogadni az utóbbi ásatások emlékeit, Pogány György indítványára elhatározta a választmány, hogy mielőbb egy nyílt szín építessék a múzeum udvarán, a hová azok az emlékek is elhelyezendők, a melyek jelenleg helyszűke miatt a kir. törvényszék udvarán hevernek.

Társulatunk fontos csereviszonyba lépett legújabbban a krakói Jagiello-egyetemi könyvtár, a krakói Czartoryski-múzeum, s a lembergi Ossolinski-intézet igazgatóságával, melyeknek nagyszerű gyűjteményei telvék hazánk s főleg Erdély történetére vonatkozó adatokkal. Saját kiadványaink külön állványon rendeztettek a múzeumban, úgy hogy van jelenleg az alapszabályokból 112 példány, az I. Évkönyvből 160, a II.-ből 116, a III.-ból 130, a IV.-ből 172, az V.-ből 248, a VI.-ból 16, a VII.-ből 120 és a VIII.-ból 170, a »Tisztesség oszlopá«-ból 141, a múzeumi Kalauzból pedig 696 példány.

Az *Évkönyv* folyóíratát bővítése egyelőre félre tétetvén, ki-mondatott, hogy ha kisebb terjedelemben is, de *pontosan kiadásuk ezentúl minden évben.* A legközelebbi e szerint már a *jövő év tavaszán sajtó alá kerül*, s reméljük, hogy ezáltal tagtársaink érdeklődése csak fokozódni fog. A társulat e kiadványa mindig nagy anyagi áldozatba kerül, s ezért óhajtandó volna, hogy tagtársaink tagok gyűjtésében mennél nagyobb bűzgóságot fejtsenek ki, mert *ha csak egy új tagot szerezne is minden tag s a társulat ez állandó kérelmét jobban megszívná, annak ereje megkétszereződnék*

Új tagokúl a titkár bejelenti a következőket: dr. *Léhmán* Róbert tanár, Kolozsvár; *Eperjessy* István joghallgató, Kolozsvár; *Olariu* Virgil joghallgató, Kolozsvár; *Koós* Ferencz kir. tanácsos, ny. tanfelügyelő, Brassó; továbbá *Muguet* Claude bányaigazgató, dr. *Kaczander* József bányaorvos, *Krizko* Bohus bánya főmérnök, Charles *Rouveure* bányamérnök Lupényben; valamint a *lupényi állami népiskolát*, melynek gondnoksága nov. 11-iki gyűlésén olvasván fel Réthi Lajos kir. tanácsos, tanfelügyelő úr ajánló átiratát, elhatározta, hogy »az iskolát a társulat rendes tagjai közé belépteti s a 3 frt évi díjat a gondnokság kötelezi fizetni.« A választmány ezt örömmel veszi tudásúl és kedvező jelnek tekinti azt az érdeklődést, melyet a társulat iránt ime még idegenek is tanúsítanak, nemkülönben a *lupényi állami népiskola* hazafias elhatározását, melylyel jó példával járt elő megyénk többi tanintézetének. Köszönet ezért a tanfelügyelő úrnak, a ki nemcsak meleghangú átiratával, de élő szóval is bűzdít a társulat céljai iránt működési körében.

Megörökítésre méltó az a figyelemre méltó kis czikk, melylyel a kolozsvári »Ellenzék« nov. 22-iki 266. száma taggyűjtő felhívásunkról a következőkben megemlékezett:

A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat, mely a magyar történetírást fiatal és szívós kitartású kutatójában, dr. Veress Endre tanárban a titkári állásra hivatott egyént nyért, egy szép felhívást bocsátott ki gr. Kuun Géza elnök s a titkár aláírásával taggyűjtés és az egyesület ügyei iránti érdeklődés felkeltése érdekében. A felhívást figyelmébe ajánljuk Hunyadmegye intelligens fiainak és leányainak. Csakis vállvetve lehet a megye szép történelmi múltjának adatait összegyűjteni. S midőn a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« szép törekvéseire felhívjuk a figyelmet, nem tehetjük, hogy azt a közönyt, a melyet tanférfiak, városok és vármegyék intelligens elemei, valamint a hivatott testületek intézői tanúsítanak, fel ne említsük. Az »Alsó-fehérmegyei történelmi és régészeti egyesület« tudtunkkal nem csinál semmit. Pedig a megyében igen sok historiai részlet van feltáratlanul és feldolgozatlanul. Erről is Téglás Gábor dévai cz. főigazgató kutatásaiból birunk csupán adatokat, ki azokat az Akademián tartott felolvasásban ismertette s az »Archeologiai Értesítő«ben közzétette. Torda-Aranyosmegye minden talpalatnyi része egy-egy lap a történelem számára. Sem a megye s a város urai, sem a tanítók, sem a lelkészek nem törődnek vele. A feltárt kincsek kallódnak is el. Egy ottani fényképész gyűjt belőlük, a mit szerény viszonyai szerint gyűjthet. Megmosolyogják érette.

Nem panaszkodhatunk e miatt, hisz Kolozsvárt sem különbek a viszonyok, daczára annak, hogy itt Erdélyi Múzeum-Egylet és Tudomány-egyetem van. Tudjuk, hogy a csatornázási és vízvezetési ásatásoknál több évezredes múltja tárult fel Kolozsvárnak. A kiásott történelmi kincseket az elkallódástól megóvni, összegyűjteni, a feltárt nevezetességekről jegyzéket készíteni egyik testületnek sem jutott eszébe. Sok mulasztások történnek ezen a téren, a melyért a jövőendő méltó megróvásban fogja részesíteni azokat, a kik kötelességeiket nem teljesítették.

Végül *Mailand* Oszkár tanár, vál. tag tartott igen érdekes előadást arról a kutató-útról, melyet *Kolumbán* Sámuellel együtt tett a társulat megbízásából ez év nyarán Haróban, Lozsádon, Kéménden, Beregszón és Déva környékén néprajzi megfigyelések és oklevelek gyűjtése végett. Kutatásuk eredményeként mintegy 70 drb. oklevelet s (köztök igen sok magyar szövegűt) mutatott be, melyek főleg Déva határára, a dülők és mesgyék jóízű régi neveinek oly nagy anyagát szolgáltatják, hogy azt városunk majdani történetírója nem nélkülözheti. Az oklevelek legrégebbike egy sajnos nagyon elmosódott, valószínűleg XV. századi hártylevél, mely a Serb- és Moczoka-családok tagjairól, mint oláh kenézekről és Moga Pál dévai várnagyról szól; aztán becses egy 1567-ből való osztályos levél (melyből megtudjuk, hogy Déva vára kapitánya akkor Novák György volt) és tömérdek egyéb kötelezvény és záloglevél, fel a múlt század végéig, tele megyénk birtokosaira, közigazgatási hivatalnokaira vonatkozó adalékokkal. Kaptak azon kívül egy *Cserci* Mihály-féle kézirati krónikát, két régi magyar nyomtatványt, s az előadó igen helyes érzékkel kérte a társulatot, hogy az ilyen kutatásokat folytattassa minél gyakrabban és rendszeresebben faluról-falura, az egész megyében, mert a leveles ládák mindenfelé pusztulnak, s a mint ő értesült, egy helyen a család *iskolába járó fiai éveken át* arra használták fel padláson hevert régi irataikat, hogy csomóstól *megégették s az oklevelek szép feketé hamvából tentát csináltak*. Ilyen tentával járták ki a szászvárosi collegiumot, de a tentagyártásnak ezt az új módját valóban bűn volna lábra kapni hagyni!

Társulatunk igazgató-választmánya 1898 jan. hó 12-én, szerdán d. u. 3 órakor élénken látogatott felolvasó ülést tartott, melyen

jelen voltak: gr. Kuun Géza dr. elnök, Sólyom-Fekete Ferencz dr. alelnök, Veress Endre dr. titkár, Fogolyán Sándor segédtitkár, Kolumbán Sámuel könyvtáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató, br. Szentkereszty György főispán, Pogány György ny. főispán, br. Jósika Lajos, Réthi Lajos kir. tanfelügyelő, Bíró József, Pietsch Lajos, László Zsigmond, Issekutz Antal, Klimó Mihály, Mailand Oszkár választmányi tagok; Halász Imre és Muntean Miklós, mint vendégek, stb. *A hölgyek közül:* gr. Kuun Gézáné, Hollaki Ar-

thurné, Paget Olivérné, Téglás Gáborné úrnő, valamint br. Szentkereszty Emma, Mangesius Hermin és Sólyom Fekete Marietta k. a.

Elnök szép szavakban üdvözlőlvén az újév alkalmából a választmányt, s kivált a női közönséget, mely felolvasó üléseinket megjelenésével annyira megtiszteli, valamint br. *Szentkereszty* György jelenlegi és *Pogány* György volt főispánunkat, a kik a társulat iránti állandó jóindulatuknak azzal is kifejezést adnak, hogy üléseink ünnepiességét személyes megjelenésökkel is emelik — megnyitja az ülést, sikeres munkásságot, eredményt kívánva a társulatnak és állandó egészséget s ügyünk iránti lelkesedést annak minden tagjának.

Fogolyán Sándor segédtitkár felolvassa a múlt évi november 24 iki ülés jegyzőkönyvét, melyet az elnök hitelesít.

Erre *Téglás* Gábor bemutatja »Decebal kincse« című becses tanulmányát, mely egész terjedelmében e kötet 3—11. lapján olvasható.

A pénztári jelentés kapcsán elnök megragadja a várva-várt alkalmat, hogy a jelenlévő *Hollaki* Arthurné és *Téglás* Gáborné ő nagyságának személyesen s a választmány színe előtt tolmácsolja a társulat háláját és *jegyzőkönyvi köszönetet* azért az odaadó, lelkes működésökhöz, melylyel a Bethlen-kapu felállítása költségei javára a kezdeményezésökkel m. évi okt. 23-án rendezett táncszertély jövedelmeként erre a nemes célra 205 frt 35 krnyi alapot teremtettek, melyről ők az alábbi elszámolást nyújtották be:

A »Bethlen-kapu« felállítására rendezett koncerten felülfizettek: Gr. Kuun Géza és Fáy Béla 5—5 frt, Téglás Gáborné és Hollaki Arthur 4 frt 20—4 frt 20 kr, Barcsay Kálmán, Bourcy Henrik, Dobay Ferencz, Halász Imre és dr. Lengyel József 2—2 frt, Fáyné gr. Kun Irma, Skuteczky Bertalan, dr. Réthi Gyula 1—1 frt, Borostyány Béla, Gámenczi Domokos, Kalcher Árpád 60—60 kr, Roth Samu 30 kr, Nádasdy Nándor, N. N., Oriás Sándor és Peisser Lipót 20—20 kr. — Az estély bevétele 305 frt 35 kr, kiadása 100 frt. A Bethlen-kapu céljaira maradt s a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« elnökének: gróf *Kuun* Gézának átadatik 205 frt 35 kr. Midőn beszámolásunkat befejeznők, úgy az áldozatkész közreműködőknek és felkért rendező uraknak, mint a felülfizetőknek és mindazoknak, kik városunk eme nagybecsű műemléke restaurálásáért bármi részben közreműködve, segélyünkre jőni szíveskedtek s az estély erkölcsi és anyagi sikerét elősegítették, hálás köszönetünket nyilváníttuk. Déva, 1897 évi október hó 29.

Hollaki Arthurné,

Téglás Gáborné.

Titkár a folyó ügyekről tevéen jelentést, bemutatja a krakói hg. Czartoryski-múzeumtól, s a leMBERGI Ossolinski-intézettől ka-

pott becses cserepéldányokat, e két nagyhirű lengyel intézet minket érdeklő kiadványait, valamint *Torma* Zsófia t. tagunk levelét, melyből a választmány örömmel értesül arról, hogy kiváló régészeti írónőnk és munkatársunk jelenleg összehasonlító praeistoriai nagy művén dolgozik, és amaz óhajításának ad kifejezést a választmány, vajha a tudós író nő Évkönyvünk számára is adna művéből valamelyik közelebbi ülésünkön bemutatható kis mutatóványt. Együttal tudomására jutván a választmánynak, hogy ő Nagysága az I. Évkönyv megjelenése óta munkatársul külön felkérve nem volt, megbízza titkár, hogy az ezentúli Évkönyveknél nagybecsű közreműködését idején kikérje.

Titkár bejelenti a múlt ülésünk óta megnyert alábbi új rendes tagokat: a *szászvárosi* ág ev. egyház felsőbb népiskolája, Schuster Vilmos és Antoni Károly aláírásával, hivatalos átirattal; a *szászvárosi* állami leányiskola pedig (mindkettő Réthi L. tanfelügyelő hivatalos ajánlatára) 48/1897. sz. alatt következőleg jelezte belépését:

A kir. tanfelügyelőség 3821. számú átiratára és az iskolai gondnokság jóváhagyó útasítása értelmében a szászvárosi állami leányiskola is belép a »Történelmi és régészeti társulat« rendes tagjai közé az 1898. évtől. Miről — az évi 3 frt díjat egyidejűleg postautalványon beküldvén — van szerencsénk a tek. Igazgatóságot értesíteni.

Acker Frigyes,
gondn. alelnök.

Simonné *Horkay Malvin,*
gondn. jegyző

Dr. *Apáthy* Árpád árvaszéki ülnök (ajánlja Téglás G.), *Witt* György segédtanfelügyelő (aj. Réthi L.), *Pataki* Sándor m. alszámvevő, Déva és *Pietsch* József körjegyző, Fehérvíz (aj. *Pietsch* L.), *Halász* Imre főreáliskolai internátusi s. felügyelő és *Muntean* Miklós gör. cath. hitoktató (aj. a titkár), kik valamennyien felvétetnek.

Végül *Téglás* múzeumigazgató bejelenti az újabb adományokat, úgymint: a szászvárosi Schuhmacher-Genossenschaft 1838 feliratú Blezsényben talált bélyegzője, Werner Salamon ajándéka; két római bor-amphora találatott Vajda-Hunyadon Csolnakossy Dániel háza tövében 1895-ben, Schultz József dévai építész ajándéka; várhelyi római érmek, Balló Rezső csendőr-százados ajándéka; kiknek jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott. Vásárlás útján pedig megszereztetett a szászvárosi szűcs-czéh 1762-beli pecsétnyomója és egy faragott kő a Veczel-Németi határ szélén a rómaiak Micia nevű katonai tábora (castrum) temetőjéből, a hol Popa Niculae nevű földműves saját földjén egy *kőkoporsót* (sarcophagot) is talált, mely azonban még megszerezhető nem volt.

Társulatunk igazgató-választmánya márczius 2-án d. u. 3 órakor érdekes felolvasó ülést tartott.

Felen voltak: Súlyom-Ferencz dr. alelnök, Veress Endre dr. titkár,

Fogolyán Sándor segédtitkár, Kolumbán Samu könyvtáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató; br. Jósika Lajos, Réthi Lajos kir. t. n., tanfelügyelő, Lengyel József dr. polgármester, Pais Elek, Muntean Miklós, stb. *A hölgyek közül:* Téglás Gáborné úrnő, Sólyom-Fekete Marietta és Mangesius Hermin k. a.

Az utolsó ülés jegyzőkönyve hitelesítése után elnök átadja a szót a felolvasóknak.

Muntean Miklós gör. cath. hitoktató, ki csak nem rég lépett a társulat tagjai közé, »a vajda-hunyadi gör. cath. egyház levéltára« czímen tesz jejelentést kutatásáról, mely e kötet 119—123. lapján olvasható.

Elnök köszönetet mondva a felolvasó fáradságáért, dicsérőleg emeli ki azt a követésre méltó tény, hogy a társulat megalakulása óta ez az első eset, hogy egy román kutató is hozzájárul megyénk története felderítéséhez.

Kolumbán Samu felolvassa *Téglás* Béla tanárjelölt (mint vendég) dolgozatát, a Várhelyen talált két régi mozaikról, mely ez Évkönyvünk 12—18. lapján olvasható.

Ezután dr. *Veress* Endre titkár »Egy szoknya, meg három forint« czím alatt ismerteti egy Báthory Zsigmond fejedelem korabeli, a gyulafehérvári káptalani levéltárban másolt magyar vallató levél tartalmát, mely dolgozata e kötet 97—104. lapján foglal helyet.

A *folyó ügyek* során titkár bejelentvén a társulat két tiszteleti tagja: *Barabás* Miklós festőművésznk febr. 12-én és kendi *Finály* Henrik dr. egyetemi tanár febr. 13-án történt halálát, *elnök* ajánlatára a társulat jegyzőkönyvileg ad kifejezést részvételnek, melyet az elhunyt családjánál is kifejezett az alábbi távirattal:

Özvegy

Finály Henrikné öz Nagyságának

Kolozsvár.

Kiváló tiszteleti tagunk halálának híre mindnyájunkat megdöbbsentett, fogadja Nagyságod társulatunk legőszintébb részvétnyilatkozatát.

Dr. Veress Endre, titkár.

Dr. *Lengyel* József polgármester hozzászólása után elhatározta a választmány, hogy a Bethlen-kapu még e tavasszon felállíttassék a népkert bejáratánál, abból a rendelkezésünk álló pénzösszegeből, melyet a *Hollaki* Arthurné és *Téglás* Gáborné úrnők által kezdeményezett m. évi mulatság jövedelmezett e nemes czélra. A polgármester, *Hajduczki* József és *Téglás* Gábor személyében bizottság küldetett ki e terv mielőbbi megvalósítására, s a kapuba egy emléktábla is fog tétetni, mely a késő utódoknak is megmagyarázza, miként kerül a Bethlen-kapu a népkert bejáratához.

Elhatároztatott a társulat *Evkönyve* új kötetének a kiadása, mely képekkel díszítve a f. év őszén megtartandó XIX-ik közgyűlésre fog megjelenni; *Téglás* Gábor indítványára pedig megbízzák *Mailand* Oszkár és *Kolumbán* Samu tanárt a tavasz folyamán

teendő néprajzi, *Muntean* Miklós r. tagot és a *titkárt* levéltári kutatásokkal. Kíváncsún tartja a választmány a várhelyi ásatások folytatását is.

Végül titkár bejelenti a múlt ülés óta megnyert alábbi új tagokat: Ev. ref. *Kún*-kollegium, Szászváros (aj. gr. Kuun Géza dr.); *Piskii* állami népiskola (aj. Réthi Lajos tanfelügyelő); *Makray* Aladár szolgabíró, *Kőrösbánya*, *Marosvásárhelyi* ev. ref. collegium, *Schalát* József bányaatanácsos, V.-Hunyad (aj. Téglás Gábor); *Bésán* Mihály kir. közjegyző, Lugos és *Csűrös* Imre vármegyei allelvéltárnok, Déva (aj. a titkár), a kik mind a heten felvétetnek.

Társulatunk igazgató választmánya ápr. 27-én d. u. 3 órakor b. e. néhai titkára: *Kun* Róbert halála évfordulóján, az ő emlékezetének szentelt ülést tartott, melyen

jelen voltak: Sólyom-Fekete Ferencz dr. alelnök, Veress Endre dr. titkár, Fogolyán Sándor segédtitkár, Kolombán Samu könyvtáros, Téglás Gábor múzeum-igazgató; br. Jósika Lajos, Pogány György ny. főispán, Borostyán Béla, Klimó Mihály, Mailand Oszkár és Réthi Lajos vál. tagok. *Hölgyek közül:* Mailand Oszkárné, Téglás Gáborné urnő és Mangesius Hermin k. a.

A múlt havi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése előtt, a tárgyszorozatot megelőzve, elnöklő alelnök bejelenti dr. *Lengyel* József polgármester, vál. tagunknak e hó 22-én bekövetkezett váratlan halálát, s lelkes szavakkal emelvén ki az elhunyt társulatunk iránti érdeklődését, melylyel ép utolsó ülésünkön is sürgette a Bethlenkapunak még e tavaszon való felállítása ügyét, a mit a társulat az ő buzdítására el is fogadott — kimondta a választmány, hogy részvétét jegyzőkönyvi kivonatban fogja a gyászoló özvegy és anyja tudomására juttatni.

Ezután *Téglás* Gábor olvasta fel *Kun* Róbertről írt szép *emlékezését*, mely egész terjedelmében e kötet 139 — 147. lapján jelent meg.

Kiváló érdeklődést keltett *Mailand* Oszkár főreáliskolai tanár értekezése Déva város *legrégibb* pecsétjéről. (Lásd ez Évkönyv 105 — 109. lapján.)

Titkár bemutatja dr. *Zimmermann* Ferencz tiszteleti tagnak a sajtó alatt lévő új »Évkönyv« számára a nagyszebeni szász levéltárból beküldött érdekes két oklevélmásolatát. (Lásd 110 — 112. a lapon.)

Ujabb adományok gyanánt a múzeum-igazgató bemutatja a következőket: 2 régi zár a vajda-hunyadi vár u. n. *aranyházáról*, melyeket Mátyásfi Manó mentett meg az ötvenes években történt tűzvész romjai közül, a kitől *Schulcz* József dévai építész 1870-ben megszerezvén, most a múzeumnak ajánlt fel; 1 finomabb kiállítású római sassal diszített agyagmécses és 1 barna olajos korsó Várhelyről, Weil Lajos III. o. tanulótól; 2 római ezüst dénár, Guttman Károly V. o. tanulótól; az Egregy-csatornának a Marosba szakadásánál talált XVII. századi magyar érme, Rác Sándor III.

o. tanulótól; egy ritka görög ezüstpénz, a *szilisztriai* bolgár tanítóképezdének városunkban és múzeumunkban ápr. 18-án megfordult kiránduló csoportja egyik vezetőjétől, *Izoff* tanártól; valamint egy, Petrényben 1867-ben talált sírból kapott római bronzkarperecz, *Konerth* Károlytól Kudsírról.

Végül titkár bejelenti a múlt ülés óta megnyert alábbi új tagokat: *Gereyné* László Gizella úrnő, dr. *Biró* Kálmán kir. törv. bíró, dr. *Korber* Endre kir. törv. bíró, Déváról és dr. *Borbély* Sándor kir. járásbíró, Hátszegen (aj. *Sólyom-Fekete* Marietta k. a.) a kik mind a négyen felvétetnek.

Rég nem volt történelmi társulatunknak olyan szépen látogatott és érdekes felolvasó ülése, mint a junius hó 15-én a vármegyeház dísztermében tartott szünidő előtti utolsó ülése, melyen jelen voltak gr. *Kuun* Géza elnöklete alatt:

Dr. Apáthy Árpád, Barcsay Kálmán, Bernád Béla, Borostyány Béla, id. Buda Imre, ifj. Buda Imre, Csűrös Imre, Diósi Sámuel, br. Jósika Lajos, Hirsch Sámuel, Hollaki Arthur, Kolumbán Samu, László Ignác, Lázár Árpád, Mailand Oszkár, Muntean Miklós, Pietsch Lajos, dr. Réthi Gyula, Réthi Lajos, Schuber Mátyás, dr. Sólyom Fekete Ferencz, Szöllőssy Lajos, Szóts Sándor, Téglás Gábor, dr. Veress Endre, Fogolyán Sándor, vál. és rendes tagok, és mások.

A hölgyek közül: Barcsay Kálmánné, Buda Hortense, ifj. Buda Imréné Domján Pálné, Hollaki Arthurné, Kapcza Ilona, gr. Kuun Gézáné, Mailand Oszkárné, Mangesius Hermin, Paget Olivérné, Polereczky Irma, Sólyom-Fekete Ferenczné, Sólyom-Fekete Marietta, Téglás Gáborné, Vítán Vilma.

Szólott ez a szokottnál nagyobb érdeklődés első sorban gr. *Kuun* Géza elnökünknek, a kit a v. b. t. t. méltóság elnyerése alkalmából jun. 7-én az alábbi távirattal üdvözöltünk:

Nagyméltóságod fényes kitüntetéséhez, melynek díszé társulatunkra is átragyog, legmélyebb hódolattal bátorkodunk tiszteletteljes szerencsekívánatainkat bejelenteni.

Veress titkár,

Most pedig az ülés színén dr. Sólyom Fekete Ferencz elnök a következő beszéddel üdvözölt a választmány nevében:

Mélyen tisztelt díszes hallgatóság, nagyméltóságú elnökünk!

Itt van ismét, hála a gondviselésnek, jó erőben, egészségben s így abban a szerencsében részesül társulatunk, hogy vezérő alakja vezethet ismét ezentúl üléseinken. Azonban a körülmények nekem, mint e társulat alelnökének juttatták azt az igen kedves kötelességet, hogy néhány szóval a mai ünnepi gyűlést még én nyissam meg.

Ama nagy, díszes ünnepségen, mely ma délben itt lefolyt, a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« tagjai is részt vettek, illő azonban nem mentenünk fel a társulatot és a mélyen tisztelt választmányt azon kedves és örömteljes kötelességtől, hogy ezt az

emlékezetes napot saját kebelében is megülje s itt is különösen ünnepelje.

Ő Felsege, koronás királyunk, legkegyelmesebb urunk, gróf *Kuun Gézá*t valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki. (Éljenzés.) Ily kitüntetés ezelőtt is, ezután is fog érni hazafiakat, és bizonyára mindegyik kitüntetés, kisebb-nagyobb körben, a kitüntetett ünneplés tárgyává fogja tenni. S mi az oka mégis, hogy éppen gr. Kuun Gézának e kitüntetéssel való felruházása szélesebb körben, országszerte és a mennyiben ismerősei és tisztelői külföldön is vannak, kétségkívül a külföldön is visszhangra talált. Eddig nálunk a titkos tanácsosok a katonaság, az államférfiak és a szorosabb értelemben vett politikusok soraiból állottak, most azonban Ő Felsege trónjáról, a legmagasabb helyről első alkalommal tétetik nyilvánossá, hogy jövőre a magyar állam oszlopait az úgynevezett *nobile officium* s a tudomány foglalkozók soraiból kell kiszemelni. (Helyeslés.) A legelső polgár tudományos érdemeiért gróf Kuun Géza volt s nem kell bővebben hangsúlyoznom, fejtegetnem, hogy ő ezt mennyire meg is érdemli.

Különösen társulatunknak kell e napot igazi ünnepévé emelnié, de azért csak pár szóval emlitem fel a következőket: Működésünk kezdetétől fogva elnökünk, Nevének varázásával, erejével vezetett bennünket minden egyes alkalommal; közgyűléseinken s egyéb összejöveteleinken olyan beszédeket tartott, melyek működésünk színvonalát tetemesen magasabbra emelték. Bátorított minket példájával, egyes szavaival, hogy a mit elvállaltunk, férfiasan megtartsuk és buzgólkodjunk. Tehát midőn elnökünk kitüntetését a mai napon ünnepeljük, ez csupán hálánk és tiszteletünk nyilvánításának külső ki-jevezése.

A Mindenható őt egészségben sokáig tartsa meg, hogy a mi társulatunknak jövőre is, mint eddig, igazi gyámolítója, igazi erősítője legyen! (Éljenzés)

Erre gr. *Kuun Géza* elnök következőleg válaszolt:

Mélyen tisztelt barátom és elnöktársam!

Fogadd a hozzám intézett szavakért legmelegebb köszönetemet. Igaz, hogy a politikai téren semmiféle, nem mondom nagyobb szabású, de még kisebb szabású munkássággal sem dicsekedhetem; igaz, hogy nem nagy hivatalban, de még kis hivatalban sem forgolódtam, és a mit tennem lehetett, az a tudomány, a cultura terén központosult.

Más tereken semmi különös munkásságot nem fejtettem ki és így nekem is nagyon jól esik, hogy bár nagyon csekélyek az én tudományos érdemeim, Ő Felsége azokat mégis magas kitüntetéssel jutalmazta. (Éljenzés.) És ez egyszersmind a jövőnk munkásainak ugyanezen a téren, kik munkájuk legjavát ilyenmű igyekezetre fordítják, minden esetre biztató, hogy a legmagasabb trón is az ilyenek iránt kiváló figyelemmel van, mert az azelőtti időkben ilyenmű igyekezetek ilyeszerű jutalmakban nem részesültek.

A »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« egyike volt azon közművelődési társulatoknak Magyarországon, a melyek azon pillanattól fogva, midőn épen te kedves barátom, a te lelkesítő szavad, a te buzgóságod, a te lelkesedésed azt létre hozta, engemet különösen és igen közelről érdekelt s nagy szerencsémnek tarthattam, hogy az élénk kitűzött célok megközelítésére közreműködni lehetett. Még pedig már azért is nagy szerencsémnek tartottam, mert úgy voltam meggyőződve, hogy a hazafiak első kötelessége azon szűkebb hazában tenni és működni, melybe az isteni gondviselés helyezte. (Úgy van! Éljen!) És hogy a kezdet nem ott van, a hol a hazafias működéseknek szélesebb körű kibővítései vannak, hanem kinek-kinek abban a kis körben kell a közhasznú munkához fogni, a melybe helyeztetett; ott tenni meg kötelességeit, nemcsak érdemes dolog, de hát igazán kötelességszerű dolog is. És én is ezért minden olyan hazafias törekvést, iparkodást, mely saját megyénk, Hunyadmegye boldogságát célozza, támogattam a legmelegebben a múltban, és ha az isteni gondviselés életet és erőt ad, minden esetre a jövőben is ezen hozzám legközelebb álló célokat fogom legmelegebben ápolni; és azt hiszem, hogy ezt téve, egyszersmind édes hazánk érdekeit is szolgálom. Miután a mai Magyarországnak részei egymást s illetéknéppen az anyaországot erősítik, bizonyára az érdeksolidaritás kapcsán a közhaza érdekeit is tőlem telhetőleg szolgálom. (Élénk taps és éljenzés!)

A mai délelőtti és a mostani szíves ragaszkodásnak ezen spontán megnyilatkozása, életemnek egyik legboldogabb emlékét fogja alkotni.

Magamat az igen tisztelt »Hunyadmegyei történelmi és régészeti« társulat további jó indulatába, barátságába legmelegebben ajánlva, ezennel a mai választmányi ülést megnyitom¹.

¹ Mindkét beszédet Engel Dávid és Téglás Géza főreáliskolai VI. o. tanuló írta le gyorsírással az Évkönyv számára.

De szólott az érdeklődés talán az ülés programjának is, mely két *dévai* tárgyu felolvasásra hívta meg az érdeklődő közönséget, melyről örömmel tapasztalta a választmány, hogy ülésről ülésre növekedő számban jelenik meg.

Az első tárgy dr. *Amlacher* Albert tiszteleti tag értekezése volt a dévai Dévay-család címeres leveléről, a mit *Mailand* Oszkár vál. tag olvasott fel. (Lásd e kötet 88—93. lapján.) Választmány az értekező nagybecsű munkájáért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott s reméli, hogy Szászváros jeles monographusa máskor is megtisztelti felolvasó üléseinket élvezetes dolgozataival.

Ezután dr. *Veress* Endre titkár mutatta be Geszthy Ferencz dévai várkapitányról írt értekezését, mely tárgyánál fogva szintén általános érdeklődést keltett. Ez a Geszthy 1581-ben jött Erdélybe s anyai ágon rokona lévén a fejedelemnek, Báthory Zsigmondnak, mindjárt Erdély főkapitányává nevezték ki, s kapta Déva várát és gazdag uradalmát. De a hatalmas főurat nem szerették sem Déván, a hol a vár alatti curiajában élt, sem másutt az országban. Fel van jegyezve róla, hogy iszonyú kegyetlen, erőszakos ember volt, a ki jobbágyaival embertelenül bánt, s Dévát valóságos faluvá, szabad polgárait rabszolgákká tette. De e mellett sajátosképen olyan kegyes, jóindulatú, hogy pl. 1582-ben, a mikor oláh nyomdaterméeknek nyoma sincs erre felé, kinyomatja oláh jobbágyai számára Szászvároson a biblia egy részét, 1593-ban pedig annyi pénzt hagy a ref. egyháznak, hogy abból kívül-belől újr építsék a piaci templomot, a papi lakot, s a mi legfontosabb: iskolát, iskolamesteri lakást s mellé négy szobás internatust építsenek a deákok számára. Ez iskola ellátására rendelte a vármalom egyik köve jövedelmét is, melynek kezelését a városra bízta. Déva ez időtől kezdve jutott némi jövedelemhez, a nagylelkű főúr azonban alig két évre 1595 május havában meghalt Szászváros piacán, állítólag mérgezés következtében, s rendelete szerint anyja mellé temettetett a dévai ref. templomba. Csakhogy itt nem pihenthetett sokáig, mert 1603-ban saját katonái (drabantjai) felhányták sírját, hogy megbosszúlhassák magokat kegyetlenkedései miatt egykori urokon, úgy, hogy sírjának és sírkövének nyoma sincs a templomban.

Több hozzászólás után a választmány felkérte a M. Tud. Akadémia megbízásából lengyel- és oroszországi levéltári kutatósokra induló titkárt, hogy útközben Geszthyre vonatkozólag is tovább kutasson Kolozsvárrt, az Országos levéltárban, a bécsi titkos levéltárban, valamint a Homonnai-Drugethek homonnai levéltárban, mely Geszthy nagybecsű végrendeletét is őrzi és egyúttal dévai ref. templomunk építtetése kérdését és régiségeit is behatóbban tanulmányozza.

A nyári szünidő elején ugyancsak a választmány megbízásából *Mailand* Oszkár és a titkár együttes tanulmányutat tesz a

megyében V.-Hunyad—Lindsina—Felső-Szilvás—Hátszeg—Várhely vonalán, mindenfelé okleveleket keresve, néprajzi tanulmányokat és tud. fényképfelvételeket eszközölve; míg *Téglás* Gábor ásatásokat fog végezni Veczelen, esetleg Várhelyen, továbbá a délmagyarországi római sánczok irányát fogja tanulmányozni. Dr. *Sólyom-Fekete* Ferencz jelentést tevén arról, hogy Erdőfalvánál érdekes felírásos emlék merült volna fel, annak kinyomozásával az elnökség megbíztatik. Végül *Téglás* Gábor tesz jelentést arról, hogy a kenyérmezei emlék díszítményei aranyozást igényelnek, miért az aradi M. Á. V. üzletvezetőség e munkálatokra felkéretik.

Új tagokul titkár bejelentette a következőket: *Pietsch* Lajosné, dr. *Nagy* Béla (aj. *Téglás* Gáborné) és *Diósi* Sámuel főrabbi (aj. a titkár) a kik mindnyájan felvétettek.

Erzsébet királyné emléke

a Hunyadm. Tört. és Régészeti Társulatban.

Társulatunk 1898. szept. 29-iki rendkívüli ülését szentelte arra, hogy részt vegyen az Erzsébet királyné elhunytával bekövetkezett országos gyászban s nagy királynénk emlékezetét megünnepelje. Az ülés a főreáliskola tanári tanácskozó termében folyt le. A teremben a királyné képe fekete fátyollal volt bevonva, az asztal fekete posztóval leterítve. A tagok és vendégek igen szép számban voltak jelen, hölgyek és férfiak egyaránt, s az alkalomhoz méltóan mindnyájan fekete ruhában.

Jelen voltak: Dr. gr. Kuun Géza, br. Szentkereszty György főispán, Pogány György ny. főispán, br. Jósika Lajos, Sólyom-Fekete Ferencz, Réthi Lajos, Hollaki Arthur, Barcsay Béla, Szöllősy Lajos, Kolumbán Samu, Mailand Oszkár, Pietsch Lajos, Téglás Gábor, Bíró József, Mérő István, Fogolyán Sándor, dr. Apáthy Árpád, Batori Armin, Hajduczky József, Boga Károly, Borostyány Béla, Pais Elek, Tóth Ferencz, Schuber Mátyás, Farkas Árpád, dr. Veress Endre titkár.

Hölgyek: Gr. Kuun Gézáné (br. Kemény Vilma), Barcsay Béláné, Téglás Gáborné, Hollaki Arthurné, Sándor Ilona, Borostyány Béláné, Vitán Vilma, özv. Pauer Lajosné, Kolumbánné Haich Ottilia, Kapcza Ilona, Mangesius Hermin, Paget Olivérné, Sándor Erzsé, Mailand Oszkárné.¹

Gróf Kuun Géza elnök az ülést megnyitván, a választmány összes tagjaitól követve, fölemelkedik helyéből, s a következő classicus szépségű és a szívek mélyéig ható beszédet intézi a megjelentekhez:

¹ A névsort ezúttal oly rendben közöltük, melyben azt a jelen voltak gyászkeretű jegyzőkönyvünkben aláírták.

Tisztelt választmány!

Igen tisztelt közönség!

Szomorú, igen szomorú kötelességet teljesítettem, a midőn a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat« választmányát és rendes tagjait e mai rendkívüli gyűlésre meghíttam.

Nem képzelem, hogy volna magyar egyesület szeretett hazánkban bárhol, a mely a mindnyájunkat oly mélyen lesújtó gyászeset után tartott első gyűlésen mással tudna foglalkozni, mint áldott emlékü Erzsébet királynénk dícsfénytől ragyogó alakjával, magasztos erényeivel, gondviselészerű fellépésével hazánk történetében, kimondhatatlanul boldogító szeretetével, melylyel hazánk s fajunk iránt viseltetett s végül — óh szűrnyű végzet! — oly váratlanul jött, oly megrendítő, az első percekben hihetetlennek látszott, oly iszonyatos, vérlázító módon történt kimúltával. Hiszen a családi körben, kunyhóban és palotában mindenütt, mindenütt erről a gyászesetről van szó, a mélységes fájdalomról, a mely Magyarországot érte. Áldott szívét átszúrta egy átkozott tör, s e tör élet szívünk is érzi.

Minket is az az égő vágy vezetett ide, hogy szívünk fájdalmát egyesítve, mintegy gyászkötésbe foglaljuk, hogy nagy királynénk drága emlékének szívünk szent áldozatát, örök hálánkat nyilvánítsuk.

Adhatunk-e szavakban kifejezést mindezeknek? A mennybolt csillagai, a csillagok miriádjai megszámlálhatók-e, vagy ha ezt tenünk nem lehet, legalább a csillaghullások idején a magasból a végtelen űrben egyszerre aláhulló csillagokat számba vehetjük-e? Ki vállalkoznék ilyenre? A mérhetetlen mérlegre tehetjük-e? A végtelent lehet-e meghatárolnunk s a mindenséget kimerítőn meghatároznunk. Fájdalmunk egy mindenség, mely minden érzésünkhöz, minden gondolatunkhoz hozzáfűződik gyászfűzéként. Hálánk, örök hálánk, örök szeretetünk szintén egy mindenség, mely szívünket betölti. A szavak szárnyra kelnek s elrepülnek, gyorsabban még mint a múltó percz, ám de az érzés, az érzés, az szívünk mélyében honol éltünk fogytáig, s a midőn a jelenlegi nemzedék utolsója a mély sírba szállt, ez az érzés még akkor sem fog vele együtt eltemettetni, hanem át fog terjedni a jövő évszázadok történetébe s fajunk legkésőbbi nemzedékeit is megvilágítandja a történelmi igazság dicsőült emléke, sugár-fénye által s hevíteni fogja nemes elhatározásokra mindenkor véges végig.

A míg a földön volt Erzsébet királyné, védasszonyunkat láttuk benne, kinek királyi koronáját mintegy a béke szivárványa sugározta körül, azon béke szivárványa, a melyről a szent könyvekben tétetik említés, jeléül annak, hogy a béke, békéltetés és kiengesztelés üdvös munkáját cselekedte a szeretetnek mindent meggyőző hatalma által, s most hogy immáron a menyországba költözött az angyalok és szentek seregei közé, az élet és dicsőség koronája díszlik angyal fején s mi a ki benne, a míg a földön volt: védasszonyunkat láttuk, benne immáron békéltető védangyalunkat látják lelki szemünk. A hű magyarok buzgó ajkáról hő fohászok közt egy régi *cantio* e versszaka száll fel hozzá:

Sírnak és zokognak árváknak szemei

— — — — —

Magyarországról, mű édes hazánkról

Ne feledkezzél el árva magyarokról.

Indítványozom, hogy I. szerény társulatunk jegyzőkönyvébe iktassuk Istenben boldogult Erzsébet királynénk gyászos elhunytá lett való mélységes fájdalomukat, drága emléke iránt érzett örök hálaikat, örök szeretetünket, s oly kimondhatatlanul sujtott dicsőségesen és bölcsen uralkodó királyunk ő Felsége mérhetetlen fájdalomban való legmélyebb részvétünket.

2. Irassék e mai ülésünk jegyzőkönyve gyászkeretű papirosra.

3. Sajtó alatt levő Évkönyvünk borítéka gyászkeretben adassék ki.

4. Végül: írja alá a jelen jegyzőkönyvet valamennyi megjelent tagtárs és érdeklődő, a kik ülésünket — a mai gyász alkalmából — jelenlétükkel megtisztelték.

Az ülés a javaslatokat mind egyhangulag elfogadta és határozattal emelte, mire a jegyzőkönyv elkészítettvén, azt a jelenlévők nyomban aláírták.

Történelmi társulatunk okt. 26-án d. u. rendkívül látogatott felolvasó és választmányi ülést tartott, melynek két főtárgyaként: beszámoltak a nyári kutatások eredményéről és megállapították a közgyűlés idejét és tárgysorozatát.

Jelen voltak: gróf dr. Kuun Géza elnök, dr. Sólyom-Fekete Ferencz alelnök, dr. Veress Endre titkár, Téglás Gábor múzeum-igazgató, Szöllőssy Lajos pénztáros, Kolombán Samu könyvtáros, Fogolyán Sándor segédtitkár; továbbá Pogány György nyug. főispán, br. Jósika Lajos, dr. Apáthy Árpád, Barcsay Gábor, Borostyán Béla, Buda Ádám, Csűrös Imre, Diósi Sámuel, főrabbi, Issekutz Antal nyug. polgármester, Mailand Oszkár vál. és rendes

tagok, dr. Petri Mór tanfelügyelő és Szilágymegye monographusa pedig mint vendég. — *A hölgyek közül:* Mailand Oszkárné, Téglás Gáborné, Mangesius Hermin és Súlyom-Fekete Marietta.

Az ülést *elnök* megnyitván, részvétellel emlékezett meg a társulat két halottjáról: Kénosi *Sándor* József vál. tagról és *László* Györgyről, a ki éveken át a társulat ügyésze is volt s kinek özvegyéhez ezért részvétírat küldése határoztatott.

Az utolsó (jun 15-iki) felolvasó-ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után *Téglás* Gábor bemutatta Déva városának XVII. századi, talán öreg Rákóczy György fejedelem idejéből való magyar nyelvű *szabályrendeletét*. (Olvasd e kötet 114—119 lapján.) E nagybecsű okíratot (mely Hunyadmegye statutumai közt a legrégebb) lemásolásra megyénk szülöttje: dr. *Magyary* Károly alsófehérmegyei főorvostól kaptuk, a ki azt a n. enyedi br. Kemény-féle levéltárban találta és szíves közlésével társulatunkat és megyénk történetét hála kötelezte.

Valósággal kiegészítette e szabályrendeletet az a »Déva várasának difficultási, melyek az megorvosoltatásra szükségesen kívántatók« című 1717-ből való, s titkár által felolvasott másik becses írat, melylyel dr. *Szilágyi* Sándor t. tag szerencsélte a társulatot s gazdagította megyénk történetét. (Közölve egész terjedelmében e kötet 124—127. lapján.) E felolvasás tárgyával kapcsolatban gr. *Kuun* Géza elnök szabad előadásban érdekes dolgokat mondott el azokról a bonyodalmakról, melyek a dévai uradalom továbbbi birtokosait szabad birtoklásukban zavarták. Visconti t. i. a harminczas években eladta volt gr. Haller Gábornak, de mivel ehhez nem volt joga, a katonai kincstár pert indított ellene, özvegye ellen, a kitől különböző jogcímeken mind többet foglalt el, s kinek tulajdonában csak úgy akarták meghagyni, ha *canont* fizet érte. E végett az özv. Haller grófnő személyesen is járt Mária Teréziánál, a ki nagyon kegyesen fogadta és kivételesen felmentette a tulajdonjog elismerése fejében fizetendő canon alól, a mint aztán haláláig bírta is az uradalmat.

Szöllősy Lajos pénztáros jelentéséből kiemelendő, hogy gr. *Kuun* Géza elnök száz forintra egészíté ki alapítványa összegét, s hogy a társulat a kormánytól, »A muzeumok és könyvtárak országos tanácsa« intézkedése folytán nemrég 300 frtot kapott ásatásokra, a melyek a jövő év nyarán újra megkezdetnek Várhelyen.

A nyár folyamán az utolsó ülés megbízásából *Mailand* Oszkár vál. tag a *titkárral* együttes tanulmányutat tett V. Hunyad—Lindsina—Felső-Szilvás és Hátszeg vonalán, (első pedig még külön is gyűjtött Berekszón és Bácsiban) melynek gazdag történeti és néprajzi eredményéről később önálló értekezésben fogunk külön-külön beszámolni.

Geszthy Ferencz várkapitányra vonatkozólag *titkár* a M. Tud. Akadémia megbízásából tett nyári kutató útján igen becses

újabb adatokat gyűjtött a budai országos, a bécsi császári államlevéltárban, a varsói gr. Zamoyski s a homonnai gr. Andrassy-féle levéltárban, úgy, hogy értekezése bővített új alakjában a jövő évi Évkönyvre marad. Nagyon becses kéziratokat hozott haza a titkár még Romoszról, Brádról és Kőrösbányáról, mindenfelé érdeklődést keltvén személyes megjelenésével a társulat nemes czélja és működése iránt.

Örvendetes tudásul és megnyugvással vette az elnökség, hogy felkérésére a M. Á. V. aradi üzletvezetősége az alkenyéri állomáson lévő Báthory-Kinizsi emlékoszlop felírata és czímere aranyozását megújította és épségben maradására nagy gondot fordít.

A társulat a nyár folyamán a *hunyadvári lovagkastélyról* fényes kiállítású *tájékos levelezőlapokat* hozott forgalomba, hogy országunk e műremeke a legtávolabbi vidékeken is ismertté váljék, s a turisták érdeklődését történeti nevezetességekben gazdag megyénk felé irányítsa. E díszes levelezőlapokat — melyek városunkban *Hirsch* Adolf papirkereskedésében 5 krért kaphatók — egész sorozat fogja követni dévai, várhelyi és egyéb megyei tájképekkel, melyekre a gyűjtők figyelmét előre is felhívjuk.

Téglás Gábor előadja, hogy múzeumunkat »A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége« megbízásából szept. 8-án dr. *Hampel* József t. tag, a N. Múzeumi régiségtár igazgató-őre tanulmányozta, s átnézte Szászvároson is *Torma* Zsófia t. tagunk nagybecsű őskori gyűjteményét. Együttal tanulságos magyarázat kíséretében az alábbi új adományokat mutatja be:

Lugosi Fodor András néhai hunyadmegyei főorvos „Archaeologischer Führer durch Siebenbürgen“ czímű nagybecsű kézirati művének I. (épen megyénk régiségeire vonatkozó) kötete. Kászoni Bornemisza János és József latin beadványa a Felsőghez a múlt században Vajda-Hunyad birtokáért galanthai hg. Eszterházy Miklós részéről ellenök indított perben. (Mindkettő dr. *Amlacher* Albert tiszt. tag adománya Romoszról.)

„Jegyzéke az 1849-ik év februarius 5-ike éjszakáján az oláh rablók által a Brády Anna kisasszony vajdahunyadi udvarából elorozott portékáknak.“ Hasonló jegyzék azokról a tárgyakról, melyekkel Brády Lajos vajdahunyadi vagyonát károsították meg. (Mindkettő a megyéhez benyújtott hivatalos írat, *Brády* Béláné adománya Brádról.)

A „Nép barátja“ 1848 nov. 26-ikától 1849 junius 10-ig, valamint a „Reform“ 1848 tavaszutó 21-ikétől 28-ig terjedő több száma egy nemzetiszín vágású kötetbe kötve. Továbbá a kőrösbányai régi aranyolvasztók helyén talált százados olvasztó kanál, s egy patkó. (Ifj. *Lázár* Farkas szolgabíró ajándéka Kőrösbányáról.) Egy serpentinkából készült őskori kőfejsze, melyet a mu-szári bányák előtt találtak. (*Makray* Aladár szolgabíró adománya

Kőrösbányáról.) A 136. honvédszászlóalj dobjának két verője, melyet a dobos: dévai születésű Szabó Antal (jelenleg Kőrösbányán élő vendéglős) mentett meg és adományozott.

„Officium Rakoczianum“ cz. 1765-ből való nagyszombati imakönyv, múlt századi bejegyzésekkel, (a mely 1771-ben Czenker János Nepomuk tanár tulajdona volt) s egy »Schöner wohl approbirter Heil-Seegen zu Wasser und zu Land« cz. prágai imakönyv kézirati példánya. (Mindkettő Czakó Károly ny. őrnagy adománya, özv. Eperjessy Ignácné, sz. Bája Petronella könyvtárából.)

Az adományok köszönettel vétetnek, s adományozóik nevével a társulat újonnan készített „Aranykönyv“-ébe vezetetnek.

A társulat IX. Évkönyve rendkívül gazdag tartalommal és képekkel díszített fényes kiállításban, közel 200 lapnyi nagy terjedelemben már két hét mulva meg fog jelenni, úgy, hogy a *közgyűlés napján*, mely nov. 13-ikán vasárnap d. e. 10 órakor kezdődőleg a vármegyeház dísztermében fog megtartatni — minden tag megkapja. Az Évkönyv 11, 14, 15, 66, 82 és 127. lapján közölt képek metszetei szíves kölcsönzéseért az Athenaeum-nyomdának, a 18 és 147. lapon lévőkért a N Múzeumnak s a 69. lapon közöltért a Franklin-társulatnak ezúton köszönetét nyilvánítja a választmány.

A közgyűlés tárgysorozatába felvételre a szokott elnökségi és pénztári jelentések mellett gr. Kun Géza elnök emlékbeszéde dr. Torma Károly elhunyt tiszteleti tag felett, valamint Kropf Lajos Londonban élő nagyhírű történettudósunk a *dévai 1550-iki török veszedelemről és csatáról* írt, titkár kezéhez küldött jeles értekezése, melyvel távoli hazánkfia a társulatot szerencsétette. Ezeknél fogva már is oly nagy érdeklődés mutatkozik a társulatnak ez immár 19-ik közgyűlése iránt, hogy a választmány Hollaki Arthur alispán elnöklésével elszállásoló és fogadó bizottságot küldött ki, hogy az Aradról, Temesvárról, Gyulafehérvárról, N.-Szebenből, N.-Enyedről, Kolozsvárról, Deésről, M.-Vásárhelyről, a fővároshól és a megyéből érkező, társulatokat és tudományos testületeket képviselő vendégeket illő módon fogadhasák és itteni tartózkodásukat kedvessé tehessék.

A társulat nevében elnök táviratilag üdvözi Pogány Károly krassó-szörénymegyei főispán vál. tagot installatiója alkalmából, kérve továbbra is a társulat iránti jóindulatát és pártfogását.

Téglás Gábor a monographia ügyérőlalábbi jelentését nyújtja be:

Hunyadmegye monographiájának ügye.

Hollaki Arthur alispán a megyei monographia bizottságát a közgyűlés alkalmából e hó 14-én összehíván, azon gr. *Kuun* Géza ő Excellentiájával a főszolgabírák, s Déva, Szászváros, Hátszeg, Vajda-Hunyad polgármesterei is, több bizottsági taggal együtt részt vettek

Hollaki Arthur alispán a gyűlés megnyitása után előadja, hogy a monographia-bizottság 1892 évi deczemberi alakuló gyűléséből vett megbízatáshoz képest *Téglás* Gábor szerkesztővel a történelmi részt *Király* Pál és *Kun* Róbert között osztották volt meg, míg a népvándorlás és legrégibb kor gr. *Kuun* Gézára, a praehistorikus és római kor *Torma* Zsófia és *Téglás* Gáborra jutott. Szászváros és vidéke történetét külön dr. *Amlacher* Albert vállalta el, a megye várait, műemlékeit *Szinte* Gábor vette fel és írja le, a néprajzi részt *Mailand* Oszkár és *Kolumbán* Samu, a természet-földrajzi részt *Borostyány* Béla és *Téglás* Gábor, a megyei népnevelésügyet *Réthy* Lajos, a pénzintézeteket *Hajduczky* József, s az egyházi, közgazdasági és culturalis viszonyokra is mind készséggel vállalkoztak a felkért urak. A munka kinyomatásával az *Athenaeum* bízott meg. Alispán a kezeihez jutott kötelező nyilatkozatok után a költségvetés keretében előirányvott segélyeket, a szerkesztő javaslatai alapján *Király* Pálnak, *Kun* Róbertnek és *Szinte* Gábornak kéréseik folytán a munka gyorsítása érdekében kiutalta volt; *Kun* Róbert váratlan halálával azonban a tervezet végrehajtása nagy késedelmet szenvedett, de örömmel jelentheti, hogy *Téglás* szerkesztőnek sikerült dr. *Veress* Endre tanár személyében olyan munkatársat nyerni, a kinek buzgalma, képzettsége és áldozatkészsége lehetővé teszi a felmerült anyagi károsodások helyreállítását is. Ő maga pedig megyei intercalaris jövedelmekből gazdálkodik a fedezetet.

Elnök felhívására *Téglás* Gábor részletesen beszámol a történetekről. *Kun* Róberttel ő maga utazott fel 1894 tavaszán az országos levéltárba, hogy ott a kutatás anyagáról s mikéntjéről tájékozódhassanak. A főreáliskolai könyvtárba a megyét érdeklő történeti forrásműveket, monumentákat, erdélyi országgyűlési emlékeket, Történelmi Tárt megszerezve ő maga jegyezte ki a Hunyadmegyére vonatkozókat: hogy *Kun* R. gyorsabban haladhasson. Így 1897 márcziusban

már be is mutatta Kun Róbert munkái tervezetének egy részét, a mikor alig egy hó múlva 1897 április 12-én hirtelen halálával az előkészületek romba dültek.

Azalatt gr. *Kuun Géza*, *Torma Zsófia* és az ő kéziratai nyomdába kerülván, lassanként 8 ívvel elkészültek, úgy, hogy akár külön kötetül adhatnák. De nem volna tanácsos így szétszaggatni a munkát s várunk kell Király Pálra, a ki legutóbbi nyilatkozata szerint f. évi decemberre adja át munkája első részét és tavaszra az egészet. Együttal a Kun Róbert halálával felmerült anyagi károsodás kiegyenlíthetése céljából szerkesztő az idáig megjelent 180 illusztrációt igen csekély díj mellett eszközölte ki, a mi egymagában is nagyobb összeget képvisel a megtérítetlen összegnél.

Dr. *Veress Endre* eddigi levéltári kutatásai sem terhelték a megyei alapot, s ily módon a bizottság meg lehet nyugodva: hogy ha némi késedelemmel bár, de azért a tervezetet legfennebb abban lépik túl, hogy a folyvást növekvő adatkészletet a monographiában mellőzni nem lehet. Különben is ilyen munkáknál a rövid időhatárok rendesen megboszúlják magukat s reméli, hogy a késedelemért a munka beltartalma kárpótlásul szolgáland. Részéről minden lehető megtett és ígér erre nézve. Egyébiránt akármennyire indokoltnak tartja is a közvélemény a megyei monographia lassú haladásával elégteletlenkedni, nem szabadna figyelmen kívül hagyni a türelmetlenkedőknek: hogy hivatalos teendőkkel túlhalmozott s a családfenntartás anyagi eszközeiért is küzdő közhivatalnokoktól csak úgy röptiben ekkora munkát követelni — főleg itt, hol az elődök alig hagytak valami értékesíthetőt — szinte méltánytalanság.

A bizottság tudomásul vevén a jelentéseket, egyebek között azt is elhatározza, hogy a beérkező munkák előzetes bírálat után bocsáttassanak nyomtatás alá s a netáni kifogások szerint szerzők az átalakításra köteleztessenek. Elnök és szerkesztő az időközi teendőkkel megbízattak.

*

Uj tagokul titkár bejelenti a következőket: Dr. *Petri Mór* kir. tanfelügyelő, *Zilahon* (aj. gr. *Kuun Géza*); *Borbély Sándor*

tanítóképezdei igazgató-tanár Székely-Kereszturon (aj. Téglás Gábor) és ifj. Buda Imre takarékpénztári hivatalnok, Déván (aj. a titkár), a kik valamennyien felvétetnek.

Kebli ügyek elintézése után e közgyűlésünk előtti utolsó ülés d. u. $\frac{1}{2}$ órakor elnök életetésével feloszlott.

Összeállította **Dr. Veress Endre** titkár.

Nemesis-tábla Várhelyről.

TÁRSULATI NÉVKÖNYV

1898 nov. elején.

Tisztikar.

Elnök:

Osdolai gróf dr. KUUN GÉZA alapító és vál. tag, v. b. t. t. a főrendiház vál. tagja, bölcsellettudor s a leydeni egyetemen a sémi nyelvek tiszteletbeli tudora, az olasz koronarend középkeresztese, volt ev. ref. egyházkerületi főgondnok, a magyarországi néprajzi társaság elnöke és alapító tagja, a szászvárosi ev. ref. Kun-collegium egyik főgondnoka, a magyar történelmi társulat, a magyar heraldikai és genealogiai társaság s a budapesti philologiai társaság alapító és tiszt. tagja, a Magyar földrajzi társaság tiszt. tagja, az erdélyi magyar közművelődési egyesület t. elnöke s igazgató-választmányi tagja, ugyanezen egyesület irodalmi szakosztályának elnöke s hunyadvármegyei választmányának elnöke, a dévai állami iskolák gondnokságának s az erdélyi irodalmi társaságnak elnöke, az alsó-fehérmegyei történeti, régészeti és természettudományi társulat, úgyszintén az »Ateneo di Scienze e lettere di Bassano« tiszteleti tagja, Patrono del Museo Indiano, a »Protestans Irodalmi Társaság« igazgató-választmányi tagja, s a »Deutsche Morgenländische Gesellschaft« r. tagja. Consigliere della Societa Nazionale per le Tradizioni Popolari Italiane, a prágai Wissenschaftlicher Verein für Volkskunde und Linguistik és a helsingforsi finn-ugor társaság tiszt. tagja, az Erdélyi Múzeum-Egylet alapító, s a M. Tud. Akadémia tiszt. tagja. *Maros-Németi.*

Alelnök:

Dr. SÓLYOM-FEKETE FERENCZ, alapító és vál. tag, kir. törv. elnök. *Déva.*

Titkár:

Dr. VERESS ENDRE, r. és vál. tag, áll. főreáliskolai tanár, a bécsi »Institut für oesterreichische Geschichtsforschung« oklevéltani intézet volt növendéke. *Déva.*

Segéd-titkár:

FOGOLYÁN SÁNDOR, r. és vál. tag, áll. főreáliskolai internatusi első felügyelő-tanár. *Déva.*

Pénztáros:

SZÖLLÖSY LAJOS, r. és vál. tag, nyug. áll. tanítóképezdei tanár. *Déva.*

Ügyész:

Dr. RÉTHI GYULA, r. és vál. tag, köz- és váltó ügyvéd. *Déva.*

Múzeum-igazgató:

TÉGLÁS GÁBOR, alapító és vál. tag, cz. főigazgató, az áll. főreáliskola igazgatója, a M. Tud. Akadémia I tagja, az Országos régészeti és embertani társulat vál. tagja, s a Magyar földrajzi társaság lev. tagja. *Déva.*

Könyvtáros:

KOLUMBÁN SAMU, r. és vál. tag, áll. tanítóképezdei tanár, a Magyar Néprajzi társaság vál. tagja. *Déva.*

Várbizottsági elnök:

HAJDUCZKI JÓZSEF, r. és vál. tag, áll. főreáliskolai tanár. *Déva.*

Igazgató-választmány.

Dévaiak: *Barcsay* Béla m. kir. állami anyakönyvi felügyelő, *Bíró* József főispáni titkár, *Boga* Károly áll. tanítóképezdai igazgató, *Borostyán* Béla főreáliskolai tanár, *Borostyán* Béláné áll. polgári iskolai igazgatónő, id. *Buda* Imre megyei tisztviselő, *Dobay* Károly kir. tan. megyei tiszt főügyész, dr. *Farkas* Béla ügyvéd, *Ferenczi* Gyula főreáliskolai tanár, *Fogolyán* Sándor segédtitkár, *Hajducski* József főreáliskolai tanár, *Hollaki* Arthur alispán, *Horváth* Simon kir. ügyész, *Klimó* Mihály főreáliskolai tanár, *Kolumbán* Samu könyvtáros, *László* Ignác takarékpénztári igazgató, *László* Zsigmond nyug. áll. tképző tanár, *Mailand* Oszkár főreáliskolai tanár, *Mérő* István főreáliskolai tanár, *Pais* Elek főreáliskolai tanár, *Pietsch* Lajos m. főszámvévő, *Pogány* György nyug. főispán, *Rácz* Pál zárdafőnök, dr. *Reichenberger* Zsigmond megyei kórházi főorvos-igazgató, dr. *Réthy* Gyula ügyész, *Réthy* Lajos kir. tanácsos tanfelügyelő, *Schuber* Mátyás főreáliskolai tanár, *Sólyom*-Fekete Ferencz alelnök, *Szöllősy* Lajos pénztáros, *Szöts* Sándor ev. ref. lelkész, *Téglás* Gábor múzeum-igazgató, *Téglás* Gáborné, *Tolnay* János kir. törv. bírós. és dr. *Veress* Endre titkár.

Nem dévaiak: *Barcsay* Kálmán orsz. képviselő Kis-Barcsa, *Bartha* Lajos ev. ref. esperes Tordos, id. *Brády* Albert földbirtokos Brád, ifj. *Brády* Albert birtokos Brád, *Buda* Adám földbirtokos Rea (u. p. Hátszeg), *Buda* Károly főszolgabíró Petrosény, *Fáy* Béla földbirtokos Dédács, *Fodor* Gyula főszolgabíró Szászváros, br. *Jósika* Lajos Branyicska, *Krasznay* Olivér főszolgabíró Brád, gr. *Kuun* Géza elnök Maros-Németi, Lázár Árpád orsz. képviselő Dobra, ifj. *Lázár* Farkas főszolgabíró Körösbánya, *Naláczy* Akos földbirtokos Hátszeg, *Pietsch* Sándor főszolgabíró Hátszeg, *Pogány* Károly főispán Lugos, br. *Szentkereszty* György, orsz. képviselő Hosszú-Aszó, *Szinte* Gábor VIII. ker. főgymn. tanár Budapest, *Torma* Zsófia régészeti író nő Szászváros, *Török* Árpád főszolgabíró Puj és *Váné* Ferencz bányamérnök Boicza.

Tiszteleti tagok:

- Dr. *Amlacher* Albert ág. ev. lelkész, Romosz, u. p. Szászváros.
- Dr. *Bennedorf* Ottó egyetemi tanár, Bécs.
- Gr. *Csáky* Albin kir. főasztalnokmester, Szepes-Mindszent
- Dr. *Csánki* Dezső orsz. allevéltárnok, Budapest.
- 5 *Császka* György kalocsai érsek, Kalocsa.
- Dr. *Fraknoi* Vilmos arbei vál. püspök, Róma.
- Dr. *Hampel* József egyetemi tanár, Budapest
- Dr. *Jung* Gyula egyetemi tanár, Prága.
- Dr. *Keller* Ottó egyetemi tanár, Prága.
- 10 Gr. *Majláth* Gusztáv erdélyi püspök, Gyulafehérvár.
- Dr. *Márki* Sándor egyetemi tanár, Kolozsvár.
- Dr. *Moldován* Gergely egyetemi tanár, Kolozsvár.
- Dr. *Pauler* Gyula országos levéltári igazgató, Budapest.
- Pogány* György ny. hunyadmegyei főispán, Déva,
- 15 Dr. *Szádeczky* Lajos egyetemi tanár, Kolozsvár.
- Szász* Károly ev. ref. püspök, Budapest.
- Dr. *Szildgyi* Sándor egyetemi könyvtár-igazgató, Budapest.
- Torma* Zsófia régészeti író nő, Szászváros.

- Dr. *Wlassics* Gyula közoktatásügyi miniszter, Budapest.
 20 Dr. *Zimmermann* Ferencz a százsz egyetem levéltárosa, Nagy-Szeben.
 Dr. *Zsilinszky* Mihály államtitkár, Budapest.

Elhalálozott tiszteleti tagok:

- Hunyadvári dr. *Arányi* Lajos egyetemi tanár † Budapesten 1887 jul. 28.
Barabás Miklós festőművész † Budapesten 1898 febr. 12.
Baritán György történétíró † Nagy-Szebenben 1893 decz. 27.
Dedk Farkas történétíró † Maros-Vásárhely 1888 jul. 4.
 5 Dr. *Findly* Henrik egyetemi tanár † Kolozsvárt 1898 febr. 13.
 Dr. *Haynald* Lajos kalocsai érsek † Kalocsán 1891 jul. 4.
 Dr. *Heuszlmann* Imre egyetemi tanár † Budapesten 1888 decz. 5.
Ipolyi Arnold püspök † Nagyváradon 1886 decz. 2.
Lénghart Ferencz erdélyi püspök † Gyulafehérvárt 1897 jun. 28.
 10 *Ornós* Zsigmond ny. főispán † Temesvárott 1894 nov. 16.
 Dr. *Pulszky* Ferencz nemz. múzeumi igazgató † Budapesten 1897 szept. 9.
Rómer Flóris egyetemi tanár † Nagy-Váradon 1889 márcz. 18.
Salamon Ferencz egyetemi tanár † Budapest 1892 okt. 9.
Szabó Károly egyetemi tanár † Kolozsvárt 1890 aug. 31.
 15 Gr. *Szécsen* Antal történétíró † Bécsben 1896 aug. 23.
 Dr. *Teutsch* Gy. Dániel ág. ev. püspök † Nagy-Szebenben 1893 jul. 2.
 Dr. *Torma* Károly egyetemi tanár † Porto d'Anzioban 1897 márcz. 2.
Trefort Agoston cultusminister, történétíró † Budapest 1888 aug. 27.

Alapító tagok:

	Ö Felsége Első Ferencz József, dicső királyunk	1887	100 frt b.*
	† Alsó Elekné, földbirtokosné. Déva	1883	50 frt b.
	† Báró Apor Károly. Maros-Vásárhely	1884	50 frt b.
	† Dr. Arányi Lajos, főorvos	1887	50 frt b.
5	Bágya Farkas, földbirtokos. Lőcse	1880	50 frt b.
	† Bágya Károly. Fehérvíz	1880	50 frt b.
	Bágya Zsigmond, ny. főszolgabíró. Budapest	1880	50 frt b.
	Barcsay Béla, m. kir. anyakönyvi-felügyelő. Déva	1880	50 frt k.
	Barcsay Kálmán, országgyűlési képviselő. Kis-Barcsa	1880	50 frt k.
10	† Özv. Barcsay Lászlóné. Déva	1883	50 frt b.
	Beke Ferencz, kir. törv. irodaigazga. Déva	1895	50 frt b.
	Benedikty József, földbirtokos V. Hunyad	1880	50 frt k.
	Benedikty Lajos, földbirtokos. Guraszáda	1895	50 frt k.
	Bernád Miklós, kir. közjegyző. Hátszeg	1880	50 frt b.
15	Bárá Bornemisza Tivadar. M.-Illye	1880	50 frt k.
	Bárá Bornemisza Tivadarné. M.-Illye	1891	50 frt b.
	Brúz László, gyógyszerész. Déva	1880	50 frt k.
	Buda Ádám, földbirtokos. Rea, u. p. Hátszeg	1880	50 frt k.
	Buda Elek, földbirtokos. Alvincz	1880	50 frt k.
20	Csongrády Kálmánné Vessződ; u. p. Nagy-Sellyk	1888	50 frt b.
	Dévai Előlegezési Szövetkezet. Déva	1885	50 frt b.
	Dévai Nemzeti Casino. Déva	1885	50 frt b.
	Emich Gusztáv, kir. asztalnok. Budapest	1883	50 frt k.
	Földváry Alexandrin. Dicső-Szent-Márton	1884	50 frt k.
25	Gergelyi Tamás, magánzó. Déva	1880	50 frt b.
	L. Gyárfás Ferencz, kir. kuriai bíró. Budapest	1880	50 frt b.
	† Dr. Haynald Lajos, kalocsai érsek. Kalocsa	1883	100 frt b.
	Hollaki Imre, ügyvéd. Déva	1880	50 frt k.

* A név utáni évszám a belépés évét, az azutáni szám az alapítvány összegét, a b. betű a megtörtént befizetést jelenti, a k pedig azt jelzi, hogy az illető eddig csak az alapítványi összeg kamatait fizette.

	Báró Horváth Ödönné. Alvincz	1883	50 frt b.
30	Gróf Horváth Tholdy Lajos. orsz. képvis. D.-Szt.-Márton	1880	50 frt k.
	Gróf Horváth Tholdy Lajosné. D.-Szt.-Márton	1885	50 frt k.
	Hunyadmegyei Első Takarékpénztár. Hátszeg	1880	50 frt b.
	Inkey Béla, földbirtokos. Boldogfalva	1886	50 frt k.
†	Báró Jósika Géza. Branyicska	1880	50 frt b.
35	† Báró Jósika János. Lemberg	1884	50 frt b.
†	† Id. báró Jósika Lajos. Kolozsvár	1880	50 frt b.
	Báró Jósika Lajos. Branyicska	1880	50 frt b.
	Báró Jósika Lajosné. Branyicska	1886	50 frt b.
†	† Báró Jósika Leó. Zsibó	1880	50 frt b.
40	Báró Jósika Pépi, Fanni Branyicska	1885	50 frt b.
	Báró Jósika Samu, v. b. t. t. Kolozsvár	1880	50 frt b.
†	† Kendeffy Sámuel. Kernesed	1880	50 frt b.
†	† Kenderessy Ernő. Déva	1885	50 frt b.
†	† Kolozsi Antal. Gyulafehérvár	1884	50 frt k.
45	Kolozsvári Nemzeti Casino. Kolozsvár	1885	50 frt b.
	Gróf Kornis Berta. Kolozsvár	1888	50 frt k.
†	† Gróf Kun Kocsárd. Algyógy	1880	100 frt b.
	Gróf Kuun Géza, v. b. t. t. M.-Németi	1880	100 frt b.
	Gróf Kuun Gézáné. M.-Németi	1885	50 frt b.
50	† Kun Róbert. tanár. Déva	1880	50 frt b.
	Gróf Lázár Jenő. Medgyesfalva	1880	50 frt k.
	Lázár László, földbirtokos. Lapusnyak u. p. H.-Dobra	1880	50 frt b.
†	† Lázár Pál Oszkár. Lapusnyak	1880	50 frt b.
	Lengyel Gergely, szövetkezeti igazgató. Déva	1880	50 frt k.
55	Gróf Lónyai Gábor. Budapest	1883	50 frt k.
†	† Gróf Lónyai Menyhértné. Budapest	1883	50 frt b.
†	† Lőnhárt Ferencz, erd. r. c. püspök. Gyulafehérvár	1884	100 frt b.
†	† Maderspach Viktor. Iszkrony	1880	50 frt b.
	Gróf Majláth Gusztáv, erd. r. c. püspök, Gyulafehérvár	1897	100 frt b.
60	† Moldován Demeter Nagy-Szeben	1880	50 frt b.
†	† Nemes János. Kolozsvár	1891	50 frt b.
	Báró Nopcsa Elek, országgyűlési képvis. Budapest	1880	50 frt b.
†	† Báró Orbán Balázs. Sz.-Udvarhely	1887	50 frt k.
	Petrozsény és Livazény községek	1880	50 frt k.
65	† Pogány Ádám. Déva	1880	50 frt b.
	Pogány György, ny. főispán. Déva	1880	50 frt b.
	Pogány Károly, Krassó-Szörény főispánja. Lugos	1813	50 frt b.
†	† Puj Zsigmond. Puj	1880	50 frt k.
	Báró Radák Ádámné. Mikeszása	1885	50 frt b.
70	Rudai 12 apostol bányatársaság. Brád	1880	50 frt b.
†	† Kénosi Sándor József, közjegyző. Déva	1880	50 frt k.
	Dr. Solyom-Fekete Ferencz, kir. törv. elnök. Déva	1880	50 frt k.
†	† Szentiványi Gáborné, M.-Solymos	1880	50 frt b.
	Báró Szentkereszty György, orsz. képvis. Hosszú-Aszó	1802	50 frt k.
75	Szereday Aladár, földbirt. Szt.-Mihály; u. p. Kolozsvár	1880	50 frt k.
†	† Szilvássy László. Ó-Bretteye	1880	50 frt k.
	Téglás Gábor, cz. főigazgató. Déva	1885	50 frt b.
	Téglás Gáborné. Déva	1897	50 frt k.
†	† Gróf Teleki Domokosné, Kolozsvár	1893	50 frt k.
80	Gróf Teleki Samu. SároMBERKE	1883	50 frt b.
	Torma Zsófia, régészeti író. Szászváros	1880	50 frt k.
	Török Árpád, főszolgabíró. Puj	1880	50 frt k.
	Velicska Lajos. Bábolna	1880	50 frt k.
	Gróf Wass Ottilia. Kolozsvár	1883	50 frt b.
85	Báró Wesselényi Istvánné. Kolozsvár	1887	50 frt b.

Évdíjas rendes tagok:

- Dr. Apáthy Árpád árvaszéki ülnök Déva 1898.*
- Apáthy László, kir. táblabíró Budapest 1880.
- Balog Gyula, kereskedő Déva 1887.
- Balog József, járásbíró Szászváros 1880.
- 5 Dr. Balog Pál, Hunyadmegyei tisztifőorvosa Déva 1880
- Barcsay Gábor, földbirtokos Csóra 1883.
- Barcsay Lajos földbirtokos Nagycsórán 1880.
- Bartha Győző, kir. törv. bíró Gyulafehérvár 1880.
- Bartha Lajos, ev. ref. esperes Tordos, u. p. Szászváros 1880.
- 10 Bésán Mihály, kir. közigazgató Luga 1898.
- Bíró József, főispáni titkár Déva 1888
- Dr. Bíró Kálmán, kir. törv. bíró Déva 1898.
- Boga Károly áll. tkp. igazgató Déva 1897
- Borbátvíz község 1895.
- 15 Borbély Sándor, áll. tkp. igazgató Székely-Keresztúr 1898.
- Dr. Borbély Sándor, kir. járásbíró Hátszeg 1898.
- Borostyán Béla, áll. főreálisk. tanár Déva 1887.
- Borostyán Béláné, Déva 1890.
- Id. Brády Albert, földbirtokos Brád 1892.
- 20 Ifj. Brády Albert, földbirtokos Brád 1892.
- Brády Árpád földbirtokos Brád 1892.
- Brády Lipót, földbirtokos Brád 1880.
- Ifj. Brassován Ferencz bányatulajdonos Hondol 1895.
- Brázovay Elekné, Brázova 1885
- 25 Id. Buda Imre megyei tisztviselő Déva 1897.
- Ifj. Buda Imre takarékpénztári hivatalnok Déva 1898.
- Buda Károly, főszolgabíró Petrosény 1880.
- Csernovics Mihály, földbirtokos Zám 1895
- Csűrös Imre, megyei levéltárnok Déva 1898.
- 30 Dáné Károly, ügyvéd Hátszeg 1880.
- Demián Bazil, gör. kel. esperes Brád 1883.
- Dévai áll. főreáliskola tanári kara 1897.
- Dévai áll. főreálisk. »Salamon Ferencz« önképzőköre 1897.
- Diósi Sámuel, főrabbi Déva 1898.
- 35 Dobay Károly kir. tan., tisztügyész Déva 1895.
- Dombora László körjegyző Petrosény 1886.
- Dósa Dénes ref. coll. tanár Szászváros 1880.
- Dósa Gergely ny. körjegyző Körösbánya 1885
- Eperjessy István joghallgató, Kolozsvár 1898
- 40 Gróf Eszterházy Miguel. Deés 1880.
- Fáy Béla, földbirtokos Dédács 1880.
- Dr. Farkas Béla ügyvéd Déva 1897.
- Ferenczi Gyula áll. főreáliskolai tanár Déva 1892.
- Fodor Gyula főszolgabíró, Szászváros 1896.
- 45 Fogolyán Sándor, főreáliskolai tanár Déva 1897.
- Franca Lajos, földbirtokos M. Brettye, u. p. M.-Illye 1894.

* A név utáni évszám azt az évet jelenti, melyben az illető társulatunkba lépett, illetve felvétetett.

- Friedmann Livius körjegyző Al-
kenyér 1896.
- Fülöp György N.-Szeben 1895.
- Gereyné László Gizella, Buda-
pest 1898.
- 50 Báró Györfy Árpád, Brád 1892.
- Halász Imre, áll. főreáliskolai ta-
nár Déva 1893.
- Hahn Károly Alsó Telek 1895.
- Hajduczy József főreáliskolai ta-
nár Déva 1892.
- Herlea Procop körjegyző Kud-
sir 1884.
- 55 Herlea Tivadar körjegyző, Fel-
kenyér 1884.
- Hirsch Adolf kereskedő Déva
1880.
- Hollaky Arthur alispán Déva
1880.
- Hondol község 1895.
- Horváth Simon kir. ügyész Déva
1880.
- 60 Inko János, körjegyző Alvácza
1885.
- Issekutz Antal ny. polgármester
Déva 1884.
- Báró Jósika Samuné, Kolozsvár
1881.
- Dr. Kaczander József bányorvos
Lupény 1898.
- Kassian Sándor, körjegyző Top-
licza 1893.
- 65 Báró Kemény Béla Szentersébet,
u. p. Héjasfalva 1886.
- Király Pál főgimnáziumi igaz-
gató Fehértemplom 1880.
- Klimó Mihály főreáliskolai tanár
Déva 1886.
- Kohn Jónás kereskedő M.-Illye
1880.
- Kolumbán Samu áll. tanítóképez-
dei tanár Déva 1887.
- 70 Koós Ferencz kir. tan. ny. tan-
felügyelő Brassó 1898.
- Kovács Ferencz apát-pélébános
M.-Vásárhely 1895.
- Kovács Ödön földbirtokos, Lunka
u. p. Kőrösbánya 1880.
- Körmendy Gyula orvos, Brád
1880.
- Krasznay Olivér főszolgabíró,
Brád 1892.
- 75 Krizko Bohus bányafőmérnök,
Lupény 1898.
- Gróf Kun István Déva 1886.
- Lakatos Demeter közigazgató, Zám
1895.
- László Ignác takarékpénztári
igazgató, Déva 1880.
- László Zsigmond ny. tanítóké-
pezdei tanár, Déva 1880.
- 80 Lázár Árpád orsz. képviselő
Dobra 1880
- Ifj. Lázár Farkas főszolgabíró
Kőrösbánya 1890.
- Dr. Léhmán Robert keresk. aka-
démiai tanár, Kolozsvár 1898
- Lészay János földbirtokos, Puj
1895.
- Löbl Salamon kereskedő, Dobra
1890.
- 85 Lupényi állami népiskola 1898.
- Makray Aladár szolgabíró Kőrös-
bánya 1898.
- Makray László földbirtokos, Fel-
pestes 1883.
- Mailand Oszkár főreáliskolai ta-
nár, Déva 1884.
- Maros-vásárhelyi ev. ref. colle-
gium 1898.
- 90 Márkus Ferencz vasgyári főnök,
Kudsir 1894.
- Mátyasovszki József körjegyző
Vulkán 1895.
- Mező-Livádia község 1895.
- Mérő István áll. főreáliskolai ta-
nár Déva 1897
- Dr. Mih János ügyvéd, Szász-
város 1880.
- 95 Mikancsd község 1895.
- Miklós Lajos főerdész Brád 1892.
- Miksa Imre földbirtokos, Had-
rét 1880.
- Dr. Moldován Gergely egyetemi
tanár, Kolozsvár 1898.
- Muguet Claude bánya-igazgató,
Lupény 1898.

- 100 Muntean Miklós gör. cath. hitoktató, Déva 1898.
Dr. Nagy Béla birtokos Déva 1898
Nagy István földbirtokos, Rákospd, u. p. V.-Hunyad 1880.
Naláczy Akos földbirtokos, Nalácsvád, u. p. Hátszeg 1882.
Olariu Virgil joghallgató Kolozsvár 1898.
- 105 Orbonás József szolgabíró, Szászváros 1890.
- 110 Pais Elek főreáliskolai tanár Déva 1895.
Pánkl Vilmos sz.-bíró, Brád 1892.
Pap Adolf földbirtokos, M.-Soly mos 1890.
Pápu János gör. kel. szentszéki ülnök, Nagy-Szeben 1890.
Pataky László festőművész, Alvincz 1897.
Pataky Sándor m. alszámvevő, Déva 1898.
Dr. Petri Mór kir. tanfelügyelő. Zilah 1898.
- 115 Piskii állami népiskola 1898.
Piskii tisztviselői olvasóköri 1882.
Pietsch József körjegyző Fehér-víz 1898.
Pietsch Lajos megyei főszámvevő, Déva 1894.
Pietsch Lajosné Déva 1898.
- 120 Pietsch Sándor főszolgabíró, Hátszeg 1895
Ponory Sándor kir. törv. elnök Brassó 1880.
Radnóti Dezső E.K.E.-főtitkár, Kolozsvár 1887.
Rác Pál zárdafőnök, Déva 1896.
Dr. Reichenberger Zsigmond kórházi igazg.-főorvos Déva 1880.
Dr. Réthy Gyula ügyvéd, Déva 1898.
- 125 Réthy Lajos kir. tan., tanfelügyelő Déva 1880.
Rimbás Sándor körjegyző, N.-Pestyény 1895.
Rouveure Charles bányamérnök, Lupény 1898.
- Schalát József bányatanácsos, Vajda-Hunyad 1898.
Schiesel Károly gyógyszerész, Körösbánya 1880.
- 130 Schuber Mátyás főreáliskolai tanár. Déva 1895.
Schusnek Albert gyógyszerész, Brád 1892.
Schwennhammer István Lupény 1895.
- 135 Szabó Antal, Toplicza 1895.
Szabó József bányahivataln., Alsó-Telek, u. p. V.-Hunyad 1880.
Szabó Lajos közjegyző, Brád 1895.
Szacsvey Sándor, földbirtokos, Hidalmás 1880.
Dr. Szász Iván kir. járásbíró V.-Hunyad 1890.
Szászvárosi ág. ev. egyház felsőbb népiskolája 1898.
Szászvárosi áll. leányiskola 1893.
Szászvárosi ev. ref. Kún-collegium 1893.
- 140 Szászvárosi takarékpénztár 1880.
Szegedy Miklós ev. ref. lelkész, Körösbánya 1883.
Szentirmay Alajos mérnök és lapszerkesztő, Déva 1883
Szida Dénes körjegyző, Ribicze 1895.
- 145 Szinte Gábor főgimnáziumi tanár, Budapest VIII. ker 1884
Szöllősy Lajos szövetkezeti igazgató, Déva 1888.
Szöts Sándor ev. ref. lelkész. Déva 1880.
Tallacsek Ferencz ny. bányaig., Budapest 1881.
Gr. Teleki Károly, Kolozsvár 1880.
- 155 Gr. Teleki Gusztávné, Kolozsvár 1880.
Gr. Teleki Györgyné, Nalácsvád 1881.
Téglás István kir. tanfelügyelő. Torda 1885.
- 160 Tolnay János kir. törv. bíró Déva. 1887.
Gr. Thorockay Miklós orsz. képviselő, Kernyesd 1886.

Thoroczky Venczel földbirtokos,
Guraszáda 1895.

Váné Ferencz bányamérnök,
Boicza, 1892.

Várady Bertalan ny. főszolgabíró,
Bácsi u. p. Piski 1880.

Venter Gerő ügyvéd, Arad 1885

Dr. Veress Endre főreáliskolai
tanár Déva

Dr. Wilt György kir. segédtan-
felügyelő, Déva 1898.

165 Zám község 1895.

Zomor Antal ny. kir. járásbíró,
Kőrösbánya 1880.

Átnézet.

Tiszteleti tag van . . .	19
Alapító » » . . .	85
Rendes » » . . .	166
Összes tagok száma	270

A t. tagok kéretnek, hogy az e névkönyvben netalán előforduló hiányos vagy téves adatokra vonatkozó kiegészítő vagy helyreigazító észrevételeiket a titkárral közölni szíveskedjenek.

TARTALOM.

	Lap
Decebal dák király kincse. <i>Téglás</i> Gábortól — — — — —	3
A két várhelyi mozaik-padló. <i>Téglás</i> Bélától — — — — —	12
Déva és környéke Castaldo idejében. (Adalékok Hunyadmegye 1551–53 közti történetéhez.) Dr. <i>Veress</i> Endrétől — — —	19
A dévai ref. templom és régiségei. <i>Szöts</i> Sándortól — — — — —	67
Beköltözött és törzsökös családok Lozsádon. <i>Kolumbán</i> Samutól —	83
A dévai Dévay-család címeres levele 1538-ból. Dr. <i>Amlacher</i> Alberttől	89
A Poklisa és Totesd közti sírmező. <i>Szinte</i> Gábortól — — — — —	94
Egy szoknya, meg három forint. (Magyar vallató-levél Báthory Zs. idejéből, a Brázovaiak kernyesdi birtokáról.) Dr. <i>Veress</i> Endrétől	97
Déva város pecsétje 1618-ból. <i>Mailand</i> Oszkártól — — — — —	105

Hunyadmegyei oklevéltár.

Körösbánya legrégibb szabadságlevelei. Közli: Dr. <i>Zimmermann</i> Ferencz	110
Szapolyai János vajda Hunyadmegyében. Közli: Dr. <i>Berger</i> Albert	112
Adalék osdolai Kun Lázár életéhez. Közli: Dr. <i>Veress</i> Endre — —	113
Déva városi szabályrendelete a XVII. századból. K.: Dr. <i>Veress</i> Endre *	114
A vajda-hunyadi gör. cath. egyház levéltára. Közli: <i>Muntean</i> Miklós	119
Déva várasának difficultási, melyek az megorvosoltatásra szükségesen kívántatók. 1717 Közli: Dr. <i>Szilágyi</i> Sándor — — — — —	124

Társulati ügyek.

Gróf dr. Kuun Géza elnök megnyitó beszéde az 1897 szept. 30-án tartott közgyűlésen — — — — —	128
Emlékezés Kun Róbertre. Irta és felolvasta a társulat 1898 ápr. 27-iki választmányi ülésén <i>Téglás</i> Gábor — — — — —	139

Hivatalos értesítő.

A társulati ülések krónikája. I. 1896 nov. 4-ikétől 1897 szept. 8-ig összeállította <i>Fogolyán</i> Sándor segéd-titkár — — — — —	148
A társulati ülések krónikája. II. 1897 szept. 30-ikától 1898 okt. 26-ig összeállította Dr. <i>Veress</i> Endre titkár — — — — —	153

* A másolás és összeolvasás munkájában segített Acker József joghallgató, volt tanítványom. *Szerk.*

	Lap
A XVIII-ik, évi rendes közgyűlés — — — — —	153
Gróf <i>Majláth</i> Gusztáv erdélyi róm. cath. püspök üdvözlő válasza	154
Dr. <i>Keller</i> Ottó a daciai emlékeken látható kéz-alakú jelvények symbolicus jelentéséről. (Fordította <i>Mailand</i> Oszkár.) — — —	155
<i>Téglás</i> Gábor h. titkár évi jelentése — — — — —	158
Gr. Kuun Géza üdvözlése — — — — —	171
Erzsébet királyné emléke — — — — —	175
Hunyadmegye monographiájának ügye. <i>Téglás</i> Gábortól — — —	181
Társulati névkönyv — — — — —	184

Képek jegyzéke.

A dévai ref. templom leendő alakjában. (<i>Gyalus</i> L. építész tervrajza szerint.) — — — — — Színes önálló melléklet.	
Oszlopfödész a várhelyi Nabarza-oltárkőről. (A társulati múzeumban lévő eredetiről rajzolta <i>Raksányi</i> Dezső) — — — — —	3
Decebal kincsének átadása a győzelmes rómaiaknak (Kicsinyítve a Traian-oszlopról) — — — — —	7
Lysimachos aranya. (A M. N. Múzeum példányáról. Előlapján Lysimachos feje látható kos-szarvakkal, hátlapján: ülő Pallas, két oldalán ΒΑΣΙΛΕΥΣ és ΑΥΣΙΜΑΧΟΥ felíráttal) — — — — —	11
Várhelyi oszlopfödész. (A társulati múzeumban lévő eredetiről rajzolta <i>Raksányi</i> Dezső.) — — — — —	12
A két mozaik-kép 1. Priamos kéri Achillestől Hector holttestét —	14
2. Parisítélete. (Leírásukat ld. e kötet 12—18. lapján.)	15
Hátszegi aranykarperecz. (Eredetije a M. N. Múzeumban.) — —	18
Dévai úrasztali kendőről való régi hímzés. (A dévai ref. egyház tulajd.	19
Castaldo tbk. aláírása. (1551 decz. 17-én kelt levelén, melyben Ferdinándot György barát haláláról értesíti. Olvasása: <i>Fiel seruidor Joan[nes] Bap[tis]ta Castaldo</i> . Az irat eredetije a bécsi udvari államlevéltárban.) — — — — —	66
Hímzés Kendeffy Miklósné 1669-iki úrasztali kendőjéről. (A dévai ref. egyház tulajdonában.) — — — — —	67
A dévai ref. templom mai alakjában. (<i>Szinte</i> Gábor fényképe után.)	69
Szt.-Borbála. (Fresco-kép a dévai ref. templomban.) — — — —	71
Dobó Domokosné sírköve. (A dévai ref. templomban.) — — — —	72
Tordai Sándor András sírköve. (Ugyanott.) — — — — —	75
Geszthy Jánosné sírköve. (Ugyanott.) — — — — —	76
Barcsay Abrahámné terítőjének közepe. (A dévai ref. egyház tulajd.	81
Hunyadi János pecsétje. (Dobor pajzsban balra néző holló fölötté jobbról félhold. Körirata: + ☞ s[igillum] ☞ a[liud] ☞ iohanni[s] ☞ hunyadi ☞ ☞ A bécsi államlevéltár eredeti példányáról.) —	82
Oláh női öv Bukováról suastica-díszítéssel (A társulati múzeum néprajzi szekrényében.) — — — — —	83

	Lap
Régi kályha-cserép. (G. K. betűjelzéssel. A társulati múzeumban.)	88
Színes díszítés a Dévay-család címereképéről — — — — —	89
A Dévay-család címereképe. (A morvaországi Holleschau községben lakó gr. Wrba-család eredetijéről kicsinyítve.) — — —	90
Jupiter és Mercur-tábla Várhelyről (Eredetije 23×27 cm. nagyságban márványból faragva a társulati múzeumban.) — — — —	93
Erdélyi hímzés egy múlt századi mellényről. (Pap Antal és József adományából a társulati múzeum néprajzi szekrényében.) — —	94
Sírhelyek Poklisa és Totesd határszélén. (<i>Szinte</i> Gábor vázlata.) —	95
Pallas-Athene-fej Várhelyről. (Eredetije égetett agyagból alig 10 cm. magas a társulati múzeumban.) — — — — —	96
Erdélyi hímzés a XVII. századból, (Piros, arany, kék és zöld selyemmel lepedőszélre. Gróf Kuun Gézáé adományából a társulati múzeum néprajzi szekrényében.) — — — — —	97
Mithra-tábla Várhelyről. (Eredetije 27×33 cm. nagyságban, márványból faragva. Aláírása: AELIVS NEPOS VOTVM RE[DIDIT.] A szokásos alakokkal: a bikaölő Mithra, ettől jobbra és balra két fáklyavívó ifjú és fönt a nap és hold képe. A társulati múzeumban) — — — — —	104
Hunyadmegyei női öv hímzése. (A társulati múz. n. szekrényében.)	105
Déva város legrégebb pecsétje. (Eredetije a társulati levéltárában.)	109
Hunyadi János aranyforintja. (Előlapján négyelt pajzs 1. és 4. mezőjében a magyar pólyák, a 2. mezőben a kettős kereszt, a 3-ikban a Hunyadiak hollója. Körirata: JOHAN[n]ES· D[e] HW[nyad]. R[egni]· VNGA[r]IE GVB[ernator]· A hátsó lapon Szent-László N pénzverési jeggyel és ·S[anctus]· LADISLAVS· REX· körirattal; a szent király balján a pénzverő-kamara ispánjának címere. A M. N. Múzeum régiségtárának eredeti példányáról.)	127
Római mécses Várhelyről. (Égetett agyagból a római sassal és Jupiterrel a társulati múzeum eredetijéről.) — — — — —	138
Kun Róbert. (<i>Szinte</i> Gábor 1896 ápr. 30-iki fényképfelvétele után.)	139
Arany karperecz Várhelyről. (Eredetije a M. N. Múzeum régiségtárában.)	147
Nemezis-tábla Várhelyről. (Aláírása: DEAE NEMO REGINAE CAE-CANTONI NVS· EX· V[oto]· P[osuit]· Eredetije márványból a társulati múzeumban.) — — — — —	183

*

Azok a metszetrajzok, melyeket a társulati múzeumban lévő tárgyakról közlünk, valamint a dévai ref. templomban lévő sírkövek képei Grünhut Jenő főreáliskolai VII. o. tanuló fényképfelvételei alapján készültek.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10267/1952 sz.